

VILNIAUS
ŽEMUTINĖS
PILIES RŪMAI

PILIŲ TYRIMO CENTRAS „LIETUVOS PILYS“

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES RŪMAI

(1994–1995 metų tyrimai)

VILNIUS 1999

UDK 902(474.5)
Vi – 176

Atsakingasis redaktorius: VYTAUTAS URBANAVIČIUS

Brėžiniai:
NAPALEONO KITKAUSKO,
RASOS ARMALAITĖS,
VYTAUTO ABRAMAUSKO,
ROMUALDO RACEVIČIAUS,
RIMOS AŠMENAITĖS

Piešiniai:
ALVYROS MIZGIRIENĖS,
TAURIMOS BUNKUTĖS

Nuotraukos:
KAZIMIERO VAINORO

Vertė: iš anglų kalbos
iš rusų kalbos
LAIMA KITKAUSKIENĖ,
ZITA JARAŠIENĖ,
ADA JURKONYTĖ
NINA GILYTĖ

ISBN 9986–9071–0–5

© „Lietuvos pilys“

IVADAS

Knygoje pateikiami Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos 1994–1995 metų tyrimų duomenys. Šis leidinys – tēstinis. Ankstesnių metų tyrimų duomenys paskelbti trijose knygose, iš kurių pirmoji skirta 1988^x, antroji 1989^{xx}, trečioji 1990–1993^{xxx} metų tyrimams. Trumpos informacijos apie tyrimus paskelbtos leidinyje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ (už 1990–1991 metus, 1992–1993 metus ir 1994–1995 metus), periodiniuose leidiniuose, pateiktos respublikos bei tarptautinėse konferencijose.

Ši, ketvirtoji, knyga dėl finansinių sunkumų ir organizacinių nesklandumų vėl išeina pavėluotai, nors spaudai buvo parengta 1997 m. pradžioje.

Šiek tiek pasikeitė leidinio struktūra. Greta įprastų lauko tyrimų duomenų, tiek archeologinių, tiek architektūrinių, įdėti keli kamerinio pobūdžio straipsniai. Tai jaunų, neseniai aukštąsiams mokyklas baigusių archeologų Gintauto Rackevičiaus, Eduardo Remeco, Lino Kviziukevičiaus darbai. Restauravimo skyriuje, greta pirminio radinių konservavimo ir restauravimo, atliekami kai kurie cheminiai ir technologiniai tyrimai. Bendras archeologės Daivos Steponavičienės ir chemikės Aldonos Skučienės straipsnis – tai tokį tyrimų rezultatas. Technologinių tyrimų srityje tęsiasi bendradarbiavimas su Prano Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centru bei Lietuvos chemijos institutu.

Nuo pat tyrimų pradžios Valdovų rūmų tyrimų grupė bendradarbiauja su gamtos mokslų specialistais – geologais, palinologais, paleozoologais, dendrologais. Knygoje spausdinami du šių sričių specialistų straipsniai: prof. Algirdo Gaigalo apie geologinių tyrimų duomenis ir grupės autoriu bandymas apibendrinti radio aktyviosios anglies metodo bei dendrologinių tyrimų taikymo galimybes datuojant Žemutinės pilies pastatus.

Po dr. Stasio Samalavičiaus mirties kurį laiką buvo apmirusi Istorijos skyriaus veikla. Knygoje spausdinamas St. Samalavičiaus straipsnis yra parengtas prieš pat jo mirtį. Nuo 1995 m. šiam skyriui vadovauja dr. Romas Batūra, dirba istorikė Ramūnė Lebedytė. Pagal sutartį 1994m. dirbusios istorikės Indrė Baliulytė ir Sigita Gasparavičienė. Jos peržiūrėjo ką tik sutvarkytą Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos rankraštyno 320-jį fondą, kuriame saugoma medžiaga apie Vilniaus pilį teritoriją.

Deja, naujų duomenų apie rūmus rasti nepavyko. Atskiru skyreliu šioje knygoje kartojamos trečiojoje knygoje atspausdintos kai kurios istorinės žinios iš rūmų istorijos.

1994-1995 baigtas tirti rūmų pietinis korpusas (G rūsys ir R patalpa), ištirta apie pusę vakarinio korpuso (K ir L rūsiai), nemaža dalis vidinio kiemo. Greta įprastinių daiktų – keramikos ir buityje naudotų metalo dirbinių, aptikta savotiškas XIV–XV a. arsenalas. Kieme rasta apie 400 arbaleto strėlių antgalių bei keliąsdešimt īvairaus skersmens akmeninių sviedinių.

ŠV vidinio kiemo dalyje tirta dalis jau nuo 1964 m. žinomas gynybinės, į literatūrą įėjusios sienos su kontraforsais vardu. Siena rėmėsi į apskritą apie 9,5 m skersmens bokštą, kuris nugriautas, jo vietoje statant kitą, didesnį aštuoniasienį bokštą. Pirmasis bandomas datuoti XIIIa., antrasis XIVa. 1994-1995 m. atkastosios architektūros liekanos aprašytos skyriuje „Architektūriniai tyrimai“ (autoriai R. Armalaitė, V. Abramauskas ir N. Kitkauskas), archeologiniai radiniai – skyriuje „Archeologiniai tyrimai“ (autoriai A. Tautavičius ir V. Urbanavičius).

Plečiantis atkasamų Valdovų rūmų plotui, vis opesnė darési mūrų liekanų išsaugojimo problema. 1994 m. vasario 4 d. Pilių tyrimo centras pakvietė dviejų institutų – Lietuvos istorijos ir Paminklų restauravimo – tarybas bendrame posėdyje tą problemą aptarti ir pateikti pasiūlymus. Posėdyje nutarta rekomenduoti rūmus atstatyti, prisilaikant ikonografinės medžiagos ir tyrimų

duomenų, pilnai išsaugant autentą. Tai buvo žingsnis pirmyn, plėtojant rūmų atstatymo idėją. Tais pačiais metais organizuotas ir rūmų atstatymo koncepcijos konkursas, pasibaigęs praktiskai be rezultatų. Tieki minėtos tarybos, tiek konkurso vertinimo komisija rekomendavo testi rūmų ir jų aplinkos tyrimus.

1994 m. buvo pradėtos tirti vakarinėje Gedimino kalno papédėje žemėmis užverstos III – sios oficinos (vad. Radvilų rūmų) liekanos. Tai ypatingai opa kalno vieta, kurioje nestabilus gruntas, senos révos, žinomi praeityje buvę slinkčių atvejai. Tyrimai susiję su kalno šioje vietoje stiprinimu. Pagal Pilių tyrimo centro programą čia su archeologais turėjo dirbtį projektuotojai ir, reikalui esant, restauratoriai. Tos programos buvo ir laikomasi. Remiantis tyrimų duomenimis ir ikonografine medžiaga, pasibaigus tyrimų sezonui, N.Kitkauskas parengė Radvilų rūmų ir visos ties jais buvusios Gedimino kalno tvirtinimo sistemos atkūrimo pasiūlymus. Tačiau tyrimai, o ir kiti šioje vietoje pradėti darbai, sezonui pasibaigus, buvo nutraukti.

1994 m. pabaigoje užsakovo funkcijas iš Istorijos ir etnografijos muziejaus (dabar Lietuvos nacionalinis muziejus) perėmė valstybinė įmonė „Paminklai“. Restauravimo darbams vietoje subirusio į smulkias dalis Restauravimo tresto pakviestas Panevėžio statybos trestas. Toks pasirinkimas tyrimų grupei (ir ne vien tik jai) kėlė tam tikrą rūpestį – buvo pavojus, kad gali būti pažeistas darbų eiliškumas: tyrimai, projektavimas, statyba. Tačiau nuolatiniai konsultacijų su užsakovu bei statybininkais dėka to pažeidimo išvengta.

1994 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr.1155 „Dėl Vilniaus pilių direkcijos įsteigimo ir jos veiklos finansavimo“. Valstybinės įmonės „Paminklai“ funkcijos buvo perduotos naujai įsteigtai Valstybinei įmonei „Vilniaus pilių direkcija“. Jos steigėja Statybos ir urbanistikos ministerija.

Nežiūrint didelių organizacinių permainų, tyrimai nenutrūko.

IŠ RŪMŲ ISTORIJOS

Lietuvos valdovų rūmai buvo Žemutinės pilies centre – tarp Katedros ir Gedimino pilies kalno. Juos sudarė keturi korpusai, kurie supo netaisyklingą keturkampį kiemą. Iš pietų šalia rūmų buvo sodas, o iš vakarų prie jų glaudėsi Katedra. XVIII a. pab. piešiniuose rytų ir pietų korpusai vaizduojami trijų aukštų.

1987-1993 m. ištirta dalis rūmų vidinio kiemo, rytų korpuso rūsiai, daugiau kaip pusė pietų korpuso rūsių bei dalelė išorinio kiemo – XVI a. buvusio rūmų sodo.

Paaiškėjo, kad Gedimino kalno vakarinėje pašlaitėje buvo ilgas, siauras kyšulys, kurio statūs 5-6 m aukščio šlaitai šiaurėje leidosi į pelkétą Neries slėnį, užstatytą mediniais pastatais, o pietuose – į pelkétą Vilnios slėnį. Jau XIII a. antroje pusėje ir XIV a. ant kyšulio pietinio krašto bei šlaito buvo mūrinių statinių, ju išliko nedidelės dalys. Mūryta baltišku (vendiniu) rišimu. Kai kurie statiniai turėjo masyvius keturkampius kontraforsus, laiptus, gristas aslas. Būta puošnių pastatų: naudotos figūrinės plytos durų ir langų angų kraštams puošti, nerviūrinės skliautams, skliautai tinkuoti, puošti tapyba, grindys klotos keramikinėmis plytelėmis. Rasta didelių plytų su fantastiškų gyvūnų reljefiškomis figūromis. Matyt, jomis puošė fasadus.

XV a. pradžioje, greičiausiai po 1419 m. gaisro, pilyje pastatyta didelė Katedra, o tarp jos ir kalno nauji gotikiniai rūmai. Juos statant, buvo nugriauti XIII-XIV a. mūriniai pastatai. Naujuosius rūmus greičiausiai sudarė trys dideli korpusai: rytų – kalno pašlaitėje, 55,5 m ilgio su 3 rūsiais, pietų – apie 70 m ilgio, buvusio kyšulio pietiniame šlaite, o vakarų korpusas glaudėsi prie Katedros rytinio galio. Iš šiaurės pusės rūmų vidinį kiemą greičiausiai uždarė siena, šiaurės vakarienėje kiemo kampe stovėjo aštuoniakampis bokštas. Korpusai buvo dviejų aukštų, turėjo rūsius, o pietų korpuso antro aukšto

patalpas jungė vidinio kiemo pusėje buvusi galerija, dengta čerpémis. Rūmai buvo puošnūs, Išliko glazūruotų grindų plynelių, herbais ir fantastiškų gyvūnų piešiniais puoštą glazūruotą plynelių, kuriomis dengtos sienos, figūrinių ir nerviūrinių plynų, XV a. pirmosios pusės koklių.

XV a. pab.–XVI a. pradžioje gotikinius rūmus papuošė Renesanso epochai būdingos krosnys iš daugiaspalve glazūra dengtų lovinių ir plokštinių koklių. Krosnių karnizai kartais dabinti valdovų ir didikų herbais bei fantastinėmis scenomis.

Apie 1520-1530 m. karalius Žygimantas Senasis, perstatydamas rūmus, pailgino rytų korpusą, padidino kiemą, nugriové minétą bokštą ir sieną. Spėjama, kad rytų ir pietų korpusui pristatė trečią aukštą. Greičiausiai tada buvo pastatytas ir šiaurės korpusas. Langų apvadams ir karnizams naudoti taštyti akmenys, grindims – šlifuotos klinties ir marmuro plytos. Patalpas puošė daugiaspalvių koklių krosnys.

Po 1610 m. gaisro, remontuojant rūmus, gausiai naudotas marmuras ir ypač smiltainis. Iš jo skaptuoti karnizai su Vazų dinastijos herbais puošė langų angas, židinius, sienas, o krosnis – kokliai ne tik su Vazų, bet ir su didikų herbais.

XV a. pab.–XVII a. rūmuose dirbo daugelis tų pačių architektų, skulptorių, kurie dirbo ir Krokuvoje, bet jie gebéjo šiems rūmams, jų interjerui, suteikti savitus bruožus. Iš čia naujos architektūros ir taikomosios dailės mados plito vakarinėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalyje.

Vilnius bent nuo XIV a. pradžios buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė, rūmai – svarbiausia Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija. Iš čia 1323 m. didysis kunigaikštis Gediminas siunté laiškus į Vakarų Europos miestus, čia priiminėjo kitų šalių pasiuntinius. Vėliau čia gyveno Algirdas, gimė ir augo jo sūnūs. Iš Vilniaus 1386 m. į Krokuvą išvyko Gedimino anūkas Jogaila vainikuotis Lenkijos karaliumi. 1430 m.

čia Vytautas ruošė Lietuvos karaliumi vainikavimosi iškilmes, čia keletą metų gyveno Kazimieras Jogailaitis, jo sūnūs šv., Kazimieras ir jo brolis – Lietuvos ir Lenkijos valdovas Aleksandras, kuris 1506 m. čia ir mirė. Rūmuose buvo priimami svečiai, pasiuntiniai, sprendžiami valstybės vidaus ir užsienio politikos reikalai. Tačiau konkrečių žinių apie valdovų rezidenciją Vilniuje nei iš XIV a., nei iš XV a. neturėta. Tad dar ne taip seniai dalis Vilniaus praeities tyrinėtojų spėjo, kad iki XV a. vidurio ar net pabaigos ši rezidencija buvo medinė.

Iš 1530 m. išliko žinutė, kad ką tik pastatyti valdovų rūmai kainavę 100 000 dukatų, liko gaisro nepaliesti, nors sudegė didelė dalis miesto ir pilies pastatų. XVI a. pabaigoje G. Brauno „Pasaulio miestų atlase“ paskelbtas seniausias dabar žinomas miesto ir pilies vaizdas. Jame pilis ir rūmai pavaizduoti pagal nežinomą XVI a. pirmos pusės ar vidurio piešinį. XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais rūmuose kurį laiką gyveno Lietuvos ir Lenkijos valdovas Žygimantas Senasis, kuris ir perstatė rūmus. Čia jis 1517 m. priėmė ir imperatoriaus pasiuntinį-piršlį, kuris supiršo jį su Bona Sforca. Dar trečiame ir ketvirtame XVI a. dešimtmetyje rūmų aplinka buvo tvarkoma ir puošiama. 1529 m. šiuose rūmuose jų sūnus Žygimantas Augustas buvo paskelbtas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, čia jis 1544-1548 m. gyveno, dažnai apsistodavo ir vėliau. 1545 m. rūmuose mirė pirmoji jo žmona Elžbieta, gyveno ir antroji jo žmona Barbora Radvitaitė. Žygimantas Augustas čia kaupė biblioteką, rūmuose buvo jo paveikslų rinkinys, didžiulė įvairių brangenybių kolekcija, kuriai, amžininkų liudijimu, neprilygo net popiežiaus turtai. 1562 m. čia įvyko Žygimanto Augusto sesers Kotrynos vestuvės su Švedijos karaliaus Gustavo Vazos sūnumi Jonu.

Rūmuose apsistodavo ir vėlesni valdovai – Steponas Batoras, Zigmantas Vaza, Vladislovas Vaza.

1610 m. vasarą vėl sudegė dalis miesto ir pilies, gaisras palietė ir rūmus. Po gaisro jie buvo gana greit suremontuoti. Rūmuose 1636 m. įvyko pirmieji dabar žinomi Lietuvoje operos spektakliai.

1655 m. rugpjūčio mén. Rusijos kariuomenė be didesnių mūšių užémė miestą ir pilį, apiplėšė juos ir dalį sudegino. Tik 1661 m. gruodžio mėnesio pirmomis dienomis po kelis mėnesius užstrukusios apgulties ir kovų smarkiai apgriaudą pilį atsiémė Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė. Apiplėšti ir nuniokoti bei mūšių metu apgriauti rūmai nebėtiko valdovams gyventi. Apie 100 metų jie stovėjo neremontuojami ir nenaudojami. Tokius rūmus vaizduoja keli XVIII a. pabaigos ir XIX a. pradžios piešiniai.

XVIII a. antrojoje pusėje buvo leista rūmuose apsigyventi kelioms dešimtimis miestiečių šeimų. Po Lietuvos ir Lenkijos valstybės žlugimo ir Lietuvos prijungimo prie Rusijos Vilniaus magistratas 1799 m. rudenį pardavė šiuos rūmus nusigriauti vienam Kremenčiugo pirkliui. XIX a. pirmaisiais metais rūmai buvo nugriauti, plytos ir akmenys parduoti, jų pamatai ir rūsių likučiai užversti griuvenomis. Išliko tik dalis rūmų rytų korpuso (rūsiai ir pirmojo aukšto sienų dalis, kuri perstatyta į dviejų aukštų gyvenamą namą).

Rūmų pamatai dar apardyti 1831 m., iškasus čia tvirtovės griovį. Tvirtovę panaikinus, apie 1880 m. pylimai nukasti, griovys užpiltas, rūmų vieta virto parku.

KUNIGAIKŠČIŲ RŪMŲ IR PILIŲ PRIEŽIŪRA XVI-XVIII a.

Stasys Samalavičius

Lietuvos didžiujų kunigaikščių rūmų, kaip ir apskritai Vilniaus pilių, priežiūra nėra aptarta. Vienų duomenų apie pareigybės bei asmenis, kurie vienaip ar kitaip buvo susiję su pilių pastatų priežiūra, yra Vilniaus miesto istorijoje¹, leidinio „Lietuvos pilys“ Vilniaus pilių istorijai skirtuose straipsniuose², N. Kitkausko knygoje „Vilniaus pilys“³ ir kai kuriuose kituose darbuose apie pilis bei Vilnių. Nagrinėjamai temai reikšmingesnis yra lenkų istoriko Euzabiaus Lopacinskio prieš Antrajį pasaulinių karą paskelbtas straipsnis apie Vilniaus horodninkystę 1470-1794 metais⁴. Jame aptarta Vilniaus pilies horodničių, éjusių pilies prievaldų funkcijas, veikla, kartu probégšmais paminint pilies vyriausiojo statybininko-budovničiaus pareigybę.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad E. Lopacinskio straipsnyje pateiktas žinias šiuo metu turima medžiaga daug kur leidžia patikslinti bei papildyti. Antra vertus, svarbiausieji Vilniaus pilių pastatų priežiūros klausimai minėtame straipsnyje iš viso nenagrinėti.

Iki šiol neišaiškinta ar Vilniaus pilių horodničiumi ir budovničiumi vienu metu visada būdavo tas pats asmuo ir kuo šios pareigybės skyrési pastatų priežiūros požiūriu; ar be horodničiaus ir budovničiaus buvo kitų pareigūnų, kurių veikla buvo susijusi su pilių ir kai kurių kitų pastatų priežiūra bei apsauga ir kas tas pareigas éjo; nenustatyta kokių profesijų amatininkai prižiūréjo didžiųjų kunigaikščių rūmus ir kitus pilies pastatus, kaip ta priežiūra vyko, kas atlikdavo pastatų bei interjero įrangos

¹ *Vilniaus miesto istorija (nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos)*. V., 1968. P. 100-101.

² *Lietuvos pilys*. V., 1971. P. 32, 33, 68-69, 74.

³ *Kitkauskas N. Vilniaus pilys*. V., 1989. P. 23, 29, 50.

⁴ *Euzebiusz Lopaciński. Horodnictwo wileńskie w latach 1470-1794*. - "Wilno". Wilna. 1939. Nr. 2. P. 73-88.

einamajį remontą, kas konkrečiai buvo atsakingas už pastatų būklę, rūpinosi remontu, amatininkų priežiūra bei darbo kontrole. Neaišku ar pastatų priežiūrą ir einamajį remontą atlikdavo vietiniai amatininkai, ar atvykėliai, kokie buvo pilyje dirbusių amatininkų santykiai su to meto Vilniaus cechais, kur pilies amatininkai gyvendavo ir kur būdavo jų dirbtuvės, kaip tie amatininkai buvo apmokami.

Méginti atsakyti į šiuos klausimus, nors ir ne į visus pakankamai, galima remiantis sukauptais šaltiniais. Medžiagą renkant naudotasi Paminklų restauravimo institute istoriko Romualdo Firkovičiaus parengtu informaciniu pobūdžio darbu⁵. Kaupiant medžiagą talkininkavo Artūras Grickevičius.

Pagal E. Lopacinskį, ankstyviausias žinomas Vilniaus horodničius buvo Mikalojus, šias pareigas éjęs apie 1470-1480 m. Po jo horodničiumi trumpai buvo Hermanas, kuris 1482 m. jau buvo miręs. Zanko Ivanovičius horodničiumi buvo 1498 - 1510 m.⁶ E. Lopacinskis spéjo, kad po šio asmens Vilniaus horodničiumi galéjës būti vienas iš Sapiegų, Masalskių ar kitų ateiviu iš Smolensko, kurie buvo remiami Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro ir jo žmonos Elenos. Deja, duomenų šiam spéjimui patvirtinti ar jí atmesti prieinamuose šaltiniuose neaptikta. 1518-1535 m. horodničiumi buvo žymus to laiko statybininkas, vadovavęs Vilniaus pilies atstatymui bei miesto įtvirtinimų statybai, Ulrikas Hozijus, o 1538-1548 m. – jo sūnus Valkininkų ir Varénos seniūnas Jonas Hozijus. 1549 m. šias pareigas éjo Jonušas Šymkovičius Jundzilas. Nuo 1557 iki 1588 m. horodničiumi buvo architektas Jobas Bretfusas (Breitfus), Valkininkų ir Lieponių seniūnas, aktyviai dalyvavęs Žygimanto Augusto rüpesčiu vykdytame Vilniaus pilį perstatyme⁷.

⁵ Firkovičius R. *Vilniaus miesto architektūros ir istorijos paminklų dokumentinės medžiagos aprašas: Lietuvos Metrika. V., 1975-1976. T. I-2. Paminklų projektavimo instituto archyvas. F. 5-1380, 1381.*

⁶ Lopacinski E. *Horodnictwo wileńskie...*, S. 84

⁷ Ten pat. P. 84-85.

E. Lopacinskis nurodo, kad Kretingos savininkas, karališkosios muitinės vyresnysis (tvarkytojas) Vaitiekus Albrechtas Pšetockis Vilniaus horodničiumi buvo 1588-1599 m., o nuo 1599 iki 1611 m. – juo buvo žymus statybininkas ir inžinierius Jonas Vlošekas. Atrodo, kad šio lenkų istoriko nurodytos datos néra tikslios.

Iš Lietuvos metrikos užrašų knygų įrašo sužinome, kad 1592 m. liepos 6 d. raštu Vilniaus horodninkystės pareigybė buvo pavesta Jonui Vlošekui⁸. Pačioje XVII a. pradžioje horodničius J. Vlošekas keletą metų nemokėjo atlyginimo Vilniaus pilies raštininkui Simonui Tchoževskiui, dėl ko pastarasis kreipėsi į valdovą. Tai sužinome iš Vladislovo Vazos 1605 m. vasario 6 d. rašto, kuriame įsakoma sumokėti minėtajam asmeniui sulaikytą atlyginimą („jurgelt“)⁹. Antra vertus, tai rodo, kad J. Vlošekas tuo metu tebeéjo Vilniaus horodničiaus pareigas. Jis šiose pareigose išbuvo iki 1619 m.

Iš Zigmanto Vazos 1618 m. gruodžio 17 d. J. Vlošekui duoto rašto matyti, kad pastarasis Vilniaus horodničiaus urėdą buvo gavęs iki gyvos galvos, tačiau jam pačiam prašant ir prašymui pritariant Žemaitijos seniūnui bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleriui Jonušui Valavičiui, valdovas leido šias pareigas perleisti Lavariškių ir Varėnos laikytojui P. Nonhartui¹⁰. Tačiau tais metais jis iš J. Vlošeko tų pareigų, atrodo, neperémė. J. Vlošekas išbuvo Vilniaus horodničiumi iki 1619 m. kovo mėnesio vidurio. Tų metų kovo 14 d. valdovo rašte pasakyta, kad iki gyvos galvos gavęs Vilniaus horodničiaus pareigas Jonas Vlošekas turi jų atsisakyti ir jas perleisti Varėnos seniūnui ir Lavariškių

---

⁸ 1582 07 06. Krokova. Raštas, kuriuo Jonui Vlošekui suteikta Vilniaus horodničiaus pareigybė. LM. Kn. 76. 1. 273.

⁹ 1605 02 05. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas Jonui Vloškui dėl pilies raštininkui Simonui Tchoževskiui neišmokėto atlyginimo. LM. Kn. 86. 1. 477.

¹⁰ 1618 12 17. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Jonui Vloškui suteikiama teisė Vilniaus horodničiaus pareigybę perleisti Petrui Nonhartui. LM. Kn. 95. 1. 168-169.

laikytojui Petrui Nonhartui. O pastarasis turi naudotis pajamomis ir atlikti pareigas, kaip tą darydavo buvę horodničiai, iškaitant į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždą einančių pajamų kasmetinę ataskaitą bei už svaigalus surinktus mokesčius, einančius Vilniaus katedrai¹¹. Beveik identiškas nurodymas yra tai, kad Kristupui Haruševičiui 1619 m. kovo 15 d. Vladislovo Vazos rašte¹². Tą pačią dieną valdovo rašytame kitame rašte, kuris buvo duotas P. Nonhartui, nurodyta, kad Vilniaus vaivadijos pareigūnai bei apskritai bajorija laikytuosi tvarkos bei atliktų prievoles Vilniaus horodničiui P. Nonhartui, kaip tą nuo seno darydavo¹³.

Zigmantas Vaza būdamas Merkinėje 1602 m. kovo 23 d. Petrui Nonhartui buvo davės raštą malūnui ir lentpjūvei, kurie tuo metu buvo sunaikinti, ant Vilnios prie pilies statyti. Šios įmonės turėjo būti statomos karaliaus iždo lėšomis, tačiau taip, „kad vanduo Vilniaus pilių žibintų nepaplautų“¹⁴. Pastaćius užtvanką ir vandens nuleidimo įrenginį, P. Nonhartui suteikta išimtinė teisė Vilnioje nuo tilto iki Neries žvejoti. Už triūsą idėtą statant šias įmones P. Nonhartas gavo teisę iš jų imti pajamas, tačiau Vilniaus pilies reikalams miško medžiaga lentpjūvėje turėjo būti pjaunama nemokamai. Tas pats valdovas būdamas Krokuvoje 1603 m. kovo 4 d. davė dar vieną raštą P. Nonhartui mūriniam malūnui valdyti. Jame nurodyta, kad prieš tai „mūsų mūrinį malūną Vilniaus mieste ant Vilnios upės prie Vilniaus pilies

¹¹ 1619 03 14. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas Jonui Vloškui dėl Vilniaus horodničiaus pareigybės perleidimo Petrui Nonhartui. LM. Kn. 96. l. 39-39.

¹² 1619 03 15. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Petrui Nonhartui duodama teisę užimti Vilniaus horodničiaus pareigybę. LM. Kn. 96. l. 107-108.

¹³ 13. 1619 03 15. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, ipareigojantis Vilniaus vaivadijos pareigūnus bei bajorus atliki stūtintas prievoles Vilniaus horodničiui Petrui Nonhartui. LM. Kn. 96. l. 108-108.

¹⁴ 1602 03 23. Merkinė. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo pavedama Petrui Nonhartui prie Vilniaus pilies ant Vilnelės kranto statyti malūną ir lentpjūvę. LM. Kn. 88. l. 34-35.

esantį" valdė velionis malūnininkas Balceris Zubčikas, mokėdamas į valdovo iždą 300 auksinų metinės nuomas. Toks pat nuomas mokesčis nustatomas ir P. Nonhartui. Rašte, kalbant apie nuomas sąlygas, priduriamas malūnai ir vandens iš užtvankos nuleidimo įrenginį esant nuniokotus ir todėl jų sutvarkymui reikėsią nemažai lėšų, kurias investuosiąs naujas nuomininkas. Todėl P. Nonhartas po malūno sutvarkymo atleidžiamas nuo nuomas mokesčio, kol jis surinksias tvarkant malūną ir jo vandens įrenginius padarytas išlaidas. Valdovo rašte taip pat pasakyta, kad P. Nonhartui savo nuožiūra leidžiamą statyti „ant tos pačios upės“ naujus malūnus bei suteikiama išimtinė teisė žvejoti Vilnioje nuo nuomojamo malūno iki Neries upės¹⁵.

Zigmantas Vaza, rezidiuodamas Vilniuje, minėtam P. Nonhartui 1613 m. sausio 29 d. vėl davė raštą dėl tvenkinių įrengimo, malūnų statybos ir laisvos žvejybos¹⁶. Jame nurodoma, kad P. Nonhartui leidžiamā pagal galimybes įrengti daugiau tvenkinių, o „būtent prie mūsų Vilniaus pilies arsenalo, vandens nuleidimo įrenginys turi būti ten, kur yra tiltas einant nuo arsenalo į Antakalnį“. Ten pat pasakyta, kad jam leidžiamā vandens nuleidimo įrenginyje ir už jo įsirengti vietą lašišoms gaudyti. Be to P. Nonhartui valdovas leido už tvenkinio ant Vilnios vagos, kuri tekėjo per valdovo sodą ir ant kurios prieš tai buvo malūnai juos atstatyti, o taip pat savomis lėšomis pastatyti lentpjūvę. Pastarojoje, esant reikalui, iš valdovo medžio turėjo būti nemokamai ruošiama medžiaga Vilniaus pilims. Apibūdinant žvejybos teisę, nurodyta, kad puseje Vilnios upės iki pat už arsenalo esančio tvenkinio ir vandens nuleidimo įrenginio niekam nebus leidžiamā gaudyti žuvį, išskyrus Nonhartus ar jų pasiūstus žmones.

¹⁵ 1603 03 04. Krokuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies budovničiu Pewtrui Nonhartui išnuomojamas malūnas prie Vilniaus pilies. LM. Kn. 88. l. 25-25.

¹⁶ 1613 01 29. Vilnius. Zigmanto Vazos raštas, suteikiantis Petrui Nonhartui teisę pastatyti Vilniuje malūnus, įrengti tvenkinius ir gaudyti upėje žuvį. LM. Kn. 91, l. 88.

E. Lopacinskis nurodo, kad po P. Nonharto nuo 1633 m. iki 1658 m. horodničiumi buvo karališkasis sekretorius ir medicinos mokslų daktaras Povilas Kleofas Podhocimskis¹⁷.

Tačiau įrašai Lietuvos metrikos užrašų knygose rodo, kad 1633 m. Vilniaus horodničiui P. Nonhartui mirus į šias pareigas paskiriamas karališkasis sekretorius ir Vilniaus pateisėjas Konstantas Eustachijus Zaleskis. Vladislovo Vazos 1633 m. kovo 1 d. rašte, kuriuo minimas asmuo paskiriamas Vilniaus horodničiumi, nurodoma, kad jis pilį ir visa kita kas priklauso „horodninkystei“ turi laikyti geroje tvarkoje¹⁸. Deja, K. E. Zaleskis ši urėdą tyrėjo labai trumpai. Kitais metais jam mirus valdovas 1634 m. balandžio 22 d. raštu horodničiumi paskyrė karališkajį sekretorių ir Vilniaus budovničių Povilą Podchocimskį¹⁹. Pastarajam mirus, Vilniaus horodničiumi, budovničiumi ir drevničiumi 1657 m. balandžio 30 d. buvo paskirtas Andrius Kotovičius²⁰. Jis šias pareigas dar éjo 1674-1677 m.²¹. Turimi duomenys byloja Andrių Kotovičių Vilniaus horodničiumi buvus 1657-1681 m. Po A. Kotovičiaus, horodničiaus pareigybę gavo Slonimo véliavininkas ir maršalka Mykolas Karolis Haraburda. E. Lopacinsko teigimu, jis šias pareigas éjës 1682-1702 m. Vienok atkreiptinas démesys į tai, kad 1690 m. gegužës 11 d. valdovas jam suteiké teisę Vilniaus horodničiaus

---

¹⁷ Lopacinski E. Horodnictwo wileńskie... S. 85.

¹⁸ 1633 03 01. Krokuva. Vladislovo Vazos raštas dël Konstantino Eustachijaus Zaleskio paskyrimo Vilniaus horodničiumi. LM. Kn. 106, l. 127-128.

¹⁹ 1634 04 22. Prie Bialos. Vladislovo Vazos raštas dël Povilo Podhocimskio paskyrimo Vilniaus horodničiumi K.E. Zaleskiui mirus. LM. Kn. 110, l. 366-367.

²⁰ 1657 04 30. Dankovas. Jono Kazimiero raštas dël Andriaus Kotovičiaus paskyrimo Vilniaus horodničiumi, budovničiumi ir drevničiumi Povilui Podhocimskiui mirus. LM. Kn. 130, l. 54-55.

²¹ 1676 03 21. Krokuva. Raštas, leidžiantis Jonui Švandrovui Vilniaus horodninkystés žeméje prie Vilnelés upës statyti malūnq. LM. Kn. 138, l. 131. 1677 05 10. Raštas, kuriuo Vilniaus kaštelionas Andrius Kotovičius užrašo savo turtą žmonai Barborai Cecilių. LM. Kn. 140, l. 68-71.

urėdą perleisti savo sūnui Benediktui Haraburdai²². Todėl turime pagrindą tvirtinti, Mykolą Karolį Haraburdą tikrai buvus horodničiumi, 1682-1690 06 15. Ar nuo šio laiko iki 1702 m. Vilniaus horodničiumi buvo M.K. Haraburda, ar jo sūnus Benediktas Haraburda – lieka nenustatyta.

E. Lopacinskis teigia, kad 1702-1709 m. horodničiumi buvo Stanislovas Narbutas, o 1713-1728 m. Mykolas Andrius Juraha²³. Kas šias pareigas éjo tarp 1709 ir 1713 m., jis nenurodo. Turime pagrindą manyti, kad tuo metu Vilniaus horodničiaus pareigas éjo Slonimo seniūnas ir Bresto kaštelionas Renaldas Sodovskis. Kad tai néra tuščias spéjimas byloja Augusto II 1713 m. kovo 11 d. raštas, kuriuo minétam asmeniui suteikta teisé perleisti ši urėdą Trakų pataurininkui Pranciškui Venckovičiui²⁴. Tačiau apie šio asmens buvimą horodničiumi daugiau duomenų neturime.

Nerasta papildomų žinių ir apie M. K. Jurahos buvimą horodničiumi E. Lopacinskio nurodytais metais.

Tuo tarpu yra duomenų, rodančių, kad XVII a. trečiajame dešimtmetyje horodničiumi yra buvęs E. Lopacinskio neminimas Mykolas Aloizas Savickis. Tai paminéta dviejuose turimuose šaltiniuose. Augusto II 1724 m. kovo 26 d. rašte dél minéto asmens piniginių pretenzijų nurodyta, kad Mykolas Aloizas Savickis, būdamas Vilniaus horodničiumi ir derevničiumi, išleido 2000 muštų talerių plytinei atstatyti bei taisyti ir turėjo kitų išlaidų, kurios jam nebuko grąžintos²⁵. Taigi jis turėjo pradëti eiti horodničiaus pareigas prieš 1724 m. ir jas éjo iki 1726 m. Nuo pareigų jam atsisakius, 1726 m. sausio 30 d.

---

²² 1690 05 11. Varšuva. Jono Sobieskio raštas, kuriuo leidžiama Mykolui Haraburdai Vilniaus horodninkystés pareigybę perleisti savo sūnui Benediktui. LM. Kn. 146, l. 41.

²³ Lopacinski E. Horodnictwo wileńskie ... S. 86.

²⁴ 1713 03 11. Varšuva. Augusto II raštas, kuriuo suteikiama Bresto kaštelionui Renaldui Sadovskiui teisé perleisti Vilniaus horodninkystés pareigybę Trakų pataurininkui Pranciškui Venckovičiui. LM. Kn. 156, l. 63-63.

²⁵ 1724 03 26. Varšuva. Augusto II raštas dél Vilniaus horodničiaus ir budovničiaus piniginių pretenzijų. LM. Kn. 161, l. 153.

Vilniaus horodničiumi buvo paskirtas Lietuvos vyriausiojo tribunolo vengrų vėliavos rotmistras Andrius Savickis²⁶, kuris jas éjo iki mirties. Tai rodytų, kad Andrius Savickis Vilniaus horodničiumi buvo ne 1729 - 1732 m., o 1726 - 1732 m. Po jo mirties, 1732 m. gegužés 20 d. horodničiaus pareigos buvo pavestos Jurgui Ščavinskui²⁷, kuris jas éjo tik keletą ménesių. Tų pačių metų spalio 7 d. raštu Augustas II leido J. Ščavinskui ši urédą perleisti Trakų žemés raštininkui Andriui Tarusai²⁸. Po pastarojo mirties, karalius Augustas III 1737 m. liepos 8 d. raštu Vilniaus horodninkystés urédą suteiké Mykolui Skarbki Važinskiui²⁹. Daugiau nei devynerius metus išbuvęs horodničiumi, jis 1746 m. šių pareigų atsisaké. Tų pat metų rugsėjo 19 d. valdovo raštu horodničiumi paskiriamas Jonas Horainas³⁰, o nepraéjus dviems metams, t.y. 1748 m. birželio 22 d., Vilniaus horodničiumi paskiriamas Mykolas Horainas³¹, pareigas éjęs iki 1765 m.

Tuo tarpu E. Lopacinskio straipsnyje nurodyta, kad 1732 - 1736 m. horodničiumi buvo Florijonas Filipovičius, o 1737 - 1753 m. - Mykolas Važynskis³². Minimo autoriaus straipsnyje Jonas Horainas kaip Vilniaus horodničius iš

---

²⁶ 1726 01 30. Varšuva. Augusto II raštas dél Andriaus Savickio paskyrimo Vilniaus horodničiumi šios pareigybés atsisakius Vilniaus žemés raštininkui Mykolui Savickiui. LM. Kn. 165, l. 374-376.

²⁷ 1732 05 20. Varšuva. Augusto II raštas, kuriuo Jurgis Ščavinskas paskiriamas Vilniaus vaivadystés horodničiumi mirus Andriui Savickiui. LM. Kn. 167, l. 294-295.

²⁸ 1732 10 07. Varšuva. Augusto II raštas, kuriuo Jurgiu Ščavinskui suteikiama teisé Vilniaus horodninkystés pareigybę perleisti Andriui Tarusai. LM. Kn. 167, l. 383-384.

²⁹ 1737 07 08. Schovas. Augusto III raštas, kuriuo Mykolas Skarbka Važinskis paskiriamas Vilniaus horodničiumi mirus Andriui Tarusai. LM. Kn. 171, l. 55-56.

³⁰ 1746 09 19. Varšuva. Augusto III raštas, kuriuo Vilniaus horodničiumi paskiriamas Jonas Horainas nuo šios pareigybés atsisakius Mykolui Skarbki Važinskiui. LM. Kn. 175, l. 76-80.

³¹ 1748 06 22. Varšuva. Augusto III raštas, kuriuo Vilniaus horodninkystés pareigybé suteikiama Mykolui Horainui. LM. Kn. 176, l. 110-111.

³² Lopacinski E. Horodnictwo wilenskie ... S. 86.

viso neminimas, nurodant 1754 -1764. m. horodničiumi buvus Mykolą Horainą. 1765 - 1778 m. horodničiumi buvo Antanas Tovianskas. 1778 m. rugsėjo 23 d. ši urėdą perémé jo sūnus Petras Tovianskas ir éjo pareigas iki 1794 m. Tais pat metais jis savo valdose Inturkéje rusų kariuomenės dalinių buvo subadytas durtuvais ir įmestas į ežerą³³. Taip tragiškai gyvenimą baigė paskutinysis Vilniaus pilies horodničius, kurio žinioje buvo apleisti ir apgriuvę valdovų rūmai, po keleto metų okupacinės rusų valdžios įsakymu nugriauti.

Horodničius visų pirma buvo valdovui priklausančios pilies teritorijos bei teritorijos, kuri jam priklausė už pilies ribų, vyriausasis administratorius. Jam priklausė pilies įtvirtinimų, kunigaikščių rūmų ir kitų valdovo žinioje buvusių pastatų priežiūra. Į horodničiaus pareigas įėjo kalejimo pilyje įrengimas ir čia buvusių kalinių priežiūra. Horodničiui, kartu su vaivada priklausė miesto smuklių bei karčemų priežiūra bei mokesčių iš jų surinkimo kontrolė.

E. Lopacinskis taip pat yra pateikęs nemažą skaičių Vilniaus pahorodničių bei devynių horodninkystės raštininkų pavardes, o taip pat vieno horodninkystės vaito pavardę³⁴. Turint mintyje, kad prieinami šaltiniai minimų pareigybų platesniams paaiškinimui bei papildymui labai mažai ką gali duoti, šie klausimai nenagrinėjami.

Kalbédamas apie Vilniaus pilies budovničiaus pareigybę E. Lopacinskis nurodo, kad ją, kartu su horodničiaus pareigybe, buvo gavę tokie žymūs inžinieriai bei architektai kaip Ulrikas Hozijus, jo sūnus Jonas Hozijus, Jobas Breitfusas, Vaitiekus Pšetockis, Jonas Vlošekas bei Petras Nonhartas. Paskutiniuoju tikru budovničiumi jis laiko Povilą Podchocimskį. Toliau E. Lopacinskis nurodo, kad su P. Podchocimskiu baigiasi budovničiai, nes, nors A. Kotovičius dar turėjo ši titulą, per Maskvos invaziją pilį sudeginus ji neatstatoma, valdovai labai retai ir tik trumpam lankosi Vilniuje³⁵.

³³ Lopacinski E. Horodnictwo wileńskie ... S. 86.

³⁴ Ten pat. P. 87.

³⁵ Ten pat.

Prieinami šaltiniai leidžia šiek tiek papildyti minėto autoriaus pateiktus duomenis.

Visų pirma reikia atkreipti dėmesį į tai, kad asmenį skiriant pilies horodničiumi, jis ne visada kartu gaudavo ir budovničiaus pareigas.

Nustatyta, kad 1592 07 06 - 1619 03 14 Vilniaus horodničiumi buvo J. Vlošekas. Tuo tarpu 1603 m. kovo 4 d. rašte, kuriuo P. Nonhartui Vilniuje išnuomojamas prie Vilniaus pilies malūnas, jis vadinamas Vilniaus pilies budovničiumi³⁶. Taip jis vadinamas ir rašte P. Nonhartui 1605 m. vasario 20 d. jam išnuomojant Rokantiškių ir Lavariškių dvarus³⁷, o taip pat kituose vėlesnių metų šaltiniuose. P. Nonhartas pilies budovničiumi išbuvo iki 1633 m., tik nuo 1619 m. kovo 14 d. kartu eidamas ir horodničiaus pareigas³⁸.

Nuo 1633 m. kovo 24 d. pilies budovničiumi buvo Povilas Podchocimskis³⁹, kuriam 1634 m. balandžio 22 d. taip pat pavestos ir horodničiaus pareigos⁴⁰. Pastarajam mirus, pilies budovničiumi, horodničiumi ir malkininku (derevničiumi) 1657 m. balandžio 30 d. paskiriamas Andrius Kotovičius, éjęs šias pareigas iki 1681 m. Kas šias pareigas éjo nuo tų metų iki 1726 m. nenustatyta. 1726 m. lapkričio 23 d. Vilniaus vaivadijos, budovničiumi paskiriamas Jonas Daugéla Narbutas⁴¹. Jam mirus, šias

---

³⁶ 1603 03 04. Krokuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies budovničiu Petru Nonhartui išnuomojamas malūnas prie Vilniaus pilies. LM. Kn. 88, l. 25-25.

³⁷ 1605 02 20. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas dėl Rokantiškių ir Lavariškių dvarų išnuomojimo Petru Nonhartui. LM. Kn. 86., l. 476-477.

³⁸ 1619 03 14. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas Jonui Vloškui dėl Vilniaus horodničiaus pareigybés perleidimo Petru Nonhartui. LM. Kn. 96, l. 39° 39^v.

³⁹ 1633 03 24. Krokuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Povilui Kleopui Podchocimskiui suteikiama Vilniaus budovničiaus pareigybė. LM. Kn. 106, l. 260° 262^v.

⁴⁰ 1634 04 22. Prie Bialos. Vladislovo Vazos rašto dėl Povilo Podchocimskio paskyrimo Vilniaus horodničiumi K.E. Zaleckiui mirus. LM. Kn. 110, l. 366-367.

⁴¹ 1726 11 23. Gardinas. Augusto II raštas, kuriuo Jonas Daugéla Narbutas paskiriamas Vilniaus vaivadystės budovničiumi. LM. Kn. 165, l. 419-420.

pareigas nuo 1748 m. spalio 25 d. pradeda eiti Juozas Eitminas, o 1752 m. lapkričio 23 d. Vilniaus budovničiumi paskiriamas Mykolas Eitminas. Apie vėlyvesniojo laikotarpio budovničius prieinamoje medžiagoje duomenų nėra.

Pilių vartų priežiūra bei apsauga buvo vartininko žinioje. Vilniaus pilių vartininku iki 1627 m. buvo Lukošius Grigerauskas. Tai sužinome iš valdovo Vladislovo Vazos 1633 m. liepos 4 d. Jokūbui Odževinskui duotos privilegijos, kuria valdovas patvirtino šiam asmeniui Zigmanto Vazos 1627 m. vasario 26 d. duotą privilegiją⁴². Pastaroji buvo duota J. Odževinskui užimti vartininkystės urėdą ir perimti keturis valakus žemės su lankomis ir ežereliu Varėnos seniūnijoje po Vilniaus pilių vartininko L. Grigerausko mirties. Tačiau kiek laiko šis asmuo išbuvo vartininku nenurodyta. Aišku tai, kad, be minėtos valdos už pilies vartininko pareigų éjimą Jokūbas Odževinskas turéjo gauti 36 auksinus drabužiams, 52 auksinus maistui ir 100 auksinų užmokesčio. Taigi metinis jo atlyginimas buvo 188 auksinai. Be to kasmet jam dar duodavo du plaustus malkų kurui. Beveik tas pats pakartota šio valdovo 1634 m. birželio 29 d. rašte⁴³. Tą pačią dieną Vladislovas Vaza pilies vartininkui J. Odževinskui davé dar vieną raštą, kuriuo jam perleido Vilniaus Žemutinéje pilyje tušciaj sklypą, kurį anksčiau valdė valdovo kepéjas⁴⁴. Sklypas buvo „mūsų Vilniaus pilyje prie mūro už švento Stanislovo bažnyčios, tarp kunigo Klečkovskio namo ir mūsų pilies staliaus Lorenso namo“. Ant šio sklypo valdovas leido statyti namą bei kitus pastatus. Naujasis sklypo valdytojas J. Odževinskas

⁴² 1633 08 04. Vilnius. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo patvirtinama Jokūbui Odževinskui Zigmanto Vazos 1627 02 26 privilegija dėl vartininkystės pareigybės suteikimo. LM. Kn. 110, l. 67-67-.

⁴³ 1634 06 29. Vilnius. Vladislovo Vazos raštas, patvirtinantis Jokūbui Odževinskui Zigmanto Vazos 1627 02 26 privilegiją dėl vartininkystės pareigybės suteikimo. LM. Kn 111, l. 77-78.

⁴⁴ 1634 06 29. Vilnius. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Jokūbui Odževinskui Žemutinéje pilyje perleidžiamas tuščias sklypas. LM. Kn. 111, l. 74-75.

turėjo atliliki tokias pat prievoles, kaip ir kiti Vilniaus horodninkystės gyventojai.

XVII a. ketvirtajame dešimtmetyje Vilniaus pilies vartininku buvo Jokūbas Drevnickas. Jam mirus, šias pereigas, kaip rodo 1639 m. birželio 28 d. Vladislovo Vazos raštas, pradėjo eiti Jokūbas Kleinas. Jis taip pat turėjo gauti aukščiau nurodytą malkų kiekį ir 188 auksinų metinių atlyginimą⁴⁵. Toks pilies vartininkui J. Kleinui mokamas atlyginimas bei malkų kiekis yra nurodytas ir valdovo Jono Kazimiero 1649 m. lapkričio 23 d. rašte⁴⁶. Jame nurodyta, kad kiekvienais metais malkas Vilniaus „malkininkas („drzewnicy“) tinkamoj vietoj sudės“ tam panaudodamas Vilniaus pilies kariuomenę („...z pomocą piechoty naszey zamchowey wi1enskiey“). Tame pačiame rašte priduriama, kad malkos naudojamos pilies reikalams („...na potrzebą naszą zamkową...“); vienas plaustas paprastai pristatomas žiemai, o kitas - vasarai. Tuo atveju, jeigu malkos nebūtų pristatytos, pilies vartininkas už kiekvieną nepristatytą plaustą malkų turėjo gauti po dešimt kapų lietuviškų grašių. Kiek metų J. Kleinas éjo Vilniaus pilies vartininko pareigas iš turimų šaltinių negalima tiksliai nustatyti. Jono Kazimiero 1652 m. kovo 12 d. rašte nurodoma, kad Urbonas Kleinas prieš keletą metų metës Vilniaus vartininko pareigas nežinia kur dingi. Néra visiškai aišku ar aukščiau minetuose dokumentuose kalbama apie vieną asmenį, ar apie du šias pareigas éjusius asmenis, kurie, sprendžiant iš pavardës, turéjo bûti artimi giminaičiai. Tačiau visiškai galimas atvejis, kad Kleinas turéjo du vardus ir ankstyvesniuose dokumentuose jis vadinas Jokūbu Kleinu, o velyvesniuose - Urbonu Kleinu. Valdovo 1652 m. kovo 12 d. rašte pasakyta, kad U. Kleinui pasitraukus

⁴⁵ 1639 06 28. Vilnius. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies vartininkystės pareigybë suteikiama Urbonui Kleinui. LM. Kn. 113, l. 309-309-.

⁴⁶ 1649 11 23. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo Urbonui Kleinui prie jo pilies vartininko pareigų pridedama prievolé saugoti pilies statybinių medžiagų. LM. Kn. 123, l. 140-141.

iš pareigų, „pilis patiria nemažą žalą“, todėl nauju Vilniaus pilies vartininku skiriamas jau ilgokai valdovo dvare dirbęs Vaitiekus Ruseckas⁴⁷.

Tačiau vartininkui pilyje būdavusi kariuomenės įgula nepriklausė. Ji buvo pilies rotmistro žinioje. 1598 m. gegužės 14 d. rotmistrui Bronwickui buvo paskirtas metinis užmokestis („jurgeltas“) iš Vilniaus malūnų pajamų⁴⁸. 1625 m. lapkričio 17 d. Vilniaus pilies rotmistro paskiriamas Martynas Olševskis. Rašte nurodyta, kad jo pareiga saugoti bei prižiūrėti pilį, o taip pat įvairias pilies rinkliavas įnešti į iždą⁴⁹.

Karalius Augustas III 1735 m. gegužės 3 d. davė raštą, kuriuo patvirtino Motiejui Vaškauskui (Waszkowakiemu) Augusto II duotą 1731 m. gruodžio 24 d. privilegiją, kuria M. Vaškauskas, mirus Vilniaus pilies įgulos rotmistrui Pranciškui Mackevičiui, buvo paskirtas eiti šias pareigas. Augusto II privilegijoje, kurios tekstas pateikiamas patvirtinimo rašte, nurodyta pilį esant aplieistą, o kalbant apie naujojo rotmistro pareigas įsakoma turėti pakankamą tinkamų žmonių skaičių pilies bei miesto apsaugai (... pryzkazując azeby pomieniony na potrzebę garnizonu y miasta miał zawsze komplet ludzi...)⁵⁰. Atkreiptinas dėmesys į Augusto II Vilniaus pilies įgulos rotmistrui Pranciškui Mackevičiui 1732 m. rugsėjo 29 d. duotą privilegiją, kuria jam pilyje duodamas tuščias sklypas ir kuriame leidžiama jam ir jo įpėdiniama statyti trobesius⁵¹.

⁴⁷ 1652 03 12. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo Vaitiekui Ruseckui suteikiama Vilniaus pilies vartininko pareigybė. LM. Kn. 127, l. 307-307.

⁴⁸ 1598 05 14. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo rotmistrui Bronwickui iš Vilniaus malūnų pajamų skiriamas metinis atlyginimas. LM. Kn. 84, l. 271-272.

⁴⁹ 1625 11 17. Čemernikai. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Martynas Olševskis paskiriamas Vilniaus pilies rotmistro. LM. Kn. 100, l. 414-.

⁵⁰ 1735 05 08. Varšuva. Augusto III raštas, kuriuo patvirtinamas Motiejui Vaškauskui Augusto II duota privilegija dėl Vilniaus pilies įgulos rotmistro pareigų. LM. Kn. 168, l. 181-183.

⁵¹ 1732 09 29. Augusto II privilegija, kuria Pranciškui Mackevičiui duodamas valdyti tuščias sklypas, leidžiant statyti trobesius. LM. Kn. 162, l. 486-487.

Su didžiujų kunigaikščių rūmų bei pilies priežiūra iš dalies buvo susijęs Vilniaus malkininkas, kurio žinioje buvo Vilniaus jurisdika ir kuris turėjo atlkti prievoles piliai. Valdovas 1574 m. balandžio 12 d. Vilniaus malkininkystės(„drewnictwo“) urėdą davė Stanislovui Naraševičiui kartu suteikdama teisę valdyti už Neries upės kiemą su tvenkiniais⁵². 1589 m. gežužės 3 d. malkininko urėdas su visomis jo pajamomis buvo duotas Demitriui Chaleckiui. Viena iš jo pareigų buvo, atvykus valdovui į Vilnių, aprūpinti valdovo gyvenamuosius rūmus malkomis⁵³. XVII a. pradžioje Vilniaus malkininkystės urėdą buvo išnuomavęs Jonas Isaikovskis. Tai nurodyta 1611 m. rugpjūčio 31 d. rašte dėl jo atsiskaitymo su iždu⁵⁴. Isaikovskis kasmet privalėjo iždui mokėti 200 kapų lietuviškų grašių, pristatyti 3 kapas malkų bei 20 sieksnių medžio. Be šių prievolių jis dar turėjo pristatyti malkų ir medžių Vilniaus jėzuitams bei dominikonams. 1626 m. kovo 14 d. valdovas davė Isaikovskiui raštą, kuriuo nuomas mokesčių dėl 1625 m. siautusio maro sumažino 250-čia auksinų⁵⁵. Po J. Isaikovskio mirties šis urėdas 1627 m. vasario 27 d. buvo išnuomotas Vilniaus pilies budovničiui ir horodničiui P. Nonhartui⁵⁶. Jam mirus, malkininkystės urėdas išnuomojamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininkui Steponui Pacui. 1657 m. balandžio 30 d. malkininku, o taip pat Vilniaus horodničiumi ir

⁵² 1574 04 12. *Krokuva. Raštas, kuriuo Stanislovas Naraševičius skiriamas Vilniaus malkininku, duodant teisę valdyti sklypą.* LM. Kn. 57, l. 18-19.

⁵³ 1589 05 03. *Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Demitras Chaleckis skiriamas Vilniaus malkininku.* LM. Kn. 76, l. 15; Kn. 78, l. 3-3.

⁵⁴ 1611 08 31. *Vilnius. Pakvitavimas dėl Jono Isaikovskio atsiskaitymo su iždu už Vilniaus malkininkystės urėdo nuomojimą.* LM. Kn. 89, l. 357-359.

⁵⁵ 1626 03 14. *Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo dėl 1625 m. siautusio maro Jonui Isaikovskiui 250 auksinų sumažinamas mokesčis už Vilniaus malkininkystės nuomojimą.* LM. Kn. 99, l. 111-111-.

⁵⁶ 1627 02 27. *Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus malkininkystės urėdas išnuomojamas Vilniaus pilies budovničiui ir horodničiui Petru Nonhartui.* LM. Kn. 102, l. 37-.

budovničiumi paskiriamas Andrius Kotovičius⁵⁷. 1713 m. vasario 9 d. raštu teisė laikyti Vilniaus malkininkystės urėdą suteikiama Vladislovui Sapiegai⁵⁸. Kada malkininkystės urėdą perémė Feliksas Ovsianas prieinamoje medžiagoje duomenų neaptikta . Aišku tik tai, kad 1738 m. rugsėjo 27 d. valdovas jam suteikė teisę nuo šio urėdo ataisakyti, jį perleidžiant Lietuvos artilerijos generolui Jurgui Flemingui⁵⁹. Po dešimties metų, t.y. 1748 m. birželio 22 d. Vilniaus malkininkystės urėdas buvo suteiktas Horainui⁶⁰.

Išdėstyti faktai rodo, kad kartais malkininkystės urėdą turėjo Vilniaus pilies horodničiai, labai dažnai kartu éjë ir budovničių pareigas. Tačiau taip būdavo ne visada. Asmenys, éjë šias pareigas, turéjo piliai nuolat tiekti malkas, o iš dalies ir miško medžiagą. Valdovams lankantis Vilniuje jų pareiga buvo aprūpinti kuru valdovo rūmus.

Pilyje buvës ginklų arsenala buvo prižiūrimas ir tvarkomas arsenalininko arba taip vadinamo „ceikvarto“.

1571 m. kovo 1 d. raštu Vilniaus arsenalininko pareigos suteikiamas iš Drezdeno kilusiam Tomui Turingui (Thomo Thuring)⁶¹. Ar ilgai jis šias pareigas éjo nežinia. Aišku tai, kad iki 1582 m. Vilniaus arsenalo ceikvartu buvo Bartoldas Nacas. 1582 m. gegužés 28 d. valdovo rašte Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Žemës iždininkui nurodyta, kad B. Nacui dël sveikatos būklës negalint šių pareigu eiti, jas pavedamas Barnabišiui Frigui

⁵⁷ 1657 04 30. *Dankovbas. Jono Kazimiero raštas dël Andriaus Kotovičiaus paskyrimo Vilniaus horodničiumi, budovničiumi ir derevničiumi Povilui Podchociamskui mirus.* LM. Kn. 130, l. 54-54-.

⁵⁸ 1713 02 09. *Varšuva. Augusto II raštas, kuriuo Vladislovui Sapiegai duodama teisė turéti Vilniaus malkininkystės urėdą.* LM. Kn. 155, l. 601.

⁵⁹ 1738 09 27. *Varšuva. Augusto III raštas, kuriuo Feliksui Ovsianui leidžiama Vilniaus malkininkystės urėdą perleisti Lietuvos artilerijos generolui Jurgui Flemingui.* LM. Kn. 171, l. 378-380.

⁶⁰ 1748 06 22. *Augusto III raštas, kuriuo Horainas skiriamas Vilniaus malkininku.* LM. Kn. 176, l. 82.

⁶¹ 1571 03 01. *Žygimanto Augusto raštas, kuriuo kilës iš Drezdeno Tomas Turingas skiriamas Vilniaus pilies arsenalo viršininku.* LM. Kn. 54, l. 2-2-.

ir jis pastarajam ceikvartui turės kasmet mokėti atlyginimą⁶². Stepono Batoro 1586 m. birželio 4 d. duotas raštas rodo, kad Bernabišiaus Frigo metinis atlyginimas buvo 67 kapos, 30 grašių ir 5 pinigėliai⁶³. 1589 m. sausio 13 d. valdovo raštu Vilniaus arsenalas su ginklais ir paraku pavedamas saugoti ir prižiūrėti šaltkalviui Martynui Kohutui, kartu paskiriant metinį atlyginimą⁶⁴. M. Kohutas nuo seno dirbo valdovo šaltkalviu. 1569 m. lapkričio 6 d. raštu Žygimantas Augustas jam buvo davės valdyti Vilniaus mieste namą. 1579 m. gegužės mėnesį minėta privilegija buvo patvirtinta⁶⁵. Tas namas buvo Vilniaus gatvėje prie Jono Puškoriaus ir Kristupo Goltšliagerio namų. M. Kahutas Vilniaus pilies arsenalo ceikvartu dar buvo ir 1598 m. Tą rodo valdovo Zigmanto Vazos minėtų metų gegužės 4 d. raštas, kuriame nurodyta, kad iš Vilniaus pilies arsenalo buvo išduotas 351 muškietos, kurias ceikvartas M. Kohutas perdavė Hanusui Humlui⁶⁶.

Atrodo, kad ceikvartas Martynas Kohutas mirė 1598 m. pabaigoje ar ateinančių metų pradžioje. Kad tai néra tuščias spėjimas, rodo Zigmanto Vazos 1599 m. kovo 20 d. raštas⁶⁷. Jame pasakyta, kad „turint tikrą žinią apie mūsų Vilniaus pilies ceikvarto Martyno Kohuto mirtį“ ir

---

⁶² 1582 05 28. Alytus. Stepono Batoro raštas dėl Barnabišiaus Frigo paskyrimo Vilniaus pilies arsenalo ceikvartui ir metinio atlyginimo mokėjimo. LM. Kn. 65, l. 144.

⁶³ 1586 06 04. Gardinas. Stepono Batoro raštas dėl Vilniaus pilies arsenalo ceikvartui Bernabišiui Frigui ir patrankų liejikams pinigu išmokėjimo. LM. Kn. 73, l. 177-178.

⁶⁴ 1589 01 13. Gardinas. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo šaltkalviui Martynui Kohutui pavedama Vilniaus pilies arsenalo priežiūra ir apsauga, kartu jam paskiriant metinį atlyginimą. LM. Kn. 73, l. 557-558.

⁶⁵ 1579 05. (diena nenurodyta). Vilnius. Stepono Batoro raštas, kuriuo patvirtinama Martynui Kohutui Žygimanto Augusto 1569 m. lapkričio 6 d. privilegija dėl namo Vilniaus mieste. LM. Kn. 61, l. 161-163.

⁶⁶ 1598 05 04. Varšuva. Zigmanto Vazos Vilniaus pilies arsenalo ceikvartui Martynui Kohutui išduotas raštas, kad jis iš arsenalo išdavė 351 muškietą. LM. Kn. 84, l. 266-266-.

⁶⁷ 1599 03 20. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo po ceikvarto Martyno Kohuto mirties Vilniaus pilies arsenalo ceikvartu paskiriamas Simonas Diringas. LM. Kn. 86, l. 23-23-.

nenorint, kad Vilniaus arsenalui dėl priežiūros stokos būtų padaryta žala, ceikvartu skiriamas Simonas Deringas, kuris kai kuriuose šaltiniuose vadinamas Geringu. Ten pat priduriamą, kad jo priežiūrai ir valdžiai pavedamas arsenalas su tame esančiais ginklais („y ze wszelaką armatą“) iki jo gyvos galvos ir už tą tarnybą jam mokamas 67 kapų, 13 grašių ir 5 pinigelių metinis atlyginimas iš valstybės iždo. Iš jo taip pat turi būti išduodama po 12 kapų grašių metinio užmokesčio kiekvienam ceikvarto pagalbininkui. Pinigai pagalbininkams apmokėti turi būti išduodami ceikvartui S. Deringui. Tačiau kiek tų padėjėjų turėjo būti valdovo rašte nenurodyta. S. Geringas (Deringas) jau ir anksčiau dirbo Vilniaus pilies patrankų liejykloje. Tai nurodyta valdovo 1593 m. balandžio mėnesį rašytame rašte, kuriuo „Vilniaus pilies puškoriui Simonui Geringui“ duodamas Puškarnéje prie Neries valdyti 44 sieksnių ilgio ir 16 sieksnių pločio sklypas⁶⁸. Minėtas asmuo éjo ceikvarto pareigas iki 1608 m. rudens. Tų metų spalio 16 d. valdovo rašte nurodoma, kad mirus ceikvartui Simonui Deringui (rašte parašyta „Symona Dyrynga Ceigwarta“) Vilniaus pilies ceikvarto pareigos pavedamos „tā amatą gerai mokančiam ir toms pareigoms tinkančiam garbingajam Justui Šultui“⁶⁹. Rašte pasakyta, kad turint mintyje jo nuopelnus karališkajam dvarui J. Šultui nustatomas ne 68 kapos, 13 grašių ir 5 pinigelių metinis „jurgeltas“, kokį gavo jo pirmtakas, o bus duodama kasmet 10 uolekčių falendišo audinio ir 80 kapų lietuviškų grašių, o tai sudaré 200 auksinų sumą. Tačiau toliau priduriamą, kad padidintas metinis atlyginimas nebus mokamas tiems ceikvartams, kurie šias pareigas eis po J. Šulto. Rašte taip pat minimas pinigų iš valstybės iždo išmokėjimas per ceikvartą J. Šultą jo pagalbininkams.

---

⁶⁸ 1593 04 (?) Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus arsenalo patrankininkui ("puszkarz") Simonui Geringui prie Vilniaus pilies duodamas sklypas. LM. Kn. 78, 1. 221.

⁶⁹ 1608 10 16. Krokova. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo po ceikvarto Simono Diirigo mirties Vilniaus pilies arsenalo ceikvartu paskyriamas Justas Šultas. LM. Kn. 89, 1. 117-118.

Deja, kaip ir aukščiau minėtame dokumente, jų skaičius nenurodytas.

Ar daug ceikvartų pasikeitė tarp 1608 ir 1627 m. nėra tiksliai nustatyta . Žinoma tik tai, kad iki 1627 m. Vilniaus pilies arsenalo ceikvarto pareigas éjo Hermanas Manšveltas ar Mansveltas (pavardé rašoma dvejopai). Tū pat metu gruodžio 5 d. Zigmanto Vazos Vilhelmui Poliu duota privilegija rodo, kad H. Mansveltui mirus Vilniaus pilies arsenalo ceikvartu paskiriamas žinomas ano meto architektas Vilhelmas Polis, kuriam pavedama arsenalo su visais tame buvusiais ginklais priežiūra, mokant tokį metinį atlyginimą, kokį gaudavo jo pirmtakai, o taip pat, pagal seną paprotį, per jį mokant užmokestį pagalbininkams⁷⁰.

Vladislovo Vazos 1633 m. liepos 25 d. raštas rodo, kad valdovo architektas ir ceikvartas iš Vilniaus horodničiaus ir budovničiaus buvo gavęs Vilniaus patrankų liejyklos teritorijoje tuščią sklypą ir tame pasistatęs namą. Sklypas viena puse priéjo prie Andriaus Rokčynsko namo, o šonu glaudési prie Kristupo Rolos namo; išilgai gatvés užimdamas keturiolika rykščių („prętow“), o skersai turis aštuonias rykštęs. V. Poliu už jo per dvidešimties metų gerą darbą Vilniaus pilyse valdovas 1633 m. liepos 25 d. praplété jo valdomą sklypą, pridédamas gabalą žemės. Tuo pačiu raštu Vladislovas Vaza atleido V. Polio namą nuo butų davimo prievolés bei mokesčių už prekybą svaigalais⁷¹.

Pateikti faktai byloja, kad ceikvartais paprastai būdavo ginklų gamybos specialistai. Vienok XVII a. pirmoje pusėje šias pareigas yra éjęs ir žinomas architektas V. Polis, aktyviai dalyvavęs pilies statybos darbuose.

⁷⁰ 1627 12 05. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo po ceikvarto Hermano Manšvelto mirties Vilniaus pilies arsenalo ceikvartu paskiriamas architektas Vilhelmas Polis. LM. Kn. 102, 1. 97.

⁷¹ 1633 07 25. Vilnius. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies architektu ir ceikvarto Vilhelmo Polio patrankų liejyklos teritorijoje turétas sklypas buvo padidintas, pridedant gabalą žemės. LM. Kn. 110, 1. 133-134-

Labai svarbu nustatyti, kaip praktiškai buvo vykdoma kunigaikščių rūmų bei kitų pilies pastatų priežiūra bei einamasis remontas.

Vienas ankstyviausiu šaltiniu, kuriame minimas su Vilniaus pilimis susijęs mūrininkas, yra 1522 m. gruodžio 6 d. raštas, kuriuo mūrininkui Hansui Brantui duodamas sklypas lentpjūvei statyti⁷². Tas sklypas buvo už pilies tarp Voiteliovos kiemo ir plytinės. Tačiau, kaip šio amatininko veikla buvo susijusi su pastatų priežiūra nėra aišku. Daugiau duomenų apie tai turime nuo XVI a. pabaigos.

Antai, 1589 m. gruodžio 8 d. valdovo mūrininkui Petru Pelgrimui už darbus Vilniaus pilyje skiriamas metinis atlyginimas arba „jurgeltas“⁷³. Tam pačiam mūrininkui šimto lenkiškų auksinų „jurgeltas“, už identiškus darbus šioje pilyje taip pat paskirtas 1592 m.⁷⁴. Galimas dalykas, kad jis išbuvo pilies mūrininku iki 1607 m.

Zigmanto Vazos 1607 m. balandžio 5 d. raštu Vilniaus pilių mūrininku buvo priimtas Jonas Švilius. Rašte pasakyta, kad jis priimtas „Vilniaus pilies priežiūrai ir taisymui“. Ten pat nurodyta, kad mūrininkas kartą per mėnesį turėjo apžiūrėti pilies pastatus bei jų stogus ir apie reikalingus atlikti remonto darbus painformuoti Vilniaus pilies budovničių. Apie tai, kad J. Šviliui būtų reikėję pastatus remontuoti šiame dokumente nekalbama. Jame tai nurodyta, kad už minėtą priežiūrą mūrininkui J. Šviliui mokamas 70 lenkiškų auksinų metinis užmokestis⁷⁵. Kiek laiko jis išbuvo pilies mūrininku, nėra žinoma.

---

⁷² 1522 12 06. Vilnius. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo mūrininkui Hansui Brantui už Vilniaus pilies tarp plytinės ir Voiteliovos kiemo skiriamas sklypas. LM. Kn. 12, 1. 151-155.

⁷³ 1589 12 088. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo valdovo mūrininkui Petru Pelgrimui už darbus Vilniaus pilyje skiriamas metinis atlyginimas. LM. Kn. 77, 1. 296-297.

⁷⁴ 1592 ***. Krokuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo už Vilniaus pilyje jam pavestų darbų atlikimą skiriamas 100 lenkiškų auksinų metinis atlyginimas. LM. Kn. 78, 1. 111.

⁷⁵ 1607 04 05. Krokuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo mūrininkai Jonui Šviliui už Vilniaus pilies pastatų priežiūrą skiriamas 70 lenkiškų auksinų metinis atlyginimas. LM. Kn. 86, 1. 643.

1634 m. pilies mūrininku buvo Balceris Hikleris. Nuo kurių metų jis éjo tas pareigas - nenustatyta. 1634 m. rugpjūčio 8 d. valdovo rašte tik nurodyta, kad B. Hikleris Vilniaus pilies mūrininku dirba keliolika metų ir jam koreguojamas atlyginimas⁷⁶. Nuo 1634 m. šis pilies mūrininkas turéjo gauti 50 auksinų ménèsinio užmokesčio. Beje, tai bene vienintelis pilių pastatų priežiūrą bei remontą atlikęs asmuo, kuriam mokéta nebe metinis, o ménèsinis darbo užmokesčis.

Jam mirus, valdovas Jonas Kazimieras šias pareigas pavedé mūrininkui Martynui Saksui. Karaliaus 1651 m. lapkričio 2 d. rašte nurodyta, kad šis Vilniuje gyvena daugelį metų ir jo darbai yra gerai žinomi. Jam nustatytas 300 auksinų metinis atlyginimas, nurodant, kad jis turés laikyti mokinius bei tameistrius ir atliki pilies remontą⁷⁷.

1670 m. Vilniaus pilyje įkurdinamas Vilniaus mūrininkas Jonas Vincentas Salvedora. Tų metų balandžio 24 d. raštu valdovas Mykolas Višniaveckis jam perleido audéjo Hanuso Tamo (Hanus Tham) valdą, kadangi jis ir jo žmona mirė nepalikdami išpédinių. Valdovo rašte nurodyta, kad tai daroma norint, jog šis mūrininkas „visam laikui pasilikštę prie Vilniaus pilies“. Iš valdovo rašto matyti, kad tuo metu vyko pilies atstatymo darbai ir todél buvo telkiami geri amatininkai, juos valdovui imant, į savo globą⁷⁸. Tačiau J.V. Salvedoros įkurdinimas pilies teritorijoje bei valdovo nurodymas apie šio mūrininko visam laikui pasilikimą prie pilies bylotų, kad jis buvo imamas nuolatiniam darbui prižiūrēti ir remontuoti pastatus. Savaime suprantama, kad jis galéjo dalyvauti ir pilies atstatymo darbuose.

⁷⁶ 1634 08 08. Varšuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo ilgamečiam Vilniaus pilies mūrininkui Balceriui Hikleriu koreguojamas atlyginimas, skiriant per ménesį 50 lenkiškų zlotų. LM. Kn. 111, 1. 140.

⁷⁷ 1654 11 02. Gardinas. Jono Kazimiero raštas, kuriuo po mūrininko Balcerio Hiklerio mirties Vilniaus pilies mūrininku skiriamas Martynas Saksas, nustatant 300 auksinų metinį atlyginimą. LM. Kn. 129, 1. 505-506.

⁷⁸ 1670 04 24. Varšuva. Mykolo Vyšniaveckio raštas, kuriuo mūrininkas Jonas Vincentas Salvedora įkurdinamas Vilniaus pilyje, duodant jam velionio audéjo Hanuso Tamo namą. LM. Kn. 136, 1. 70-71.

Taigi valdovų rūmus ir kitus mūro pastatus pilyje prižiūrėjo ir einamajį remontą darydavo pilyje dirbę mūrininkai. Be šių amatininkų buvo samdomi dailidės.

Pačioje XVII a. pradžioje Vilniaus pilies dailide dirbo Baltramiejus Šargšonas ar Šoršona (turimuose šaltiniuose pavardė rašoma dvejopai). 1602 m. vasario 6 d. valdovo jam duotame rašte nurodyta, kad vieną kartą per savaitę dailidė privalo apžiūrėti pilies pastatus, o pastebėjęs gedimus nedelsiant pastatus remontuoti. Už .tai pilies dailidė turėjo gauti 50 auksinų metinio atlyginimo⁷⁹. 1606 m. šias pareigas éjo Petras Galas, gaudamas tokį pat atlyginimą. Tai nurodyta valdovo 1606 m. balandžio 20 d. rašte, kartu pasakant, kad dailidei Petru Galui taip pat duodamas valdyti namas, kuriame prieš tai gyveno pilies dailidė B. Šoršona. Apibūdinant P. Galo pareigas pasakyta, kad, budovničiaus Petro Nonharto paliepimu, dailidė turis „prižiūréti, statyti ir taisyti iki gyvos galvos stropiai žiūrédamas, kad dėl aplaidumo šiai piliai žala nebutų padaryta“⁸⁰.

Kiek laiko šis dailidė dirbo pilį priežiūros darbą, nenustatyta. Aišku tai, kad nuo 1619 m. šias pareigas éjo Matisas Gervelavičius, jose būdamas dar 1644 m. Tą sužinome iš Vladislovo Vazos tais metais sausio 22 d. rašyto rašto, kuriuo valdovas leidžia „namelį ir dalį sklypo“ perleisti minétam dailidei⁸¹.

Kalbant apie pilies ar valdovo mūrininkus ir dailides ir jų pareigas bei darbus, įdomių duomenų randame Zigmanto Vazos Jonui Jokubui Valunui 1619 m. sausio 24 d. duotoje privilegijoje, kuria jam skiriama „...mūsų Vilniaus pilyje ir visur kitur, kur reikés jo amatui

⁷⁹ 1602 02 06. Vilnius. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies dailidei Baltramiejui Šargšonui skiriamas 50 lenkiškų zlotų metinis atlyginimas, trumpai apibūdinant jo pareigas. LM. Kn. 86, 1. 303-303.

⁸⁰ 1606 04 20. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies dailidei Petru Galui skiriamas 50 lenkiškų zlotų metinis atlyginimas. LM. Kn. 86, 1. 608.

⁸¹ 1644 01 22. Vilnius. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Jonui Roliu duodama teisé dalį savo sklypo su namuku perleisti Vilniaus pilies dailidei Matisui Gervelavičiui. LM. Kn. 114, 1. 350-350.

priklausančiu pastatų, statybos priežiūra⁸². Privilegijoje J. J. Valunas vadinas skulptorium - akmentašiu („ciesla kamienny“), jo amato nei pareigų plačiau neapibūdinant. Atrodo, kad čia kalbama apie aukštostas klasės statybininką, kurio darbas, matyt, buvo susijęs su akmens tašymo bei skulptūros darbais statybose. Kad jis nebuvo eilinis amatininkas, atlikęs pilies darbų priežiūrą, iš dalies byloja ir jam skiriamas atlyginimas.

Už pilies statybų priežiūrą J. J. Valunas turėjo gauti 150 lenkiškų auksinų metinį atlyginimą. Be to, tuo atveju jei jis pats dar kokius darbus būtų atlikęs jam papildomai turėjo būti mokama 5 auksinai per savaitę.

Valdovų rūmų bei kitų pilies pastatų medžio įrangai prižiūréti taip pat buvo samdomi staliai.

1595 m. valdovo staliumi dirbo Martynas Kaltšmitas. Tai sužinome iš Zigmanto Vazos 1595 m. balandžio 4 d. rašto, kuriuo valdovas jam davė valdyti namą, stovėjusį tarp valdovo pirčių ir kepyklos⁸³. Rašte nurodyta, kad name leidžiama gyventi M. Kaltšmito sūnui. Tačiau tai daroma su sąlyga, jei sūnus paveldės tévo amatą ir tės pastarojo darbus. XVII a. ketvirtajame dešimtmetyje pilies staliumi buvo Jurgis Zimnickas. Jam 1634 m. mirus šias pareigas užémė Gabrielius Lorensas. Vladislovo Vazos 1634 m. rugpjūčio 7 d. raštu jam buvo paskirtas 100 lenkiškų auksinų atlyginimas ir duotas būstas. Apie jį pasakyta, kad „ribojasi su mūru ir pilies vikarų pastatais ir eina iki vartelių prie mūsų pilies mūrų“ („...granicz y z murem y budowaniem Wikariow zamkowych az do forty wedla murów naszych Zamkowych...“)⁸⁴. Vėliau metinis atlyginimas šiam pilies staliui buvo padidintas iki 200

⁸² 1619 01 24. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Jonas Jokūbas Valunas paskiriamas valdovo skulptorium-akmentašiu („ciesla kamienny“), įpareigojant jį prižiūréti pilies ir kitas statybas. LM. Kn. 95, 1. 176-177.

⁸³ 1595 04 04. Krokova. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo valdovo staliui Martynui Kaltšmitui duodamas valdyti namas, tarp valdovo pirčių ir kepyklos. LM. Kn. 78, 1. 320-321.

⁸⁴ 1634 0807. Varšuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo pilies staliui Gabrielui Lorensui skiriamas metinis atlyginimas ir duodamas būstas. LM. Kn. 111, 1. 138-138-.

auksinų ir dar pridedama audeklo drabužiams. Toks metinis atlyginimas su būstu pilyje G. Lorensui 1650 m. rugsėjo 25 d. buvo patvirtintas ir valdovo Jono Kazimiero⁸⁵.

Pastatų priežiūros bei remonto darbus pilyje atliko ne tik mūrininkai, dailidės, staliai, bet ir stikliai. Apie tai byloja Vladislovo Vazos 1634 m. rugpjūčio 7 d. raštas, kuriuo Vilniaus miestiečiui Petru Rechovskiui skirtas šimto auksinų metinis atlyginimas⁸⁶. Rašte pasakyta, kad už tai minėtas stiklius privalės pilyje remontuoti visus langus (...okna wszytkie naprawowac"). Tuo tarpu už „naują darbą“ jam reikėtų papildomi. Deja, daugiau duomenų apie pilies stiklius prieinamuose šaltiniuose nėra. Tačiau turime nemažai žinių apie pilyje dirbusius šaltkalvius.

Valdovas Zigmantas Vaza 1593 m. birželio 13 d. raštu suteikė Vilniaus šaltkalviui Jonui Kiculikui „jurgelta“, kurį jis turėjo gauti iš Vilniaus malūno bei pinigų kalyklos pajamų⁸⁷. Po dviejų metų, t.y. 1595 m. balandžio 4 d., valdovas tam pačiam šaltkalviui ir jo sūnui suteikė teisę valdyti namą, kuris buvo tarp valdovo pirties ir kepyklos⁸⁸. Tai sudaro pagrindą nuomonei J. Kiculiką éjus pilies šaltkalvio pareigas. Iki kurių metų jis dirbo tą darbą nenustatyta. Aišku tai, kad prieš 1627 m. pilies šaltkalviu jau buvo Jonas Harraras. Zigmanto Vazos 1627 m. vasario 27 d. rašte nurodyta, kad mirus pilies šaltkalviui

⁸⁵ 1650 08 25. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo Vilniaus pilies staliui Gabrielui Lorensui patvirtinamas 200 auksinų metinis atlyginimas su būstu pilies teritorijoje. LM. Kn. 125, l. 133-133-.

⁸⁶ 1634 08 07. Varšuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Vilniaus stikliui Petru Rechovskiui už Vilniaus pilies pastatų langų priežiūrą ir remontą skiriamas 100 auksinių metinis atlyginimas. LM. Kn. 111, l. 138-.

⁸⁷ 1593 06 13. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus šaltkalviui Jonui Kiculikui skiriamas metinis atlyginimas iš Vilniaus malūnų bei pinigų kalyklos pajamų. LM. Kn. 76, l. 408-408-.

⁸⁸ 1595 04 04. Krokuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo valdovo šaltkalviui Jonui Kiculikui duodama teisę valdyti namą, kuris buvo tarp valdovo pirties ir kepyklos. LM. Kn. 76, l. 524.

J. Harrarui ir rekomendavus Vilniaus pilies horodničiui ir budovničiui Petrui Nonhartui, šioms pareigoms priimamas gerai savo amatą mokantis šaltkalvis Fridrichas Lemkenas⁸⁹. Jam duodamas 100 auksinų metinis atlyginimas ir perleidžiamas iki gyvos galvos namas su visais pastatais, kuriame gyveno velionis J. Harraras. Rašte nurodyta, kad naujasis pilies šaltkalvis turės, budovničiaus nurodymu, atlikti pilyje visus reikalingus šaltkalvio darbus. Juos tiksliau apibūdinant pasakyta, kad be papildomo atlyginimo, F. Lemkenas turės žiūréti, kad „rūdys durų bei langų vyrių, klemkų ir kitų daiktų negadintų“, juos reikia saugoti nuo visokios žalos ir kas savaitę valyti. Valdovas amžinam naudojimui perleisdamas F. Lemkenui velionio J. Harraro sklypą su namu savo 1634 m. balandžio 27 d. rašte nurodo, kad tai daro turēdamas galvoje jo darbštumą taisant pilyje valdovo kambarių geležinius reikmenis⁹⁰. Namas buvo ant kairiosios Vilnios atšakos kranto „Pilies vartų ir tilto gale“ užpakaline dalimi išėjęs į „senosios Vilniaus pilies apvalujį bokštą“ („...dom iego nad rzeką Wilną w koncu mostu y bramy zamkowej, a tyłem od wieże okrągley zamku starego wilenskiego leżący...“). Namas buvo atleistas nuo buto davimo prievolės, sklype leidžiama F. Lemkenui bei jo įpėdiniams statyti naujus pastatus. Vienok jie negalėjo būti aukštesni už pilies gynybines sienas („...podług upodobania swego na ten plac budowac się, s tem iednak dokladem, iakby dachów budowania swego nad mur sciany zamkowej wyszey niepodnosł“). Pusę kapos lietuviškų grašių metinio mokesčio reikėjo horodničiui mokėti tik už sklypą.

---

⁸⁹ 1627 02 27. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Fridrichas Lemkenas skiriamas Vilniaus pilies šaltkalviu, mokant šimto auksinų metinį atlyginimą ir perleidžiant velionio pilies šaltkalvio valdą su pastatais. LM. Kn. 102, l. 38-38v.

⁹⁰ 1634 06 27. Vilnius. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo velionio pilies šaltkalvio Jono Harraro buvusi valda su pastatais duodama amžinam naudojimuisi Vilniaus pilies šaltkalviui Fridrichui Lemkenui, nustatant statybos sąlygas ir mokesčius. LM. Kn. 111, l. 62-63.

F. Lemkenui mirus, nauju pilies šaltkalviu nuo 1642 m. kovo 11 d. buvo priimtas Adomas Bajeris. Tą sužinome iš valdovo Jono Kazimiero 1649 m. lapkričio 29 d. rašto, kuriuo pilies šaltkalviui A. Bajeriui suteikiamas servitoratas, mokant 100 lenkiškų auksinų metinį atlyginimą⁹¹. Rašte, apibūdinant gerą šio šaltkalvio darbą, pasakyta, kad jis „mūsų Vilniaus budovničiaus nurodymu gamina ir taiso visokius šaltkalvių reikmenis Vilniaus piliai“. A. Bajeris perėmė savo pirmtako valdą, nes valdovas 1646 m. lapkričio mėnesį (diena nenurodyta) rašytu raštu paliko šiam asmeniui teisę ją valdyti kartu patvirtindamas Barboros Lemkenaitės ir jos vyro Kristupo Albrechto Fogelio atsisakymo raštą nuo minėtos valdos, kurį pastarieji davė A. Bajeriui ir jo žmonai⁹². Iš Jono Kazimiero 1650 m. birželio 13 d. rašto matyti, kad pilies šaltkalvis A. Bajeris buvo vedęs savo pirmtako Fridricho Lemkeno našlę, o K. A. Fogelis buvo Lemkenų žentas. Fogeliai ir Bajeriai gyveno betarpiskoje kaimynystėje, ką rodo Fogelių valdos apibūdinimas minėtame šaltinyje. Jame rašoma : „...einant Vilniaus Pilies gatve, į pilį dešinėje pusėje pačiuose /Pilies - S.S./ vartuose ant tilto du mediniai kromai ir už tų kromų prie Vilniaus horodninkystės mūro pastatytas medinis namas su sklypu nuo to namo priemenės per kiemą tebesitęsiantis iki Vilnios upės; gale dešimties sieksnių daržas prasidedantis nuo bokšto ir einantis iki šlovingojo Bajerio daržo tvoros su abiems pusėms laisvu per vartus praėjimu ir ant savo sklypų laisvu pastatų statymu ...“⁹³.

⁹¹ 1649 11 29. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo Vilniaus pilies šaltkalviui Adomui Bajeriui suteikiamas servitoratas, mokant šintą lenkiškų auksinų metinį atlyginimą. LM. Kn. 123, l. 155-155.

⁹² 1646 11 (diena nenurodyta). Varšuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies šaltkalviui Adomui Bajeriui paliekama teisė valdyti Vilniaus mieste namą ir patvirtinamas Kristupo Fogelio ir jo žmonos Barboros Lemkenaitės nuo tos valdos atsisakymo raštas. LM. Kn. 119, l. 568-599.

⁹³ 1650 06 13. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo Kristupui Albrechtui Fogeliui patvirtinama teisė valdyti Vilniaus mieste namą pagal sutartį, sudarytą su Vilniaus pilies šaltkalviu Adomu Bajeriu. LM. Kn. 125, l. 11-11.

Kurį laiką A. Bajerui, kaip ir iki jo dirbusiems „pilies šaltkalviams“, mokėta 100 auksinų metinis atlyginimas. Tačiau 1652 m. kovo 12 d. valdovas, atsižvelgdamas į jo nuolatinį darbštumą „taisant ir gaminant mūsų Vilniaus pilies rūmams ir kambariams geležies reikmenis“, pakėlė metinį atlyginimą iki 250 auksinų⁹⁴.

Išdėstyti faktai rodo, kad durų rankenas bei užraktus, langų bei durų apkaustus ir turbūt kitas pastatų metalines detales nuolat prižiūrėjo, o reikalui esant ir gamojo pilies šaltkalviai, kurie paprastai joje ir gyveno.

Atitinkamos profesijos asmenys buvo samdomi pilies pastatų, tarp jų ir valdovų rūmų, krosnių priežiūrai.

Antai 1607 m. didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Vladislovas Vaza Vilniaus pilių pastatų krosnis prižiūréti pavedė keramikui (puodžiui-koklininkui), kurio pavardė, deja, tų metų balandžio 5 d. valdovo rašte nenurodyta⁹⁵. Jame tik pasakyta, kad keramikas privalo vieną kartą per mėnesį apžiūréti krosnis ir apie reikalingus remontus bei krosnis, reikalaujančias perstatymo informuoti pilies budovničių. Kitoje rašto vietoje nurodyta, kad keramikas samdomas „mūsų pilyje krosnių priežiūrai ir taisymui“. Tačiau kokio pobūdžio remonto darbus jis turėjo atlikti nepasakyta, išskyrus tai, kad už metus turėjo gauti 30 auksinų. 1611 m. pilies krosnių prižiūrétoju buvo keramikas Simonas Augustinavičius. Kaip ir ankstyvesnis krosnių prižiūrétojas, šis keramikas kartą per mėnesį turėjo apžiūréti pilių pastatų krosnis ir apie būtinus remontus ar krosnis, reikalaujančias perstatymo, pranešti pilies budovničiui. Be krosnių priežiūros S. Augustinavičius dar turėjo dalyvauti degant kalkes („iest potrzebny do palenia wapna“), kurios, matyt, buvo naudojamos pilies

⁹⁴ 1652 03 12. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo Vilniaus pilies šaltkalviui Adomui Bajerui už gerą darbą pakeliamas metinis atlyginimas. LM. Kn. 127, l. 303-303-.

⁹⁵ 1607 04 05. Krokuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies keramikui (puodžiui-koklininkui) nustatomas 30 auksinų metinis atlyginimas. LM. Kn. 86, l. 643-.

bei joje stovėjusių pastatų remontams, o galbūt ir naujų trobesių statybai. Už ši darbą S. Augustinavičiui prie 30 auksinų už krosnių priežiūrą valdovas pridėjo dar 20 auksinų. Tokiu būdu metinis S. Augustinavičiaus atlyginimas audarė 50 auksinų⁹⁶. Taigi valdovų rūmų ir kitų pilies pastatų krosnis prižiūrėjo ir remontavo pastoviam darbui valdovo priimti keramikai (puodžiai-koklių gamintojai). Pilies pastatų priežiūroje dirbo ir kitų profesijų asmenys.

Antai, didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Zigmantas Vaza savo 1602 m. kovo 16 d. raštu už Vilniaus pilii videntiekio priežiūrą šios srities specialistui („rurmistrzowi“) Danieliui Švarcui pakélé metinį atlyginimą nuo dešimties auksinų iki dvidešimt penkių auksinų⁹⁷. Už tai, nurodoma rašte, „jis privalės mūsų Vilniaus pilyje vamzdžius prižiūrēti ir taisyti iki bus gyvas“. Tai, kad atlyginimas padidinamas atsižvelgiant į gerą darbą, sudaro pagrindą prielaidai D. Švarcą éjus šias pareigas ir anksčiau. Tačiau, kada jis pradėjo pilies videntiekio priežiūrą, o taip pat kas tai darė prieš jį, lieka nenustatyta.

Rūmų priežiūros požiūriu vertingas Zigmanto Vazos 1601 m. rugpjūčio 8 d. raštas⁹⁸. Jame pasakyta, kad Vilniuje būtų prižiūrėtojas arba raštininkas, kuris prižiūrėtų ir džiovintų gobelenus („opon“) ir kitus čia esančius apmušalus, kurie dėl priežiūros stokos genda („Iz na tym niemało nalezy, aby przy skarbie naszym nadworym tu w Wilnie dla doglądania y przesuszania rzeczy skarbowych, iako opon y ine /go/ obicia będącego tu, ktore za niedozorem psowac się zwykłi, dozorca albo

⁹⁶ 1611 08 30. Vilnius. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies keramikui (puodžiui-koklininkui) Simonui Augustinavičiui už krosnių priežiūrą ir dalyvavimą degant kalkes nustatomas 50 auksinų metinis atlyginimas. LM. Kn. 89, l. 345-346.

⁹⁷ 1602 03 16. Vilnius. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies videntiekio prižiūrétojui („rurmistrzowi“) pakeliamas metinis atlyginimas. LM. Kn. 86, l. 314-315.

⁹⁸ 1601 08 09. Vilnius. Zigmanto Vazos raštas dėl valdovo rūmų gobelenų bei apmušalų priežiūros. LM. Kn. 86, l. 271.

pisarz tych rzeczy skarbowych naszych był"). Pasakymas, kad būtų tą daiktą prižiūrėtojas arba raštininkas, yra prieplaida minčiai, kad šias pareigas éjé asmenys ne tik prižiūrédavo ir védindavo minimus daiktus, bet ir sudarinédavo jų sąrašus. Priešingu atveju nebūtų reikéjé mineti „tą daiktą raštininko“. Antra vertus, atkreiptinas dëmesys į tai, kad valdovas pareigybiés šiuo raštu naujai neivedé. Martynas Gaidanauskas tas pareigas éjo ir prieš tai. Kaip ir anksčiau, jam karalius 1601 m. nustaté 50 lenkų zlotų metinj atlyginimam.

Su Vilniaus pilimis, valdovų rûmais bei kitu pastatu priežiūra susijusių pavienių faktų yra ir daugiau. Antai, 1581 m. raštu raštu buvo patvirtinta „Vilniaus rûmų ministriu“ Stanislovui Sudrovskiui teisë valdyti prie Vilniaus miesto už mûrinio tilto esantj sklypą⁹⁹.

Valdovo auksakalys Stanislovas Rachnevičius 1561 m. liepos 22 d. išlaisvintas iš Vilniaus miesto ir pilies jurisdikcijos, iš auksakalių cecho ir atleidžiamas nuo visokių prievolių¹⁰⁰.

Jonas Kazimieras 1649 m. gruodžio 9 d. raštu servitoratà suteiké rûmų laikrodininkui Jonui Ševeriui¹⁰¹. 1651 m. kovo 23 d. servitoratas suteikiamas valdovo laikrodininkui Jurgui Rudolfui¹⁰².

1626 m. rûmų durininku buvo Jonas Kosmovskis. Tai, sužinome iš minimu metu kovo 25 d. rašto, kuriuo jam

---

⁹⁹ 1581 (*ménésis ir diena nenurodyti*). Stovykla prie Pskovo. Stepono Batoro raštas, kuriuo patvirtinama "Vilniaus rûmų ministriu" Stanislovui Sudrovskiui teisë valdyti sklypą, esantj prie Vilniaus miesto už mûrinio tilto. LM. Kn. 69, l. 27-27.

¹⁰⁰ 1561 07 22. Vilnius. Žygimanto Augusto raštas, kuriuo valdovo auksakalys Stanislovas Rachnevičius išlaisvinamas iš pilies ir Vilniaus miesto jurisdikcijos, iš auksakalių cecho ir atleidžiamas nuo prievolių. LM. Kn. 23, l. 260-261.

¹⁰¹ 1649 12 09. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo valdovo rûmų laikrodininkui Jonui Ševeriui suteikiamas servitoratas. LM. Kn. 123, l. 181-182.

¹⁰² 1651 03 23. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo valdovo laikrodininkui Jurgui Rudolfui suteikiamas servitoratas. LM. Kn. 127, l. 28-29.

perleidžiamas Vilniuje, Imbaruose namas¹⁰³. 1633 m. rugpjūčio 20 d. durininkui („odzwiernemu“) Kristupui dovanojami trys sklypai Vilniuje¹⁰⁴. Valdovo durininku 1644 m. buvo Jurgis Stancikevičius, kuriam tą metę vasario 26 d. raštu leista rūpintis, teisės tvarka, perimti namą ir sklypą Vilniuje, likusius po Kšiviockią mirties¹⁰⁵.

1578 m. spalio 16 d. raštu Sepesiui Ferensui suteikiamas valdovo vyno sandėlininko pareigos Vilniuje¹⁰⁶.

Zigmantas Vaza 1591 m. gegužės 25 d. raštu karališkųjų darbų Vilniuje prižiūrėtoju („aby ogrodu naszego w Wilnie pilnował“) paskyrė Simoną¹⁰⁷. Už nepriekaištingą jų priežiūrą prižiūrétojas per metus turėjo gauti 6 uolektis Falendišo audeklo drabužiams („Falendyszsu łokci sześć“) ir 60 lenkiškų zlotų. 1633 m. liepos 19 d. šios pareigos buvo pavestos Motiejui Raškevičiui¹⁰⁸.

Pateikti faktai akivaizdžiai byloja, kad pilies pastatus bei valdovo rūmus prižiūrėjo ir remontavo mūrininkai, dailidės, skulptoriai - akmentašiai, keramikai (puodžiai-koklininkai), šaltkalviai, staliai, vandentiekį prižiūrėjo šios srities specialistas. Minima „valdovo rūmų ministras“, auksakalys, laikrodininkai, durininkai, sodų bei daržų prižiūrétojai, sandėlininkai.

---

¹⁰³ 1626 03 25. Varšuva. *Zigmanto Vazos raštas, kuriuo durininkui Jonui Kosmovskiu dovanojamas Vilniuje, Imbaruose namas bei prekės.* LM. Kn. 99, l. 130-130.

¹⁰⁴ 1633 08 20. Orša. *Vladislovo Vazos raštas, kuriuo durininkui Kristupui dovanojami Vilniuje trys sklypai.* LM. Kn. 110, l. 141-141-.

¹⁰⁵ 1644 02 26. Vilnius. *Vladislovo Vazos raštas, kuriuo durininkui Jurguiui Stancikevičiui leidžiama rūpintis, teisės tvarka, perimti Vilniuje sklypą su namu.* LM. Kn. 114, l. 428-429.

¹⁰⁶ 106. 1578 10 16. Krokava. *Stepono Batoro raštas, kuriuo Steponui Ferensui suteikiamos valdovo vyno sandėlininko pareigos.* LM. Kn. 60, l. 245-246.

¹⁰⁷ 1591 05 25. Krokava. *Zigmanto Vazos raštas, kuriuo valdovo daržų Vilniuje prižiūrétoju skiriamas Simonas.* LM. Kn. 76, l. 157-157-.

¹⁰⁸ 1633 08 19. Vilnius. *Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Motiejui Raškevičiui duodamos daržininko prie Vilniaus pilies pareigas.* LM. Kn. 106, l. 549-550.

Kalbant apie pilyje dirbusius amatininkus, belieka nustatyti, ar jie buvo sėslūs vilniečiai ir koks buvo jų ryšys su atitinkamą profesiją miesto cechais.

Valdovas Vladislovas Vaza 1634 m. rugpjūčio 7 d., skirdamas pilių pastatų langų priežiūrą bei remontą stikliui Petru Rechovskiui, jį vadina „mūsų Vilniaus miesto gyventoju“¹⁰⁹. Mirus Vilniaus pilies mūrininkui B. Hikleriu, į velionio vietą 1654 m. lapkričio 2 d. skiriant Martyną Saksą, jis apibūdinamas, kaip ilgą laiką Vilniuje gyvenęs ir dėl savo atliktų darbų gerai žinomas mūrininkas¹¹⁰. Po rusų kariuomenės okupacijos XVII a, viduryje (1655-1661) ir pilies pastatų apgriovimo, telkiant statybininkus atstatymui ir 1670 m. duodant mūrininkui Jonui Vincentui Salvedorai Žemutinėje pilyje namą su skypu, jis vadinamas „Vilniaus mūrininku“¹¹¹. Vilniaus pilies staliui Gabrielui Lorensui 1634 m. rugpjūčio 7 d. nustatant metinį atlyginimą, valdovas jį vadina „Vilniaus miesto gyventoju“¹¹². Taip jis vadinamas ir kitame valdovo rašte, kuris buvo surašytas 1650 m. rugsėjo 25 d., minėtam staliui padidinant atlyginimą¹¹³.

Turint mintyje, kad ne tik magistrato teritorijoje, bet ir privačiose jurisdikose gyvenę statybininkai paprastai būdavo cechų nariais, turime pagrindą galvoti aukščiau minėtus amatininkus ne tik buvus Vilniaus miestiečiais, bet ir priklausius atitinkamų profesijų cechams, juo

---

¹⁰⁹ 1634 08 07. Varšuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Vilniaus stikliui Petru Rechovskiui už Vilniaus pilies pastatų langų priežiūrą ir remontą skiriama 100 auksinų metinis atlyginimas. LM. Kn. 111, l. 138-.

¹¹⁰ 1654 11 02. Gardinas. Jono Kazimiero raštas, kuriuo po mūrininko Balcerio Hiklerio mirties Vilniaus pilies mūrininku skiriama Martynas Saksas, nustatant 300 auksinų metinį atlyginimą. LM. Kn. 129, l. 505-506.

¹¹¹ 1670 04 24. Varšuva. Mykolo Višniaveckio raštas, kuriuo mūrininkas Jonas Vincentas Salvedora iškurdinamas Vilniaus pilyje, duodant jam velionio audėjo Hanuso Tamo namą. LM. Kn. 36, l. 70-71.

¹¹² 1634 08 07. Varšuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo pilies staliui Gabrielui Lorensui skiriama metinis atlyginimas ir duodamas būstas. LM. Kn. 111, l. 138-138-.

¹¹³ 1650 08 25. Varšuva. Jono Kazimiero raštas, kuriuo Vilniaus pilies staliui Gabrielui Lorensui patvirtinamas 200 auksinų metinis atlyginimas su būstu pilies teritorijoje. LM. Kn. 125, l. 133-133-.

labiau, kad kai kuriuose šaltiniuose tai yra aiškiai nurodyta.

Pavyzdžiui, priimant 1627 m. Fridrichą Lemkeną dirbtį pilies šaltkalviu, tų metų vasario 27 d. rašytame valdovo rašte sakoma, kad jis dėl darbų pilyje praleidęs cecho narių susirinkimą nebus baudžiamas, vienok į cecho kasą turėsiąs sumokėti pusantro auksino¹¹⁴. Po F. Lemkeno mirties pilies šaltkalvio pareigas pavedant Adomui Bajeriui Vladislovo Vazos 1642 m. kovo 11 d. rašto taip pat pasakyta, kad Vilniaus šaltkalvių ceche seniūnai bei nariai neapdėtu A. Bajero mokesčiais bei nereikalautų iš jo atlikinėti jokių prievolius. Tuo tarpu, iškilus reikalui, šiam šaltkalviui ne tik privalo duoti tameistrius, bet patys turi ateiti į pagalbą¹¹⁵.

Taigi visiškai aišku, kad P. Lemkenas ir A. Bajeris buvo Vilniaus šaltkalvių cecho nariai.

Pateikti faktai sudaro pagrindą nuomonei, kad daugumas Vilniaus pilies pastatų priežiūroje dirbusių amatininkų buvo sėslūs miestiečiai ir atitinkamų profesijų Vilniaus cechų nariai. Perėję nuolatiniam darbui pas valdovą, jie paprastai retai kada nutraukdavo ryšius su savo cechu; jiems tik būdavo suteikiama tam tikrų lengvatų.

Zinoma, kad cechų meistrų paprastai dirbdavo ne vieni, o su mokiniais ir tameistriais. Nors amatininkus valdovui imant pilies pastatų priežiūrai ir remontui jų pagalbininkai retokai minimi, vis dėlto pasitaiko atvejų, kai tai padaryta.

Ką tik minėta, kad 1642 m. pilies šaltkalviu skiriant A. Bajerį, Vilniaus šaltkalvių cechas įpareigojamas esant reikalui jam duoti tameistrius. 1654 m. pilies mūrininko pareigas pavedant M. Saksui, valdovas Jonas Kazis-

¹¹⁴ 1627 02 27. Varšuva. Zigmanto Vazos raštas, kuriuo Fridrichas Lemkenas skiriamas Vilniaus pilies šaltkalviu, nustatant šimto auksinų metinį atlyginimą ir perleidžiant pilies šaltkalvio velionio J. Harraro valdą su pastatais. LM. Kn. 102, l. 38-38-.

¹¹⁵ 1642 03 11. Varšuva. Vladislovo Vazos raštas, kuriuo Vilniaus pilies šaltkalviui Adomui Bajeriui suteikiamas servitoratas. LM. Kn. 118, l. 288-288-.

mieras nurodo, kad jis turėsiąs laikyti mokinius ir tameistrius.

Vilniaus mūrininkų ir dailidžių cecho meistrai iki XVIII a. vidurio galėjo laikyti po du mokinius ir du tameistrius¹¹⁶. Stalių ir medžio skulptoriai meistrai turėjo teisę laikyti po tris asmenis, t.y. mokinius ir tameistrius kartu paémus¹¹⁷. XVII a. stiklių cecho meistras galėjo turėti vieną mokinį ir vieną tameistri. Tačiau jeigu meistras turėdavo daug darbo, jam buvo leista laikinai pasisamdyti tameistrių papildomai¹¹⁸. Šaltkalvių cecho, neskaitant mokinį, meistras turėjo teisę laikyti 2-3 tameistrius¹¹⁹.

Tvirtinti kad visi pilies pastatus prižiūrėjė amatininkai laikė atitinkamuose cechuose nustatyta mokinį ir tameistrių skaičių, vargu ar galima. Tačiau tuo, kad dalis šiuos darbus dirbusių meistrų turėjo tameistrių ir mokinį, abejoti netenka.

Nustačius, kad pilies pastatų priežiūrą ir einamajį remontą, o taip pat, atrodo, ir didesnius rekonstrukcijos darbus daugiausia atlikdavo Vilniaus statybininkų cechų nariai, pasiskirstydami statybos remonto darbus, jie daugiau ar mažiau turėjo laikytis šiuos cechuose nusistovėjusios tvarkos bei darbų pasidalijimo.

Visų pirma atkreiptinas dėmesys į krosnių statymą bei remonto darbus. Pagal Vilniaus cechuose buvusią tvarką bei miestiečių namuose krosnių statybos praktiką, mūrininkai išmūrydavo koklinių krosnių pagrindą, o taip pat statė ir remontavo plytų krosnis. Koklinių krosnių

¹¹⁶ J. Morzy. *Geneza i rozwój cechów Wilenskich do końca XVIII w.*, "Zeszyty naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu", Nr. 24, Historia, z. 4, Poznań, 1959, p. 36 ir Akta cechów wilenskich. Dokumentus šiam leidiniui surinko ir spaudai parengė lenkų istorikai prof.dr. H. Lovmianskis, dr. M. Lovmianska, kuriems talkininkavo prof. dr. M. Kosciolkovskis. Darbą bebaigiant spausdinti, 1939 m. prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, ir šis neužbaigtas dokumentų rinkinys į knygų rinką nepateko. Be titulinio lapo, įvado, pabaigos ir rodyklės jis gaunamas Vilniaus mokslinėse bibliotekose (toliau ACW), T. I, Nr. 92. P. 114.

¹¹⁷ ACW. T. 2, Nr. 704. P. 124.

¹¹⁸ ACW. T. 1, Nr. 274. P. 271.

¹¹⁹ ACW. T. 1, Nr. 275. P. 278.

statymas bei remontas priklausė ne visiems keramikų (puodžių-koklininkų) cecho nariams, o tik tiems, kurie gamindavo glazūruotą keramiką¹²⁰. Jie jas statydavo tiek iš savo dirbtuvėse gamintą, tiek ir iš svetimų gamybos koklių.

Nagrinėjant šiuos klausimus, reikia atkreipti dėmesį, kad Vilniaus prekybininkams buvo draudžiamas supirkinėti keramiką gaminius kituose miestuose ir juos Vilniuje pardavinėti. Prekiauti atvežtiniais keramikų gaminiais buvo galima tik metinių mugių metu, kurios būdavo tris kartus per metus. Tai leidžia galvoti, kad kokliai Vilniaus kunigaikščių rūmams bei kitiems pilies pastatams, bent jų didžioji dalis, turėjo būti gaminami vietoje.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį į pastatuose naudotus metalo gaminius. Nustatyta, kad jų gamyba buvo taip pat pasiskirstyta tarp šaltkalvių ir kalvių cechų.

Kalviai gamino: įvairių rūsių vinis, geležinius kablius ir pastatų sienų inkarus, sąvaras (sankabas), įvairaus dydžio geležines duris, langines bei langų grotas; durų, langų ir langinių vyrius, kablius ir kabliukus, rankenas ir kitas smulkias geležines detales; bėgūnus vartams, „paprastus juodus“ kaltinius kryžius¹²¹. Šaltkalviai darydavo: veržlėmis užsukamus inkarus, apvalius ir šakotus strypus trobesių sienoms; įdedamas ir pakabinamas spynas; pjautines, varžtais sutvirtintas ir alavuotas bei šliuotas metalines ir metalu kaustytas įvairaus dydžio duris ir langines; geležines duris ir langines su augaliniais ir kitokiais ornamentais; alavuotus durų kablius, langų bei langinių kabliukus, pjautinius, alavuotus, ornamentuotus ir su S formos pagražinimais durų ir langų vyrius ir apkaustus au specialiomis vinimis bei kitais reikmenimis; pjautinius, tuščiavidurius (dėte) ir ornamentuotus kryžius; įvairias vėjarodes, skaitmenis,

¹²⁰ Samalavičius S. Pagrindinių ir specializuotų darbų pasidalinimas Vilniaus statybose XVII-XVIII a. - Architektūros paminklai. V., 1970. T. 1. P. 112-114.

¹²¹ Ten pat. P. 118-120.

figūras bei statulas iš skardos bei geležies rūmams ir kitiems trobesiams¹²².

Tačiau tai, kad kunigaikščių rūmų ir kitų pilies pastatų metalines detales bei reikmenis prižiūrėjo, remontavo, o reikalui esant ir gamino „pilies šaltkalviai“ ir tai, kad nerandame duomenų apie šias pareigas éjusius kalvius, leidžia daryti išvadą, kad kunigaikščių rūmų, o taip pat kitų pilies pastatų langų ir langinių bei durų apkaustai, vyriai, spynos, rankenos, taip pat daugumas kitų pastatų įrangos metalinių detalių bei reikmenų buvo šaltkalvių darbo. Be abejo, geležies gaminiai turėjo būti ir kalvių darbo, tačiau jų nuolatinei priežiūrai bei remontui kalviai nebuvo samdomi.

Staliai gamino baldus, o taip pat daré pastatams duris, langų rémus, langines, medžio panelius, įrengdavo laiptus, turéklus ir atlikdavo įvairius kitus įrangos bei pastatų apdailos darbus. Dailidés ne tik statė ir remontavo medinius trobesius, atlikdavo įvairius medžio darbus statant mūro pastatus, bet, kaip ir staliai, darydavo medines trobesių duris, langines ir kitus įrangos reikmenis. Tačiau jų gaminiai buvo daug grubesni ir charakteriu aiškiai skyrësi nuo tokių pat stalių gaminiai¹²³.

Valdovų rūmų interjero įrangoje bei apipavidalinime turéjo būti medžio skulptūros. Deja, su medžio skulptoriais, kurie būtų susiję su nuolatine interjero įrangos priežiūra, turimuose šaltiniuose nesusiduriame.

Tačiau reikia atkreipti dëmesį į glaudų skulptorių bendradarbiavimą su staliais. XVIII a. apsuimti didelius darbus, tokius kaip bažnyčių altoriai, sakyklos ir panašiai, kuriems atlikti reikéjo ne tik daug medžio skulptūros, bet ir nemažai stalių darbo gaminiai, skulptoriams be stalių ir staliams be skulptorių buvo draudžiama. Jie, matyt, glaudžiai bendradarbiaudavo ir dirbdami mažesnius darbus, juo labiau, kad cecho meistrai - staliai

---

¹²² Samalavičius S. Pagrindinių ir specializuotų darbų pasidalinimas Vilniaus statybose XVII-XVIII a. - Architektūros paminklai. V., 1970. T. 1. P. 118-120.

¹²³ Ten pat. P. 114-115.

turėjo duoti savoameistrius medžio skulptoriams, jiems atliekant įvairius darbus.

Amatininkų dirbtuvės paprastai būdavo jų namuose arba stovėdavo netoli jų. Vienos profesijos amatininkai XVII-XVIII a. dažniausiai negyvendavo susitelkę vienoje vietoje. XIX a. kai kuriuose cechuose netgi buvo draudžiama tos pačios profesijos amatininkams gyventi arti vienas kito¹²⁴. Išimtį sudarė atvejai, kailiadirbiai ir odminiai, plytų, čerpių bei kalkių gamintojai, o taip pat keramikai (puodžiai - koklininkai). Tais laikais statybinių medžiagų gamintojai telkési trijuose rajonuose : už Subačiaus vartų, Užupyje ir Šnipiškėse¹²⁵. Vilniaus pilies keramikai dirbtuves galbūt galėjo turėti ir Neries dešiniajame krante horodničiaus valdomoje teritorijoje, kur, šaltiniuose minima, buvusios su pilimis susijusios plytinės.

Baigiant dar norisi pateikti keletą faktų, liudijančių apie Vilniaus pilyse vykusius didesnio masto statybos-rekonstrukcijos darbus, kurie literatūroje neminimi arba paminėti tik probégšmais.

Antai, Vilniaus horodničiui, tijūnui ir raktininkui XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje valdovo rašytame rašte nurodoma, kad Gardino mūrininkams, kaip būdavo ir anksčiau, apmokėtų už jų Vilniuje atliktus darbus¹²⁶.

Turbūt nesuklysimė teigdami, kad čia kalbama apie gana didelio masto statybas, kurioms, matyt, Vilniaus mūrininkų nepakako. Antra vertus, peršasi mintis, kad tai greičiausiai buvo susiję su Vilniaus pilių ir visiškai galimas dalykas kunigaikščių rūmų rekonstrukcija bei pavienių pastatų statyba, juo labiau, kad apie kitus

¹²⁴ Vytautas Merkys, Stasys Samalavičius. Senųjų Vilniaus iškabų simbolika. - Architektūros paminklai. V., 1977. T. 4. P. 85.

¹²⁵ Samalavičius S. Statybinių medžiagų gamyba ir įmonių susitelkimo vietas Vilniuje XVII-XVIII amžiais.- Architektūros paminklai. V., 1977. T. 4. P. 30-31.

¹²⁶ (Data nenustatyta; XV a. pabaiga ar XVI a. pradžia). Trakai. Valdovo raštas duotas Vilniaus horodničiui, tijūnui ir raktininkui, kad apmokėtų Gardino mūrininkams už jų atliktus Vilniuje darbus, kaip ir anksčiau būdavo. LM. Kn. 18, 1. 136-136-.

pastatus, kurie būtų priklausę krašto valdovams ir kurie tuo metu būtų buvę statomi ar rekonstruojami Vilniuje, duomenų neturime.

Žinių apie statybos remonto darbus Vilniaus pilyje yra Vilniaus pavieto ir vaivadijos vaznio Jono Mikolajevičiaus Kosinsko 1595 m. gruodžio 1 d. rašte¹²⁷. Jis buvo surašytas dėl Zigmanto Vazos Vilniaus mūrininkams ir dailidėms duotos privilegijos šių amatų cechui Vilniuje įkurti ir kurią tą metą lapkričio 23 d. magistratas, motyvuodamas joje esančiais žalingais miestiečiams paragrafais, atsisakė akceptuoti. Steigiamą mūrininkų ir dailidžių cechą magistrate atstovavo Vilniaus pilies budovničius P. Nonhartas. O tai bylotų, kad tarp jo ir miesto mūrininkų bei dailidžių buvo glaudūs ryšiai, kurie, matyt, susidarė šiems amatininkams ilgokai dirbant pilyje. Kad XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje pilyje vyko dideli statybos remonto darbai, ir dalies rodo ir vaznio J. M. Kosinsko nurodymas apie tai, kad dar anksčiau Vilniaus magistrate lankėsis budovničius P. Nonhartas bei siuntinėjės savo tarnus su prašymais magistratui, kad šis paragintų visus mūrininkus ir dailides eiti dirbtį Vilniaus pilyje kaip į pavarus(„gvoltus“). To nesutikę daryti amatininkai, P. Nonharto nurodymu, buvę baudžiami ir net Pilies kalėjime įkalinami. Iš rašto aiškėja, kad tai buvo daroma dėl to, jog darbams pilyje nepakako statybininkų. Tai byloja XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje Vilniaus pilyse vykus didelius statybos darbus. Tačiau nustatyti, kiek laiko jie vyko ir kas buvo padaryta, dar trūksta duomenų.

Kaip žinia, Vilniaus pilys labai nukentėjo nuo 1610 m. liepos 1 d. mieste siautusio gaisro. Sudegė Vyriausiojo tribunolo rūmai, katedra ir jos varpinė, katedros mokykla,

---

¹²⁷ 1595 12 01. Vilnius. Vilniaus vaivadijos vaznio Jono Mikolajevičiaus Kosinsko raštas Vilniaus pilies teismui apie Vilniaus magistrato atsakymą Petru Nonhartui dėl valdovo Zigmanto Vazos Vilniaus mūrininkams ir dailidėms duotos privilegijos. — Акты издаваемые Виленскою Археолографическою комиссию (толиаи АВК). Вильна, 1879, Т. 10. №. 40. С. 243-245.

pilies vartai, kunigaikščių rūmai ir daug kitų pastatų. Atstatymu rūpinosi tuo metu budovničiaus pareigas éjęs P. Nonhartas, o taip pat ilgai dirbęs architektas V. Polis. Atstatymo darbai téssesi ne vienerius metus. Apie tai byloja 1616 m. pilyje dirbusių amatininkų įkalinimas Vilniaus rotušéje.

Vilniaus pilies budovničius P. Nonhartas, dalyvaujant Polocko vaivadijos vaznui Jonui Tašlikui ir dviems bajorams, 1616 m. balandžio 15 d. buvo nuvykës į Vilniaus miesto magistratą reikalauti, kad pastarieji tuoju paleistų areštuotus ir įkalintus Vilniaus stalių, medžio skulptorių ir apsodininkų cecho narius, kurie dirbo Vilniaus pilyje. Priešingu atveju budovničius P. Nonhartas sakési neprisiimsiąs atsakomybés už darbų pilyje laiku neatlikimą¹²⁸. Polocko vaznio J. Tašliko 1616 m. balandžio 23 d. rašte kalbama apie areštuotus minéto cecho vokiečių tautybés amatininkus. Jų tikslus skaičius nenurodytas. Iš J. Tašliko rašto matyti, kad Vilniaus rotušéje buvo įkalinta arti dvidešimties pilyje dirbusių amatininkų¹²⁹. Toks stalių skaičius ne tik kalba apie tuo metu pilyje dar vykusius nemažus atstatymo darbus, bet ir sudaro pagrindą nuomonei, kad tai buvo pastatų įrangos darbai. Galimas dalykas tuo metu stalius dirbus prie valdovo rūmų įrangos bei interjero apipavidalinimo, kas turéjo būti atlikta „nustatytu laiku“.

Gana dideli kunigaikščių rūmų ir turbūt kitų pilies pastatų tvarkymo darbai vyko 1640 m. Apie tai kalbama keliuose, tų metų dokumentuose.

Antai, Vilniaus vaivadai Kristupui Radvilai Vladislovo Vazos 1640 m. birželio 28 d. rašte pasakyta, kad jis rengiasi lankytis Vilniuje. Tuo tarpu „Vilniaus pilis, kuri yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės puošmena, reikalauja nemažo ir skubaus remonto, nes joje jau

¹²⁸ 1616 04 15-23. Vilnius. Vilniaus pilies budovničiaus Petro Nonharto skundas su Polocko vaivadijos vaznio Jono Tašliko raštu dėl Vilniaus pilyje dirbusių stalių areštavimo. ABK. Вильна, 1893. Т. 20. № 184. С. 246-247.

¹²⁹ Ten pat.

prasidėjo griuvimas“ („Isz zamek wilenski, ktory iest W/ ielkiego/ Ks/iestwa/ Lit/ewskiego/ ozdobą prędkiey y znaczney potrzebuie restauratiety za tą kтора w nim iusz nastąpila ruiną“)¹³⁰. Ten pat priduriama, kad pilies tvarkymo darbai turėtū būti baigtū prieš žiemą. Remontui reikalingos lėšos skiriomas iš Mogiliovo vaitystés, nustatant, tam reikalui nuo valako po tris auksinus. Tą pačią dieną Mogiliovo vaitystés pareigūnams rašytame laiške nurodomas minėtas mokesčis ir pakartojama, „kad émęsi Karališkosios pilies remonto, norime, kad prieš ateinančią žiemą mūsų laimingam atvykimui tai būtū padaryta“ („Isz wzięliśmy przed się naprawą Zamku Królewskiego y chcemy aby przed następującą zimą na szcześliwy przyjazd nasz do skutku przywiedziona była“)¹³¹.

Savo ruožtu Vilniaus vaivada Kristupas Radvila 1640 m. rugpjūčio 6 d. parašė raštą savo tarnautojams Mogiliove Mikalojui Herasimovičiu, Jonui Jodlevičiu ir Samueliui Suchodolcui apie neatidéliotiną šių mokesčių surinkimą ir pristatymą į Vilnių¹³². Rašte nurodyta, kad jeigu iš karto visi pinigai ir nebūtū surinkti, tai reikėtū skubiai atsiusti nors dešimt tūkstančių auksinų, nes K. Radvila vienam kreditorui turėsiąs grąžinti skolą „savaitę prieš šv. Mykolą“. Tai sudaro pagrindą prielaidai, kad tuo metu pilies pastatai jau galéjo būti tvarkomi, nelaukiant, kol šiam reikalui bus surinkti valdovo nustatyti mokesčiai. Apie pilį tik pasakyta, kad „jau keletą metų

¹³⁰ 1640 06 28. Varšuva. Vladislovo Vazos raštas Vilniaus vaivadai apie valdovo rošimąsi atvykti į Vilnių ir pilies remonto reikalingumą. – Центральный Государственный Исторический архив (толіау ЦГІА) БССР в г. Минске, Фонд № 694. Оп. 4. Ег. хр. 1310. Л. 16.

¹³¹ 1640 06 28. Varšuva. Vladislovo Vazos Mogiliovo valsčiaus pareigūnams ir pavaldiniams rašytas raštas dėl mokesčių Vilniaus pilies remontui surinkimo ir pilies remonto užbaigimo iki 1640 m. žiemos. Ten pat. 1. 16-16.

¹³² 1640 08 06. Vilnius. Vilniaus vaivados raštas Mogiliovo pareigūnams Mikalojui Herasimovičiu, Jonui Jodlevičiu ir Samueliui Suchodolcui dėl Vilniaus pilies remontui mokesčių surinkimo ir į Vilnių pristatymo. Ten pat. 1. 16-17.

pilies tvarkymu nesirūrinta ir, norint išsaugoti nuo sugriuvimo, ją reikia remontuoti („Bo ysz od kilka lat naprawa zamku tego zaniedbana tedy teraz tem lepiej kolo niego robić y ostatniey zabiegając ruinie restaurowac go trzeba“).

Kokie darbai tuo metu pilyje vyko ir kiek lėšų tvarkymo darbams buvo išleista, duomenų neturime. Neabejotina, kad pilies pastatų remontas turėjo gerokai viršyti 10 000 auksinų sumą. Žinoma, ji galėjo būti ir keletą kartų didesnė. O tai byloja apie gana didelius pastatų remonto ir tvarkymo darbus.

Išnagrinėta medžiaga teikia pagrindą šioms išvadoms.

Vilniaus horodničiai, ēję pilies ir jos pastatų prievalizdų funkcijas, paprastai eidavo ir budovničių (pilies vyriausiuju statybininku) pareigas. Tačiau šios abi pareigybės ne visada laiko požiūriu sutapdavo. Kartais horodničiumi būdavo vienas asmuo, o budovničiumi keletą ar net keliolika metų būdavo kitas.

Horodničiai buvo ne tik pilies, valdovų rūmų, kitų pilies teritorijoje stovėjusių pastatų, bet ir visos jiems pavaldžios teritorijos, kurios dalis buvo už pilies teritorijos ribų, administratoriai.

Kunigaikščių rūmų ir kitų pilies pastatų būklės priežiūra, einamasis jų remontas bei pastatų rekonstrukcijos buvo pilies vyriausiojo statybininko (budovničiaus) žinioje.

Arsenalą su tame buvusiais ginklais prižiūréjo ir tvarkė arsenalininkas arba ceikvartas. Dažniausiai šias pareigas ējo ginklų gamybos specialistai, nors Vilniaus pilies arsenalo ceikvartu XVII a. pirmojoje pusėje yra buvęs ir architektas V. Polis.

Pilių vartų priežiūra buvo pilies vartininko žinioje, tačiau pilies īgula jam nebuvo pavaldi; ji buvo pilies rotmistro žinioje.

Kunigaikščių rūmus bei kitus valdovui priklausiusius pastatus kuru, o iš dalies ir statybine miško medžiaga aprūpindavo Vilniaus malkininkas.

Valdovų rūmus, kitus Vilniaus pilies pastatus bei jų vidaus įrangą prižiūréjo atitinkamų profesijų amatininkai.

Mūro pastatus bei trobesių čerpių stogus prižiūréjo ir reikalui esant, remontavo mūrininkai. Jie taip pat taisė ir statė plytų krosnis.

Dailidės prižiūréjo ir remontavo medinius trobesius, o taip pat grubaus darbo pastatų medines duris bei darė kitus jų profesijai priklausančius darbus.

Staliai prižiūréjo ir remontavo šių amatininkų gamybos medines duris, langus ir langines, o taip pat medinius laiptus, turéklus, panelius ir kitą vidaus įrangą. Galimas dalykas, kad jų kompetencijai priklausė ir nedideli medžio skulptūros restauravimo darbai.

Stikliai prižiūréjo bei remontavo švine ar glaistu tvirtinamus langų stiklus, o iškilus reikalui taip pat naujai stiklindavo langus.

Spalvotosios keramikos gamintojai (puodžiai-koklininkai) prižiūréjo ir remontavo koklines krosnis, o taip pat galėjo jas perstatinėti bei statyti naujas.

Pilies vandentiekį prižiūréjo šios srities specialistas. Minima dirbus auksakalius, laikrodininkus, durininkus, vyno sandélininkus, sodų-daržų prižiūrėtojus.

Pilies amatininkai periodiškai, dažniausiai kartą per mėnesį, apžiūrėdavo pastatus, jų įrangą bei apdailą ir apie jų būklę bei reikalingus remonto darbus informuodavo budovničių. Mažesnius remontus pilies amatininkai atlikdavo patys. Didesniais remonto - rekonstrukcijos darbais rūpindavosi budovničius, imdamas miesto amatininkus, o, reikalui esant, jų pasitelkdamas ir iš kitų miestų.

Pilies pastatus prižiūréjo ir remontavo vietiniai amatininkai, kurių daugumas buvo Vilniaus cechų nariai. Perėjus nuolatiniam darbui pilyje valdovas juos atleisdavo nuo dalies pareigų savo cechams, tačiau santykį su cechais jie nenutraukdavo, faktiškai likdami jų nariais. Cechai jiems duodavo tameistrius, o atsiradus pilyje daugiau darbų, kurių pilies amatininkai atliki negalėdavo, jų imdavosi ir patys cechų meistrai.

Pilies pastatų priežiūrai valdovas amatininkus imdavo iki gyvos galvos, skirdamas metinį atlyginimą. Be pinigų jie dar kartais gaudavo audeklo drabužiams bei kitų priedų, o už atliktus papildomus darbus amatininkams primokėdavo.

Už pastatų priežiūrą ir einamajį remontą metinis atlyginimas svyravo nuo 10 auksinų videntiekio specialistui („rurmistrzowi“) Švarcui prieš 1602 m. iki 300 auksinų mūrininkui Martynui Saksui 1654 m.

Perėję nuolatos dirbtini valdovo dvarui amatininkai apsigyvendavo horodničiaus jurisdikoje, dažniausiai gaudami valdas pačioje pilies teritorijoje.

Daugumos profesijų amatininkų dirbtuvės būdavo jų namuose arba prie jų. Išimtį sudarė keramikai, paprastai gyvenę ir turėję dirbtuvės tose vietose, kur buvo tinkamo molio. XVII - XVIII a. jų dirbtuvės daugiausia telkėsi už Subačiaus vartų, Užupyje ir Šnipiškėse. Tačiau „pilies keramikų“ dirbtuvės galėjo būti įsikūrusios ir kairiajame Neries krante, horodničiaus valdomoje teritorijoje, kur minimos su pilimi susijusios plytinės.

Nemaži statybos darbai, dalyvaujant Gardino mūrininkams, vyko XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje. Galimas dalykas, kad valdovo rūmai ir kiti pilies pastatai buvo rekonstruojami kraštą valdant Aleksandriui (1492 - 1506).

Didelio masto statybos darbai pilyje vyko taip pat XVI a. paskutiniajame dešimtmetyje.

1616 m., sprendžiant iš gausaus stalių dalyvavimo pilies pastatų rekonstrukcijos darbuose, galima daryti prielaidą juos galėjus tuo metu atlikti įvairius kunigaikščių rūmų interjero įrangos darbus.

1640 m., prieš Vladislovo Vazos lankymąsi Vilniuje, turėjo būti atlikti nemaži kunigaikščių rūmų ir turbūt kitų pilies pastatų tvarkymo darbai, atsiéję kelią dešimt tūkstančių auksinų.

ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI

Adolfas Tautavičius, Vytautas Urbanavičius

Rūmų teritorijos tyrimai vyksta nuo 1987 m. 1994 ir 1995 m. buvo tiriami pietiniai vartai, plotas į vakarus nuo jų, vakarų korpuso ir šiaurės korpuso vakarinės dalies liekanos bei rūmų vidinio kiemo vakarinė dalis. Atkasant rūmų liekanas, rasta ankstyvesnių pastatų liekanų, XIV-XVIII a. kultūrinis sluoksnis.

SENUJŲ MŪRŲ LIKUČIAI.

Iki XV a. pradžios rūmų teritorijoje stovėjusių mūrinių pastatų liekanų buvo rasta rūmų pietų korpuso rūsiuose C, D, E, F, G, ir į pietus nuo jų bei vidiniame rūmų kieme (M1, M2 ir iš dalies M3). 1994 m. dar vieno to laikotarpio pastato fragmentas rastas prie rūmų pietų korpuso galio buvusios vartų patalpos šiaurinės sienos. Išliko tik jo 65 cm aukščio, 1,55 m ilgio šiaurės rytų ir 2 m ilgio šiaurės vakarų sienos išorinis kraštas. Paviršius mūrytas plytomis baltiškuoju (vendiniu) rišimu, o sienos vidus užpildytas nedideliais akmenimis (pav. 19-21). Pastatas stovėjęs pietyčių - šiaurės vakarų kryptimi, bet jo dydis ir sienų storis lieka neaiškūs. Jis nugriautas statant pietinius rūmų vartus.

Rūmų vidinio kiemo šiaurės vakarų kampe, šalia vakarų korpuso L rūsio, rasta iki 1,9 m aukščio pietvakarių gale, apie 4,5 m ilgio panašiai mūrytos sienos dalis. Sienos vakarinis kraštas ir pietvakarių galas nuardyti statant rūmų vakarinį korpusą. Šiaurinis jos galas nugriautas iki pamatų 1831 m. kasant tvirtovės griovį. Siena jungėsi su maždaug 9 m skersmens apskritu bokštu (pav. 64-65). Bokštas stovėjo vidinio kiemo šiaurės vakarų kampe, daugiau gynybinės sienos išorėje, ant nuolaidesnio aukštumos šlaito. Jo sienos buvo apie 1,5 m storio, prie pamatų jų paviršius taip pat mūrytas plytomis.

Nuo bokšto į rytus ėjusi 2,7 m storio gynybinė siena. Atidengta apie 7,5 m ilgio jos dalis, kurios paviršius

mūrytas taip pat plytomis, vendiniu rišimu. Susidaro išpūdis, kad tai 1964 m. aptiktos sienos M1 vakarinis galas, bet jau be keturkampių kontraforsų. Siena mūryta apie 1,6 m gylio griovyje, kuris, ją pastačius, užpiltas. Matyt, kiemo šiaurinės kraštas buvo užpiltas dar anksčiau. Prie sienos liekanų nerasta jos dūlėjimo sluoksnelio nei to meto kultūrinio sluoksnio. Išlikusi iki 1,9 m aukščio iš plytų mūrytos sienos dalis.

Apskrito bokšto likęs tik pietinio krašto fragmentas. Prie jo šiaurinio krašto rasti keli elnio ragų gabalai (dalies ju šakos nupjaustytos) ir kelios XIII a. (?) puodų šukės - neglazūruotos, puoštos įrežtomis horizontaliomis linijomis (pav. 103). Bokštas buvo nugriautas (XIV a. antrojoje pusėje ar XV a. pradžioje), o jo vietoje pastatytas didesnis (apie 17-18 m skersmens) aštuoniakampis bokštas, kurio viršutinė dalis buvusi apskrita. Bokštas taip pat stovėjo kiemą supusios sienos išorėje, ant nuolaidesnio šlaito, pamatai – nejudintame grunte. Bokšto sienos iki 2,6 m storio, viduje nuo pamatų mūrytos plytomis, tik aukščiau, ju paviršiuje, pasirodė akmenų eilės. Pietinėje ir vakarinėje sienoje įmūryti keturkampiai horizontalūs rastai. Bokšto pietinėje sienoje buvusios dvigubos 1,2 m pločio durys, kurių vidinės buvo užšaunamos velke (pav. 66,67,69,70). Viduje suverstas apie 2 m storio juodos žemės su plytomis, moliu, akmenimis sluoksnis (jis dar neištirtas), ant jo – bokšto rūsio asla. Pietinėje sienoje, prie durų, išliko niša žibintui ar žvakei (pav. 78) ir, atrodo, 1,2 m skersmens židinio liekanos (jos dar neištirtos) (pav. 75). Ant aslos, griuvenose, rastos kelios figūrinės plytos ir ornamentuotų plytų gabalai rodytų, kad viršutinė bokšto dalis galėjo būti gana puošni (pav. 92).

Bokšto šiaurinės sienos pamatų išorinis kraštas beveik 5 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, stovi ant 1,65 m aukščio mūro. Jis mūrytas iš akmenų, tik viršutinis kraštas apdailintas plytomis. Iš po bokšto pamatų išlenda apie 1,7 m pločio mūro dalis, atkastas jo apie 3 m ilgio šiaurinis kraštas. Jo vakarinį galą uždengia vėlesnis mūras, kurio pietinis galas remiasi į bokšto šiaurės vakarų

kampą (pav. 85). Galimas dalykas, kad tai bokšto šiaurinės sienos pamatai. Jie mūryti jau šlapioje pašlaitėje.

Aštuoniakampis bokštas greičiausiai nugriautas XVI a. pradžioje, rekonstruojant rūmus. Tada vidinis rūmų kiemas buvo padidintas apie 10 m Nugriauto bokšto šiaurinę dalį perkirto rūmų šiaurės korpuso pietinės sienos pamatai (pav. 71). Bokšto vakarinę sieną apardė vakarų korpuso rytinė siena. Bokšto liekanos, atsidūrusios vidiniame kieme, buvo užverstos. Bokšto šiaurinė siena apirusi - iškritę keli akmenys, ištrupėjusios plytos. Prie jos, šlapioje žemėje rastos medinio pastato liekanos (sienojus, pamatų stulpai su užkarpomis) (pav. 61), XV a. koklio šukė (pav. 128), puošta geometriniu ornamentu, Prahos grašio klastotė, žiestos neglazūruotos keramikos. Šie radiniai patvirtina, kad bokštas buvo nugriautas XVI a. pradžioje. Kada jis pastatytas (nugriovus iki tol stovėjusį apskritą mažesnį bokštą), lieka neaišku. Gal tai paaiškės ateityje, ištyrus bokšto viduje esantį storą juodos žemės sluoksnį.

Apie 8-8,5 m nuo aštuoniakampio bokšto į šiaurę - šiaurės vakarus rasti dar vieno keturkampio mūrinio pastato, greičiausiai buvusio vartų bokšto, likučiai (pav. 79-83). Jo dydis dar ne visai aiškus, nes pastato šiaurinis ir vakarinis kraštas iš išorės dar neatidengtas. Rytinė jo siena panaudota vėlyvesniojo laikotarpio sienai. Jis mūrytas iš akmenų ir plytų, mūro paviršiuje plytos détos vendiškam - baltiškam rišimui būdinga tvarka. Viduje buvusi 5x 5,5 m dydžio patalpa. Ją perkerta XVI a. pradžioje statyto rūmų šiaurės korpuso apie 3,5 m storio pamatai. Šiaurinė keturkampio pastato siena buvo apie 2,2 m storio. Joje buvusi 3,1 m pločio vartų anga, vėliau užmūryta, apačioje – akmenų eilėmis, aukščiau – plytomis. Šiaurinė siena buvusi apie 1,2 m, panašaus storio ir pietinė siena, kurioje buvusi apie 3 m pločio kita vartų anga. Ties ja aptikti 3 m pločio medinio kelio grindinio likučiai. Kelias bent 3 kartus pergrįstas. Taigi vartais ir keliu naudotasi ilgesnį laiką. Vartų bokšto viduje kelio grindinio pėdsakų nerasta, matyt, jis išardytas mūrijant rūmų pamatus.

Prie vartų bokšto vakarinės sienos susidaręs smulkių griuvenų sluoksnis. Greičiausiai, jo viršutinė dalis buvo mūryta iš plytų. Pasienyje ir viduje rasti keli figūrinių plytų gabalai. Šis bokštas statytas žemoje šlapioje vietoje. Jo pamatai įkasti iki nejudinto grunto (88 m H abs.), po pamatais néra polių ar kitų medinių konstrukcijų. Tik bokšto šiaurės vakarų kampe (viduje) išliko 4 įkalti poliai.

Nuo šio bokšto pietryčių kampo aštuoniakampio bokšto kryptimi éjusi mūriné siena. Bet, kur ties vartais aptiktas kelias sieké rūmų teritoriją, lieka neaišku. Neaiški ir šių vartų situacija. Vartai turėjo būti kažkokioje gynybinéje sienoje ar pylime, o jos pėdsakų dar nerasta. Siauriniu vidinio kiemo pakraščiu éjo viena gynybiné siena (M1), kam reikéjo už 16-17 m iš šiaurę nuo jos antrosios sienos, kodél ši rūmų pusė buvo taip stiprinama?

Kelio medinio grindinio likutis aptiktas prie aukštumos, ant kurios vėliau statyti rūmai, pietinio krašto, rūmų vartų patalpos šiaurės vakarų kampe. Keliu naudotasi trumpai – yra tik vienas grindinio sluoksnis. Jis buvës daugiau kaip 2 m pločio (pav. 9,10). Prie šio kelio fragmento nerasta jokių vienlaikių radinių.

Prie vartų patalpos vakarinio krašto, tarp rūmų ir šv. Kazimiero koplyčios, aptikti bent 4 medinio grindinio sluoksniai. Naudotos 35-45 cm pločio ir 11-14 cm storio lentos. Jos daugiau kaip 8 m ilgio, klotos rytų-vakarų kryptimi ant skersinių rastų, kurie taštyti iki 22x27 cm, 22x11 cm storio. Ketvirtasis medinis grindinys yra 90,55 m H abs. Tarp grindinių, žeméje yra akmenų, plytgalių. Be to, tarp pirmojo ir antrojo grindinio rastas Vaclavo IV Prahos grašis. Vadinas, šalia katedros esanti aikštė, ar jos dalis jau XIV a. buvo grįsta mediniaiis grindiniaiis (pav. 12-15).

Tuo bûdu 1995 m. tyrimai papildé mûsų žinias apie rūmų teritoriją iki rūmų statybos. Rastas M1 sienos tēsinys. Pasitvirtino spéjimas, kad šią teritoriją iš šiaurės supo mūriné siena. Šiaurės vakarų kampe ji sieké ten

stovėjusį apskritą bokštą. Nuo bokšto siena suko į pietvakarių. Matyt, ji remėsi į prie katedros galos stovėjusį pastatą ar pastatus. Prie katedros pietryčių kampo teritorija jau XIV a. buvo grįsta mediniu grindiniu.

XV A. RŪMAI.

Pasipildė žinios ir apie XV a. rūmus. Iš ikonografinės medžiagos žinojome, kad pagrindiniai rūmų vartai buvo pietų korpuso vakariniame gale. 1994 m. atidengus pamatus paaiškėjo, kad vartų patalpa buvusi 9x9,5 m dydžio (pav. 4). Jos rytiniame krašte išliko apie 4 m pločio apardytas akmenų grindinys, kuris šiaurėje, matyt, jungėsi su vidiniu kiemo grindiniu, o pietuose, už vartų, leidosi miesto link. Vartų patalpai būdingos storos sienos (2,60-3,3 m). Jos viduje rūsio nebuvo. Šiaurinės sienos pamatuose apie 1,5 m į vakarus nuo pertvaros su G rūsiu išmūryta 1,1 m pločio ir 1,65 m aukščio arka (pav. 6). Pietinės sienos pamatuose, atrodo, yra kiek mažesnė arka. Ji užpildyta žvyru, plytgaliu. Matyt, per šią arką nutekėdavo vanduo iš kiemo.

Ant pietinės sienos pamatų, 9 m nuo pietvakarių kampo, išliko 55x65 cm dydžio ir apie 25 cm aukščio akmuo tarsi aptašytais šonais. Jo pietiniame krašte ištašytas pamatų kraštui lygiagretus apie 6 cm pločio ir 2 cm gylio griovelis. Atrodo, kad tai vartų akmuo. Grindinys ir vartų akmuo rodytų, kad kelias – vartai užémė tik rytinę apie 4 m pločio patalpos dalį. Kam buvo naudojama vakarinė patalpos dalis, lieka neaišku.

Prie pietinės vartų sienos, išorėje priglausta apie 65 cm storio ir 6 m ilgio sienelė. Atidengus jos rytinę galą paaiškėjo, kad ji yra 1,25 m aukščio, nerūpestingai mūryta iš akmenų, tik viršuje yra 2-3 plytų eilės. Sienelės viršus nuardytas ir užgrįstas akmenų grindiniu. Jos paskirtis lieka neaiški.

Prie vartų rytinio krašto, rūmų išorėje yra 5,8x3,6 m dydžio priestatas, tarsi bokšteliš prie vartų. Jį matome visuose rūmų pietinio fasado piešiniuose. Šis priestatas

turėjės rūselį, kurio sienos labai apirusios. Rūselis naudotas dar ir XVIII a. Rūmus nugriaunant, jis užverstas griuvenomis, kuriose rasta ir puodų šukių. Nuo priestato pietvakarių kampo į pietus, pilies vartų link eina 80 cm storio iš plytų mūrytos sienos likučiai. Siena skyrė rūmų sodą nuo kelio į rūmus. I rytus nuo šios sienos, sodo teritorijoje, grindinio néra. Tuo tarpu iš vakarų prie sienos glaudžiasi nuo pilies vartų einančių akmenų grindinys. Siena, matyt, nugriauta XVII a. antrojoje pusėje ar XVIII a. pirmojoje pusėje. Jos jau nebematome XVIII a. rūmų piešiniuose.

Plotas virš senesnių medinių grindinių, tarp vartų patalpos ir katedros pradėtas grįsti akmenimis. Ant seniausiojo akmenų grindinio rasta degesių, glazūruotų čerpių gabaliukų. Gal tai po 1419 m gaisro vykusio katedros remonto ar perstatymo pėdsakai.

Nuo vartų patalpos šiaurės vakarų kampo į vakarus, katedros link, eina stora – apie 3 m storio – siena. Gali būti, kad ši siena jungė rūmų pietų korpusą su ties katedros ar Perkūno šventyklos rytiniu galu stovėjusiui pastatu ar pastatais. Tuo metu vartai paprastai būdavo trijų aukštų. Antrajame aukšte buvo vartų pakėlimo – uždarymo mechanizmas, o trečiasis – skiriamas vartų gynėjams. Galimas dalykas, kad ir rūmų vartai buvo trijų aukštų bokšte. Rūmai buvo tarsi tvirtovė pilyje. Iš šiaurės rūmus gynė jau minėta ankstyvesnė siena su aštuoniakampiu bokštu šiaurės vakarų kampe.

XVI-XVII A. RŪMAI.

Vakarų korpusas beveik stačiu kampu remiasi į vartų patalpos šiaurės vakarų kampą. Jis buvęs kiek siauresnis už pietų ir rytų korpusą (tik 9-10 m pločio), kiek lenktas, pastatytas taip pat aukštumos krašte. Jo rytinės sienos pamatai stovi ant sauso tvirtesnio grunto, o vakarinė siena iš dalies mūryta šlapiaime grunte. Po pamatais nėra polių, bet kloti stori, apvalūs išilginiai rąstai. Kas 50-60 cm jie sujungti tokiais pat skersiniais rąstais (pav. 44, 45).

Naudoti 30-34 cm skersmens pušiniai rąstai. Išpjovos rąstų sunérimui ir galai pjauti pjūklu. Vidiniame kieme prie vakarų korpuso rytinės sienos galerijos pamatų nerasta.

Vakarų korpuse buvę 3 rūsiai, visi jie dengti cilindriniai skliautais, mūrytais išilgai korpuso.

Vakariame gale buvo J rūsys. Jis atkastas 1968-1970 m., ruošiant patalpą Paveikslų galerijos (taip tada vadinta katedra) kondicionieriui. Smulkesnių duomenų apie šį rūsių neišliko. Jis buvęs apie 5 m pločio ir 24 m ilgio, be langų (?), su durimis šiauriniame gale. Durys greičiausiai išėjo į rūmų šiaurinius vartelius, vedusius į katedrą. Nežinome, ar šis rūsys buvo išgręstas. Kai kurie XIX a. rūmų pietų fasado piešiniai rodo duris vakarų korpuso pietiniame gale.

Toliau į šiaurę buvę K ir L rūsiai. Jie atidengti 1994 ir 1995 m.

K rūsrys ne visai taisyklingas (jo vakarinė siena yra apie 0,5 m ilgesnė už rytinę), 8,5x5,5 m dydžio, apie 2,7 m aukščio, akmeninis grįsta asla (maždaug 90,7 m H abs. lygyje) (pav. 27). Į rūsio šiaurės rytų kampą iš vidinio kiemo vedė statūs, apie 2 m pločio laiptai (pav. 30). Priešais juos, rūsio šiaurės vakarų kampe, išliko 1,15 m pločio lango niša. Nuo J rūsio jį skiria labai storas (apie 5 m storio) mūras, kuris dengia, turbūt, senesniojo pastato liekanas. Šiauriniame rūsio gale yra 1,45 m pločio durys į gretimą M rūsių. Durų angos šiauriniame krašte išliko įmūryta 28 cm pločio ir 5 cm storio lenta (pav. 33). Šiaurinė rūsio siena yra nevienodo storio - į rytus nuo durų ji tik 1,7 m, o į vakarus nuo jų yra 2,5 m storio. Atrodo, kad pertvarai panaudota senesnė siena. Pertvara ir rūsio vakarinė siena prie šiaurės vakarų kampo turi 0,9-1,35 m pločio banketę, kurios nelygus viršus primena nugriautą mūrą. Greičiausiai šios sienos mūrytos ant senesnių pamatų, o kai kur panaudotos ir senesnių sienų dalys.

Rūsys buvo užveristas rūmų griuvenomis, o ant ąslos grindinio susidaręs iki 40-50 cm storio juodos šlapios

žemės sluoksnis su plytgaliais. Rasti keli taštyto konglomerato gabalai, plokščių čerpių nuolaužos. Surinkta apie 2000 puodų šukių, kurių tik 830 yra glazūruotų puodų. Be to, rasta apie 230 koklių gabaliukų, keli geležiniai dirbinėliai (sulaužytų apkalų dalys, vynys, batų pasagėlės) bei kelios XVII a. vidurio smulkios monetėlės. Koklių ir molinių indu šukės būdingos XVII-XVIII a.

L rūsys buvęs apie 27,5 m ilgio ir 6-6,3 m pločio, taip pat išgrįstas akmenimis (pav. 36). Geriau išliko jo pietinio galo sienos, kai šiaurinio galo jos nuardytos 1831 m., kasant tvirtovės griovį, kurio dugnas buvo tik 0,5-0,7 m aukščiau rūsio ąslos. 1,7 m pločio durys buvusios pačiame šiaurės rytų kampe. Pietiniame gale buvo antrosios durys į K rūsi, o šiaurinį galą aklina siena skyré nuo M rūsio.

Išilgai rūsio, ties jo viduriu, stovėjusios trys keturkampės kolonus, kurios, matyt, rémė skliautus. Jos 1,25-1,3 m pločio ir 2,15-2,30 m ilgio, bet išmūrytos nevienodu atstumu viena nuo kitos. Viena stovėjo 6,7 m nuo pietinio rūsio galo, antroji - 6,25 m nuo pirmosios į šiaurę, o trečioji – tik už 1,25 m nuo antrosios. Ties antrosios kolonus pietine puse ir prie trečiosios kolonus šiaurės rytų kampo buvusios medinės (?) pertvaros, kurios rūsi dalino į mažesnes patalpas (pav. 37). Ąsloje, netoli šiaurės rytų kampo buvusių durų, į grindinį įleista statinė be dugno (pav. 38).

Rūsio vakarinėje sienoje buvo greičiausiai 4 langai (trijų išliko nišų žymės, ketvirtasis turėjo būti sunaikintoje tvirtovės griovio dalyje, priešais rytinėje sienoje buvusias duris). Priešais juos, rytinėje sienoje - trys langai ir durys. Langų nišos buvo 1,4 m pločio, aukštyn nežymiai siaurėjančios. Rytinės sienos pietinėje nišoje išliko įkritusios grotos. Jos rodo, kad vidinio kiemo pusėje langai buvę apie 60x80 cm dydžio. Jie turėjo būti aukščiau kiemo lygio.

Griuvenose vakariniame pasienyje, ypač ties rūsio langais, išliko įvairaus dydžio taštyto konglomerato

gabalų. Dalis jų skirta langų angos kraštų apdailinimui. Geriau išlikę jie yra 1,09-1,10 m ilgio. Dalis – dažytai baltais, kai kuriuose yra skylutės langų grotoms. Galimas dalykas, pirmojo aukšto rūmų langai iš kiemo pusės buvo su grotomis (pav. 42).

Rūsys užverstas griuvenomis, kuriuose gausu sveikų ar beveik sveikų plytų, įvirtę skliautų gabalai, keli smiltainio blokų, konglomerato karnizų gabalai, grindų molinės plytelės, plokščios liežuvio formos čerpės. Griuvenų viršutiniame sluoksnuje yra olandiškų čerpių gabalų, apysveikių koklių, kurių kakleliai dar pilni molio, o plokštės puoštos vos žymiu geometriniu ornamentu, dažnai užteptos plonu skysto molio sluoksneliu, baltintos kalkémis. Matyt, tai prieš rūmų nugriovimą čia gyvenusių miestiečių krosnių likučiai, stogų liekanos.

Vakariniame pasienyje ir langų nišose suverstas iki 60-70 cm storio su žeme maišytų griuvenų sluoksnis, kuriame gausu glazūruotos ir neglazūruotos keramikos, koklių gabaliukų, geležinių dirbinių nuolaužų, iš smiltainio tašytų dirbinių dalių ir kt. Tai rodo, kad rūsys iš dalies buvo užverstas jau XVII a. antrojoje pusėje.

Tarp vakarų sienos pamatų ir antrosios bei trečiosios kolonos iškasus 2,5x4 m šurfą, vakariniame pasienyje po ąslos grindiniu rastas medinis drenažo „vamzdis“ - apie 25 cm skersmens rąstas, kurio viršutinis kraštas nuskeltas ir išskaptuotas (?) 10-11 cm pločio bei tokio pat gylio išilginis griovelis, kuris uždengtas lenta. Pamatu apăčia yra 1,25-1,3 m žemiau ąslos grindinio (pav. 44, 45). Po grindiniu kultūrinio sluoksnio nerasta, prie pamatų griovio dugne rastas apie 1 m ilgio geležinis laužtuvas su 4 cm pločio ašmenimis.

Vakarinis priestatėlis, pažymėtas XVIII a. planuose, aptiktas vakarinės sienos išorėje tarp L rūsio antrojo ir trečiojo lango. Jis 2,3x3,9 m dydžio, su 70-85 cm storio sienomis. Viduje lieka tik 2,35x1,4 m dydžio patalpa. Sienos mūrytos iš akmenų ir plytų, naudotos ir plokščios, liežuvio formos čerpės. Vakarinėje sienoje yra 1,1 m pločio ir 0,5 m gylio niša, kurioje buvęs langelis.

Jo apačia yra 1,9 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Pamatų apačia pasiekta 4,75 m gylyje nuo žemės paviršiaus. Po pamatais pakloti išilginiai rąstai, sujungti skersiniai. Priestatėlis statytas kartu su vakarų korpusu (pav. 49-51).

Priestatėlio rūselis užverstas arklių mėslu, lentgaliais, puodų šukėmis, pavieniais kokliais, įvairiomis kitomis šiukslėmis.

Prie jo šiaurinės sienos iškasus 2x2 m dydžio šurfą paaiškėjo, kad priestatėlis statytas buvusio apie 4 m gylio nuo dabartinio žemės paviršiaus kanalo vietoje. Kanalasėjęs toliau į šiaurę, senosios Vilnios vagos link.

Prie priestatėlio pietvakarių kampo su griuvenomis maišytoje žemėje, 1,2 m gylyje, rastas sulaužytas žalvarinis paaauksuotas (?) pentinėlis, tuščiaviduris nupjauto kūgio formos, žvérelių figūrėlėmis puoštas žalvarinis paaauksuotas apkalas ir tarsi vinis su pusrutulio formos galvute, kuri taip pat ornamentuota ir buvusi paaauksuota (pav. 154-159).

Priestatėlis pažymėtas ne tik XVIII a. planuose (Fiurstenhofo ir vadinaname „prancūziškame“), bet ir viename iš P. Smuglevičiaus piešinių (VŽP. 1991. 8 pav.). Iš piešinio matyti, kad jis siekė antrajį aukštą (buvo žemesnis už vakarų korpusą), turėjo vienšlaitį stogą ir šonuose mažus langelius. Visi šie duomenys rodo, kad priestatėlis buvo rūmų vakarų korpuso tualetas.

ŠIAURĖS KORPUSAS

M rūsys yra į šiaurę nuo L rūsio, rūmų šiaurės vakarų kampe ir šiaurės korpuso vakariname gale. Nuo L rūsio jis atskirtas aklina 1,7 m storio siena. Vakarinė M rūsio siena yra kiek storesnė - 2,15 m Tuo tarpu rūmų šiaurinė siena ties M rūsiu yra gerokai storesnė. Ji siekia 3-3,1 m storio. Išilgai jos išmūrytas 0,8 m pločio nuolaidus į vakarus kanalas (pav. 58). Kanalo dugnas išgrįstas plytomis, kai kur plokščiomis čerpėmis. Prie rūmų kampo šiaurinė siena turi platų trumpą kontraforsą - 2x0,65 m

dydžio, kiek primenantį kontraforsą pietryčių kampe. Šiaurinė siena statyta šlapiaime grunte. Jos pamatų apačia yra 2-2,3 m žemiau ąslas. Po pamatais yra tokia pat apvaliu rąstų konstrukcija, kaip po vakarine rūmų sienai.

Rūsys yra 9,45 m pločio ir 10,4 m ilgio, išgrįstas akmenimis. Tik rūsio šiaurės rytų kampe grindinys neišliko. Rūsio ąsla yra aukščiau, negu gretimo rūsio. Patikrinus jo pietvakarių kampą paaiškėjo, kad apie 50 cm giliau yra antrasis senesnis grindinys (pav. 54).

M rūsys turėjės cilindrinius skliautus. Jie mūryti rytų-vakarų kryptimi (išilgai šiaurės korpuso). Skliautas remė dvi keturkampės apie 1x1,1 m dydžio kolonus, stovėjusios rūsio viduryje ant plačių, bet negiliai įleistų pamatų.

Durys buvusios rytiniame gale, kur rūsio sienai panaudotas senesnis mūras, jį apdailinus plytomis. Buvusios sienos paskirtis neaiški (ji išmūryta prie aštuoniakampio bokšto šiaurės vakarų kampo ir éjo nuo jo į šiaurę). Si siena dabar yra apie 3,3 m storio. Jos vakariniai krašte, apie 3,5 m nuo rūsio pietryčių kampo, sienoje išmūryti statūs 1,5 m pločio laiptai. Pakopos buvusios 30-35 cm pločio ir apie 25 cm aukščio, dengtos lentomis.

Rūsio langai galėjo būti tik vakarinėje - galinėje - sienoje, kuri pateko į tvirtovės griovį ir 1831 m. buvo nugriauta beveik iki aslos.

Ant aslos grindinio beveik néra tamsesnės žemės. Ji buvo padengta griuvenomis. Molinių indu ir koklių šukiu nedaug. Rasta tik keletas iš konglomerato ir smiltainio tašytų karnizo gabalų, XVII a. vidurio ir antrosios pusės šilingų, kiek daugiau negu kitur rutulio formos kulkų (vienos jų tarsi nenaudotos, kitos susiplojusios). Apskritai, rūsyje rasta medžiaga būdinga XVII-XVIII a.

N patalpa tik pradėta tirti - atidengta vakarinė jos dalis. Ji yra nuo M rūsio į rytus. Tai pirma rūmų patalpa, kurioje nebuvo rūsio. Jos grindų lygis neaiškus, bet jis bus buvęs ne mažiau kaip 2,5 m aukščiau gretimo M rūsio.

Patalpa buvusi apie 11,5 m pločio. Jos pietinė ir šiaurinė siena buvo tik 1,4 m storio. Šiaurinė siena yra

gerokai plonesnė negu ties M rūsiu, ji nebeturi išmūryto kanalo. Patalpos šiauriniu pasieniu eina tik akmenimis gristas 80 cm gylio latakas, kuris leidžiasi vartų link ir ties pertvara įsijungia į kanalą M rūsio šiaurinėje sienoje. Pietinėje pataipos dalyje yra nugriauto aštuoniakampio bokšto pamatai. Vakarinės sienos pamatus sudaro jau minėtas storas mūras, kuris atskiria šią patalpą nuo M rūsio. Ant jo bus stovėjusi aukšta mūrinė siena. Tai rodo ir P. Smuglevičiaus piešinys (žr. VŽP. 1991. 7 pav.). Patalpa bus buvusi aukšta. Tai rodytų aptikti keturkampiai 1,2x1,25 m kolonų pamatai. Atkastoje patalpos dalyje yra trijų kolonų pamatai. Viena jų stovėjusi 2,6 m nuo šiaurinės sienos pamatų ir apie 3,1 m nuo pertvaros su M rūsiu, antroji – ant nugriauto bokšto liekanų 2,5 m nuo rūmų pietinės sienos pamatų, o trečioji – 3 m į rytus nuo antrosios, prie bokšto šiaurės rytų kampo. Kolonų pamatų viršutinė dalis mūryta iš plytų, o apatinė – iš akmenų.

Patalpos pietvakarių kampe iškasus šurfą paaiškėjo, kad ši rūmų dalis statyta ant XV a. susidariusio sluoksnio (pav 85). Virš jo suverstos mūrinių pastatų liekanos. Rasta įvairiaspalve glazūra padengtų plytelių.

Pagal XVIII a. planus ties šia patalpa iš šiaurės pusės rūmai turėjo kažkokį priestatą. Jo tyrimai atidėti būsimiems kasinėjimui sezonomams.

KULTŪRINIS SLUOKSNIS IR RADINIAI

1994 ir 1995 m kasinėti sluoksniai nepasižymėjo radinių gausumu. Beveik nėra radinių, priklausančių laikotarpiui iki mūrinės statybos. Lipdytos keramikos rasta tik vidinio rūmų kiemo vakarinėje dalyje, sumaišytuose – supiltuose ir perkastuose sluoksniuose kartu su XIV a. – XV a. pradžios medžiaga (akmeniniai sviediniai, sudegę įmoviniai arbaleto strėlių antgaliai, plytgaliai, žiesta keramika). Rūmų vartų patalpos tyrimai taip pat davė tik pavienius radinius, būdingus daugiau

XV a., o gilesni sluoksniai buvo be radinių. Vartų patalpos šiaurės vakarų kampe iškastame šurfe rastos menkos medinio kelio grindinio liekanos, bet jų aplinkumoje nerasta nei vienos puodo šukės.

Prie rūmų pietvakarinio kampo, ties šv. Kazimiero koplyčia, aptikti trys XV- XVII a. akmeniniai kiemo grindiniai, o po jais – sėnesni medinių grindiniai. Tarp akmeninių grindinių rastos tik griuveňos, pavieniai akmenys. Griuvenose visai nerasta puodų šukė, kokliai. Tik ant žemutinio akmenų grindinio rasta degesių ir glazūruotų lovelio formos bei plokščių, profiliuotais galais čerpių gabaliukų. Tarp medinių grindinių rasti pavieniai plytgaliai, akmenys, visai nėra keramikos. Vienintelis radinys tarp pirmojo ir antrojo medinio grindinio buvo Vaclovo IV Prahos grašis.

Vidinio rūmų kiemo šiaurės vakarų kampe aptiktos gynybinių sienų liekanos, apskritojo bokšto ir jo vietoje statyto aštuoniakampio bokšto liekanos. Prie sienų ir apskritojo bokšto pamatų kultūrinis sluoksnis nesusidarens ar neišliko. Aptiktos tik kelios XIII a. (?) puodų šukės, ragai. Tik prie aštuoniakampio bokšto šiaurinės sienos aptiktas XV a. sluoksnis. Bokšto viduje, po griuvenomis esąs kultūrinis sluoksnis paliktas netyrinėtas. 1995 m kastojo ploto šiauriniame pakraštyje aptiktos užmūrytos vartų patalpos liekanos iš XIII-XV a. pasirodė perkastos ir perkirstos XVI a. rūmų pamatų. Juos mūrijant buvusi vartų patalpa buvo ištisai perkasta, senasis kultūrinis sluoksnis sunaikintas.

Turtingiausi radinių buvo vakarų korpuso K ir L rūsiai. Griuvenose ir po jomis aptikta daug architektūrinijų detalių (konglomerato ir smiltainio karnizų, langų apvadų ir kt.), geležinių dirbinių nuolaužų, puodų bei kokliai šukė ir kitų pavienių radinių. Bet visa ši medžiaga beveik be išimties būdinga XVII-XVIII a. Be to, L rūsio šiaurinė dalis bei M rūsys labai nukentėjo 1831 m kasant tvirtovės griovi.

Žemiau skelbiami trumpi duomenys apie surinktą medžiagą. Apie raktus, strėles, monetas, plombas pateikiami atskiri straipsniai.

Architektūrinės detalės. Rūsiuose, ypač L, rasta tašto konglomerato blokų nuolaužų. Jie priklauso dviem grupėm. Kai kurie apie 1,1 m ilgio ir 20x25 cm storio. Daugelio viename šone yra skylutės grotų virbalams įtvirtinti (6-8 cm gylio). Jie neabejotinai buvo naudojami langų angų kraštams apdailinti ir sutvirtinti. Jie arba jų fragmentai randami ir rūsiuose ties langais. Langai, bent rūmų išorėje, turėjo grotas (bent pirmajame aukšte) ir buvo baltinti.

Kiti masyvesni karnizų gabalai, įvairiai profiliuoti, matyt, puošė interjerą. Tačiau nė vieno jų nerasta įmūryto išlikusiose rūmų sienose.

Vėliausiai rūmų apdailai naudoto smiltainio rasti dažniausiai tik nedideli gabalai. L rūsyje aptiktas 23,5x26 dydžio, 20 cm storio šlifuoto smiltainio plokštės kampus (pav. 87), keletas panašių šlifuotų karnizų. Vėliausiam rūmų egzistavimo laikotarpiui priklauso ir klinties - marmuro grindų plokščių fragmentai, kurių rasta vos keletas K ir L rūsių griuvenose. K rūsyje rasta keletas fragmentų tokį pat šlifuotų plokščių, puoštų įrežta zigzagine linija ir tiesiais lygiagrečiais grioveliais. Plyta buvusi bent 31 cm pločio (pav. 89, 90).

Plytos. Pastarųjų dviejų kasinėjimų sezonų metu surinkta įvairių profilinių plytų. Dalis jų naudotos, matyt, gotikiniams pastatams (pav. 91, 92). Taip pat rasta 7x14x30 cm dydžio plytų vienu nusklembtu galu (todėl vienas plytos šonas 7 cm trumpesnis). Atrodo, kad tokiomis plytomis buvo mūrijami aštuoniakampio bokšto kampai. Aptikta 8,5x15x30 cm dydžio plytų vienu apvaliu kampu ir 7,5x11,5x31,5 cm dydžio plytų apvaliu galu. Pastarosios galėjo būti naudojamos sraigtinių laiptų kolonėlei - atramai. Tokių plytų rasta ir kasinėjant katedrą (Kitkauskas N. 1989. 132:2, 7, 14 pav.) bei šv. Onos - šv. Barboros bažnyčios griuvenose (Tautavičius A. 1960. 47:1, 2 pav.). Rasta ir 6x14x31 cm dydžio plytų, kurių viename šone yra apie 6,5 cm pločio išilginė išėma.

Prie rūmų išorinio pietvakarių kampo ir rūsių griuvenose rasta keletas fragmentų profilinių plytų,

kuriomis buvo puošiami langų ir durų angokraščiai. Jos 7,5-8 cm storio, raudonos ir gelsvos, kartais su nežymiomis braukomis. Kai kurios jų buvusios tinkuotos.

Rastos ir bent trijų formų nerviūrinės plytos, rodančios, kad kai kurie pastatai turėjo puošnus ir īvairius skliautus.

Gerokai dažniau randamos grindų plytelės. K ir L rūsiuose rasta keletas 16,5x16,5x4 cm, 18,5x18,5x3 cm ir panašaus dydžio neglazūruotų grindų plytelę. Kaip rodo rūmų C rūsyje rastos grindų dalys (VŽPR. 1989. P.67), jos naudotos ir XVII a.

Tuo tarpu šiauriniame rūmų pasienyje ir N patalpoje rasta senesnių, labai īvairaus dydžio XIV-XV a. grindų plytelę, sumaišytą su žemėmis, žvyru. Jos labai īvairaus dydžio buvusios dengtos glazūra, kuri dažnai nusitrynuusi (likusi tik ant šonų). Naudota žalia, mėlyna, geltona, balta glazūra. Vienos plytelės klotos, matyt, ant tvirtesnio pagrindo tik papylus smėlio, tuo tarpu kitos buvusios surištos kalkėmis. Užverčiant keturkampio vartų bokšto patalpą, pakliuovo keletas plėtų net 22x22,5x5 cm, 21x21x7cm dydžio, dengtų žalia glazūra. Kitos jau mažesnės - 18,5x18,5x3 cm, 16,5x16,5x4 cm, 15x15x3,5 cm ir mažiausios - 10x10x3,5 cm dydžio. Pastarųjų daugiausia surasta N patalpoje.

Vadinasi, senuosiuose pastatuose buvo spalvotos, puošnios keramikinės grindys. Tačiau glazūruotų plytelę grindų niekur nerasta rūsiuose. Neaišku ir kambariuose – ar jos buvo vienspalvės, ar mozaikinės.

Patalpų sienas puošusių plėtų rasta vos pora fragmentų. Tai kvadratinės 15x10x3,5 cm dydžio plytos fragmentas su dviuodegės sirenos - undinės reljefiniu paveikslu (pav 93). Ji rasta rūmų vidinio kiemo vakarinėje dalyje, neglazūruota (?), blogai išlikusi. Ten pat viena tokia plytelė rasta 1964 m.; 1988 m daug geriau išlikusi glazūruota plytelė rasta vidinio kiemo šiaurės rytų dalyje (VŽPR. 1989. 52 pav.; VŽPR. 1995. 203 pav.). Dviuodegės sirenos motyvas buvo paplitęs antikiniame pasaulyje, viduramžiais – Italijos, Ispanijos, Prancūzijos bažnyčiose, o XII a. pabaigoje buvo žinomas ir Lenkijoje (Antoniewicz

W., 1968). Vilniuje jis žinomas tik iš plytelių puošybos. Seniausiuose (XV a.) plytelėse turi savų bruožą (sirenos su karūna), bet rodo čia dirbusių dailininkų ar meistrų ryšius su Pietų Europa, o gal ir su Rytais. Lieka pridurti, kad kiek pakitęs sirenos paveikslas išliko dar XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais koklių puošyboje (VŽPR. 1991. 135 pav.; VŽPR. 1995. 231 pav.).

Atskirai tenka paminėti 1994 m. šalia kelio į rūmus suverstose griuvenose rastą 9x4,5 cm dydžio plytos gabalą, kurio vienoje pusėje išlikęs reljefiškai atspaustas ilgą drabužį vilkinčio žmogaus atvaizdas (išlikusi tik jo dalis žemiau juosmens), padengtas šviesiai žalia glazūra (pav. 94). Atrodo, kad kelios plytos su ant jų pavaizduotais žmonėmis galėjo sudaryti visą paveikslą. Pagal piešinį plytos būtų gotikos epochos, turėjo puošti interjerą. Tačiau ar tai rūmų patalpų ar greta esančios katedros puošimo detalė, lieka neaišku.

Analogiškos plytos dalis žinoma iš Trakų salos pilies. Čia išliko viršutinė plytos dalis su kažkokio šventojo paveikslu. Jis pavaizduotas su gotikos epochai būdinga karūna ir kryžiumi (pav. 95).

Čerpės. 1994 m ant žemiausio akmeninio kiemo grindinio (XV a. pradžia?), prie rūmų pietvakarių kampo išorėje ir 1995 m. rūmų šiaurės korpusse (M rūsio šiaurės rytų kampe) pirmą kartą aptikta plokščių čerpių profiliuotais galais (pav. 91:1; 96). Jos buvusios apie 18 cm pločio bei 35 cm (?) ilgio ir apie 2 m storio. Smaigalys dailiai profiliuotas, o kitas galas nusklebtas galais. Tokių glazūruotų čerpių rasta katedroje, ir jos datuojamos XIV a. pabaiga (Kitkauskas N. 1989. 121 pav.). M rūsyje rastas čerpės fragmentas irgi įdomus - jis išdegtas juodai, paviršius padengtas plonu raudono molio sluoksneliu. Sunku pasakyti, ar šios stogo pakraščius puošusios, čerpės priklauso rūmų teritorijoje buvusiems pastatams, ar yra čia patekusios iš katedros. Įdomu, kad šių čerpių galų forma išliko tvorų statinių galuose iki pat XX a.

Prie rūmų pietvakarių kampo rasta žalia glazūra dengtų lovinių čerpių fragmentų. Jie taip pat nebūdingi rūmų teritorijai.

Plokščių, apvaliais galais čerpių fragmentų rasta griuvenose – įvairiose vakarų ir šiaurės korpuso vietose. Dalis jų įmūrytos į rūmų pamatus. K rūsyje, griuvenose, rastą vieną čerpę pasisekė atstatyti. Ji 38 cm ilgio, 16 cm pločio ir 2,3 cm storio.

L rūsio griuvenose rastos kelios XVII a. pabaigos - XVIII a. olandiškos čerpės. Jos rodytų, kad dalis rūmų XVIII a. pabaigoje buvo po stogu, nors vienalaikiai piešiniai rūmus vaizduoja be stogo.

Keramika. 1994 ir 1995 m. rasta beveik vien žiesta keramika. Tik apie 50 lipdytų puodų šukių grublėtu paviršiumi rasta vidinio kiemo vakarinėje dalyje iškastuose šurfuose. Jos aptiktos po kiemo grindiniu perkastoje žemėje kartu su žiestų puodų šukėmis, plytgaliais. Puodai buvę stačiomis sienelėmis, be kaklelių, artimi ankstesniųjų tyrimų metu rastai grublėtai keramikai (VŽPR. 1995. 157 pav.).

Kartu su grublėta keramika rastos žiestų neglazūruotų puodų šukės. Puodai buvę pūstais šonais, žemais kakleliais, išorėn atlenktais angos kraštais. Pasisekė nustatyti vieno puodo apytikrį dydį. Jis buvęs apie 11 cm skersmens dugneliu, 18-19 cm aukščio ir apie 18 cm skersmens anga (pav. 97). Pavieniai puodai beveik visai neturėjo kaklelių. Ornamentuota tik dalis puodų. Horizontalių linijų ornamentas jau retas, dažnesnis yra banguotos linijos ornamentas (pav. 98:2,3). Kartais įréžiamos kelios banguotos linijos, kurios sudaro ornamento juostelę. Aptinkame dar šukių su nedideliu užlipdytu voleliu-juoste petelių srityje. Ji puošiama smulkiomis įkartėlėmis, įgnybomis ir primena virvutę (pav. 98:4).

Rečiau aptinkamos didelių stačiasienių dubenų šukės. Jie iki 20 cm aukščio, su 1,5-2 cm storio sienelėmis, kurios kiek paplatintos ties angos kraštu (pav. 100). Dalis šių indų puošti keliomis įréžtomis horizontaliomis linijomis.

Kartu su puodais ir dubenimis rasta nedidelių ąsočių šukelių (pav. 101). Jos rūpestingiau išlygintu paviršiumi,

molyje mažiau priemaišų. Asočiai turėjė nedidelį snapeli, ąsas. Aptikti keli iki 5 cm pločio ąsų fragmentai. Vargu, ar tai ąsočių liekanos.

Rastos ir kelių molinių dangtelių šukės. Jie neturi ąselės, neornamentuoti ir neglazūruoti. Vieni – žemi, lėkšti, kiti buvę žemo kūgio formos, iki 22 cm skersmens (pav. 102).

Išsiskiria kelios gerai išdegotos, juodu blizgančiu paviršiumi šukės. Jos gana plonus, molio masėje tarsi nėra priemaišų (pav. 99). Rastos ir dvi gerai išdegotos, pilkšvos panašių indų, atrodo, kad ąsočių, šukės.

Glazūruotų šukių čia rasta vos apie 10. Jos padengtos ruda ir žalia glazūra, priklauso keliems indams. Vienas iš jų buvęs lyg ir statinaitės formos, puoštas negiliai išrežtų bangelių juoste.

Visa ši keramika turėtų priklausyti XIV a., nes XV a., pastačius rūmus, čia supilta žemė su šukėmis atsidūrė po kiemo grindiniu.

Greičiausiai XIV a. (pirmajai pusei?) priklauso ir 1995 m. rastos šukės prie apskritojo bokšto pamatų vakarinio krašto ir po M rūsio asla, šalia medinio, aptiktojo kelio, grindinio (pav. 103). Puodai buvę atlenktais angos kraštais, kiek išpūstais šonais, kaklelio petelių srityje puošti netvarkingai išrežtomis horizontaliomis linijomis (pav. 105). Rasta ir keletas šukių labiau profiliuotais, išorėn atlenktais angos kraštais, puodų viena-dviem išrežtomis banguotomis linijomis ir visai neornamentuotų.

Aštuoniakampio bokšto vakarinėje dalyje, viduje esančioje juodoje žemėje, rasta apie 13 cm ilgio cilindro formos puodo šukė, balkšvo molio dengta žalia glazūra ir puošta banguotų linijų juostelėmis, o tarp jų – negiliais horizontaliais grioveliais. Tai turėtų būti užsieninio indo šukė, kaip ir rastosios vidinio kiemo vakarinėje dalyje (pav. 104).

Tuo būdu, XIV a. keramika jau gana įvairi (puodai, dangteliai, ąsočiai), gerai išdegta. Šalia vietinių naudojami atvežtiniai glazūruoti indai, nors pastarųjų dar maža dalis.

XV a. sluoksnis aptinktas tik 1995 m. N patalpos pietvakarių kampe iškastame šurfe. Čia, prie aštuonia-

kampio bokšto šiaurinės sienos esančiame sluoksnyje, rasta neglazūruotos keramikos (pav. 106). Puodai išorėn atlenktais angos kraštais, žemais kakleliais, išpūstais šonais, be ąsų. Dažnai jie neornamentuoti arba ornamentą sudaro viena petelių ar kaklelio srityje įrežta banguota linija, retkarčiais įkartėlių eilė ar kelios vos žymios horizontalios linijos.

Likusi 1994 ir 1995 m. surinkta keramika priklauso XVII ir XVIII a. Taip K rūsyje surinkta apie 2000 šukiu, L rūsyje jų rasta apie 6600 ir apie pusę jų neglazūruotos.

Neglazūruoti puodai forma skiriasi nuo ankstyvesniųjų. Jie dažniausiai žemais kakleliais, staigiai paplatintais peteliais, dugno link palaipsniui siaurėjantys. Kartais turi 1-2 nedideles ąsas, kurios jungia angos kraštą su peteliais. Vėlyviausiai - XVIII a. puodai kartais turi žemą, beveik cilindrinių kaklelių, ąsos retos. Puodų proporcijos labai įvairios, kaip ir jų dydis. Dalies puodų skersmuo yra didesnis už aukštį. Jie beveik visi neornamentuoti.

Šalia puodų aptinkama gana didelių dubenų. Jie beveik stačiomis sienelėmis (tik iki 10 cm aukščio). Kartais dubens briauna paplatinama iki 1,5 cm, išorinis jos kraštas papuošiamas pirštų galais įspausta bangele, 3-4 įréžtom horizontaliomis linijomis (pav. 107).

XVII-XVIII a. glazūruotoji keramika gana įvairi. Didžiąją dalį sudaro puodai. Tarp puodų yra neabejotinai užsieninių. Jie balto molio, įvairaus dydžio, stačiaisiai kakleliais, aukštais peteliais, o nuo jų, dugno link, smailėja. Kaklelio – angos kraštą ir petelius dažniausiai jungia nedidelė ąselė. Puodai gana liekni, aukšti, dažnai petelių viršutinėje dalyje puošti tinklelio raštu (įspaustu tarsi šakutėmis) bei žemiau įspaustomis keliomis horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis ir dengti ruda arba balzgana, rečiau žalia, įvairių atspalvių glazūra. Iš dalies atstatytas vienas 22,5 cm aukščio (pav. 108), ir kitas 24 cm aukščio puodai (pav. 109). Kartais iš išorės glazūra padengiami tik puodo kaklelis ir peteliai, o žemutinė dalis lieka neglazūruota. Aptinkami tokie pat

plonasieniai, gerai išdegti raudono molio puodai. Galimas dalykas, kad jie gaminti čia pat, Vilniuje. Šių balto ir raudono molio plonasienių puodų šukių nemaža rasta rūmų teritorijoje, sveikesnių - rūmų šiaurės rytų kampo sienoje aptiktoje tualeto (?) šachtoje (VŽPR. 1991. 172 pav.).

Šalia minėtų puodų ir puodelių buvo naudojami puodeliai pūstais šonais. Kad jie tvirčiau stovėtų tarsi ant žemos kojelės, ji paplatinama. Kartais tokį puodą stačias kaklelis ir peteliai puošiami tamsesnės glazūros vertikaliomis linijomis. Išliko vienas 11,5 cm aukščio puodelis tik 7 cm skersmens dugneliu (pav. 111). Toks puošimo būdas pastebimas ir mažuose moliniuose puodeliuose bei taurelėse (pav. 124).

Passitaiko puodų, kurie puošiami tarsi prilipdytu moliniu voleliu, papuoštu pirstų įspaudais (pav. 110).

Aptikta qasočių ir qasotelių šukių, pora sveikesnių šių indų. Vieni turi užsieniniams puodams būdingą formą (pav. 112), kiti – rutulio formos (pav. 113). Dalis neornamentuoti, tik padengti vienspalve glazūra, o kiti puošti sudėtingu spalvotu ornamentu. Tokio qasočio dalis surinkta L rūsio šiauriniame gale iš griuvenose aptiktų šukelių (pav. 114).

Rasta molinių lėkščių fragmentų. Jos išprastos formos, išvairaus dydžio, vienspalvės ir puoštos kelių spalvų glazūra. Atstatytos dvi ornamentuotos lėkštės. Viena jų beveik 30 cm skersmens, pakraščiais puošta trim banguotomis linijomis ir spirale (pav. 117, 118). Kita kiek didesnė (apie 34 cm skersmens), puošta zigzaginėmis ir banguotomis linijomis (pav. 115, 116). Panaši daugiaspalvė lėkštė dar 1957-1958 m. rasta šiaurinėje Gedimino kalno pašlaitėje (Tautavičius A. 1960. 68 pav.).

Išliko ir dalis stambesnio arbatinuko, puošto XVI a. antrajai pusei – XVII a. pirmajai pusei būdingu ornamentu (pav. 119). Jis turėjo dangtelį ir qaselę – rankenėlę. Gérimui naudoti bokalai, maži qasoteliai ir taurelės. Tarp bokalų šukių yra vieno – 19 cm aukščio ir 10-11 cm skersmens anga bei dugnu. Jis truputi

igniaužtas, su ąsa, papuoštas tik nežymiai išėžtomis dvigubomis horizontaliomis linijomis (pav. 120, 121). Panašių bokalų rasta Trakuose, kasinėjant XVII-XVIII a. sluoksnius. Išliko ir 6 cm aukščio bei 8 cm skersmens puodelis - taurelė su ąsele, ant plačios kojelės (pav. 123, 124). Puodeliai - taurelės dengtos šviesia glazūra, papuoštos tamsios glazūros vertikaliais brūkšneliais. Rasta ir mažų puodelių, įvairiai profiliuotomis sienelėmis, kai kurie jų su ąselėmis (pav. 122). Tokių mažų puodelių rasta ir šiaurinėje kalno pašlaitėje. Jie galėjo būti naudojami įvairiems reikalams - prieskoniams, vaistams, o šiaurinėje kalno pašlaitėje rasta puodelių ir su dažais (Tautavičius A. 1960. P. 41).

Paminėtinos L rūsyje rastos gertuvės šukės (atstatyta iš dalies, pav. 125, 126). Ji 20,5 cm skersmens, plokščia, bet asimetriška (vienas šonas labiau iškilęs, kitas - plokštėsnis), su grioveliu aplink ir dviem mažom ąselėmis (dirželiui ar virvutei iverti). Ji papuošta horizontaliais ratais ir banguotų linijų juosteles, padengta žalia glazūra. Matyt, gertuvės XVI-XVII a. plačiau paplito visame krašte. Viena jų rasta rūmų rytų korpuose, ties A rūsio šiaurės rytų kampu sienoje išmūrytoje tualetu (?) šachtoje su kita XVII a. viduriui priskiriama medžiaga (VŽPR. 1991. 177 pav.). Trakų pusiasalio pilyje gertuvė rasta su XVI a. monetomis (lobis datuojamas 1585 m. - Ivanauskas E. 1995. Nr. 49. P. 37-38.). Ji nedidelė, tik 11,5 cm aukščio, puošta išėžta saulute. Tuo tarpu Velžiuose (Radviliškio raj.) rastoji neornamentuota, aptikta su XVII a. pirmuų dešimtmečių monetomis (Ivanauskas E. 1995. Nr. 75. P. 70.). Pastarosios skiriasi plokščiu dugneliu - jas galima pastatyti.

Ši XVII-XVIII a. molinių indų dalis yra neabejotinai Vilniaus miestiečių, atnešta kareivų 1655-1660 m. iš miesto bei XVIII a. čia gyvenusių šeimų. Rūmų šeimininkai turėjo naudotis puošnesniais metaliniais, stikliniais, fajansiniais indais.

Kokliai. 1994 ir 1995 m kasinėjimai davė, palyginti, nedaug medžiagos. Daugiausia tai smulkūs fragmentai iš L rūsio, o iš kitų vietų tik pavieniai fragmentai. Didesnis

kiekis puodyninių koklių šukiu rasta į vakarus nuo L rūsio pamatų, ties jo šiauriniu galu (maždaug 91,3 m H abs. lygyje). Molio, plytgalių, puodyninių koklių šukės čia sudaro 15-30 cm storio sluoksnelį. Ištirta jo 6 m ilgio iš šiaurės į pietus ir 0,4-2 m pločio iš rytų į vakarus dalis. Rytinis sluoksnio kraštas sunaikintas, statant rūmus, o vakarinis kraštas yra už kasamo ploto ribų. Surinkta apie 400 koklių fragmentų. Kokliai yra buvę 13x13 cm dydžio angomis ir 19-19,5 cm ilgio, neglazūruoti, aprūkė. Kartu su kokliais rasta ir neglazūruoto puodo (?) dalis. Jis 19 cm aukščio, 9 cm skersmens dugnu ir 14,2 cm skersmens anga, galėjo būti naudojamas ir kaip koklis. Šios krosnies liekanos yra XV a. sluoksnyje. Minimų puodyninių koklių ankstyvumą patvirtina ir gana didelis jų ilgis.

Dar kelios XV a. pradžios puodyninių koklių šukės rastos vartų patalpos šiaurės vakarų kampe. Šonuose jie turi vertikalius griovelius. Atrodo, kad kokliai buvę kryžminémis angomis, dugnai 9,5 - 10 cm skersmens (pav. 127).

Likusieji kokliai plokštiniai. Iš jų pirmiausiai paminėtini 1994 m. rūmų vidinio kiemo vakarinéje dalyje, (ties K rūsiu) kartu su akmeniniais sviediniais ir kai kuria XIV - XV a. būdinga keramika, rasti vieno sudaužyto kvadratinio 17,5x17,5 cm dydžio koklio gabaliukai. Nepasisekė jo visiškai atstatyti. Kokli puošė šuoliuojančio žvėries (panteros?) piešinys, smulkių lapuočių fone (pav. 129). Piešinys labai detalus, bet reljefas nežymus. Koklis padarytas iš balkšvo molio, padengtas geros kokybės žalia glazūra. Koklis piešiniu ir medžiaga išsiskiria iš iki šiol pilies teritorijoje rastujų. Greičiausiai jis atsivežtas kaip pavyzdys. Panašių koklių tektų ieškoti XIV a. pabaigos - XV a. pirmosios pusės Čekijos miestuose.

Vietinės gamybos rastas tik vieno XV a. koklio fragmentas šurfe, prie aštuoniakampio bokšto šiaurinės sienos. Tai ruda glazūra dengto, geometriniu ornamentu puošto koklio kampus (pav. 128). Jų rasta 1987 ir 1988 m. šiaurinéje kiemo dalyje (VŽPR. 1989. 39 pav. Kuncevičius A. 1992. 26 pav.).

Kiti kokliai rasti rūsiuose suverstose griuvenose ir priklauso daugiausia XVII ir XVIII a. Iš jų pirmiausia tektų paminėti koklius, puoštus didikų Sapiegų, Chodkevičių herbais, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbu - Vytimi.

L rūsyje rasta nemažai koklių fragmentų, puoštų Leono Sapiegos herbu *Lapé* (Lis), iniciais bei data - 1.60. 16 (!) (pav. 130). Jie visi sudaužyti į smulkias šukes. Pavyko tik grafiškai atstatyti 26,5x23 cm dydžio koklį. Jį puošė ant užpakalinių kojų stovinčių liūtų laikomas skydas su herbu. Virš skydo yra šalmas su trimis plunksnomis, o aplink pakraščiais raidės LSCWXL (Leonas Sapiega kancleris Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės). Apačioje užrašas ANNO DNI (Viešpaties metais) 1.60.16. Klaida nepastebėta - kokliai išdegti ir glazūruoti. Kokliams naudota įvairiaspalvė glazūra. Plokštės rémelis žalias, pati plokštė balta, raidės geltonos, skydą laiko geltoni liūtai, skydas taip pat geltonas, o herbas *Lapé* (Lis) melsvas, herbo skydo kraštai, šalmas ir jo papuošimai taip pat mėlyni. Aptinkami fragmentai koklių, kurių skydas dengtas žalia glazūra. Tada herbas *Lapé* – geltonas. Yra šių koklių ir neglazūruotų.

Kokliai su Leono Sapiegos herbu Žemutinėje pilyje buvo plačiai naudojami. Jų fragmentų rasta 1955-1961 m. šiaurinėje Gedimino kalno pašlaitėje. Tik truputį skiriasi jų dydis (28x23) ir 1616 metai nurodomi teisingai (Tautavičius A. 1969. 38 pav.).

Rasta 26,5x23 cm dydžio koklių su tokiu pat herbiniu skydu, kurio jau nelaiko liūtai. Virš skydo yra šalmas, bet jo nepuošia plunksnos, vietoje jų – stovinčios lapės dalis. Skydą supa raidės PSKW (Povilas Sapiega arklininkas Didžiosios), o apačioje užrašas ANNO DNI 1.6.1.6 (pav. 131). Skiriasi nuo Leono Sapiegos koklių skydo forma, herbo *Lapé* proporcijos. Jie vienspalviai, padengti žalia glazūra. Šių koklių rasta mažiau, pasisekė surinkti vieną beveik visą koklį. Povilas Sapiega 1616 m iš tikrujų buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arklininkas (Wolff J. 1885. P. 223), bet koklyje užrašas

nepilnas, trūko raidžių XL (Lietuvos Kunigaikštystės). Kai kuriuos koklius bandyta taisyti. Herbo skydą supęs ornamentas vertė raides mažinti, jos nebetilpo (rastas koklio fragmentas su raide). Tuo būdu dalis pilies teritorijoje randamų Leono ir Povilo Sapiegų koklių, nors su klaidomis, buvo išdegti, glazūruoti. Gal dalis koklių meistru dar ir XVII a. pradžioje buvo neraštingi ar mažaraščiai.

L rūsyje rasti ir keli koklių fragmentai, skirtini Aleksandrui Chodkevičiui (pav. 132). Kokliai buvę 24x21 cm dydžio, jų plokštė jau be rémelio. Jų puošė grifų laikomas herbinis skydas, kuriame yra Kosciesza, o virš skydo grifas su kalaviju. Viršutiniuose kampuose yra raidės AC (Aleksandras) CH (Chodkevičius), o apačioje išliko skaičius 47 ir raidės V, L. Koklis padengtas mélyna glazūra, o grifai, Kosciesza, raidės ir skaičiai - balti. Koklių tenka datuoti 1647 m. Tai liudija rémelio nebuvinimas, mélyna ir balta glazūra. Aleksandras Chodkevičius buvo Vilniaus vaivados Kristupo Chodkevičiaus sūnus, Vilniaus kapitulos narys, šv. Kazimiero kopolyčios klebonas (Falkowski Cz. 1937. P. 355).

Būta ir daugiau koklių su asmenų herbais ir aplink juos, plokštės pakraščiuose, raidėmis. Vieni jų tarsi turėjė vieno lauko herbą (Lelivą ?), kiti buvę su keturių laukų herbu, kurių viename matomas dvigubas kryžius. Viršutiniame kairiajame kampe būta raidės G, dešiniajame - T. Kitų ar to paties koklio kairiajame šone yra raidės DEE, dešiniajame šone - GSM. Visi jie buvę padengti žalia glazūra. Išlikę jų tik nedidelės, daugiausia pakraščių šukės. Galimas dalykas, kad šie koklių fragmentai yra patekę iš išorinio rūmų kiemo ir priklauso kapitulos nariams.

Surastos ir 26x19 cm dydžio koklių šukės, puoštos Vytimi, o du angelai virš herbo laiko didžiojo kunigaikščio kepurę. Sie kokliai sudaužyti į smulkius gabalėlius. Pavyko tik išdalies atkurti jų piešinį (pav. 133). Kokliai buvę dengti daugiaspalve glazūra. Rémelis – žalia ir geltona, plokštė – mélyna, skydas – žalia, o

raitelis, žirgas ir angelai – balta, tik raitelio skydas – mėlynas su baltu dvigubu kryžiumi. Žirgo kamanos ir didžiojo kunigaikščio kepurė dengti geltona glazūra. Kokliai turėtų priklausyti XVII a. pirmajai pusei.

Atrodo, būta ir tokio pat dydžio daugiaspalvių koklių su Lenkijos Karūnos herbu – *Aru*, virš kurio du liūtai (?) laikė geltoną karūną. Jų išliko tik smulkūs fragmentai.

Matyt, XVII a. pirmojoje pusėje rūmuose buvo krosnių iš koklių, papuoštų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karūnos herbais. Tačiau šios krosnys, ypač jų kokliai su *Vytimi* ir *Aru* buvo su ypatingu įniršiu sudaužyti 1655-1661 m. Maskvos kariuomenės.

L rūsio griuvenose rastas beveik kvadratinis (19x17 cm dydžio) koklis, kurio centre pavaizduotas paukštis išskėstais sparnais virš liepsnos ir užrašas FE NIX (pav. 134). Koklio plokštė su rēmeliu, jis padengtas žalia glazūra. Paukštį supa tarsi „kaltas“ rēmelis, o pakraščius užpildo augalinis ornamentas. Gėlytės ir piešinio rēmelis primena tokio pat dydžio koklio, rasto 1988 m. C rūsyje (VŽP. 1989. 90 pav.), tik jo centre buvo ne paukščio, bet moters - augalo figūra, o koklis buvo padengtas mėlyna glazūra su baltu ornamentu. L rūsyje rastasis koklis su feniku taip pat turėtų priklausyti XVII a. pirmajai pusei.

Kitų XVII a. koklių rasti daugiausiai nedideli fragmentai, dengti žalia arba mėlyna glazūra su baltu ornamentu, yra ir neglazūruotų. Tai daugiausia ankstesniaisiais metais rasti kokliai su augaliniu (VŽPR. 1989. 94-99 pav.), „kaltiniu“ ornamentu (VŽPR. 1989. 84 pav.), su dviem paukšteliais (Tautavičius A. 1969. 40 pav.), kampiniai su pusapvaliu įdubimu (VŽPR. 1989. 91-93 pav.) ir kiti. Nemaža karnizinių koklių su amūrais (VŽP. 1991. 165, 161 pav.) pastarasis rastas beveik visai sveikas įmestas į vakarinio tualeto šachtą), dvikovos scenomis, augaliniu ornamentu (VŽRP. 1989. 110, 111 pav.). Iš retesniųjų tenka paminėti karnizinius koklius su vienaragiu (pav. 135), su tarp augalų ir paukščių sėdinčiu amūru (pav. 137).

XVIII a. priklauso 18x19 cm dydžio kokliai su pavaizduota liepsnojančia ostija ir Kristaus monograma.

Tokių koklių buvo rasta ir šiaurinėje Gedimino kalno pašlaitėje. Juose – 1717 m. data. Aptikta keletas koklių fragmentų, kurių centre matome kryžių su dvišakiu kotu (Vilniaus kapitulos emblema), jo vienam šone stovi šv. Kazimieras, o kitoje pusėje – kitas šventasis (gal šv. Stanislovas). Šių koklių rasta nedaug, jie blogai atspausti (tarsi nudilę), dengti žalia glazūra. Jie i L rūsi, matyt, bus patekė iš katedros zakristijos ar kapitulai priklausiusių pastatų.

L rūsio griuvenose buvo gana daug 21x16,5 cm dydžio koklių su vos žymiu geometriniu ornamentu. Jie užtepti skystu moliu ir nubalinti kalkémis taip, kad ornamento visai nesimato, jų kakleliai trumpi, dažniausiai pilni molio. Atrodo, kad šie kokliai priklausė XVIII a. pabaigoje rūmuose įsikūrusiems miestiečiams. Jiems, matyt, priklausė ir neornamentuoti, lygiu paviršiumi kokliai bei pleištai su virvutės imitacija, padengti žalia ar ruda glazūra.

Metalas. Iš metalinių dirbinių daugiausia rasta įvairių geležinių daiktų nuolaužų. Dažniausiai sunku nustatyti net jų tikrają paskirtį. Daugiausia jų surinkta L rūsyje, daug mažiau K ir M rūsiuose, o keletas rasta 1994 m. kastame plotelyje šalia K rūsio. Čia, kieme, rasta sudegusių arbaleto strėlių antgalių ir keletas vežimų ar katapultų apkalų, kurie taip pat apdegė (pav. 139).

Rūsiuose rasta įvairaus dydžio durų, vartų bei langų vyrių ir kengių, jų nuolaužų, netgi buvusių langų grotų virbų dalys. Langų vyriai buvę ornamentuoti. Be to, L rūsyje rasta ir švininių lango rémelio liekanų. L rūsio pietyrių lango nišeje aptiktos įkritusios 60x80 cm dydžio, turbūt, rūsio lango grotos (pav. 42). Jos rodytų, kad ir vidinio kiemo rūsių langai buvo su grotomis. Šioje lango nišeje išliko ir deformuota durų ar vartų rankena - masyvi kilpa (beveik 20 cm ilgio) (pav. 140). Statybai priklauso ir daugybė (ypač L rūsyje) rastų įvairaus dydžio geležinių vinių. Jos įvairios formos ir įvairaus dydžio galvutėmis. Čia rasta ir įvairių apkalų. Daugelio jų tik nuolaužos. Kai kurie ornamentuoti (pav. 141). Aptikta ir keletas įvairaus dydžio raktų, atrodo, spynų nuolaužų.

Surinkta įvairios buitinės medžiagos. Iš įrankių paminėtinės L rūsyje, prie pamatų, rastas apie 1 m ilgio geležinis laužtuvas su 4 cm ilgio ašmenimis ir prie šiaurinės rūmų sienos pamatų apačios (ties M rūsio šiaurės rytų kampu) aptiktas kirtiklis be koto. Jis 26,5 cm ilgio, ties viduriu yra mova - skylė apskritam, 3 cm skersmens, kotui. Penties gale yra 2,2 cm skersmens kepurėlė, o ašmenys 19,5 cm ilgio ir 4,8 cm pločio. Tuo tarpu rūsiuose sumesti sulūžę, nebetinkami įrankiai. Čia rasta keletas kirvių numuštomis pentimis (pav. 143), daug aplūžusių peilių. Iš jų paminėtinės nulaužtas peilis kauline ornamentuota rankena (pav. 142). Rankena apdilusi, matosi, kad peilis ilgai naudotas.

Atrodo, kad dalis nuolaužų priklauso vežimams ir pakinktams, rasta ir keletas arklių pasagų (dalies jų sulaužyti).

Iš buitinės medžiagos nemažą dalį sudaro XV-XVI a. batų pasagėlės, dalis jų deformuotos. Matyt, buvo rinktos jau be paties apavo, kaip geležis. Paminėtinos čia rastos geležinės keptuvės, metalinio katilo žalvarine rankena dalys. Ties L rūsio šiauriniu galu, tvirtovės griovio dugne, rasta pirma rūmų teritorijoje geležinė šakutė. Ar ji iš rūmų ar čia pateko iš miesto, lieka neaišku. Rasti čia ir du skirtingo dydžio meškerės kabliukai.

Paminėtinos ginklų liekanos. Čia rastos kelios šarvu dalys, tarp jų yra krūtinšarvio (pav. 145). Išliko geležinės alebardos 21 cm ilgio dalis (visa bus buvusi apie 34 cm ilgio, turėjusi trikampį 3x1,5 cm kotą) (pav. 143), taip pat XVII-XVIII a. špagos ar kardo rankenos dalis. Suminėti radiniai, atrodo, iš rūsių pateko kaip metalo laužas.

L rūsyje rastas ir geležinis rutulio formos sviedinys. Be to, L rūsio šiaurinėje dalyje ir M rūsio vakarinėje dalyje, rasta kelios dešimtys švininių (?) rutulio formos 1,3-1,8 cm skersmens ir 20-26 g svorio kulkų. Tik viena kita stambesnė yra 30-31 g svorio. Matyt, tai mūšių dėl pilies 1660-1661 m. palikimas.

Kiti radiniai. Apie 26 m nuo vidinio kiemo pietvakarių kampo, šalia K rūsio iškastame 4x6 m dydžio

plotelyje, jo Pietryčių krašte, rasta apie 60 įvairaus dydžio akmeninių sviedinių (dalies jų apdegė, suskaldyti) (pav. 146). Jie nuo 10-12 cm iki 26-32 cm skersmens. Tai didžiausias akmeninių sviedinių kiekis, rastas rūmų teritorijoje. Mažesiemis (10-12 cm skersmens) sviediniam analogiškų rasta M 2 pastato griuvenose. Pavienių stambių, 32 cm skersmens sviedinių rasta vidinio kiemo pietvakarių dalyje. Akmeniniai sviediniai randami XIV-XV a. kovų su kryžiuočiais piliių vietose (Aukštadvaris, Kaunas, Veliuonos Pilaitė ir kt.), bet daugiausia iki šiol jų rasta Vilniaus aukštutinėje pilyje (Holubovičiai E. ir V. 1941. Lent. C.).

Tualeto (?) šachtoje prie vakarų korpuso surasta statinių dugnų ar dangčių dalių, mentelių, apdaužytą geldą (pav. 149), virvagalių ir kitų XVII-XVIII a. daiktų liekanų. Iš retesnių daiktų galima paminėti medinio puskubilio ar kibirėlio šulą. Jis tik 19,5 cm ilgio, 9 cm nuo apatinio galo turi ovalinę 4x3,2 cm dydžio, kiek istrižą, skylę medinio snapo įstatymui. Jis priklausytų XVII a. pirmajai pusei.

Čia rastos ir dvi piniginės - rankinės. Jos odinės, gana vienodos formos ir dydžio, bet skiriasi puošnumu. Viena buvusi siuvinėta plonyčiais šilkiniais (?) siūlais, papuošta trimis prisiūtais žiedais (pav. 147, 148). Ji turėjusi tris mažesnius ir vieną didesnį skyrelį, kuriam panaudotas ir piniginės atvartas. Siūlės pakraščiais apsiūtos siauromis odos juostelėmis. Šios dvi piniginės yra Vilniaus miestiečių, matyt, kareivių atsineštos į rūmų teritoriją XVII a. viduryje. To laikotarpio miestiečių piniginės - rankinės savo forma ir puošimu labai skyrėsi nuo Lietuvos kaimuose XIV-XVI a. naudotų piniginių, kurios dažnai buvo puošiamos žalvariniai apkalais (Urbanavičienė S. 1995. 36 pav.; Urbanavičius V. 1970. 52, 55 pav.; 1989. P. 148, 4:2 pav.; Zabiela G. 1995. P. 344-345). Rūmų teritorijoje ir ankstyvesniuose sluoksniuose nerasta piniginėms būdingų apkaustų.

Tualete (?) rastas liejimo formoje išlietas beveik suploto rutulio formos 215 g svorio (pusė svaro) vaško

gabalas (pav. 150). Radinys rodytų, kad buvo prekiauta ir nedideliais vaško gabalais. Iki šiol daugiausia žinota apie prekybą vašku su užsieniu, stambiais vienetais (akmenimis).

Prie pavienių radinių priklauso L rūsio vakariniame pasienyje rasta apdaužyta, iš smiltainio išskaptuota karūna. Ji labai primena 1992 m. į pietus nuo D rūsio griuvenose rastą karnizo dalį su Vazų herbu ir tokia pat karūna (VŽPR. 1995. 264, 265 pav.). L rūsyje rastoji yra žymiai mažesnė. Jos pagrindas tik 6,7 cm skersmens, o aukštis apie 8,5 cm, bet numuštas virš karūnos buvęs kryžius, taigi jos aukštis buvęs apie 10 cm. Greičiausiai tai XVII a. skulptūros dalis (pav. 151, 152). Ten pat rasta ir buožės - skeptro (?) dalis. Ji gerokai didesnė (kitos skulptūros), buvusi nudažyta baltais dažais ar kalkėmis (pav. 153).

Atskirą spalvotų metalų grupę sudaro apie 80 cm nuo vakarų korpuso priestato (tualeto?) pietvakarių kampo, tamsesnėje žemėje rasti trys žalvariniai paaauksuoti dirbinėliai - apkaliukas, pentinas ir vinies (?) dalis.

Apkaliukas iš plono, žalvarinės skardelės, tuščiaviduris, elipsės formos (6,3 cm ilgio, 3,3 cm pločio ir 1,7 cm aukščio), viršus šešiakampio formos, su keturiomis skylutėmis prie apatinio krašto. Galuose jis puoštas gyvulių figūrėlėmis ir tarsi augaliniu ornamentu. Savo dydžiu ir forma primena kalavijo rankenos galo apkalą. Galimas daiktas, juo buvo papuošta skulptūros su kalaviju rankena (pav. 157-159).

Kitas dirbinys - žalvarinis paaauksuotas pentinas, deformuotas, neišlikusiu spygliu. Jo lankelis apie 8 cm ilgio, galai baigiasi dviem kilpelėm. Kilpelėse, atrodo, buvo geležinės grandelės. Lankelio užpakalinė dalis trikampio pjūvio, ties viduriu lankelis puoštas gunkleliais. Pentinas tarsi apdegės (pav. 155-156).

Trečias dirbinėlis - grybo formos vinutė (?). Jos galvutė žemo pusrutulio formos, 2,4 cm skersmens, apdilusi, bet dar matosi išraižytas augalinis ornamentas ir menkos paauksavimo žymės (pav. 154). Pati vinutė 0,8 cm pločio ir 0,3-0,4 cm storio. Išlikusi jos 2,5 cm ilgio dalis.

Ši dirbinėlių grupė rasta XVII a. sluoksnuje, bet daiktai, atrodo, yra kiek ankstyvesni.

Tenka paminėti dar plonus alavinės (?) skardelės nuolaužą (apie 3x4,5 cm dydžio), kurios viena pusė puošta įréžtu augaliniu ornamentu (pav. 160). Ji rasta L rūsio antrojo vakarinio lango nišoje, juodoje, su griuvenomis maišytoje žemėje. Matyt, ji puošė makštis ar kitą kokią dirbinį ir iš rūsių pateko XVII a. viduryje, verčiant šiukšles.

IŠVADOS

1. 1994 ir 1995 m. tyrimai papildė žinias apie teritorijos užstatymą iki rūmų statybos. Paaiškėjo, kad M1 sienoje, ējusioje aukštumos šiauriniu kraštu, šiaurės vakarų kampe buvo apskritas bokštas, nuo kurio siena suko į pietvakarių. Vidinio kiemo vakarinė dalis buvo iškasinėta įvairaus dydžio duobėmis, užversta įvairoiomis liekanomis ir išgrįsta. Iš šiaurė nuo vidinio kiemo stovėjęs keturkampis vartų bokštas. Tačiau, kaip per jį ėjęs kelias pasiekė rūmų kiemą, lieka neaišku. Neaišku ir, kokie papildomi šios teritorijos įtvirtinimai čia stovėjo. Kiemas prie rūmų pietvakarių kampo buvo išgrįstas medinėmis lentomis.

2. XV a. rūmai turėjo apskrito bokšto vietoje pastatyta didesnį aštuoniakampį bokštą rūmų teritorijos šiaurės vakarų kampe.

3. Pietiniai vartai buvę patalpoje be rūsio.

4. XVI a. pirmosios pusės rūmų rekonstrukcijos metu, išplečiant jų vidinį kiemą į šiaurę, buvo nugriauta ne tik M1 siena, bet ir aštuoniakampis bokštas bei keturkampis šiaurinių vartų bokštas. Jų vietoje statyti rūmų vakarinis ir šiaurės korpusas. Po šių korpusų vakarinės ir šiaurinės sienos pamatais kloti stori apvalūs rąstai, sujungti tokiais pat skersiniais. Vakarų korpuso rūsiai turėjė langus į vidinį kiemą. Galerijos žymių prie šių korpusų nerasta.

5. Pasipildė duomenys apie profilines plytas, čerpes, grindų plyteles. Surasta langų apvardų, tašytų iš konglomerato (dalies langų buvo su grotomis), o taip pat rūmų patalpų apdailai naudotų smiltainio detalių. Surinkta daug koklių ir puodų šukių, akmeninių

sviedinių, arbaleto strėlių antgalių ir kitų pavienių radinių, padedančių pažinti XIV-XVIII a. Vilniaus pilėnų buitį.

LITERATŪRA

Antoniewicz W. Motywy sireny morskiej w sztuce antyku i średniowiecza // Liber Josepho Kostrzewski octogenario a veneratibus dicatus – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1968. S. 446-464.

Falkowskic peace Chodkiewicz Aleksander Krystof. // Polski Słownik Biograficzny.-Warszawa,1937. T.3. S. 355.

Holubovičiai E. ir V. Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas // Lietuvos praeitis. - Vilnius-Kaunas, 1991. T. 1. D. 2. P. 649-691.

Ivanauskas E. Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1390-1865 metais. Vilnius, 1995.

Kitkauskas N. Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra. Vilnius, 1989.

Kuncevičius A. Die Kacheln aus dem Palast der Grossfürsten in Vilnius //Archäologische Schätze aus Litauen. Begleitung zur gleichnamigen Ausstellung. Duisburg, 1992. S.71-134.

Tautavičius A. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai // Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. Vilnius, 1960. T.2. P. 43-46.

Tautavičius A. Vilniaus pilies kokliai (XVI-XVII a.). Vilnius, 1969.

Urbanavičienė S. Diktarų kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 11. P. 169-206.

Urbanavičius V. Rumšiškėnai XIV- XVI amžiais. Vilnius, 1970.

Urbanavičius V. Jakštaičių senkapis // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1979. T. 1. P. 122-151.

VŽPR ,1989. - Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1988 metų tyrimai). Vilnius, 1989.

VŽPR ,1991. - Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1989 metų tyrimai). Vilnius, 1991.

VŽPR ,1995. - Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1990-1993 metų tyrimai). Vilnius, 1995.

Wolf J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795. Kraków, 1885.

Zabiela G. Bečių senkapis // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 11. P.330-381.

ARCHITEKTŪRINIAI TYRIMAI

Rasa Armalaitė, Vytautas Abramauskas, Napaleonas Kitkauskas

1994-1995 m. buvo tiriamas pietų korpuso vakarinis galas, vakarų korpusas, pradėtas tirti šiaurės korpusas. Taip pat buvo tiriamas rūmų kiemo šiaurės vakarų kampus, kuriame atkastas M1 sienos vakarinis galas, aptiktas jos posūkis į pietvakarių pusę, posūkio vietoje surastos aštuoniasienio bokšto M 20 liekanos, siek tiek iš šiaurė nuo jų – vartų bokšto M 22 liekanos. Vakarų korpuso H ir I patalpos buvo tirtos 1968-1970 m., todėl šioje vietoje tyrimai 1994-1995 m. nedaryti (pav. 2).

Tyrė architektai V. Abramauskas, R. Armalaitė, A. Kilišauskas (1994 m.), N. Kitkauskas. Nuo 1995 m. prie tyrėjų prisijungė archit. R. Ašmenaitė, R. Racevičius. Vasaros sezono metu apmatuoti perkansas padėjo Dailės akademijos studentai.

Iki 1993 m. rudens buvo išvalytos griuvenos iš pietų korpuso G rūsio. Tik vakarinėje rūsio pusėje dalis griuvenų palikta, nes čia jos iš apačios paremia skliauto liekanas. Sprendžiant iš ikonografinės medžiagos, į vakarus nuo G rūsio turėjo būti įvažiavimas į valdovų rūmų vidaus kiemo teritoriją, o už jo – pietų korpuso pietvakarių kampus. Todėl 1994 m. buvo tiriamą ši teritorija.

1994 m. atkasta R patalpa. Jos vakarinė siena – tai viso pietų korpuso galinė vakarinė siena. R patalpos vidiniai matmenys: šiaurinės sienos ilgis 10,32 m, jai lygiagrečios pietinės – 10,6 m, vakarinės sienos – 8,47 m, rytinės – 8,2 m. R patalpos sienų liekanų viršus rastas H abs. 92,04-92,67 m altitudžių lygyje, arba 2,4-2,9 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Šiaurinės sienos storis 3,3-3,36 m, vakarinės sienos – 3,1-3,25 m. Pietinės sienos vakarinis galas – 3,1 m storio, tačiau virš H abs. 92,60 m altitudės ji 16 cm susiaurėja ir jos storis tampa 2,94 m. Pietinės sienos rytinė dalis 2,7 m storio, taigi R patalpos sienų storai nėra vienodi. Reikia pažymėti, kad R patalpos vakarinė bei pietinė sienos gerokai storesnės už G rūsio sienas.

R patalpos pietvakarių kampe vakarinės sienos pamatas (žemiau H abs. 92,62 m altitudės) pastorintas išorėje iki 0,6-0,8 m. Pastorinimas darytas pakopomis (pav. 3), jis primena kampinį kontraforsą. 1994 m. pamato apačia ties šiuo pastorinimu nepasiekta.

Šiaurinės sienos pamato rytiniame gale išlikusi apie 1,1 m pločio ir 1,8 m aukščio anga, einanti skersai visą sienos storį, perdengta arkine sąrama (pav. 6). Sąramos rakto viršus yra ties H abs. 92,55 m altitude. Anga vienalaikė su R patalpos sienų mūru. Jos išilginė ašis yra už 2,6 m nuo R patalpos rytinės sienos. R patalpos pietinėje sienoje taip pat esama panašios angos liekanų, tik jos išilginė ašis nutolusi per 4,70 m nuo rytinės sienos. Galima manyti, kad abi šios angos tai to paties kanalo dalys. Kanalu galėjo būti nudrenuojamas rūmų vidinio kiemo teritorijoje susikaupiantis kritulių vanduo. Rūmų vidinio kiemo pietvakarių kampe išlikusių kiemo grindinių nuolydžiai kaip tik liudija, kad iš kiemo teritorijos lietaus vanduo buvo nukreipiamas į įvažiavimo vartų, buvusių pietų korpuso vakarinėje dalyje, pusę. Kita prielaida – šiuo kanalu galėjo būti nutiestas vandentiekio iš miesto į rūmų vidaus kiemą įvadas. Beje, kanalo išilginė ašis lyginant su įvažiavimo vartų išilgine ašimi pasukta į Katedros aikštės pusę 10 laipsnių kampu.

R patalpos viduje išlikę dviejų, skirtingame gylyje esančių grindinių iš lauko akmenų fragmentai: rytinėje dalyje, t.y. įvažiavimo į rūmų kiemą vietoje H abs. 93,27-93,46 m lygyje ir vakarinėje dalyje (i vakarus nuo įvažiavimo) – H abs. 92,38-92,65 m lygyje. Tarp abiejų grindinių 1994 m. dar nerasta pamato liekanų, galinčių paliudyti, kad įvažiavimas buvo atitvertas mūro sienele nuo R patalpos vakarinės dalies. Aukščių skirtumas tarp šių grindinių yra 0,8-0,9 m. Vis tik jau dabar galima pasakyti, kad rytinė dalis (įvažiavimo vartų patalpa) buvo 5,0 m pločio, vakarinė – 4,0 m pločio.

1995 m. dviejose vietose buvo išardytas įvažiavimo į rūmų vidinį kiemą grindinys ties R patalpos rytine siena

(pav. 3) ir iškastos dvi duobės: viena įvažiavimo patalpos šiauriniame gale, kita – pietiniame (pav. 7). Po įvažiavimo patalpos grindimis ieškota rūsio liekanų. Šiaurinėje duobėje skliauto liekanų nerasta, tačiau ant R patalpos rytinės sienos (po įvažiavimo grindiniu) ryškiai atsispaudęs lyg ir cilindrinio skliauto kontūras; jis gerokai šviesesnis už žemesnį ruožą, ant kurio prilipę juodos žemės. Tarytum anksčiau čia buvęs rūsys buvo užpiltas juodžemiu, kuris ir atsispaudė ant sienos.

Pietinėje duobėje rastas dar nenugrautas apie 1,1 m ilgio skliauto ruožas (pav. 7). Sprendžiant iš kultūrinių sluoksnių sandaros, akivaizdu, kad skliautas buvo išardytas dar prieš rūmų išgriovimą, galbūt XVII a. viduryje karų metu. Peršasi išvada, kad po įvažiavimu į rūmų vidaus kiemą yra buvusi rūsio tipo patalpa. Dar ne visai aišku, ar tą patalpą dengė vientisas cilindrinis skliautas (su 8,2 m pločio anga), ar jis buvo iš dviejų tarpsnių. Be to, į šią patalpą galbūt įsijungė aukščiau aprašytas kanalas, kurio angos rastos R patalpos šiaurinėje ir pietinėje sienoje. Ateityje ši klausimą reikėtų išsiaiškinti, atliekant papildomus tyrimus įvažiavimo patalpos zonoje.

Tyrimų metu nustatyta, kad šiaurinės ir pietinės sienos rytiniai galai prie R patalpos rytinės sienos (arba prie G rūsio vakarinės sienos) yra priglausti, o ne sujungti su ja ištisiniu mūru (pav. 3). Iš to galima spręsti, kad R patalpa galėjo būti statyta šiek tiek vėliau negu visas pietų körpusas.

R patalpos pietinės sienos liekanų viršuje, už 9,0 m į rytus nuo šios patalpos pietvakarių kampo, rastas 0,7 m ilgio, 0,59 m pločio ir 0,22 m aukščio akmuo, kuriame atsispaudę horizontalios ašies atrémimo žymės. Panašu, kad į akmenį rémėsi pakeliamojos tilto, buvusio priešais įvažiavimą į rūmų kiemą, horizontali ašis. Šios ašies kito galvo atramos, dar vieno akmens, analogiško pirmajam, nerasta. Buvusios įvažiavimo vartų angos išorėje (prie pat išorinės pietinės sienos) priglausta 0,72 m storio mūro sienelė. Galima manyti, kad ši sienelė taip pat buvo

susieta su pakeliamojo tilto įrengimais. Galbūt, priešais įvažiavimo vartus seniau yra buvęs griovys, o virš jo nuleidžiamas pakeliamasis tiltas. 1994 m. griovio liekanų neieškota.

Nuo pakeliamojo tilto ašies atrėmimui skirto akmens rytinio krašto iki R patalpos rytinės sienos yra 4,52 m atstumas, taigi šiame tarpe laisvai išsiteko reikiama pločio įvažiavimo į rūmų vidinį kiemą anga. Ji galėjo būti ne siauresnė kaip 3-jų metrų. Beje, turima ikonografija liudija, kad XVI - XVIII a. priešais įvažiavimo vartus pakeliamojo tilto nebuvo, vartų anga iš pietų pusės buvo apréminta doréninio ar jonéninio orderio portalu. Taigi 1994 m. sukaupta tyrimų medžiaga leidžia spręsti, kad R patalpos ruože yra buvę rekonstrukcijų, perstatymų.

R patalpos šiaurės vakarų kampe 1994 m. buvo iškasta 4x4 m dydžio duobė (pav. 8, 9). Šiame ruože rūsio pėdsakų nerasta. Nustatyta, kad R patalpos vakarinė siena įleista gana giliai. Pasiekus gylį iki H abs. 89.00 m altitudės, prie sienos apačios neprieita, ties šia altitude dar buvo humusinga žemė. Taigi R patalpos vakarinės sienos pamatas remiasi į humusingą gruntą.

R patalpos šiaurinė siena ties H abs. 91.25 m altitude paplatėja iki 0,45-0,7 m (iš R patalpos vidaus pusės) (pav. 8). Pamato apačios ties šiuo paplatėjimu taip pat nepasiekta. Beje, duobės rytinėje sienelėje prie R patalpos šiaurinės sienos pamato rastas prigludęs mūro luitas, primenantis arkos atraminę pėdą. Jo paskirtis kol kas neaiški.

R patalpos viduje šiaurės vakarų kampe iškastoje duobėje rastas medinio grindinio iš skeltų lentų fragmentas (pav. 9, 10). Grindinio liekanų viršus yra ties H abs. 90.25-91,32 m altitudėmis. Grindinio lentos nukirstos, įrengiant R patalpos sienų pamatus, taigi grindinys senesnis už R patalpą. Iš pradžių manyta, kad šis grindinys – tai XII-XIII a. kelio liekana. Tačiau galimas ir kitas paaiškinimas: galbūt, tai XIII ar XIV a. statyto mūrinio pastato grindų fragmentas. Šio pastato

šiaurinio kampo liekanos 1994 m. rasto R patalpos šiaurinės sienos išorėje ir (pav. 3) žymimos M 19. Apie M 19 pastato liekanas bus kalbama toliau šiame straipsnyje.

R patalpos išlikusių sienų paviršiuje – lauko akmenys ir plytos, sujungtos pilkšvai gelsvu kalkiužvyro (smėlio) skiediniu. Skiedinyje yra neužsigesintų kalkių ruoželių, nors šiaip skiedinys kietas. Tarp akmenų horizontalių eilių esama 1-2 plytų storio mūro juostų. Plytos détos daugiausiai galais. Akmenų eilėse esama intarpų iš plytų. Vakarinėje sienoje aptikta vietų su gotikiniu plytų jungimui.

Plytos raudonos, rausvos, yra ir šviesesnių, netgi gelsvų. Jų dydžiai gana įvairūs: yra panašių į gotikinius, tačiau esama būdingų ir Renesanso epochai (pvz., 31,2x16x8,2 cm; 33,5x15,7x7,5 cm). Mažiausiai plytų matmenys – 29,0x14,4x7,4 cm; didžiausiai – 35,0x16,8x10,0 cm; vidutiniai, dažniausiai sutinkami – 31,0x15,7x8,3 cm. Jų kraštinių santykis l:b:h – 1,97:1:0,53.

R patalpą iš pietų ir vakarų pusės supo išorės kiemas, grįstas lauko akmenimis. I vakarus nuo R patalpos iškastoje duobėje surasti net trys grindiniai (pav. 11). Viršutinis buvo ties H abs. 92,90-93,38 m altitudėmis. Ties altitudėmis H abs. 92,30-92,53 m aptiktas kitas grindinys, o žemiausias lauko akmenų grindinys rastas H abs. 91,53-91,65 m altitudžių lygyje. Jis įrengtas greičiausiai dar XV a. Viršutinis lauko akmenų grindinys gali būti susietas su šv. Kazimiero koplyčios statyba, nes tarpas tarp naujai pastatytos šv. Kazimiero koplyčios ir rūmų vakarinio korpuso, be abejo, buvo grįstas ir traktuotinas kaip Vilniaus katedros XVII a. šventorius. Viršutinis grindinys palaipsniui žemėja pietvakarių link.

Iš 11 pav. matyti, kad mūrijant R patalpos vakarine sieną, jos pamatui reikėjo praardyti akmeninius grindinius. Viršutinis grindinys, atrodo, buvo paklotas jau po R patalpos sienų išmūrijimo (užpylus griuvenomis pamato įrengimui iškastą griovį). Vis tik lieka neaiškumų, ar kartais ties R patalpos vakarine siena griovys kokiais

nors sumetimais nebuvo kastas vėliau, jau esant R patalpai. Tada gal ir buvo praardyti akmenų grindiniai?

Išardžius akmenų grindinius, toje pačioje duobėje giliau surasti net keturi mediniai grindiniai. Viršutinis grindinys ties H abs. 91.18-91.40 m altitude, apatinis – ties H abs. 90.50 m altitude. Grindinių lento sudėtos beveik statmenai R patalpos vakarinei sienai, t. y. rytų vakarų-kryptimi. Duobės dugne atkastas grindinių lentų ruožas yra apie 7,5 m ilgio. Skersine duobės kryptimi atkastas grindinių plotis – 1,7-2,0 m. Grindiniai šiek tiek žemėja į rytų pusę. Šių grindinių planai ir pjūviai pavaizduoti 11–15-me brėžiniuose. Dendrologiniai grindinių pušinių grindų medienos tyrimai davė šiuos rezultatus: viršutiniai du grindiniai datuotini XIV a. pirmaja puse – XIV a. viduriu. Beje, šios duobės keturių grindinių lentų kryptis skiriasi nuo R patalpoje šiaurės, vakarų kampe rasto grindinio lentų krypties; taip pat šios duobės grindinių lento yra 0,2-0,3 m žemiau už R patalpoje iškastoje duobėje rasto grindinio lentas.

I vakarus nuo R patalpos buvo kasama dar viena duobė, jos šiaurinė sienelė sutapo su kunigaikščių rūmų vakarų korpuso pietinės galinės sienos pamatu, o už 1,38-1,4 m į pietus nuo jos atkasta lygiagreti jai 0,64 m storio siena (pav. 17). Tarp šių dviejų sienų yra buvę laiptai į gotikinį rūsių, iki šiol išlikusį Arkikatedros išorėje, prie pat jos rytinės sienos pamato. Šio rūsio vieta pavaizduota 2 ir 3 pav. Vėliau durų į rūsių angą buvo užmūryta, o laiptų vieta užpilta griuvenomis. Reikia pastebeti, kad mūrijant laiptų pietinę 0,64 m storio sienelę, reikėjo išardyti apatinį akmenų grindinį (vieną iš trijų aukščiau aprašytų grindinių). Kiti du aukščiau esantys grindiniai jau prigliausti prie šios sienelės.

Iškasus šią duobę buvo surastas ne vien tik vakarų korpuso pietinės galinės sienos pamatas, bet nustatytas pietų ir vakarų korpusų sandūros pobūdis (pav. 3). Rūmų pietų ir vakarų korpusai jungési tik vienu kampu, į pietvakarių nuo sandūros palikdami neužstatytą plotą, kuris, kaip anksčiau aprašyta, XV – XVII a. kelis kartus buvo grįstas akmenimis.

Rūmų vidaus kiemo pietvakarių kampe (ties pietų ir vakarų korpusų sandūra) kiemo akmenų grindinys rastas ties H abs. 93.25-93.54 m altitudėmis. Apmatavus grindinį, šioje vietoje buvo iškasta dar viena duobė. Čia buvo surasta kultūrinių sluoksninių susiklosčiusių prieš pastatant rūmų gotikinį pietų korpusą. Juose rasta akmeninių sviedinių (iki 0,4 m skersmens), degesių. Rastas dar vieno ankstyvo mūrinio statinio M 19 fragmentas, tiksliau šio statinio šiaurinis kampus (pav. 3, 19). M19 pastato išlikęs apie 2,7 m ilgio ir 1,8 m pločio fragmentas, likusi dalis nuardyta, statant pietų korpuso R patalpos šiaurinę sieną. Tikétina, kad M 19 pastato liekanų yra R patalpoje po storu įvairių laikotarpių kultūriniu sluoksniniu. Tiesa, 1994 m. R patalpos viduje šiaurės vakarų kampe iškastoje duobėje M19 šiaurės vakarų sienos tēsinio nerasta, tačiau čia jos ir negalėjo būti. M 19 pastato liekanų reikėtų ieškoti pietinėje bei rytinėje R patalpos dalyje (pav. 3).

M 19 pastato sienų mūras yra aiškiai kiautinės konstrukcijos, išorės kiautas mūrytas iš plytų, jungtų baltiškuoju (vendiniu) būdu. M19 pastato liekanų viršus rastas ties H abs. 92.18 m altitude. Šiaurės rytų ir šiaurės vakarų sienos ties H abs. 91.54 m altitude atitinkamai turėjo 36 ir 16 cm pločio užkarpas.

M19 plytų dydžiai:

30,5x9,5 cm,	30,2x15,3x8,4 cm,
30,0x9,0 cm,	30,8x15,3x8,3 cm,
30,5x8,6 cm,	28,5x15,3x8,5 cm,
28,8x8,3 cm,	30,2x15,1x8,6 cm,
29,7x9,0 cm,	30,5 cm,
29,3x8,6 cm,	29,6 cm.
28,7x8,3 cm,	
29,6x9,3 cm,	
28,9x9,0 cm,	

M 19 plytos raudonos, gerai išdegotos. Vidutiniai dažniausiai sutinkami plytų dydžiai: 29,6x15,3x8,6 cm, jų kraštinių santykis l:b:h – 1,93:1:0.563.

Už 30-40 cm iš šiaurė nuo M 19 rasta 1,5 m pločio ir 2,5 m ilgio mūro juosta (pav. 8) (jos liekanų viršus ties H abs. 92,00 m altitude), kuri buvo išmūryta XVI a. pirmojoje pusėje ir skirta kiemo galerijų atramoms laikyti. Atkreiptinas dėmesys, kad ties įvažiavimu į rūmų vidaus kiemą ši juosta nutrūksta (pav. 2, 3). Juostos šiaurinėje kraštineje vėliau padaryta 0,8 m gylio išpjova ir ties ja XVIII-XIX a. buvo įrengtas vandens surinkimo šulinys, jo matmenys plane $1,54 \times 1,13$ m. Šulinys buvo aprémintas lentomis, kurios jau supuvę (pav. 23).

Vakarų korpuso H ir I rūsių pamatai buvo atkasti 1968-1970 m., įrengiant Vilniaus arkikatedroje kondicionuoto oro sistemą. 1986 metais kai kurie matmenys buvo patikslinti, apmatuota H rūsio pietinė siena (ji yra ir viso vakarų korpuso pietinė siena). Tuomet nustatyta, kad I rūsio plotis yra buvęs 4,75 m. I rūsio šiaurinėje sienoje rasti 1,84 m pločio laiptai, vedę ne į rūmų kiemą, bet į neužstatytą properšą, buvusią ties vakarų korpuso viduriu. Ši properša matoma Fiurstenhofo plane ir 3-je P. Smuglevičiaus akvarelėje. Laiptų rytinėje sienelėje yra buvusi niša (pav. 24). Bendras H ir I rūsių ilgis 25,3-25,8 m.

1994 m. buvo kasama toliau iš šiaurė nuo I rūsio šiaurinės sienos ir laiptų, įrengtų joje. Išvalytas nuo griuvenų K rūsys ir dalis L rūsio (pav. 3, 24).

28,70 m atstumu nuo pietų ir vakarų korpusų sandūros, (rūmų vidaus kiemo zonoje) vakarų korpuso rytinėje sienoje yra vertikali 60 cm užkarpa. Ties ja, per visą vakarinio korpuso plotį, eina siūlė, liudijanti apie šioje vietoje susiglaudžiančių mūrų statybos nevienalaikiškumą. Nuo užkarpos vakarinis korpusas daro apie 18 laipsnių posūkį į rytų pusę.

K rūsys ties vakarine siena yra 8,36 m ilgio, o ties rytine – 8,86 m. Skersine kryptimi K rūsys buvo 5,55-5,65 m pločio. K rūsio grindys iš lauko akmenų, jų paviršiaus altitude H abs. 90,70-90,80 m. Rūsys buvo perdengtas cilindriniu skliautu, kurio raktas buvo 2,7-2,75 m aukštyje virš grindų lygio. Rūsio skliautas buvo

per 60 cm storio. Skliauto paviršiuje apatinėje dalyje plytos détos galais, aukščiau – keletas eilių ilgainiais, o dar aukščiau būta ruožų, kur plytos jungtos gotikiniam jungimui artima tvarka. Plytos raudonos, rusvos, yra gelsvai pilkų, šiek tiek žalsvo atspalvio. Kai kurių plytų lūžyje yra trupinių, jų spalva raudona. Skliauto plytų dydžiai: mažiausiai – 30,0x14,0x6,2 cm; didžiausiai – 34,0x16,8x8,3 cm. Vidutiniai plytų dydžiai: 31,2x15,3x7,3 cm, jų kraštinių santykis l:b:h = 2,04x1x0,48. Kaip matome, plytų proporcijos artimesnės Renesanso epochai.

Šiek tiek storesnės plytos naudotos K rūsio galinių sienų mūre. Čia plytų storai nuo 6,8 cm iki 9,6 cm, o vidutinis dažniausiai sutinkamas storis 7,5- 8,0 cm. K rūsio pietinės galinės sienos mažiausiai plytų dydžiai – 29,5-13,9x6,8 cm, didžiausiai – 33,0x16,2x9,6 cm. Vidutiniai plytų dydžiai – 31,0x14,8x7,8 cm, jų kraštinių santykis l:b:h = 2,09:1:0,53. Šios sienos plytų jungimas be ryškesnės sistemos (pav. 26). K rūsio šoninės vakarinės sienos (imti ruožai virš rūsio skliautų) plytų jungimas gotikinis, jų mažiausiai dydžiai: – 29,8x13,8x6,8 cm; didžiausiai – 31,5x15,5x9,4 cm; vidutiniai plytų dydžiai – 30,7x14,5x7,7 cm, o jų kraštinių santykis l:b:h = 2,11:1:0,53. K rūsio šoninės rytinės sienos (taip pat iš ruožo virš skliauto) vidutiniai plytų dydžiai 30,4x14,8x7,9 o jų kraštinių santykis l:b:h = 2,03:1:0,54.

K rūsio šiaurinėje galinėje sienoje taip pat esama gotikinio plytų jungimo žymių (pav. 28).

K rūsio vakarinėje sienoje ties švieslangiu padarytas mūro zondas (pav. 32). Nustatyta, kad iš pradžių buvo sumūryta siena, ties rūsio grindimis ji padaryta platesnė, o aukščiau pasiaurinta iki 26 cm. Maždaug 14-17 m aukštyje , virš grindų siena vėl pastorinta. Tokiu būdu suformuotas pagilinimas rūsio skliauto pėdai atremti. Skliautas buvo mūrytas šiek tiek vėliau, jau sutvirtėjus jį palaikančių išorės sienų mūrui.

K rūsio šiaurinėje 1,8 m storio sienoje yra išlikusi durų angos į L rūsių didesnė dalis; esama dargi segmentinės saramos liekanų (pav. 28). Durų anga iš K

rūsio pusės buvo 1,56 m pločio, o iš L rūsio pusės – 1,38 m (pav. 31). Beje, K ir L rūsius skiriančios sienos vakarinė dalis yra 2,39 m storio. Kaip atrodo, durų anga tarp abiejų rūsių iš pradžių yra buvusi platesnė, nes esama jos rekonstrukcijos žymiai; vėliau ji siaurinta. Išlikęs medinis dar nesupuvęs slenksčio tašas, bet jis neiškyla virš K ir L rūsio grindų lygio (pav. 33).

I K rūsių buvo patenkama L8 laiptais, įrengtais šio rūsio rytinėje sienoje (pav. 28, 29). Laiptai buvo statūs, apytikris pakopų aukštis 25 cm, plotis taip pat 25 cm. Laiptų pakopos buvo iš medinių tašų, kurių galai buvo įleisti į L 8 laiptų šonines sieneles. L 8 laiptų plotis 1,76 m. L 8 laiptai prasidejo K rūsyje (kelios pakopos buvo padėtos ant rūsio grindų), tačiau jų viršutinė pakopa neišėjo už korpuso rytinės sienos plokštumos.

K rūsio šiauriniame gale, išardžius akmenų grindinių, rasta, kad vakarinės, šiaurinės ir rytinės sienos pamatai turėjo gana plačias banketes (pav. 31). Kai kur jų plotis siekia 1,4 m. Galima prielaida, kad tokie didželi pamatu paplatinimai – tai senesnio mūrinio statinio liekanos. K rūsio pamatų padas remiasi į žvyringą gruntu, pado įgilinimas ties H abs. 89,70-89,90 m altitude. K rūsio apatinėje zonoje (apie 0,25-0,95 m aukštyje virš grindų) sienų mūras labai stipriai išdūlėjęs; reikia manyti, rūsyje ilgą laiką buvo laikomi rūgštūs ar sūrūs maisto produktai.

K rūsio šiaurės vakarų kampe, priešais L8 laiptus, išlikę švieslangio liekanos. Šis švieslangis buvo nukreiptas į rūmų išorę. Švieslangio plotis apatinėje dalyje 1,20 m, į viršų jis siaurėja. Švieslangio angos pradžia prasideda 0,5 m aukštyje nuo grindų. Švieslangio sienelės mūrytos kartu su K rūsio vakarine siena (pav. 32).

I šiaurę nuo K rūsio prasideda L rūsys. Jo šiaurinė dalis išvalyta nuo griuvenų 1994 m. L rūsys ilgiausias iš visų kunigaikščių rūmų rūsių: ilgis – 27,02-27,54 m, plotis – 6,35 m. L rūsio vakarinė siena buvo 2,1-2,3 m, o rytinė – 2,6 m storio. Šiaurinė siena 1,88-2,02 m storio. Geriau išlikusi L rūsio pietinė siena, jos liekanų aukštis nuo rūsio grindų 2,8-3,1 m. Šiaurinėje dalyje L rūsio

sienų liekanos yra 1,1 m aukščio, o ties rūsio šiaurės vakarų kampu – tik 0,8-0,9 m. Čia jos žemiausios, kadangi 1831 m. šioje vietoje buvo kasama carinės tvirtovės fosa, o atsidūrė joje mūrai ardomi. L rūsys buvo dengtas cilindriniu skliautu, kurio išilginė ašis, lyginant su 1994 m. atkasto K rūsio išilgine ašimi, pasukta į vakarus, 2-3 laipsniu kampu. Skliauto storis pusantros plytos (apie 47 cm).

L rūsio grindys sudėtos iš lauko akmenų (pav. 39), jų viršus ties H abs. 90,55-90,75 m altitudėmis. L rūsys apytikriai buvo 2,7 m aukščio, taigi skliauto rakto altitudė buvo H abs. 93,40-9345 m. Vadinas, rūmų vakarų korpuso rūsiai buvo gerokai žemesni už pietų korpuso rūsius, o jų grindys įrengtos 30-40 cm žemiau, lyginant su pietų korpuso rūsių grindimis. Nesunku padaryti išvadą, kad šios rūmų dalies pirmojo aukšto grindys taip pat turėjo būti žemiau už pietų korpuso pirmojo aukšto grindis.

L rūsio skliautas iš apačios buvo paremtas trimis masyviomis keturkampio skerspjūvio plytų mūro atramomis. Atramų skerspjūviai: 2,18x1,34 m; 2,1x1,38 m; 3,3x1x32 m. Jų pamatai įleisti žemiau rūsio grindų, turi paplatintas banketes ir atremti į atsparų gruntu. Reikia manyti, kad virš kai kurių atramų rūmų pirmajame aukšte yra buvę skersinės sienos. Rūsio viduryje dvi atramos yra sustatytos arčiau viena kitos, tarp šių atramų ir rūsio rytinės sienos yra buvusi medinėmis pertvaromis atskirta patalpa, jos ilgis 2,65 m, plotis 1,8 m. L rūsio grindyse yra išlikę apipuvusių medinių tašų, parodančių patalpos pertvarų vietą; patalpos viduje ir L rūsio šiaurinėje dalyje lauko akmenų grindinio viršus yra 10-12 cm žemesnis, lyginant su kitaip rūsio grindų ruožais (pav. 39). Rūsio šiaurės rytų kampe grindyse rasta giliau įkastos medinės statinės liekanos (pav. 38, 39).

L rūsio šoninėse sienose išlikę 5 švieslangių liekanų: 3 švieslangiai buvo vakarinėje sienoje, 2 švieslangiai – rytinėje (pav. 24). Rūsio pietinėje dalyje buvo geriausiai išlikęs vakarinės sienos švieslangis, rastas netgi jo apiręs sąramos fragmentas, tačiau, valant iš L rūsio griuvenas,

jo nepavyko išsaugoti: per daug buvo išdūlėjės plytas jungiantis skiedinys, sąramos liekanos rėmėsi ant griuvenų, susidariusių nugriaunant rūmus, sluoksnių. Padaryti šio švieslangio sąramos apmatavimai (pav. 40). Vakarinės sienos švieslangių plotis ties rūsio grindimis 1,56-1,6 m. Rytinės sienos pietinės dalies švieslangis siauresnis – tik 1,44 m. L rūsio švieslangių mūro didesnė dalis apirusi. Atkreiptinas dėmesys, kad L rūsyje dalis švieslangių orientuota į rūmų vidinio kiemo pusę (toks reiškinys rūmų rytų ir pietų korpusuose nepastebėtas).

I L rūsį tiesiai iš kiemo buvo galima patekti L 9 laiptais, įrengtais rūsio šiaurės rytų kampe (pav. 24, 52). Šių laiptų pakopos nevienodo pločio: nuo 30 iki 40 cm. Ties L 9 laiptais (jau L rūsio viduje) buvo 1,40 cm pločio ruožas, atskirtas mediniu tašu ir plytų juosta nuo rūsio grindų (pav. 39).

Reikia atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad į šiaurės korpuso rūsius vedantys laiptai L8 (iš dalies ir L9) neišskiša į rūmų vidinį kiemą, o pietų korpuso rūsių laiptai L3, L4, L5 ir L6 gerokai ilgesni už šio korpuso šiaurinės sienos storij, ir todėl dalis jų pakopų yra rūmų kieme (tiksliau po kiemo arkinėmis galerijomis).

Siekiant nustatyti L rūsio vakarinės sienos bei vidinių atramų pamatų gylį, ties vakarinės sienos šiauriniu švieslangiu buvo iškasta 2,5x2,5 m dydžio ir 0,8-1,5 m gylis duobė (pav. 44). Nustatyta, kad vidinių atramų banketės buvo gerokai platesnės už jų skerspjūvį, jų padas atremtas į rusvą šlyną su smėlio priemaišomis (šis gruntas nejudintas, pirminis). L rūsio vakarinės sienos pamatas sumūrytas iš lauko akmenų su plytų intarpais, jo padas rastas ties H abs. 89,20 m altitude. Po pamato padu paguldytas rąstų, sunertų vienas su kitu, pagrindas. Rąstų skersmuo $d = 27\text{-}35$ cm. Taigi po L rūsio vakarinės sienos pamatu pirminis žemės paviršius gerokai žemėjo; statybininkai, čia radę uždurpėjusią vietą, turėjo pamato padą atremti ant rąstų pakloto.

L rūsio vakarinės sienos pamatui buvo iškastas griovys; tuoju po rūsio grindimis rastas medinis lovys, einantis

išilgai vakarinės sienos; iš viršaus jis uždengtas lenta. Atrodo, kad tai rūsio nusausinimui skirto drenažo liekanos (pav. 44). Po loviu buvo nemažai degesių. Griovio dugne rastas geležinis daugiau kaip 1 metro ilgio laužtuvas, jo paviršius mažai paveiktas rūdžiu. Matyt, laužtuvą buvo pametę rūmus statę darbininkai. L rūsio sienų plytos: mažiausiai dydžiai – 29,8x13,8x6,5 cm; didžiausiai – 35,0x18,2x9,5 cm; vidutiniai, dažniausiai pasitaikantys dydžiai – 30,5-30,7x14,3-14,8x7,3-7,7. Jų kraštinių santykis: 2,07-2,13:1:0,51-0,52 cm. Kaip matome, L rūsyje pasitaiko iki 35,0 cm ilgio ir 17-18 cm pločio plytų. Plytos raudonos, rusvos, pilkai gelsvos, geltonos. Viename šone dažnai sutinkamos braukos. Plytos dažniausiai jungtos gotikine plytų jungimo tvarka.

L rūsio vakarinės sienos išorėje yra buvęs priestatas. Jis pavaizduotas viename P. Smuglevičiaus piešinyje, o taip pat XVIII a. planuose. 1995 m. vasarą atkastos šio priestato sienų ir pamatų liekanos. Priestato sienos buvo 0,8-0,83 m storio, jo dydis plane 3,98x2,31 m (pav. 48-51). Priestato pamatas įleistas į tokį pat gylį, kaip ir greta esančios L rūsio vakarinės sienos. Po priestato pamato padu taip pat įrengtas rąstų, sunertų vienas su kitu, pagrindas. Vakarinėje sienoje buvo padaryta 0,8 m pločio ir 1,4 m aukščio niša, jos apačia ties H abs. 91,40 m altitude. Niša iš išorės buvo užmūryta 0,3 m storio plytų sienele. Galima prielaida, kad šios nišos viršutinėje dalyje sienelė nesiekė nišos sąramos, ir tokiu būdu niša atliko švieslangio ar apskritai angos, per kurią galima pašalinti atliekas, funkciją. Priestato sienų vidinėje pusėje (išorėje buvo atkasta tik iš šiaurės) mūras lygus, tarp akmenų eilių įterptos 3-4 plytų eilės, kurių jungimo tvarka gotikinė. Mažiausiai plytų matmenys – 29,4x12,5x6,5 cm; didžiausiai – 31,5x15,0x7,8 cm; vidutiniai – 30,1x14,4x7,0 cm, jų kraštinių santykis l:h:b – 2,09x1x0,49. Priestato viduje, jo apatinėje dalyje, gausu susipresavusio mėšlo, kurio spalva žalsva. Grindų liekanų priestato viduje nerasta. Aukščiau pateikti duomenys leidžia spręsti, kad šiame priestate buvo tualetas.

Sprendžiant iš Fiurstenhofo plano bei vieno P. Smuglevičiaus piešinio, i pietus nuo šio priestato turėjo stovėti šiaurės korpuso pietinio sparno paaukštinta triaukštė dalis, primenant paviljoną. Už jo turėjo būti properša, per kurią buvo patenkama į rūmų kiemą.

Pagal plotį ta properša galėjo būti pritaikyta karietoms, vežimams. Taigi po ja nebuvo būtina įrengti rūsi. Tačiau mūsų pastarojo meto tyrimų medžiaga liudija, kad visame vakarų korpuso ilgyje rūsių zonoje tuščio tarpo nėra. Greičiausiai ši properša, tinkanti tuometiniams ekipažams, buvo virš K rūsio. Neatsitiktinai K rūsio skliautas siekia 60 cm storį, jo viršus buvo sustiprintas gurto pavidalo pastorinimu.

Į šiaurę nuo L rūsio buvo dar vieno rūsio, kuri salygiškai pavadinome M rūsiu, patalpa (pav. 24). L ir M rūsius skyrė 1,88-2,02 m storio siena. M rūsio patalpos dydis – 10,45x9,3 m. Viduje buvo dvi kvadratinio skerspjūvio (1,0x1,0 m) atramos, kurios po grindimis taip pat turi išplatintą banketę. Šio rūsio erdvė buvo dengta cilindriniu skliautu, jo išilginė ašis orientuota vakarų-rytų kryptimi. M rūsio vakarinė siena buvo 2,05 m, šiaurinė – net 3,16-3,48 m storio. Šiaurinės sienos viduriu išvestas iki 0,77-0,8 m pločio koridorius, grįstas plytomis. Koridoriaus grindų nuolydis i – vakarų pusę, ši koridorių iš abiejų pusų riboja apie 1,3 m storio sienelės. Atrodo, kad koridoriaus būta tik ties M rūsiu ir tik rūsio zonoje. Jis vedė į išorės kiemą už rūmų šiaurės vakarų kampo, jo žiotis (angą) iš abiejų pusų ribojo mūro sienelės. Atrodo, kad šiuo koridoriumi galėjo vaikščioti ir žmonės. Kita galima paskirtis – pro jį galėjo būti pašalinamos buitinės atliekos (taip galėjo būti, jei šiaurės korpuso N patalpoje būtų buvusi virtuvė ar pan.).

M rūsio rytinė siena 2,95-3,15 m storio. Ji nevienalytė, jos mūro masėje įterpta ankstesnio laikotarpio mūro fragmentų, bet apie juos bus kalbama vėliau. M rūsio vakarinės ir iš dalies šiaurinės sienos liekanų viršus yra ties H abs. 91,30-91,70 m altitude, o rytinės – ties H abs. 93,29-93,97 m altitudėmis.

M rūsio sienų mūre naudotos plytos: mažiausiai dydžiai 29,0x13,8x6,3 cm, didžiausi – 31,5x16,3x8,7 cm, vidutiniai dažniausiai pasitaikantys dydžiai – 30,2x14,5x7,3 cm. Jų kraštinių santykis l:b:h – 2,08:1:0,53.

M rūsio grindys sudėtos iš lauko akmenų, tačiau šiame rūsyje būta dviejų grindų: viršutinių ties H abs. 91,10-91,20 m altitude , o apatiniai – ties H abs. 90,70 m altitude. Taigi apatinės grindys tame pat lygyje, kaip ir K bei L rūsių. M rūsio aukštis galėjo siekti 3,3 m.

Į M rūsių buvo patenkama L 10 laiptais, įrengtais rūsio rytinėje sienoje (24 ir 55 bréž.). Už šios sienos rūsio nebuvvo, tačiau buvo rūmų šiaurės korpuso rytinio sparno N patalpa. L 10 laiptų apatinė dalis prasidėjo M rūsyje, jų atrémimui virš rūsio grindų buvo sukrautas iš plytų ir lauko akmenų pagrindas, kurio rišamoji medžiaga – molis. Pagrindas buvo 1,10 m pločio ir apie 0,6-0,7 m aukščio. M10 laiptai buvo vieno maršo, 1,49 m pločio. Pakopos – 28-29 cm pločio ir 22 cm aukščio, iš profiliuotų tašų, kurių pėdsakai matomi laiptų šoninėse sienelese.

Tyrimų metu tik dviejose vietose buvo bandyta pasiekti M rūsio sienų pamatų apačią. Po šiaurine siena rastas polių pagrindas, o po rytine M rūsio siena – durpingas gruntas be polių. Remiantis analogija su L rūsio vakarine siena, M rūsio vakarinės sienos pamato padas taip pat turėtų būti atremtas ant durpingo grunto. Peršasi išvada, kad M rūsio visos sienos remiasi į durpingą gruntu, kad čia statant rūmus buvo rastas gerokai pažemėjęs pirminio reljefo paviršius.

1995 m. vasarą N patalpa atkasta dar ne visa (pav. 24). Téra rastos tik trys keturkampio plano atramos, kaip atrodo, jos buvo sustatyto poromis ir turėjo remti perdangą. Šiuo metu jau galima teigti, kad N patalpos pietinė siena (iš kiemo pusės) buvo 1,27 m storio, jos liekanų viršus yra ties H abs. 92,90-93,98 m altitudėmis, tačiau jos pamato apatinė dalis dar liko neatkasta. Sienos išoriniame paviršiuje vyrauja lauko akmenų eilės, tarp kurių yra keletas plytų eilių. Eilėse, sudarytose iš akmenų,

tarpai tarp akmenų užpildyti plytų mūru (daugiausiai iš plytų nuolaužų). Šiaip fasado plokštumoje vyrauja plytų trumpainiai, nors esama ir gotikinio plytų jungimo žymių. Plytos gelsvos, rausvos, kartais ir raudonos. Jų vidutiniai dažniausiai pasitaikantys dydžiai: 30,5x15,5x8,0 cm, kraštinių santykis renesansinis l:b:h – 1,97:1:0,52.

Kol kas lieka neatsakyta į klausimą, ar N patalpoje yra buvę skliautai. Šios patalpos sienos, palyginti, plonus, tik 1,27 m storio. Antra vertus, patalpos viduje poromis sustatytos plytų mūro atramos skliauto skėtimo jėgų poveikį į išorines sienas galėjo žymiai dalimi neutralizuoti. Neatmestina galimybė, kad N patalpos vietoje yra buvusi salė, kurios vidaus erdvė apémė ne tik pirmajį, bet ir antrajį aukštą.

Sienos tarp M rūsio ir N patalpos liekanų viršus yra ties H abs. 93,29-92,40 m altitudėmis. Jos pamato apačia rytinėje išklotinėje (iš N patalpos pusės) yra ties H abs. 89,15-89,20 m altitude (pav. 61). Sienos paviršius laiptuotas, platėjantis į apāčią. Viršutinėje apie 1,8 m aukščio dalyje mūro paviršiuje vyrauja plytos, kurių jungimo būdas gotikinis. Žemiau, ypač žemiau H abs. 91,20 m altitudės, mūro paviršius formuotas daugiausiai iš akmenų. Šios sienos vidutiniai dažniausiai pasitaikantys plytų dydžiai 31,5x15,6x8,0 cm, jų kraštinių santykis taip pat renesansinis: l:b:h = 2,02:1:0,51. Plytų spalva gelsva, raudona.

Sienos tarp M rūsio ir N patalpos pamato padas atremtas ant technogeninių su organinėmis priemaišomis durpingų gruntų. Tokią išvadą taip pat patvirtino geologų daryti grunto tyrimai šioje vietoje.

1995 m. vasarą, tiriant valdovų rūmų šiaurės korpuso pamatų liekanas, vėl rasta ankstyvųjų mūrinių statinių. Rūmų vidaus kiemo šiaurės vakarų kampe išlikęs M 1 sienos tēsinys (pav. 62), vakarinėje dalyje pereinantis į puslankio formos mūro sieną, o nuo jos sukantis pietvakarių kryptimi. Ši sienos dalis pavadinta M 1A (pav. 24). M1 ir M1A sienų sandūroje greičiausiai buvo apvalus bokštas, kurio skersmuo 9,5 m, o sienos storis

1,53-1,6 m (pav. 63, 67). Apvalaus bokšto paviršiuje plytų jungimo būdas baltiškasis, plytų matmenys ir jų kraštinių santykiai nurodyti l lentelėje.

Praėjus kuriam laikui, abiejų sienų sandūrą, matyt, buvo nutarta sustiprinti, todėl apvalusis bokštas nugriautas, ir jo vietoje pastatyta aštuoniasienis gerokai didesnis (iki 15,2-15,8 m skersmens) bokštas M 20. Jo sienų storis siekia iki 2,7 m, taigi beveik dvigubai didesnis už apvaliojo bokšto. Aštuoniasienio bokšto pietinė siena bent pamatų zonoje sutapo su M1 sienos vakariniu galu. M20 bokšto sienų konstrukcija taip pat kiautinė, sienų paviršiuose baltiškasis plytų jungimo būdas, nors atskiruose ruožuose pastebėta ir gotokiniam plytų jungimui būdingų žymiai. Plytų matmenys bemaž nesiskiria nuo M1, M1A ir apvaliojo bokšto (žr. 1 lentelę). M20 bokšto viduje tarp griuvenų rasta pora mūro luitų, kurių paviršius šiek tiek išlenktas. Kaip atrodo, šie luitai – tai bokšte buvusio skliauto liekanos (pav. 76). Naudotos plonos plotos, jų matmenys: 25,4x5,6 cm, 27,5x5,8 cm, 27,6x6,5 cm, 28,0x5,6 cm, 15,5x5,0 cm, 16,0x6,0 cm, 18,5x5,5 cm. I M 20 bokštą buvo patenkama pro pietinėje sienoje įrengtą 1,15-1,28 m pločio prieangį; jo viduje susidariusi 2,0 m ilgio koridorių iš galų ribojo dvejos durys (pav. 66-69). Šis koridorius įrengtas vėliau, galbūt, po bokšto M20 rekonstrukcijos, nes jo platos jungtos gotikiniu būdu, plytų vidutiniai dažniausiai sutinkami matmenys gotikiniai: 30,7x14,8x7,6 cm, o jų kraštinių santykis l:b:h = 2,1:1:0,53. Bokšto viduje, prie koridoriaus, šliejosi apie 2,65 m pločio tambūras, perdengtas segmentine sąrama (sąramos platos analogiškos bokšto viduje rastą mūro luitą, priskiriamą skliautui, pltomis) (pav. 74).

M20 bokšto viduje, Pietryčių kampe, yra židinio liekanų, tarp jo griuvenų esama nemažai degésių (pav. 74, 75). Sprendžiant iš židinio vietos, taip pat iš tambūre išlikusių grindų lygio, M20 bokšto pirmojo aukšto grindys buvo ties H abs. 91,40-91,50 m altitude (nuo dabartinio žemės paviršiaus šioje vietoje maždaug 3,0-3,1 m gylyje).

1 lentelė

Eil. Nr.	Statinio liekanų pavadinimas	Mažiausiai plytų matmenys (cm)	Didžiausiai plytų matmenys (cm)	Vidutiniai plytų matmenys (cm)	Plytų kraštinių santykis l:b:h
1.	M1 sienos vakarinis galas	27.6x14.5x7.3	30.5x15.2x10	29.1x14.7x9.2	1.98:1:0.64
2.	Apvalaus bokšto liekanos	27.1x14.5x8.1	30.6x15.6x10	30.0x15.0x9.1	2.00:1:0.61
3.	M1A sienos fragmentas	29.0x14.5x8	30.5x15.2x10	29.9x14.8x9.0	2.01:1:0.61
4.	M20 (aštuoniasienis bokštas)	28.0x14.0x4.5	32.2x16.3x9.8	30.5x15.3x9	1.99:1:0.59
5.	M21 (paplatėjimas ties M20 pagrindu)	29.0x14.1x8	30.5x15.6x9.2	29.8x14.7x9	2.02:1:0.61
6.	M22 (varčų bokšto liekanos)	31.7x14.3x8.8	33.0x16.0x9.6	32.2x15.2x9.2	2.12:1:0.61
7.	M22 varčų įvažiavimo angos užmūrijimo liekanos	27.6x13.5x8.2	30.5x15.4x9.5	29.0x14.5x8.6	2.00:1:0.59

Taigi Gedimino kalno vakarinės papédės kyšulys ir ant jo bei šalia jo buvusi pastatų grupė iš šiaurės pusės buvo ribojama sienų, turėjusių gynybinį pobūdį. Ar galėjo kuriame nors iš šių pastatų (jų galėjo būti ne mažiau kaip penki) būti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija? Jie yra nedideli, dviejų aukštų, apatinės dalys – pusrūsio tipo. Griuvenose randama glazūruotų grindų plytelių, strėlės formos nerviūrinių plytų (tokių plytų neseniai rasta ir Krėvos pilies liekanose), esama ir tinko su sienų tapyba liekanų. Tai leidžia manyti, kad šie pastatai buvo puošnūs ir galėjo turėti neeilinę, netgi rezidencinę paskirtį. Kartais teigiamą, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Algirdo bei Jogailos rezidencija buvo 1387 m. dovanotame Vilniaus vyskupui name, stovėjusiame šalia Arkikatedros varpinės. Dabar su nemaža tikimybe galima sakyti, kad tokią paskirtį turėjo bent dalis Gedimino kalno vakarinėje papédėje buvusių

pastatų. Sprendžiant iš šių pastatų mūro savybių, jų kai kurių architektūros požymių (pereinamojo laikotarpio iš romanikos į gotikos žymės), šioje vietoje galėjo būti įsitikūrusi Lietuvos valdovų rezidencija jau nuo XIII a. vidurio ar bent nuo XIII a. antrosios pusės. Čia galėjo tilpti ir pirmojo Vilniaus vyskupo namas.

Arkikatedros vietoje yra stovėjusi ikikrikščioniškojo kulto šventykla. Kai kurie ankstyvieji Gedimino kalno vakarinės papédés mūriniai pastatai galėjo būti susiję su šia pagoniškaja šventykla, su ja aptarnaujančiu personalu, su kažkur netoli ese buvusiomis kunigaikščių degintuvėmis. Prie Arkikatedros varpinės stovėjęs ir 1387 m. Vilniaus vyskupui dovanotas namas dabar taip pat su didesne tikimybe gali būti priskiriamas ikikrikščioniškosios religijos tarnautojams. Apie tokią jo funkciją ne kartą užsimenama XV-XVI a. istorikų darbuose.

Už 15-18 m į šiaurę nuo M 1 sienos bei aštuoniasienio bokšto M20 1995 m. atkastos mūrinių vartų liekanos (pav. 24). Rūmų rūsių plane jie pavadinti M 22. Vartų pastato planas buvo panašus į kvadratą (9,3x9 m). Jo šiaurinė siena 2,2 m storio. Atrodo, panašaus storio buvo ir rytinė siena (jos didesnę dalį apgaubia sienos tarp M rūsio ir N patalpos mūras). Vartų pietinė ir vakarinė sienos plonus – tik 1,2 m storio. M 22 vartų šiaurinėje ir pietinėje sienoje buvo įvažiavimo angos. Geriausiai išlikusioje šiaurės sienoje jos plotis 3,08 m. Išmūrijus vartus, jų viduje grindinio (ar grindų) viršus buvo ties H abs. 89,50-89,60 m altitudėmis. Nuo dabartinio žemės paviršiaus šio grindinio viršus būtų 4,5 m gylyje.

M22 vartai galėjo būti sujungti mūro diafragma su M20 bokštu. Tos diafragmos vieta – virš mūro atsišakojimo M21, esančio M20 bokšto šiaurinėje dalyje. M22 vartų šiaurinė siena greičiausiai turėjo tēsinį į vakarų (iš senosios Vilnios vagos) pusę. Galima manyti, kad šios sienos tēsinys jungėsi su Žemutinės pilies gynybine siena, kuri buvo vos už 35-40 metrų nuo M22 vartų liekanų.

Vartų sienų paviršiai mūryti, palyginti, didelio formato plytomis, jungtomis baltiškuoju būdu (žr. 1 lentelę). M22

vartams naudotos ilgesnės plytos, lyginant su M1 ir M20. Vartų šiaurinės sienos įvažiavimo anga po kurio laiko buvo užmūryta šiek tiek mažesniu matmenų plytomis, tačiau jos sujungtos dar baltiškuoju plytų jungimo būdu (pav. 80). Užmūrijus vartus, virš jų angos buvo įrengtas akmenų grindinys, liudijantis, kad ir toliau senųjų vartų vietoje buvo akmeninis grįstas kelias. Grindinio altitudė H abs. 91,90 m. Virš šio grindinio M22 vartų šoninės sieneles dar buvo iškilusios, nes yra išlikę abipus grindinio iki 0,43-0,80 m aukščio jų liekanų. Šiaip M22 vartų sienų liekanų viršutinių dalių mūras labai suiręs, nes, matyt, ilgą laiką buvo netoli žemės paviršiaus ir žiemos metu atsidurdavo išalo zonoje.

Kaip minėta, nuo M22 vartų šiaurės vakarų kampo senosios Vilnios vagos link tikriausiai éjo atitveriančioji siena. Jos liekanų artimiausiu metu reiktų paieškoti. Suradus aštuoniąsienio bokšto M20, prie jo besišliejančios M1 sienos, o taip pat netoli ese buvusių M22 vartų liekanas, aiškėja, kad Žemutinės pilies teritorija iš pradžių nebuvvo vienalytė – ji buvo padalyta vidine siena. I pietus bei pietų vakarus nuo jos spietési mūrinių pastatų kompleksas, o i šiaurės rytus pro vartus M22 éjo kelias į Kreivają pilį. Palei kelią XIII-XIV a. buvo daugybė medinių nedidelių pastatų, pranciškonams vienuoliams XIV a. pastatyta šv. Onos bažnyčia. Iki XIV a. vidurio ir ši Žemutinės pilies teritorijos dalis buvo apjuosta gynybinémis mūro sienomis.

Idomi ta aplinkybė, kad visų ankstyvųjų pastatų, rastų Gedimino kalno vakarinéje papédéje, liekanų mûre plytos jungtos baltiškaja tvarka. Tokia tvarka sumūryti ir Arkikatedros varpinės požeminės kvadratinio plano dalies (buvusio vartų bokšto) sienų paviršiai. Neretai šių pastatų mûre vyrauja ankstyvoji baltiškojo plytų jungimo forma, kai vienoje plytų eilėje greta dėtos 3 ar 4 ilgos plytos ir tik po to viena trumpainė. Toks plytų jungimo būdas kaimyninėse šalyse – Skandinavijoje, Vokietijoje – neretai sutinkamas XII a. pab. - XIII a. statytų pastatų sienose. Plytų matmenys, jų kraštinių proporcijos taip

pat padeda spręsti apie Gedimino kalno papédéje statytų pastatų amžių. Beveik visų pastatų sienų mūrui naudotų plytų ilgio su pločiu santykis mažesnis arba lygus 2 (l:b ? 2). Tokios kraštinių proporcijos yra Medininkų, Krėvos, Lydos piliai, Vilniaus Arkikatedros varpinės požeminės kvadratinės dalies plytų.

Suradus M22 vartų pastatą iškyla dar kai kurių neaiškumų. Iš pateikto rūmų rūsio plano, matyti, kad M22 vartai buvo į šiaurę nuo aštuoniasienio bokšto M20 bei atitveriančiosios sienos M1A. Tai kuria gi kryptimi suko kelias už atitveriančiosios sienos M1A? Ar šis kelias apjuosė tuometinę Vilniaus katedrą (ankstyvajame periode — pagonių šventykla) iš vakarų pusės, ar suko šiek tiek į rytus nuo Katedros presbiterinės dalies? Taip pat dar neištirta, kokio ilgio buvo M1A siena ir ar negalėjo ji tėstis iki Pilies vartų, tuo būdu atskirdama Vilniaus katedrai priklausančią teritoriją nuo Gedimino kalno vakarinėje papédéje buvusių pastatų grupės.

Atitveriančios sienos M1 bei pastatų M2 ir M3 sienų liekanų yra išlikę 0,6-2,0 gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. M2 ir M3 pastatai buvo nugriauti XV a. statant gotikinius pietų ir rytų korpusus. Tuomet virš jų liekanų buvo įrengtas lauko akmenų kiemo grindinys, kurio fragmentų (ypač rūmų kiemo pietvakarių kampe) yra išlikę nemažai. Grindys žemėjo vakarų kryptimi. Grindinio aukštis kiemo vakarinėje dalyje yra ties H abs. 93,7-93,98 m altitude, arba 1,01-1,2 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Palei rūmų rytų korpuso vakarinę sieną kiemo paviršiaus lygis XVI-XVII a. turėjo būti ties H abs. 94,5-94,6 m altitude.

Atitverianti siena M1 bei vakariniam jos gale buvęs aštuoniasienis bokštas M20 buvo nugriauti XVI a. pirmojoje pusėje, perstatant rūmus Žygimanto Senojo valdymo metais. Iki tol M 1 siena rūmų vidinį kiemą saugojo iš šiaurės pusės. Nugriovus M1 sieną ir aštuoniasienį bokštą M 20, XVI a. pirmojoje pusėje buvo pastatytas rūmų šiaurės korpusas, į šiaurės pusę pailgintas rytų korpusas. Tarp šių abiejų korpusų buvo pastatyta

sieną, ribojusi rūmų vidinį kiemą jo šiaurės rytų kampe. Galbūt šioje sienoje yra buvę įvažiavimo vartai iš šiaurės pusės. Taigi nugriovus M1 sieną ir pastačius šiaurės korpusą, rūmų vidaus kiemas buvo išplėstas į šiaurės pusę.

Fiurstenhofo plane ir viename P. Smuglevičiaus piešinyje ties rūmų vakarų korpuso viduriu pavaizduota properša. XIX a. pirmojoje pusėje apie rūmus rašės M. Homolickis taip pat teigė, kad šioje vietoje buvusi kelio tasa iš rūmų kiemo arsenalo link. Greičiausiai tokia properša buvo virš K rūsio. Apie ją rašėme anksčiau, aptardami K ir L rūsius. Galbūt, ši properša atsirado kurios nors rūmų rekonstrukcijos metu. Apytikriai ties vakarine siena ji galėjo būti apie 11,2 m pločio, o ties rytine – 8,0 m. Vakarų korpuso pietinės dalies ilgis siekė 35,2 m, o šiaurinės – 43,28 m. Šiaurės korpuso šiaurinės sienos ilgis dar nenustatytas, nes neištirtos jo pamatų liekanos. Ties vakarų korpuso rytine ir šiaurės korpuso pietine siena kiemo galerijų nebuvo.

IŠVADOS

1. Pietų korpuso vakariniame gale surastos R patalpos tyrimai patvirtino ikonografijos duomenis, kad šioje vietoje buvo įvažiavimo vartai į rūmų vidaus kiemą.

2. R patalpos šiaurinės ir pietinės sienų rytiniai galai tik prigliausti prie G rūsio vakarinės sienos. Si aplinkybė leidžia manyti, kad R patalpa turėjo būti pastatyta šiek tiek vėliau už visą pietų korpusą.

3. Įvažiavimo vartų pietinio portalų vietoje senojo akmenų grindinio altitudė H abs. 93,30 m. Tuo būdu šioje vietoje žemės paviršiaus lygis dabar pakilęs 1,40 m.

4. I vakarus nuo R patalpos surasti mediniai ir akmeniniai grindiniai liudija, kad Katedros, o anksčiau ir Perkūno šventyklos, aplinką jau nuo seniausių laikų buvo stengiamasi palaikyti tvarkingą, patogią prieiti

lankytojams. Grindinių nerasta i pietus nuo rūmų pietų korpuso (rūmų sodo teritorijoje).

5. I rytus nuo Arkikatedros zakristijos atkastas rūmų vakarų korpuso K rūsys. Sukaupta pakankamai argumentų, liudijančių, kad virš šio rūsio yra buvusi properša, per kurią buvo galima išvažiuoti iš rūmų kiemo arsenalo link.

6. K ir L rūsiai buvo visu metru žemesni už pietų korpusų rūsius; K ir L rūsių grindys, be to, buvo įrengtos 0,3-0,4 m žemiau už pietų korpuso rūsių grindis.

7. Vakarų korpuso H, I, K ir L rūsių plano bendra laužyta konfigūracija liudija, kad ši rūmų dalis nebuvo statoma pagal vieningą projektą; galbūt, tarp atskirų dalių statybų yra buvęs chronologinis skirtumas.

8. 1995 m. teatkastas šiaurės korpuso fragmentas (N patalpos liekanos) liudija, kad statant šią rūmų dalį stengtasi tobulinti konstrukcinius sprendimus: padaryti beveik dvigubai plonesni pamatai, lyginant su L ir M rūsių pamatais, nors pagal ikonografiją šioje rūmų dalyje aukštų skaičius buvo vienodas, grunto sąlygos po pamatais irgi panašios.

9. 1994-1995 m. tyrimų metu taip pat surasta labai vertingų XIII-XIV a. mūriinių pastatų liekanų (M 19, M 20, M 21, M 22). Ypač nelauktas radinys – rūmų vidaus kiemo šiaurės vakarų kampe išryškėjusios bokšto M 20 bei įvažiavimo vartų M 22 liekanos. Šie tyrimai leido galutinai išitikinti, kad M 1 bei M 1A sienos – tai gynybinio pobūdžio sienos. Iš šiaurės pusės jos saugojo rezidencinių pastatų kompleksą, XIII - XIV a. statytą Gedimino kalno vakarinėje papédėje.

SPYNOS IR RAKTAI

Aldona Skučienė, Daiva Steponavičienė

Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai tęsiasi jau devynerius metus. Per tą laiką fonduose susikaupė nemažai radinių. Jų gausumas ir įvairumas leidžia daryti kai kurias išvadas, kelti mokslines hipotezes, kurioms pasitvirtinus, teks rašyti naujus kultūros istorijos puslapius. Vieną radinių grupę sudaro metaliniai - geležiniai, žalvariniai, alaviniai, švininiai, sidabriniai, auksiniai, arba kombinuoti iš kelių metalų - dirbiniai.

Kelerius pastaruosius metus kartu su archeologais dirba kvalifikuoti metalo konservatoriai-restauratoriai, kurių darbo dėka vis daugiau rastujų metalinių dirbinių atgauna pirmynė išvaizdą (organika ir keramika buvo restauruojama nuo pat pradžių). Nuvalius ir konservavus radinius, išryškėja jų forma, ornamentas, leidžiantys dirbinį tiksliau datuoti, o taip pat, ištýrus metalo cheminę sudėtį, nustatyti, ar tai - vietinių meistrų darbas, ar daiktas atvežtas iš svetur. Tuo pačiu nustatoma ir metalinių dirbinių gamybos technologija. O kad ji kitokia, negu aprašyta mūsų ir kitų kraštų archeologinėje literatūroje, rodo kelių dirbinių cheminė analizė. Įtarimą sukėlė spynos, kurios iki šiol visuose radinių sąrašuose figūravo, kaip geležiniai dirbiniai.

Iki šiol Lietuvos archeologijoje buvo priimta, kad spynos, kaip ir įvairūs apkalai durims bei langams, buvo kalamos iš grynos geležies (4, 83), todėl spynos iš Žemutinės pilies rūmų teritorijos buvo pradėtos valyti ir konservuoti, kaip geležiniai dirbiniai. Nuvalius paviršinį korozijos produktą sluoksnį, kaip ir buvo galima tikėtis, remiantis analogijomis su kitais rastaisiais geležiniaisiais dirbiniais, buvo aptikta daug geležies fosfato (mikrocheminės analizės būdu rasta geležies ir fosfato jonų) miltelių, o po jais - melsvas geležies sluoksnis, tačiau netikėtai spynos dugnelyje pasirodė raudonos

spalvos metalas. Atlikus preliminarinę cheminę analizę, nustatyta, kad tai - varis arba jo lydinys. Visiškai nuvalius spyną, paaiškėjo, kad jos korpusas pagamintas iš geležies-vario-geležies (Fe-Cu-Fe) sluoksnia. Iš literatūros apie metalų technologiją žinoma, kad jau XI a. nukaltos vario plokštelės būdavo naudojamos geležinių ar plieninių dirbinių paviršiui padengti, užkalant arba apkaustant (1, 118), tačiau niekur nepavyko rasti duomenų apie tai, kad vario paviršius būtų padengtas geležies sluoksniu. Iš pradžių manėme, jog tai - atsitiktinumas (pvz. geležis „nusėdo“ ant variuotos geležinės spynos paviršiaus cheminiu būdu iš dirvos ar šalia esančių geležinių dirbinių). Kadangi iš vieno radinio tyrimų rezultatų išvadu daryti negalima, buvo analizuojama ir kitų spynų metalo sudėtis. Jose taip pat išryškėjo Fe-Cu-Fe kompozicija, kuri iki šiol Lietuvoje nebuvo žinoma. Vadinasi, tai - ne atsitiktinumas.

Varis, kaip žinia, yra minkštasis ir kalus metalas, labai tinkamas įvairių formų dirbinių gamybai. Tačiau prielaida, jog iš vario nukaltas reikiama formos dirbinys būdavo merkiamas iš išlydytų geležies masę, kad sutvirtėtų, atmesta dėl per didelio vario ir geležies lydymosi temperatūrų skirtumo.

Kai kurie tyrinėtojai, analizuodami juodujų metalų gamybos technologiją XI-XIII a., nurodo „paketinės žaliajavos“ (kelių metalų lakštų plakiravimas) panaudojimą kalvystėje, nes tai buvęs pigiausias ir gana efektyvus kokybiškų dirbinių gamybos būdas, taupant plieną (4, 82). Labai tikėtina, kad aptariamosios spynos irgi pagamintos iš „paketinės žaliajavos“, kurią sudarė geležies-vario-geležies plokštelės, jas užkalus vieną ant kitos arba suvirinus. Maža tikimybė, kad varis buvo naudojamas ekonominiais sumetimais. Tokį pasirinkimą greičiausiai lémė įkaitinto vario kalumas, gerokai didesnis už geležies (kalant šaltą varį, jis darosi trapus, o įkaitintas vėl lengvai kalasi) (1, 118; 10, 780). Minkštėsnis metalas tarytum suklijuoja kietesnius sluoksnius, dėl to dirbinys tampa kietas ir netrapus (1, 510). Toks gamybos būdas

aptinkamas tik sudėtingos konfigūracijos pakabinamose spynose, tuo tarpu įleidžiamos spynos yra pagamintos iš grynos geležies.

Gautieji rezultatai yra preliminariniai ir apytikriai, neatspindintys tikslios radinių metalų sudėties. Dabartiniame išplėstinio darbo etape ne tiek svarbu, ar Fe-Cu-Fe kompozicijoje naudojamas varis ar jo lydiniai (vienuose dirbiniuose rastas beveik grynas varis, kituose - žalvaris arba bronzą). Šio darbo esmė - pirmą kartą Lietuvos archeologijoje išaiškinta ir atidengta „paketinė žaliava“, sudaryta iš Fe-Cu-Fe juostelių.

Reikia manyti, kad Žemutinės pilies teritorijoje rastujų metalinių dirbinių gamybos technologija nėra unikali, todėl būtų tikslinga ištirti ir kitų senųjų Lietuvos sostinių - Trakų, Kernavės - archeologinius radinius.

Visos spynos, iš esmės, susideda iš lizdo ir sklendės, kurių mechaninės funkcijos, laikui bégant, nesikeitė. Iš pradžių spynos buvo nesudėtingos konstrukcijos, o XV a. atsirado spyruoklinis lizdas, spyruoklinė ir svertinė transmisija, ir beveik tuo pat metu imta gaminti spynas su keliais lizdais (8, 383). Beje, kai kurie šaltiniai teigia, kad metalinės spynos šalyse į Šiaurę nuo Alpių, atsiranda tik XV a., iki tol buvusios - medinės (8, 383), tačiau, turint galvoje, kad Vilnius viduramžiais buvo vienas iš didžiausių Europos miestų, jis jokiu būdu negalėjo būti apeitas bendraeuropinių kultūros įtakų, kurios ypač sustiprėjo Renesanso laikais, kuomet čia vyvavo visų kultūrinį naujovių gimdytojos - Italijos - mada, aktyviai diegiant karalienės Bonos Sforcos. O ir archeologiniai Lietuvos, Rusijos ir kitų kaimyninių šalių miestų tyrinėjimų duomenys rodo visai ką kita: Naugardo tyrėjai metalines spynas datuoja XII a. viduriu - XV a. pradžia (9, 82), o Lietuvoje jos žinomas net nuo XI a. (6, 24). Spynų ir raktų rasta beveik visų plačiau tyrinėtų XI - XIV a. piliakalnių ir gyvenviečių sluoksniuose (Aukšiadvaris, Jautakiai, Kaukai, Kernavė, Maišiagala, Narkūnai, Nemenčinė, Vilnius) ir daugelyje to laikotarpio kapinynų (Bandužiai, Griežė, Jakštaičiai, Obeliai, Palanga

ir kt.) (6, 24). Tą patį patvirtina ir Vilniaus žemutinės pilies teritorijos tyrimai, kurių metu iki šiol yra surasta apie 50 spynų ir 40 raktų bei jų nuolaužų. Radiniai yra įvairių dydžių ir formų, padaryti iš geležies ir vario lydinio ir chronologiškai „išsibarstę“ po visą pilies egzistavimo laiką, t.y. nuo XIII (o naujausiais duomenimis - net XII) iki XVII a. Didesni užraktai buvo naudojami masyvioms ažuolinėms durims, drabužių, ginklų, skrynioms, mažesni - papuošalų skrynelėms rakinti. Anksčiau turėjo atsirasti pakabinamos spynos, turint galvoje, kad šitoks patalpos uždarymo būdas yra primityvesnis, o kiek vėliau imta rakinimo mechanizmą talpinti į duryse padarytą ertmę. Taip atsirado įleidžiamos spynos. Šie du spynų tipai tebeegzistuoja ir šiandien.

Bet kurio laikmečio aplinka nėra padrika, ji sukomponuota į skambantį formų ir ornamentų ansamblį, vadinamą architektonikos stiliumi. Kiekvienas daiktas savo išvaizda byloja apie priklausymą vienai ar kitai šaliai, vienam ar kitam istoriniam laikotarpiui. Tas pat pasakytina ir apie Vilniaus žemutinę pilį: jos teritorijoje rastosios spynos ir raktai skiriasi savo forma, priklausomai nuo kultūrinio laikmečio.

Ikigotiniai sluoksniai pateikė tik vieną kitą radineli, iš kurių ankstyviausias - kombinuoto metalo (Fe-Cu-Fe) raktelis su rombo formos galvute, kurios galuose išlenktos mažytės kilputės. Tokie rakteliai randami XIII - XVI a. kapinynuose ir dažnai tyrinėtojų vertinami kaip simbolinė ūkio šeimininkės įkapė (3, 5, 7).

Pereinamuoju į gotiką ir gotikiniu laikotarpiu (XIV - XV a.) pradėtos gaminti pakabinamos cilindrinės spynos su geometriiniu ornamentu - skersinių ir išilginių juostų bareljefu (pav. 161, 162). Jų rasta įvairių dydžių: nuo 3 cm iki 10 cm ilgio. Tam pačiam laikotarpiui priklauso ir viena panašaus dydžio ir formas stačiakampė spyna, kabinama taip pat, kaip ir cilindrinės spynos (pav. 163). Galima teigti, kad ši spyna pagaminta gotikos-Renesanso riboje ir liudija apie perėjimą prie kitokio stiliaus pakabinamų spynų.

Gotikines spynas dažniausiai rakindavo raktais, pagamintais iš apie 7 cm ilgio plokščios juostelės, kurios viename gale būdavo nedidelė galvutė-kilpelė, o kitas turėjo karpytus dantelius ir būdavo užlenkiamas; kartais dantytoji plokštelė būdavo pritvirtinama statmenai koteliui (pav. 164).

Buvo gaminami ir kitokie raktai: su apskrita galvute, kuri būdavo tvirtinama prie cilindrino, rečiau vientiso metalo kotelio. Sujungimas būdavo apjuosiamas metaliniu žiedu (pav. 165). Iki šiol buvo manyta, kad šio tipo raktai atsiranda tik XVI a. Jų buvimas įrodo, kad gotikos laikais jau buvo ir įleidžiamų spynų. Apie jas liudija ir šiame sluoksnyje rasti keli aštuoniakampiai apyrakčiai. Jie būdavo užkalami ant durų, įleidus spynos mechanizmą į medinių (dažniausiai ažuolinių) durų masyvą. Iš Vakarų Europos pavyzdžių žinome, kad apyrakčiai būdavo dekoruojami išsikerojusių vijoklių ornamentu, kurio centre ir būdavo daroma išpjovė - kanalas raktui. Vėlyvosios gotikos laikais įleidžiamų spynų apyrakčiai būdavo ypač gausiai ir turtingai dekoruojami, o ir raktų galvučių vidų užpildydamo pintas iš plono metalo vielos ažūras (8, 383 - 384). Mūsiškiai apyrakčiai yra nedideli, o apie ornamentą sunku ką nors pasakyti, kol nenuimtas paviršinis korozinis sluoksnis.

Renesanso laikais pakabinamos cilindrinės spynos beveik išnyko (šiame, XV a. pabaigos - XVI a. pradžios sluoksnyje rasta tik viena aplūžusi spynelė, greičiausiai atsitiktinai į jį pakliuvusi); nebeliko ir cilindrinių spynų raktų. Vyrauja įvairaus dydžio raktai (10 - 15 cm ilgio), dažniausiai su cilindriniu koteliu, dantytu liežuvėliu ir apskrita galvute (beje, laikui bégant, raktai pastebimai didėja). Šiame sluoksnyje yra rasta ir vieno puošnaus rako nuolauža - galvutė-rankenėlė, sulenkta iš plačios metalo juostos, o šio apskritimo viduje - ažūrinis ornamentas. Galvutės viršuje priliuota keturkampė kilpelė - galbūt grandinėlei (pav. 166). Šiais raktais būdavo rakinamos kitokio tipo - trapecinės ir iš jų išsvysčiusios trikampės pakabinamos (pav. 167, 168) bei įleidžiamosios spynos (pav. 169).

Renesanso įleidžiamų užraktų ypatybė ta, kad duryse būdavo įtaisomos kelios sklendės ir lizdai. Svertinis įtaisas iš vidinės durų pusės leido jas atidaryti be rakto (8, 383).

Tuo laiku Vakarų Europoje spynos mechanizmas jau būdavo tvirtinamas ne durų masyve, o vidinėje jų pusėje ir tapo matomas. Taigi atsirado poreikis puošti ir tą spynos dalį - vijoklių, lapų, gėlių motyvais, arabeskomis, delfiniais, figūromis. Apyrakčiai arba visai išnyko, arba tapo mažiau pastebimi. Laikui bėgant, atsirado gausiai puoštas spynos dangtelis, kurio ir funkcija buvo visai kitokia, negu apyraktis. Ažūriniu ornamentu būdavo puošiami meistriškai iškalto pagrindo kraštai, padaromos skylutės vinims, kuriomis spyna būdavo prikalama prie durų. Puošimui buvo naudojami visi technologijos būdai: kalimas, graviravimas, pjaustinėjimas, ésdinimas. XVIII a. - spynos ir rakto puošnumo apogéjus Vakarų Europoje (8, 383). Beje, reikia pažymeti, kad šios spynos, kurios Vakarų Europoje priskiriamos Renesanso laikmečiui, Vilniaus žemutinėje pilyje gulėjo XVII - XVIII a. sluoksnyje, kuris laikomas barokinės kultūros palikimu.

Rasti ir keli įleidžiamų spynų apyrakčiai, priskirtini velyvojo Renesanso arba pereinamojo laikotarpio į baroką, vadinamojo manierizmo, laikmečiui (XVI a. pabaiga - XVI Ia. pradžia). Vienas iš jų - lelijos formos, graviruotas augaliniu ornamentu, su skyle raktui apatinėje išplatintoje dalyje (pav. 170). Kitas pusiau apskritas apyraktis, matyt, buvęs tvirtintas prie pat durų krašto. Jis labai sunykęs, todėl sunku nustatyti, ar buvo ornamentuotas.

Barokinės pakabinamos spynos yra didesnės už ankstesniąsias. Kai kurios iš jų prie durų būdavo tvirtinamos grandine. Be plačiai paplitusių trikampių spynų pradėtos gaminti kitokio tipo - pusapvalės - akivaizdi baroko išraiška (pav. 171). Ir trikampės, ir pusapvalės pakabinamos spynos dažniausiai būdavo neornamentuojamos, nes jos tarnavo vien praktiniams tikslams. Tuo metu raktų gamybai, be gelezies, dar buvo

naudojamas žalvaris ir sidabras. Rakto dalys būdavo išliejamos atskirai. Daugeliu atvejų kalvis tik iškaldavo liežuvėli su įkartomis, atitinkančiomis spynos mechanizmą, o liejikas išliedavo galvutę ir strypą. Vakarų Europoje yra žinomas vienas šio laikotarpio raktų tipas, išsiskiriantis iš kitų ilga graižtine įpjova, siekiančia rakto rankenėlės žiedą ir atitinkančia vidinę spynos įpjovą. Norint atrakinti spyną, reikėjo išsukti raktą iki pat rankenėlės, o užrakinant - išsukti (8, 385). Vienas toks geležinis raktelis rastas ir Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijoje, XVI a., renesansinio laikmečio, sluoksnyje (pav. 172).

Skrynių ir skrynelių užraktų mechanizmas iš princiopo buvo tokas pat, kaip durų, tik sklendė čia judėjo ne horizontaliai, kaip į durų staktą, o vertikaliai į skrynios dangtį. Šios labai dailiai ornamentuotos spynos būdavo įtaisomos sunkiose metalinėse déžėse, kuriose karaliai ir didikai, vienuoliai ar pirkliai laikė savo papuošalus, privilegijas ir kitokias brangenybes. Sudėtingas mechanizmas su daugybe lizdų užimdavo visą skrynios dangtį ir, kaip taisyklė, slėpdavosi po dailiai išgraviruotais, išėsdintais ar ažūriniais metalo apyrakčiais.

Kaip buvo saugomos Vilniaus miesto privilegijos, liudija LDK Žygimanto Senojo 1536 m. rugsėjo 9 d. išleistas raštas: „O i iždą ir i miesto privilegijas turi būti keturios spynos ir keturi raktai, ir toms spynoms du raktai turi būti pas Romos tikybos sédintį burmistrą, o kiti du - pas graikų tikybos sédintį burmistrą“ (2,48).

Panašios į sunkiąsias skrynias buvo daromos ir mažos déžutės mediniu pagrindu arba vien iš metalo. Slaptieji mechanizmai garantavo saugomo turto neliečiamumą, o vagui suklaidinti būdavo padaroma aiškiai matoma, bet nefunkcionaluojanti rakto skylutė. Dabartinių seifų prototipai taip pat būdavo labai gausiai puošiami (8, 384).

Ne visos spynos, randamos Vilniaus žemutinės pilies tyrimų teritorijoje, kaip ir žinomos visoje Lietuvos archeologijos medžiagoje, buvo gaminamos vietinių

meistru. Trūkstamą produkciją Vilniaus pirkliai išiveždavo iš svetur. Tą sužinome iš Gardino muitinės registro 1600 m., kur išlikęs toks įrašas: „Naumas Apanasavičius, Vilniaus miestietis, pareiškė iš Gniezno (...) paprastų spynų 4 kapas, mažų spynų 11 tuzinų, peilių 400 už 30 auksinų...“ (2, 217).

Su gailesčiu tenka konstatuoti, kad visos tos puošmenos, aprašytose kitų šalių literatūroje ir šaltiniuose, minint Vilniaus žemutinę pilį, yra labai reti archeologiniai radiniai. Ir nenuostabu: 1655-1661 m. Vilnių okupavusi Maskvos kariuomenė išikūrė būtent kunigaikščių rūmuose, iš kur į Rusiją traukė vežimai su prisiplėštu karo grobiu. Nusiaubti ir apgriuvę rūmai niekieno neprižiūrimi stovėjo dar šimtmetį - geras kąsnelis lobijų ieškotojams... Dabar daugeliu atvejų tenka pasikliauti atsitiktinumu.

Už vertingus patarimus, aptariant mikrocheminių tyrimų rezultatus, nuoširdžiai dėkojame P.Gudyno kultūros vertybių restauravimo centro darbuotojoms: aukšč. kategorijos restauratorei L.Vedrickienei, aukšč. kategorijos chemikei-technologei J.Senvaitienei, o taip pat Chemijos in-to vyr. moksl. bendr. chemijos m. dr. V.Kapočiui.

LITERATŪRA:

1. Daukšas K. Neorganinė chemija. V., 1950.
2. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T.I. V., 1955.
3. Navickaitė-Kuncienė O. XIII-XIV m.e. amžių plokštinis kapinynas Pušaloto kaime, Molėtų raj. // MADA, 1(14), 1963.
4. Stankus J. Juodoji metalurgija // Lietuvių materialinė kultūra IX - XIII a. V., 1978. P. 73 - 88.
5. Urbanavičius V. Laidosena Lietuvoje XIV-XVII amžiais // MADA, 3(22), 1966.

6. Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1988 metų tyrimai). V., 1989.
7. Volkaitė-Kulikauskienė R., Luchtanas A. Narkūnų senkapio 1976m. tyrinėjimai // Kn.: Lietuvos archeologija. T.I. V., 1979.
8. Большая иллюстрированная энциклопедия древностей. Прага, 1980.
9. Колчин Б.А. Хронология Новгородских древностей // Новгородский сборник // 50 лет раскопок Новгорода. М., 1982. С. 156-177.
10. Энциклопедия неорганических материалов. Киев, 1977.

MONETOS

Eduardas Remecas

1994-1995 m. tyrinėjant Valdovų rūmų vakarinį korpusą ir vakarinę šiaurinio korpuso dalį, buvo aptiktos 184 monetos (1994 m. - 37 ir 1995 m. - 147), o nuo 1987 m., tai yra nuo Valdovų rūmų tyrimų pradžios, iš viso surastos 487 monetos. Visos rastosios monetos perduotos saugoti Lietuvos Nacionalinio muziejaus Numizmatikos skyriui. Kokį monetą ir kiek jų buvo rasta, vaizdžiai iliustruoja 1 ir 2 lentelės, o aptardami monetų radimo vietas, tikslias nurodysime ne visų, o tik tų, kurios yra retesnės. Be to, ne visų monetų tikslios radimo vietas yra ir užfiksuotos.

1994 m. tyrimai. 1994 m. tyrinėjant Valdovų rūmų vakarinį korpusą, kastas plotas buvo suskirstytas į tris mažesnius plotus I, II ir III. Pirmiausiai buvo kasamas III plotas, apėmęs vakarinio ir pietinio korpusų sandūroje esantį išorinį kiemą. Šiame plote 1994 m. daugiausia ir buvo surasta monetų (19). Virš išorinio kiemo grindinio, daugiausia buvo rasta XVIIIa. monetų. Tai Pavlo I (1796-1801) 1797 m. poluška, Annos Joanovnos (1730-1740) 1735 m. denga ir dar viena labai nudilusi varinė moneta, greičiausiai taip pat denga. Rasta ir Lenkijos Stanislovo Augusto Poniatovskio (1764-1795) 1765 m. gražis bei Augusto III (1733-1763) gana retas Elbingo miesto 1763 m. šilingas. Ši moneta Valdovų rūmų teritorijoje kol kas surasta tik antrajį kartą. Greta šių monetų, viršutiniuose sluoksniuose rastos ir dvi XVIIa. monetos. Tai - Kristinos Augustos Vazos (1632-1654) 1652 m. Rygos šilingas bei lietuviškas Jono Kazimiero (1648-1668) šilingas.

Šiame III plote nukasus griuvenas iki išorinio kiemo akmeninio grindinio, toliau buvo kasti trys mažesni ploteliai. Plotelyje, kastame ties vakarinio korpuso pietvakariiniu kampu, perkasto viršutinio grindinio vietoje, buvo rasta Aleksandro I (1801-1825) 1811 m. dviejų kapeikų moneta. Kitame plotelyje, kastame išoriniame kieme, vakarinio ir pietinio korpuso sandūroje, po

grindiniu rasta nemažai XVIIa. vidurio monetų. Tai Svedijos valdovų Adolfo II Gustavo (1621-1632) ir Karolio X Gustavo (1654-1660) du Rygos šilingai, Rusijos valdovo Michailo Fiodorovičiaus (1613-1645) kapeika ir Lietuvos-Lenkijos karaliaus Jono Kazimiero šilingai: Lenkijos-1660 ir 1665 m. bei Lietuvos - 1664m. Plote, kastame perkasto viršutinio grindinio vietoje, ties pietinio korpuso patalpos „H“ vakarine sieną, griuvenose buvo rastas Žygimanto III Vazos (1587-1632) lietuviškas 1618 ar 1619 m. šilingas. O ant atkasto antrojo akmeninio grindinio viršaus buvo aptiktos dvi gana retos monetos. Tai lenkiškas Stanislovo Augusto Poniatovskio 1768 m. šilingas bei Žygimanto II Augusto (1544-1572) lietuviško dvidenario falsifikatas. Šio ploto žemėliausiai atkastuose sluoksniuose buvo rastas Vaclovo IV (1378-1419) Prahos grašis. Jis rastas apie 2,5 m nuo rūmų vartų patalpos „H“ pamatų, tarp viršutinių dviejų medinių grindinių (8, 13). Dar viena moneta, Žygimanto III Vazos 1621 m. Rygos šilingas, buvo rasta taip pat III plote, po grindiniu.

Toliau buvo kasami I ir II plotai. II plote, kastame vidinio kiemo pietvakariniame kampe, žemės buvo nukastos iki grindinio, tik plotelyje, iškastame ties pietinio ir vakarinio korpusų sandūra, buvo kasta giliau, nes čia kiemo grindinys buvo nuardytas. Žemiau grindinio lygio buvo rasta tik viena moneta - lietuviškas Žygimanto III Vazos 1621 m. dvidenaris. O nukasant griuvenas nuo kiemo grindinio, buvo rastos aštuonios XVII-XIXa. monetos. Tai Jono Kazimiero šeši lietuviški variniai šilingai (vienas Vilniaus kalyklos 1665 m., trys tos pačios kalyklos 1666 m., vienas 1666 m. Kauno kalyklos, vienas nenustatytos kalyklos) bei Varšuvos kunigaikštystės (1807-1814) labai nudilusi trijų grašių moneta ir Aleksandro II (1855-1881) taip pat labai nudilusi kapeika.

I plote, kastame vidiniame kieme ties vakariniu korpusu, buvo rastos trys monetos ir visos virš grindinio. Tai Rusijos Nikolajaus I (1825-1855) 1852 m. denežka bei du Jono Kazimiero lietuviški šilingai, 1661 ir nenustatyta metu.

Valdovų rūmų vakarinio korpuso „K“ rūsio pietiniamė gale, ant aslos grindinio, buvo rasta Lietuvai gana reta moneta - Vokietijos, Saksonijos žemės, Coburgo - Zalfeldo 1738 m. heleris. O „L“ rūsyje surastos dar penkios monetos, dvi iš jų griuvenose. Tai Rusijos valdovės Jelizavetas (1741-1761) 1749 m. denga, rasta rūsio šiaurvakarinėje dalyje bei Augusto III 1755 m. lenkiškas grašis, rastas rūsio pietvakariniam kampe. O ant rūsio aslos ir joje - Žygimanto III Vazos - Rygos, Gustavo Vilhelmo (1619-1640) - Prūsijos, ir falsifikuotas Jono Kazimiero - Lietuvos 1666 m. Bresto kalyklos, šilingai.

1994 m. buvo rastas ir vienintelis per pastaruosius dvejus metus žetonas. Jis buvo aptiktas durų angoje tarp „K“ ir „L“ rūsių, ant aslos. Tai buvo Wolfgang'o Magnus'o Anert'o (1778 - 1816) Niurnbergo žalvarinis skaičiavimo žetonas. Jo averse pavaizduota: saulė, ménulis ir žvaigždės. Aplinkui legenda: WOLFG:MAGNVS. ANERT:REG:PF:. Reverse - tristiebis burinis laivas. Virš jo žodžiai PLUS ULTER, o apačioje, po brūkšniu, inicialai - W.M.A. (Wolfgang Magnus Anert). Žetono skersmuo - 19 mm. (4, 534. Nr.1910a.). Iki šiol Valdovų rūmų teritorijoje buvo rasti devyni įvairūs žetonai.

1995 m. tyrimai. 1995 m. darbai prasidėjo nuo žemių, likusių po ketvirtojo angaro sujungimo su penktuoju, juostos nukasimo. Šioje griuvenų juosteje, éjesioje nuo vidinio rūmų kiemo per rūmų vartų patalpos „H“ rytinį pasienį bei išoriniame kieme esančio bokšteliu vakarinę sieną, buvo rasta net 17 monetų.

Viršutiniuose griuvenų sluoksniuose buvo surasta tik XVIIa. vidurio - XVIIIa. pabaigos monetų. Valdovų rūmų vidinio kiemo ribose buvo rastas Augusto III labai sunykęs šilingėlis, Stanislovo Augusto Poniatovskio 1767 m. grašis ir Jono Kazimiero du lietuviški bei vienas nežinomas to paties valdovo šilingas. Virš patalpos „H“ bei išorinio kiemo grindinių, buvo rastos likusios 12 monetų. Tai keturi Stanislovo Augusto Poniatovskio grašiai, trys Jelizavetas dengos (1746, 1750, 174?) bei Jono Kazimiero trys lenkiški, vienas lietuviškas ir vienas nenustatytas to paties valdovo šilingas.

Kovo mėnesį buvo bandoma pasiekti pietinio korpuso bokšteliu, esančio šalia įvažiavimo vartų, pamatus. Bokšteliu viduje bei jo rytiniame pasienyje, buvusiose griuvenose, buvo surasti trys Jono Kazimiero labai nudilę šilingai ir Jelizavetos 1741 m. denga.

Balandžio mėnesį ties „G“ rūsio šiauriniu pasieniu buvo giliau ir plačiau atkasami galerijos pamatai. Čia, žemiau vidinio kiemo grindinio, griuvenose, buvo surastos penkios monetos. Tai - Rusijos Petro I (1682-1725) poluška, Jono Kazimiero 1664 ir 1666 m. lietuviški ir vienas nežinomas bei Žygimanto III Vazos labai nudilęs lietuviškas šilingas.

Prasidėjus tolimesniems vakarinio korpuso tyrimams, randamą monetų skaičius ypač pagausėjo. Bet ir čia didžiąją rastų monetų dalį sudarė XVIIa. vidurio - XVIIIa. pabaigos monetos. Pašalinant griuvenas iš iki šiol didžiausio „L“ rūsio, buvo surinktos net 76 monetos. Priminsime, kad 1994 m. čia buvo rastos penkios monetos. Tad iš viso net 81. Šio rūsio viršutiniuose bei apatiniuose griuvenų sluoksniuose buvo rastos Rusijos Nikolajaus II (1894-1917) dvi puskapeikės, trys Jelizavetos ir viena Annos Joanovnos denga, Lenkijos Stanislovo Augusto Poniatovskio trys grašių, Augusto III šilingo bei to paties valdovo dvi grašių monetos. O taip pat Jono Kazimiero aštuoni lietuviški, trys lenkiški ir keturi nenustatyti to paties valdovo šilingai bei Švedijos valdovės Kristinos Augustos Vazos vieną Livonijos ir du Rygos miesto šilingai.

Be šių, gana įprastų, čia buvo rastos ir keturios retesnės monetos. Rūsio antrajame vakariname švieslangyje, skliautų lygyje, juodose užpiltose žemėse, buvo rasta Aleksejaus Michailovičiaus (1645-1676) sidabrinė kapeika. Tame pačiame švieslangyje, tarp rūsio aslos akmenų, buvo surastas Vengrijos Ferdinanto I (1526-1564) denaras. Kita reta moneta buvo rasta apie 1,2 m į vakarus nuo „L“ rūsio rytinėje sienoje esančio antrojo švieslangio šiaurinės sienos, juodų riebių žemų sluoksnyje, buvusiame virš rūsio aslos. Tai buvo lenkiškas Jono

Albrechto (1492-1501) pusgrašis. O tarp antrosios ir trečiosios skliautams paremti koloną, asloje, buvo rasta Švedijos valdovo Karolio XII (1697-1718) sidabrinė 1709 m. erė (5, 6). Tad, matyt XVIIIa. pradžioje šis rūsys dar buvo neužvirtęs, o 10 cm aukščiau aslos rastas gana neblogai išlikęs Augusto III 1754 m. šilingas, leistų daryti prieilaidą, kad laipsniškas rūsio užvertimas prasidėjo XVIIIa. šeštajame dešimtmetyje.

Tyrinėjant vakarinio ir šiaurinio korpusų sandūroje esantį rūsi „M“, viršutinėje griuvenų dalyje, buvo rastas lenkiškas Stanislovo Augusto Poniatovskio 1767 m. grašis ir Jelizavetos 1754 m. denga, o ant pirmosios viršutinės rūsio aslos rasti du Jono Kazimiero lietuviški, Kauno kalyklos, šilingai bei vienas nežinomas to paties valdovo šilingas. Taip pat rastas ir Švedijos valdovo Karolio X Gustavo Rygos šilingas. Šalia „M“ rūsio šiaurinės sienos esančiame kanale rastas Kristinos Augustos Vazos Livonijos šilingas.

Išoriniame rūmų kieme, ties „L“ rūsio bokšteliu pietinės sienos pamatais, aptikti penki Jono Kazimiero šilingai bei Karolio X Gustavo 1658 m. Rygos šilingas. O ties „L“ rūsio šiaurvakariniu kampu buvo rasti dar du Jono Kazimiero lietuviški šilingai bei Švedijos valdovės Kristinos 1646 m. Rygos šilingas.

Nukasant žemes nuo šiaurinio korpuso „N“ patalpos viršaus, žemiau XIV ar XVa. latakų grindinio lygio, buvo rasti keturi Jono Kazimiero šilingai, du lietuviški ir du neįnustatyti dėl per didelio apnašų sluoksnio. Kartu rastas ir 1627 m. Žygimanto III Vazos lietuviškas šilingas, o žemutiniuose sluoksniuose, prie aštuoniakampio bokšto šiaurinės sienos, buvo aptiktas Prahos grašio varinis falsifikatas.

Tyrinėjant Valdovų rūmų vidinio kiemo šiaurvakarinį kampą, viršutiniuose sluoksniuose buvo surasta rusiška Nikolajaus II 1897 m. dviejų kapeikų moneta bei trys Jono Kazimiero lietuviški šilingai - 1665 ir du 1666 metų. Iš retesnių radinių paminėtinas kunigaikščio Aleksandro lietuviškas denaras. Jis buvo rastas aštuoniakampio

bokšto, esančio vidinio kiemo šiaurvakariniame kampe, pietiniame tarpduryje, griuvenų sluoksnyje. Tai rodytų, kad senųjų Valdovų rūmų bokštas buvo nugriautas ne anksčiau kaip XVIa. pirmjame dešimtmetyje.

Be jau aprašytų monetų, dar šešios buvo rastos Valdovų rūmų šiaurvakarinės dalies viršutiniuose sluoksniuose, iškasant nupjautų medžių kelmus. Tai - Jono Kazimiero lenkiškas šilingas, Karolio XI Rygos miesto šilingas, Nikolajaus II 1912 m. 1/2 kapeikos bei Antrajį pasaulinį karą menančios trys Vokietijos monetos: 1943 m. 1 pfenigas ir 1942 bei 1943 m. dvi monetos po 10 pfenigų.

Monetų lobiai. Iki 1995 m. archeologinių tyrimų, Valdovų rūmų teritorijoje jau buvo rastas vienas monetų lobis. Tai buvo Žygimanto III Vazos lietuviški bei Rygos miesto šilingai. Lobis aptiktas 1989 m. žiemą, Valdovų rūmų rytinio korpuso sienos stačiakampėje įduboje – šachtoje.

Pirmasis monetų lobis buvo aptiktas 1995 metų liepos 4-5 dienomis Valdovų rūmų vakarinio korpuso „L“ rūsyje, apie 2 m į pietus nuo antrosios vakarinės rūsio langinės ir apie 0,5 m nuo sienos, virš įvirtusių rūsio lubų (pav. 2)(6, 6). Lobio monetos buvo plačiai išsibarsčiusios, bet, matyt jos buvusios suvyniotos į popierių ar audinį, nes dauguma monetų rastos sulipusios stulpeliu. Iš viso buvo surinkta 41 moneta (173 ir 174 nuotrauka). Didžiausią monetų dalį sudarė Švedijos valdovų Kristinos Augustos ir Karolio X Gustavo Livonijos bei Rygos šilingai. Pirmosios Livonijos šilingų rasta - 19 (175 nuotrauka), Rygos - 9, o antrojo - Livonijos - 2, Rygos - 7 šilingai (176 nuotrauka). Be šių, gana plačiai lobiuose aptinkamų monetų, buvo dar rasti: du Žygimanto III Vazos lietuviški 1623 ir 1624 m. šilingai, Švedijos valdovo Gustavo II Adolfo Elbingo mieste 1632 m. kaldintas šilingas bei gana retai Lietuvos lobiuose aptinkamas Tešeno hercogystės Elžbietos Lukrecijos (1625-1653) 1651 m. obolas (177 nuotrauka). Jauniausia lobio moneta - Karolio X Gustavo 1659 m. Rygos šilingas, o seniausia - 1623 m. lietuviškas

šilingas. Pagal monetų nudilimo laipsnių lobio kaupimo pradžia galėtų būti 1648 metai. Lobio paslėpimo priežastimi galbūt tapo tuometinė karinė padėtis, kai Vilniuje šeimininkavo rusų kareivai. Kokia šio lobio piniginė vertė? XVII a. viduryje Lenkijos miestuose (Krokuvoje, Liubline) kiaušinis kainavo vieną šilingą, svaras jautienos (apie 450 g) - nuo 6 iki 15 šilingų (Gdanske, Elbinge), 10 litrų rugių nuo 32 iki 112 šilingų, priklausomai nuo vietovės, kai kvalifikuotas Gdansko tekstilės manufaktūros darbininkas per savaitę uždirbdavo nuo 324 iki 432 šilingų, statybininkas pameistrys ir meistras per dieną nuo 60 iki 108, mokytojas ir naktinis sargas per savaitę apie 90, o dvaro samdinys per dieną nuo 9 iki 24 šilingų (7 ,132-133).

Antrasis monetų lobis buvo surastas 1995 metų liepos 11 d. ryta, vakarinio korpuso išoriniame kieme, ties „L“ ir „M“ rūsių skiriamaja siena, apie 1 m nuo mūro, juodų žemų sluoksnyje. Lobis buvo vos per keletą centimetru nuo rūmų pamatams kastos duobės krašto (pav. 2). Ši lobė sudarė 12 Prahos grašių, vienas Karolio I (1346-1378) ir likusieji Vaclovo IV (1378-1419). Kaip ir pirmojo lobio, taip ir šio, monetos buvo sulipusios stulpeliu, bet audinio ar odos likučių rasti nepavyko. Karolio I grašis Žemutinės pilies teritorijoje kol kas aptinkamas tik antrajį kartą. Rastą lobę greičiausiai reikėtų datuoti ne anksčiau kaip XV a. trečiuoju dešimtmečiu. Kodėl? Yra žinoma, kad Vaclovo IV valdymo metu grašiai buvo trijų kaldinimo ordinacijų. 1378 m. jų masė buvo 2,9 g, apie 1405 m. - 2,66 g ir 1416-1420 m. - 2,8 g.

Mūsų lobio, Vaclovo IV monetų vidutinis svoris yra 2,5 g, o sunkiausioji moneta sveria 2,853 g, nors ji ir yra labai nudilusi (179 ir 180 nuotrauka, viršutinėje eilėje, pirma iš kairės). Visos kitos monetos, atrodo, turėjusios būti panašaus svorio, nes monetų svorio mažėjimas, o tai aiškiai matoma tyrinėjant lobio monetas, susijęs su nudilimo ir išakėjimo laipsnio didėjimu. Tad monetas pagal svorį reikėtų skirti arba Vaclovo IV valdymo pradžiai arba pabaigai. Bet, jei tai būtų pirmosios

kaldinimo ordinacijos monetos, jų nudilimo laipsnis būtų daug mažesnis, o 2,853 g sverianti moneta atrodytų vos ne kaip nauja, nes monetos kardinatos naujai išrežtais spaudais. Tačiau taip nėra. Karolio I grašis, netekęs apie 1,3 g, atrodo daug geriau negu visos kitos rastosios monetos (178 nuotrauka) (6, 7). Tad šių monetų kardinimo data nusikelia į 1416-1420 m. Bet reikia prisiminti, kad su Vaclovo IV vardu monetos buvo kardinamos ir husitų laikais iki 1423 m. Anot K. Castelino, kaip tik šio laikotarpio monetų daugiausia pateko į Rusiją, Lenkiją ir Ukrainą (1, 33). Matyt, ir į Lietuvą, nes Vaclovo IV grašiai sudaro apie 85-90 proc. visų Lietuvos lobiuose randamų Prahos grašių (5, 7). Kartu reikėtų prisiminti, kad Vaclovo IV valdymo metu, o ypač po jo mirties, tai yra husitų laikmečiu, LDK ir Čekijos politiniai ir kultūriniai santykiai buvo gana glaudūs. Prisiminkime Čekijos paramą Lietuvai kovoje su Kryžiuočių ordinu, taip pat 1421 m. husitų pasiuntinius, siūliusius Vytautui ir Jogailai Čekijos sostą, Žygimanto Kaributaičio vietininkavimą Čekijoje. Kultūriniai ryšiai pasireiškė lietuvių studijomis Prahos universitete, o 1397 m. Lenkijos karalienė Jadvyga prie Prahos universiteto įkūrė Lietuvių kolegiją. Nereikėtų pamiršti ir dar vieno fakto, kad po Vaclovo IV Prahos grašių su naujojo valdovo vardu grašiai pasirodė tik XV a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje, o iki tol ir vėliau Čekijos rinkoje plačiausiai kursavo Vaclovo IV grašiai. Išskirtinis šių Prahos grašių bruožas yra tai, kad jie buvo kardinami masiškai, senais susidévėjusiais spaudais. Kartu reikėtų atsižvelgti ir į laiką kuris buvo reikalinas monetoms pasiekti Lietuvos teritoriją. Tad visi šie faktai liudija, kad lobis datuotinas ne anksčiau, kaip XV a. trečiuoju dešimtmečiu, o gal ir vėliau.

Kokia šio lobio piniginė vertė? Lenkijoje ir Čekijoje 1420-1425 m. nekvalifikuoto darbininko dienos uždarbis buvo 1-1,5 grašio, tameistrio dailidės ar mūrininko - 3-4 grašiai. O kokios gi kainos? Iš Rytų importuojamos prekės: svaras pipirų (apie 450 gr.) - 25-26 grašiai, cinamono - 18, cukraus - 14 (2, 55). 1389-1400 m. višta

kainavo nuo pusės iki vieno grašio, kapa (60) kiaušinių apie vieną, avinas apie aštuonis, kiaulė apie dvidešimt, lašinių paltis - keturiolika grašių (3, 107). Kainos nedaug pasikeitė ir 1420 m.

IŠVADOS:

1. 1994 m. Valdovų rūmų teritorijoje buvo aptiktos 37 monetos ir vienas XVIII a. pab.- XIX a.pr. Niurnbergo žetonas. Daugiausiai tai buvo XVII a. vidurio - XVIII a. pabaigos monetos, aptiktos virš rūmų viršutinio vidinio bei išorinio kiemo grindinio. Po pirmuoju viršutiniu grindiniu buvo rasta keletas XVII a. pradžios monetų, o XV a. kultūriniuose sluoksniuose aptiktas Vaclovo IV (1378-1419) Prahos grašis.

2. 1995 m. buvo surinktos 147 monetos. Daugiausiai tai taip pat XVII a. vidurio - XVIII a. pabaigos monetos, tarp jų ir XV a. pradžios Prahos grašių bei XVII a. vidurio šilingų lobiai.

3. Rastos monetos leidžia daryti šias prielaidas:

a) Vakarinio korpuso „K“ ir „L“ rūsiai buvo neužversti iki XVIII a. vidurio.

b) senųjų Valdovų rūmų aštuoniakampis bokštas buvo nugriautas ne anksčiau kaip XVI a. pirmajme dešimtmetyje.

c) vidinio ir pietinio - vakarinio korpusų sankirtoje aptikti kiemo viršutiniai grindiniai buvo išgristi ne anksčiau kaip XVII a. viduryje.

LITERATŪRA:

1. Castelin K. Grossus pragensis. Braunschweig, 1973.
2. Kalkowski T. Tysiąc lat monety polskiej. Krakow, 1963.
3. Kalkowski T. Tysiąc lat monety polskiej. Krakow, 1981.
4. Mitchiner M. Jetons, medalets & tokens the Medieval period and Nuremberg. Volume one. Seaby, 1988.

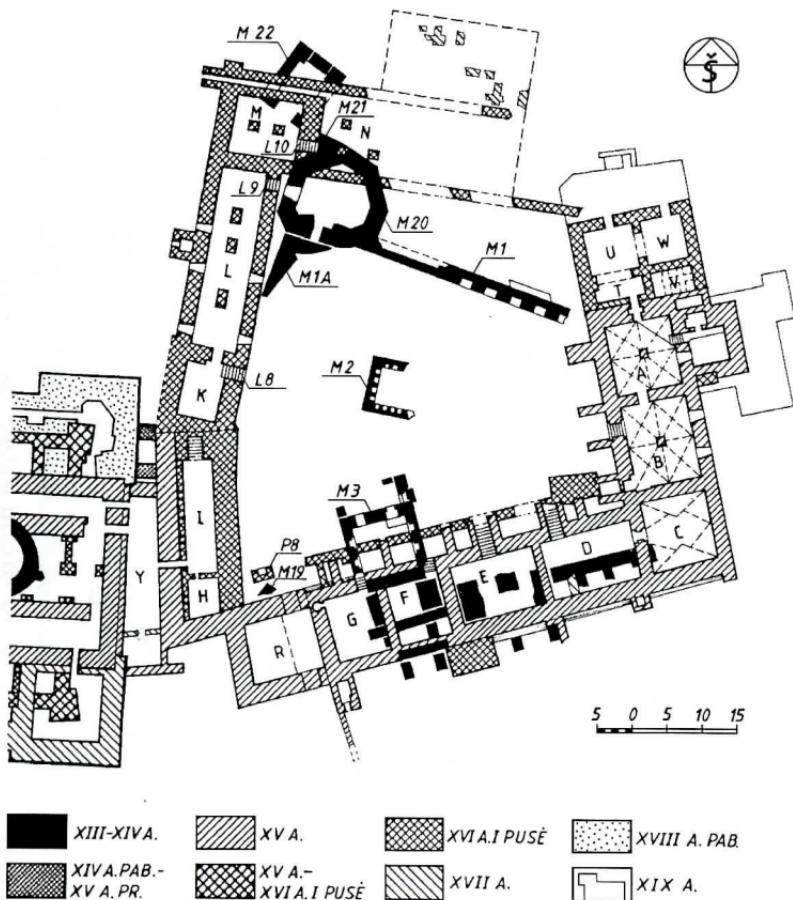
5. Remecas E. Ar būta Lietuvoje vikingų palikuonių // Diena. 1996. Birželio 24. Nr.146.
6. Remecas E. Vilniaus Žemutinės pilies monetų lobiai //Voruta. 1996. Kovo 1 - 8. Nr.9.
7. Szwagrzyk J.A. Pieniądz na ziemiach polskich X-XX w. Wrocław, 1973.
8. Tautavičius A. Valdovų rūmų tyrimus įpusėjus ? // Lietuvos mokslas. 1995. T. III. 7 knyga. V., 1995.

VALSTYBĖ VALDOVAS		MONETŲ NOMINALAI												
dena- ras	divide- naris	žilungai			pus- grasis			grasis		trečiosias erė		Bendras vieno valdovo monetų skaičius	Viso valstybės valdovo monetų skaičius	
		Rygos	Livonijos	Elbingo	1994	1995	1994	1995	1994	1995	1994	1995		
Radvilų metai	1995	1994							1					
ČEKIJA									1					
Karolis I (1346-1378)									11					
Vaclavas IV (1378-1419)														
Nežinomo valdovo														
LENKIIA														
Jonas Albrechtas (1492-1501)							1							
Zygimantas III (1597-1632)	2													
Jonas Kazimieras (1648-1668)							2	7						
Augustas III (1733-1763)					1		2		1	2				
Stanislovas Augustas							1		1	9				
(1764-1795)														
Varšuvos Kunigaikštystė														
Fridrichas Augustas														
(1807-1814)														
Nenustatyta														
LITUUNIA									1					
Aleksandras (1492-1506)	1													
Zygimantas II Augustas		1												
(1544-1572)														
Zygimantas III (1587-1622)	1													
Jonas Kazimieras (1648-1668)							1	4						
Lietuva - Lenkija							11	25						
Jonas Kazimieras (1648-1668)								15						
PRŪSIIA														
Georgas Vilhelmas (1619-1640)							1							
ŠVEDIIA							1							
Gustavas II Adolfas (1621-1632)														
Kristina Augustina (1632-1654)	1	12	21											
Karolis X Gustavas (1654-1660)		9	2											
Karolis XI (1660-1697)	1	1												
Karolis XII (1697-1718)														
Is viso vieno nominalo	1	2	5	22	23	1	1	15	53	1	3	24	1	1
														50

VALSTYBĖ VALDOVAS	MONETŲ NOMINALAI										Viso valstybės skaičius
	poliška 1/4	dengia kapieitos	denežka	kapeikia	dvi kapieikos	dena ras	heleris obolas	pfenigai	Bendrai vieno valdovo monetų skaičius		
1995	1994	1994	1994	1995	1994	1995	1995	1995	1995	1995	1995
Radimo metai	1995	1994	1994	1994	1995	1994	1995	1995	1995	1995	1
RUSIJA					1						
Michailas Fiodorovičius (1613-1645)					1						
Aleksiejus Michailovičius (1645-1676)											1
Petras I (1682-1725)	1										1
Anna Janovna (1730-1740)		1	1							2	
Jelizaveta (1741-1761)		1	8							9	
Pavdas I (1796-1801)	1									1	
Aleksandras I (1801-1825)					1					1	
Nikolaius I (1825-1855)		1								1	
Aleksandras II (1855-1881)			1							1	
Nikolaius II (1894-1917)		3		1						4	
Nenustatytos		1								1	23
VENGRIA					1					1	
Ferdinandas I (1526-1564)						1				1	
YOKIETIJA											1
Saksomija, Coburgas, Zalfeldas (1729-1745)								1		1	
Silezija, Teseno hercystė											
Elbrieja, Lukrecija (1625-1653)											
Trečiosios Rietelės (1753-1944)											
Iš viso vieno nominalo	1	1	4	12	2	1	1	1	1	2	5
Iš viso:											184

	Pilka žemė		Skersinė mediena
	Juosva žemė		Išilginė mediena
	Juoda žemė		Sunykusi mediena
	Maišyta žemė		Degėsiai
	Durpės		Keramika
	Priemolis		Akmenys
	Molis		Akmenų grindinys
	Maišytas smėlis		Akmenų mūras
	Smėlis		Plytų mūras
	Žvyras		Akmenų - plytų mūras
	Griuvenos		Mūras pjūvyje
	Kalkių skiedinys		Duobės kontūras

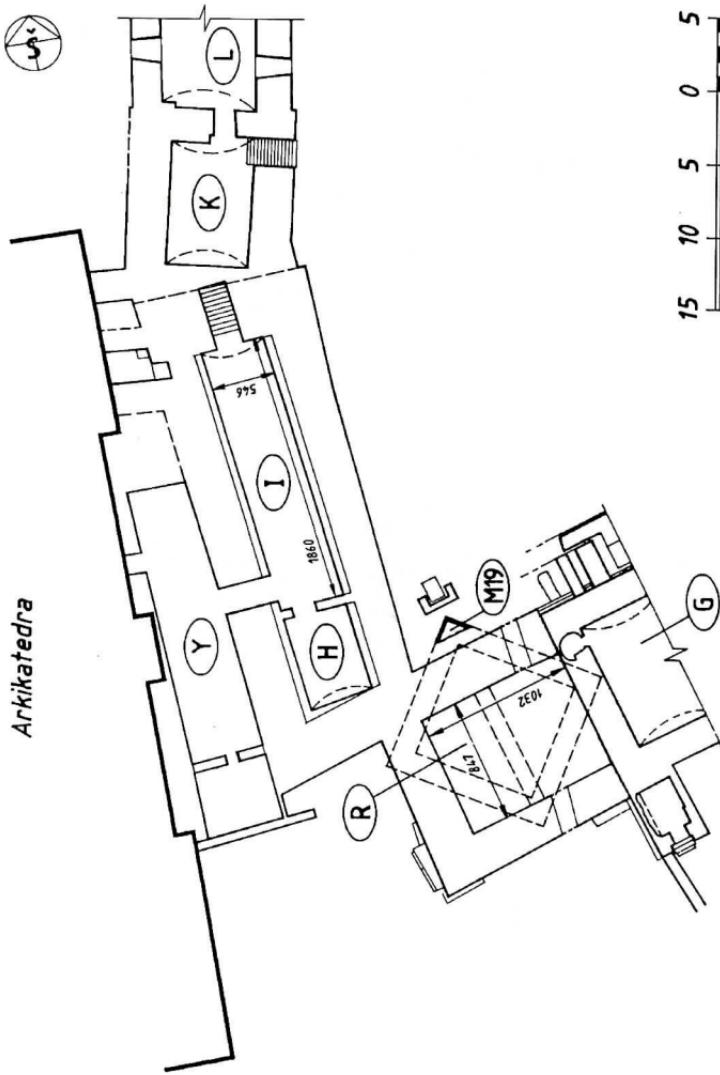
Pav. 1. Brėžinių sutartiniai ženklai.

Pav. 2. Žemutinės pilies Valdovų rūmų rūsių istorinė kartogramma pagal 1987-1995 m. tyrimų duomenis.

5

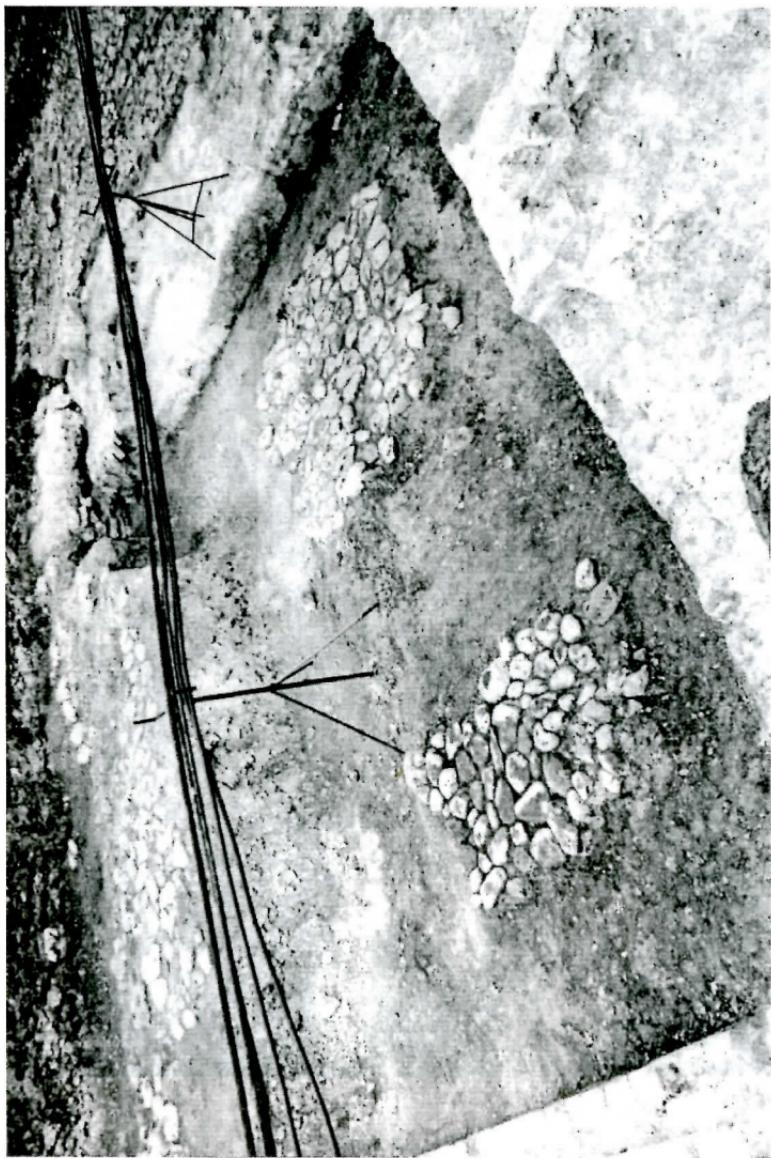
Arkikatedra

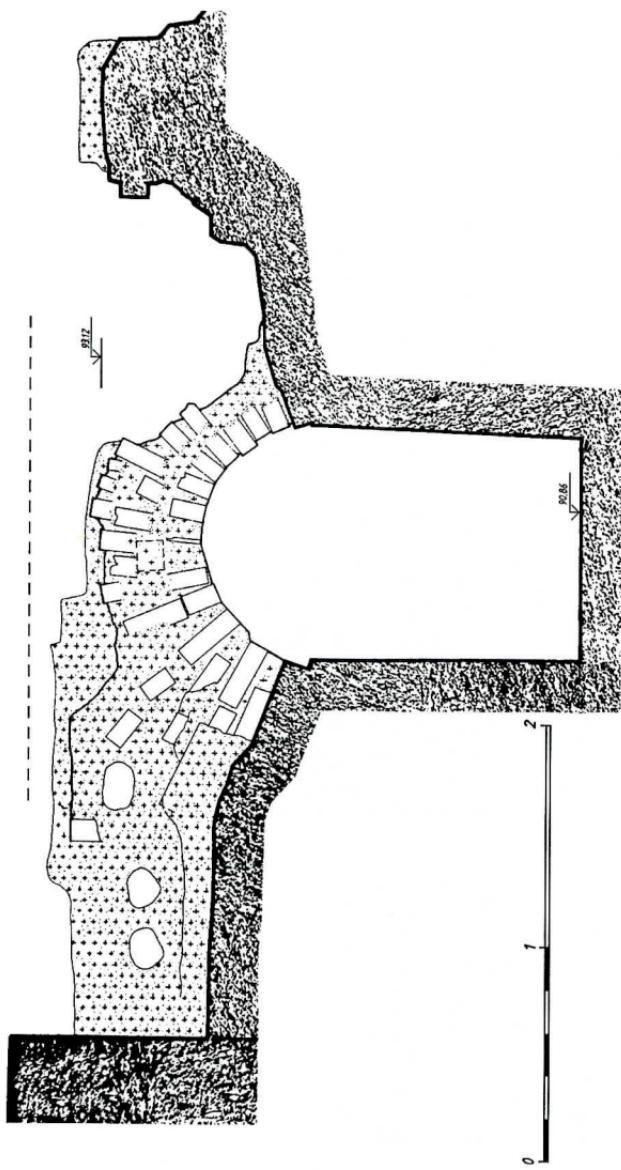
Pav. 3. R patalpos ir rūmų vakarų korpuso pietinės dalies rūsių planas. M 1:9 pastato yra rastas tik štaurinis galas; punktyru vaizduojamas spējamas jo kontūras.

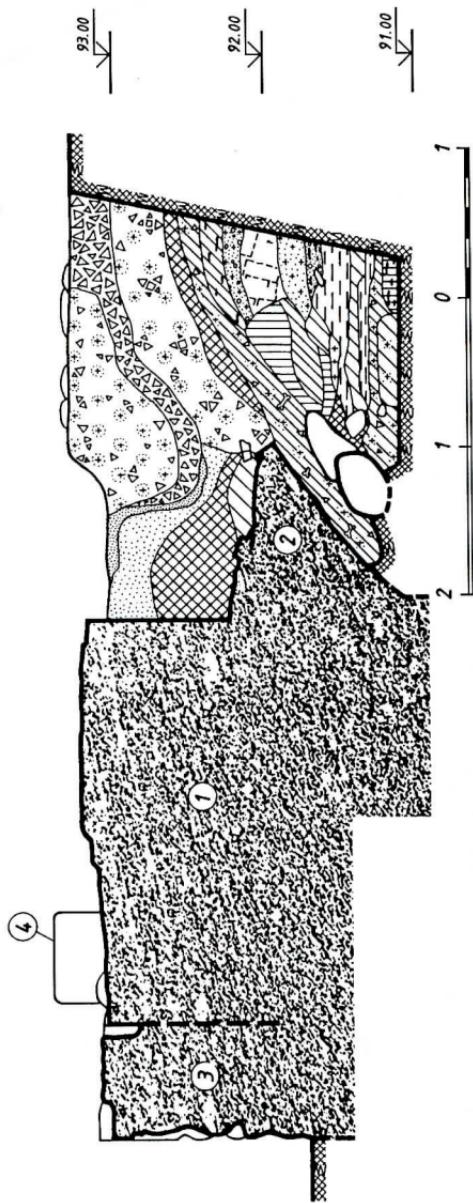
Pav. 4. Rūmų R patalpos vakarinė dalis. Pirmame plane išorės kiemo grindinys.

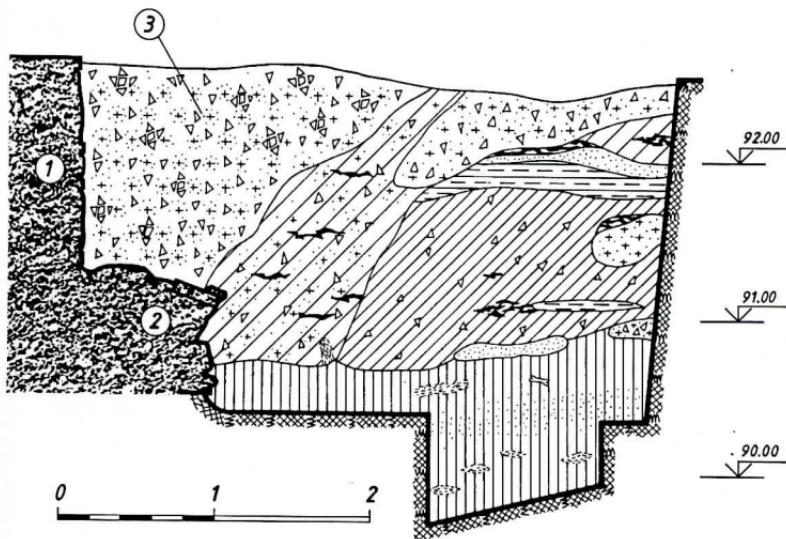
Pav. 5. Rūmų R patalpos vakarinė dalis.

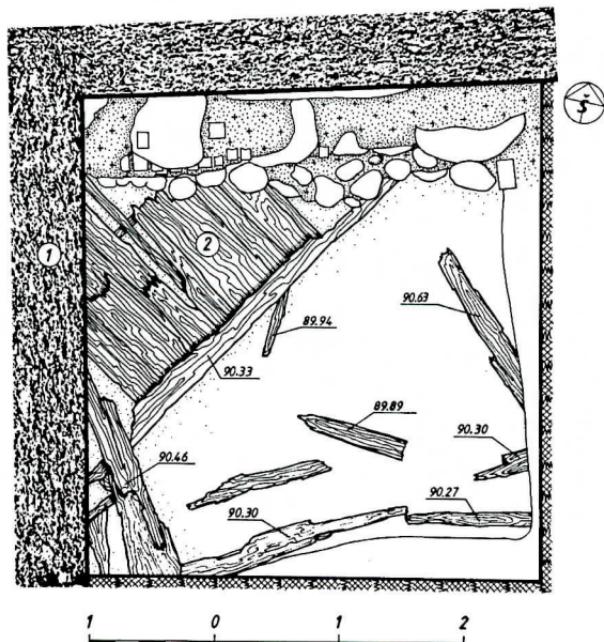
Pav. 6. Kanalo R patalpos šiaurinėje sienoje (po ivažiavimo į rūmų kiemą vartais) liekanos.

Pav. 7. R patalpos pietinės sienos po įvažiavimo vartais pjūvis: 1 - pietinė siena, 2 - skliauto pėdą primenantis mūras, 3 - pastorinimas iš plytų mūro, 4 - akmuo, kuriame iškaltas guolis pakeltamojo tilto horizontaliai ašiai padėti.

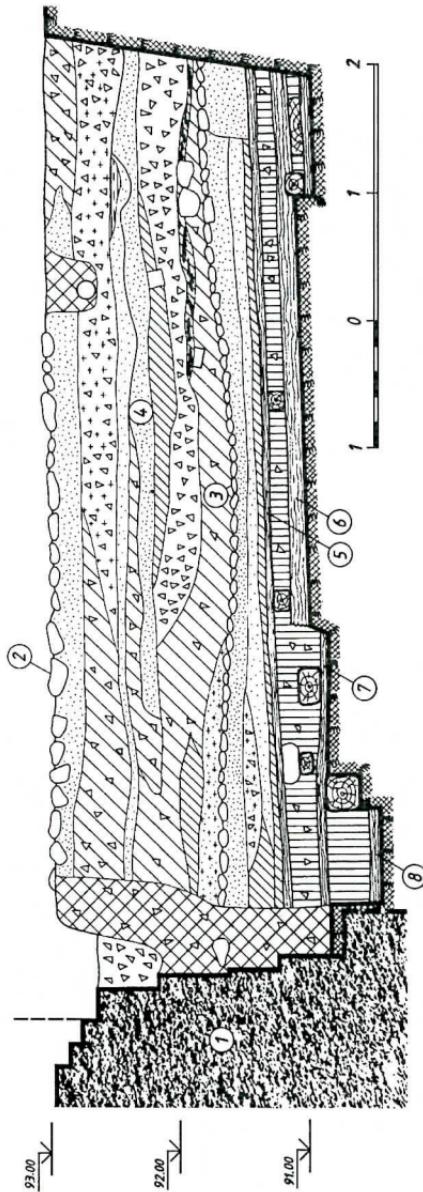
Pav. 8. Duobė R patalpos šiaurės vakarų kampe. Rytinės sienelės sluoksnį išklotinė: 1 - R patalpos šiaurinė siena, 2 - mūro atšaka, 3 - griuvenos.

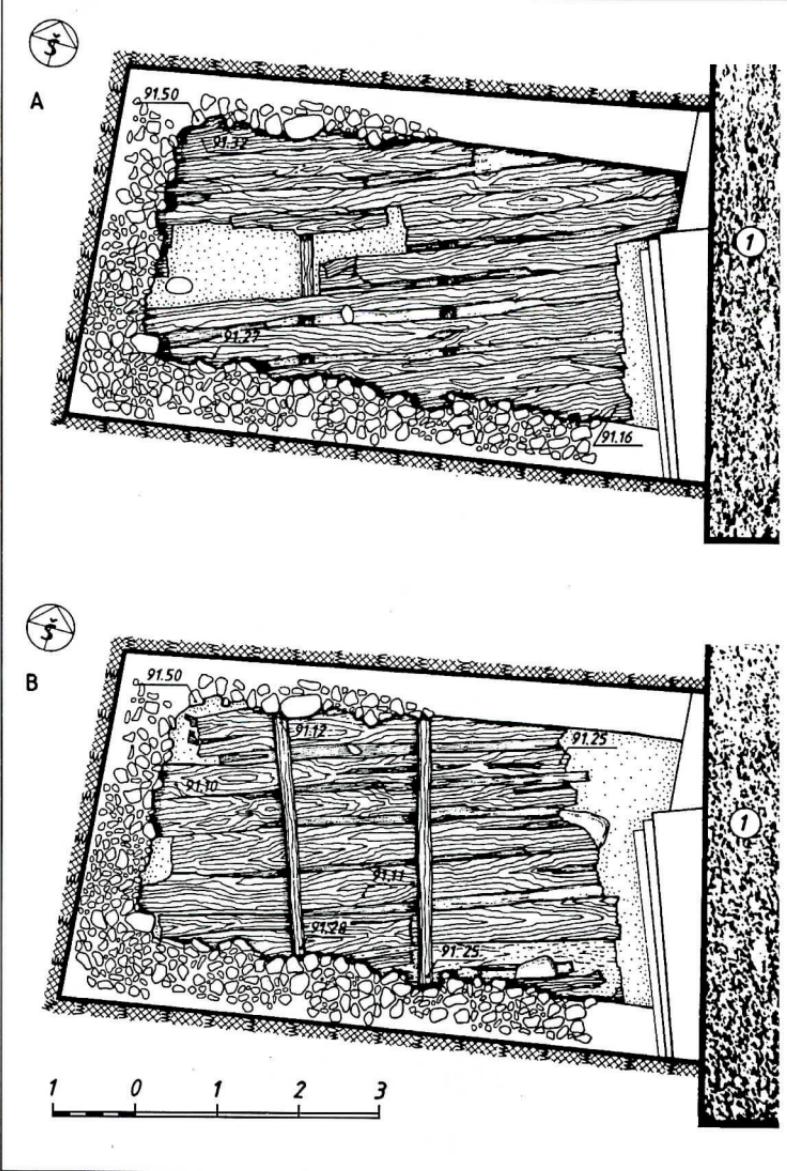
Pav. 9. R patalpos šiaurės vakarų kampe surasto lentų grindinio liekanos: 1 - R patalpos vakarinė siena, 2 - skeltinių lentų grindinys.

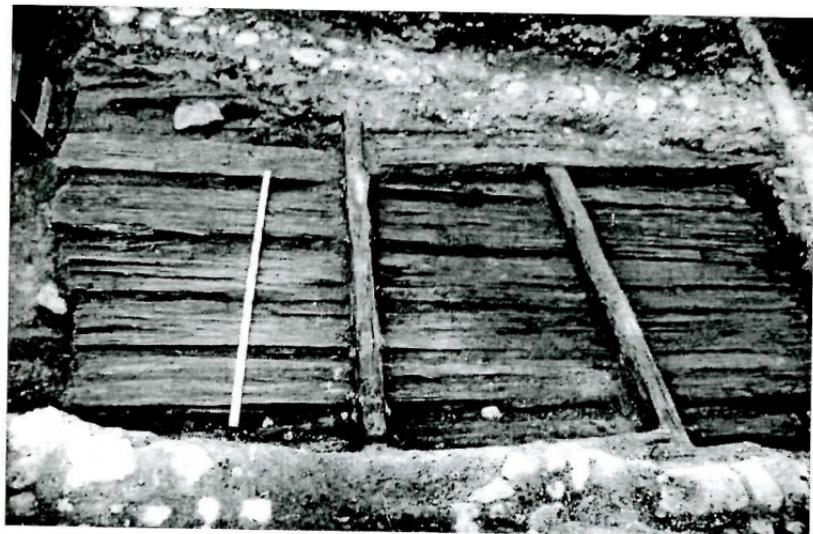
Pav. 10. Duobė R patalpos šiaurės vakarų kampe. Medinio grindinio liekanos.

Pav. 11. Duobės išsilginis pjūvis nuo R patalpos vakarinė sienos, 2 - XVII a. grindinys, 3 - XV a. grindinys, 4 - smėlio sluoksnis, ant kurio buvo klotas XVI a. grindinys, 5-8 - mediniai grindiniai, datuojami XIII-XIV a.

Pav. 12. Duobės i vakarus nuo R patalpos lentų grindiniais: A - grindinys ties H abs. 91.27-91.32 m altitudėmis, B - grindinys ties H abs. 91.10-91.25 m altitudėmis.

Pav. 13. Duobė į vakarus nuo R patalpos. Lentų grindinys ties H abs. 91.10 – 91.25 m altitudėmis.

Pav. 14. Duobės į vakarus nuo R patalpos rytų kampas. Lentų grindinys ir pietų korpuso vakarinės sienos pamato banketė.

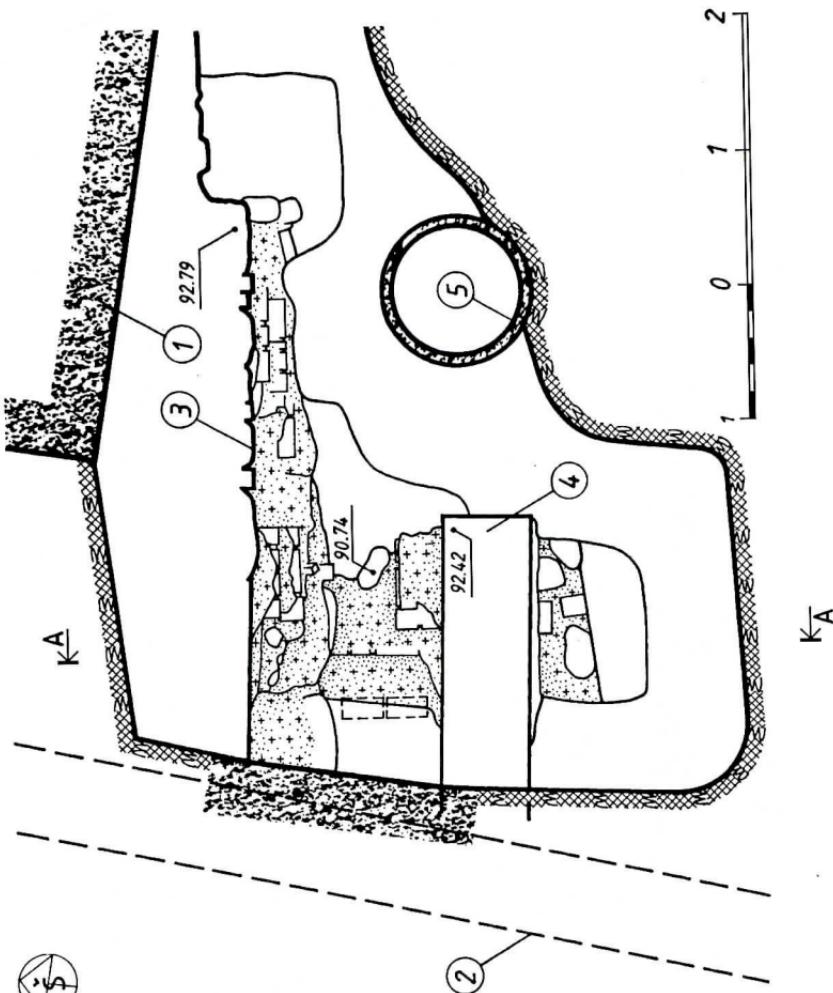

Pav. 15. Duobės į vakarus nuo R patalpos šiaurės rytų kampas. Lentų grindinys ties H. abs. 90.37 – 90.60 m. iš akmenys ties H. abs. 90.86 – 91.03 altitudėmis.

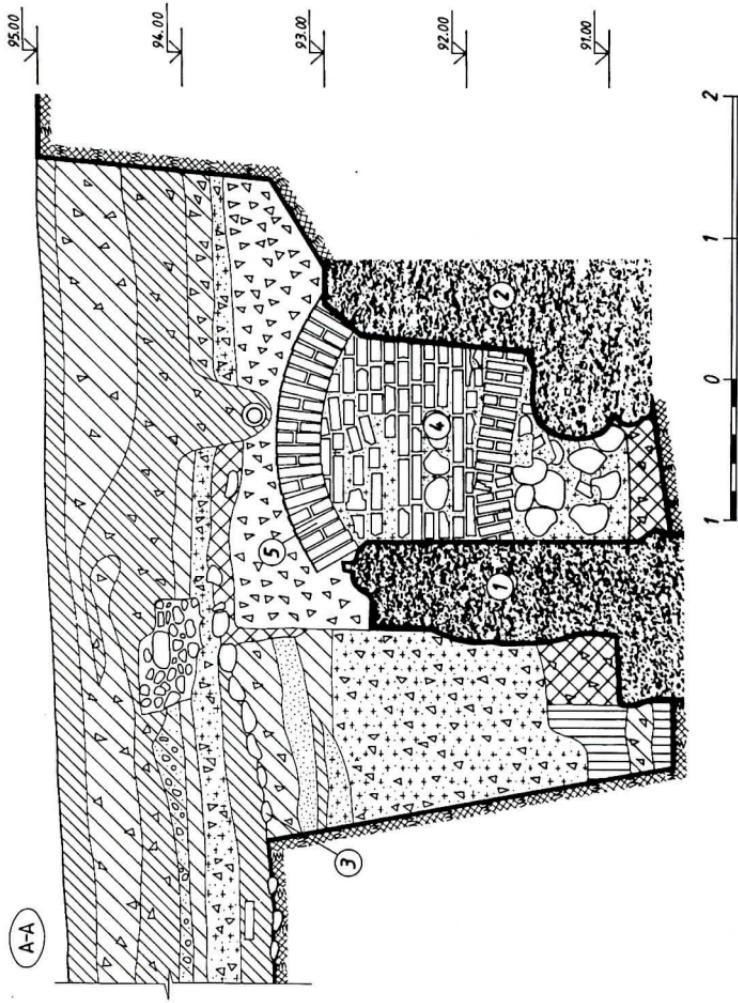

Pav. 16. Viršutinis akmenų grindinys kieme į vakarus nuo R patalpos vakarinės sienos.

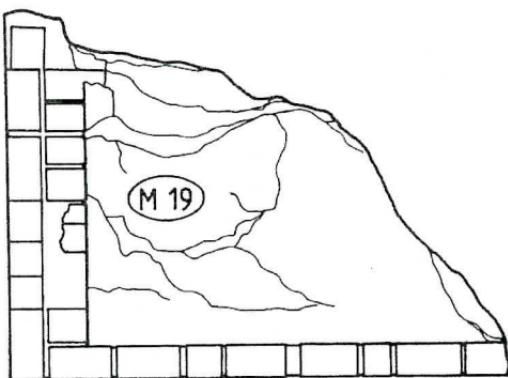

Pav. 17. Duobės vakaruų korpuso pietinio galo išorėje duobės planas:
Arkikatedros vėdiniui 1987 m. išrengta patalpa, 2 - tašytų akmenų bortas į rytus nuo Arkikatedros, 3 - rūmu vakaruų korpuso pietinės sienos pamatas, 4 - mūro sienelė, 5 - gelžbetoninis liečius kanalizacijos šulinio rentinys.

Pav. 18. Duobė vakaru
korpuso pietiniame
gale. Pjūvis A-A per
laiptus į Y rūsi: 1 -
mūro sienelė, 2 -
vakaru korpuso pie-
tinės sienos pamatas,
3 - XVII a. akmenų
grindinys, 4 - durų
angos į Y rūsi užmū-
rijimas, 5 - grijuvenos
(žr. 9 pav.).

A

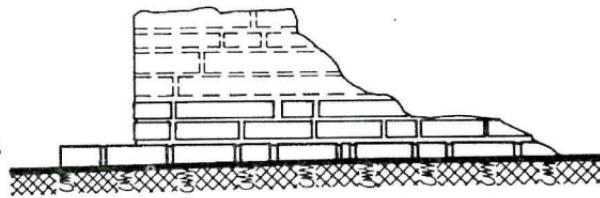

N

N

(N-N)

B

0

1

2

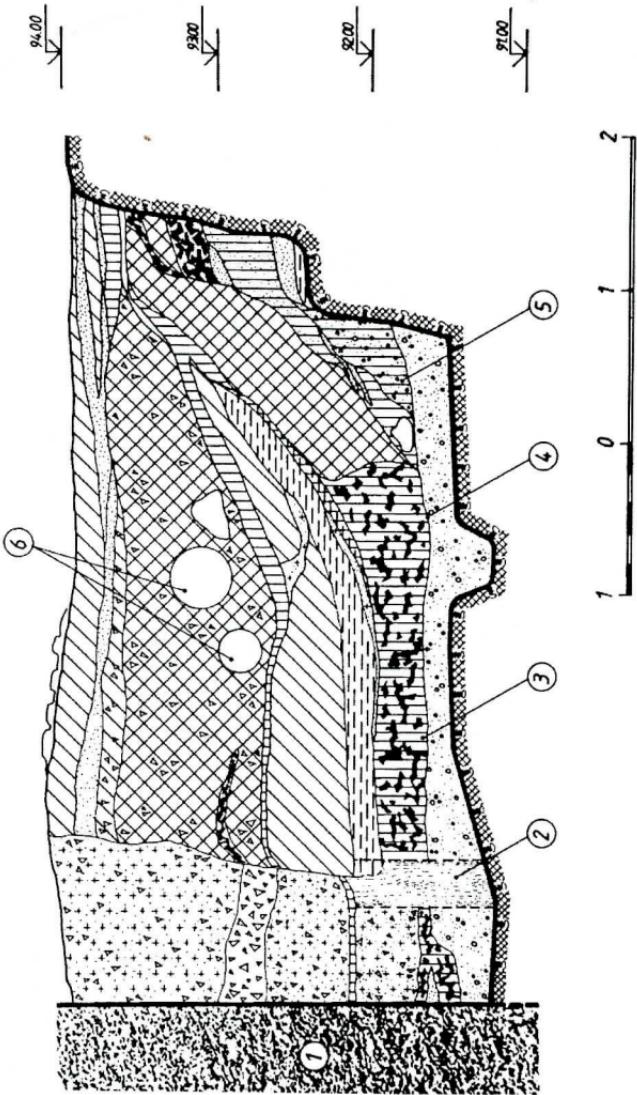
Pav. 19. M19 pastato liekanos rūmų vidiniame kieme ties R patalpos šiaurinės sienos pamatu: A - M19 liekanų planas, B - fasadas pagal N-N.

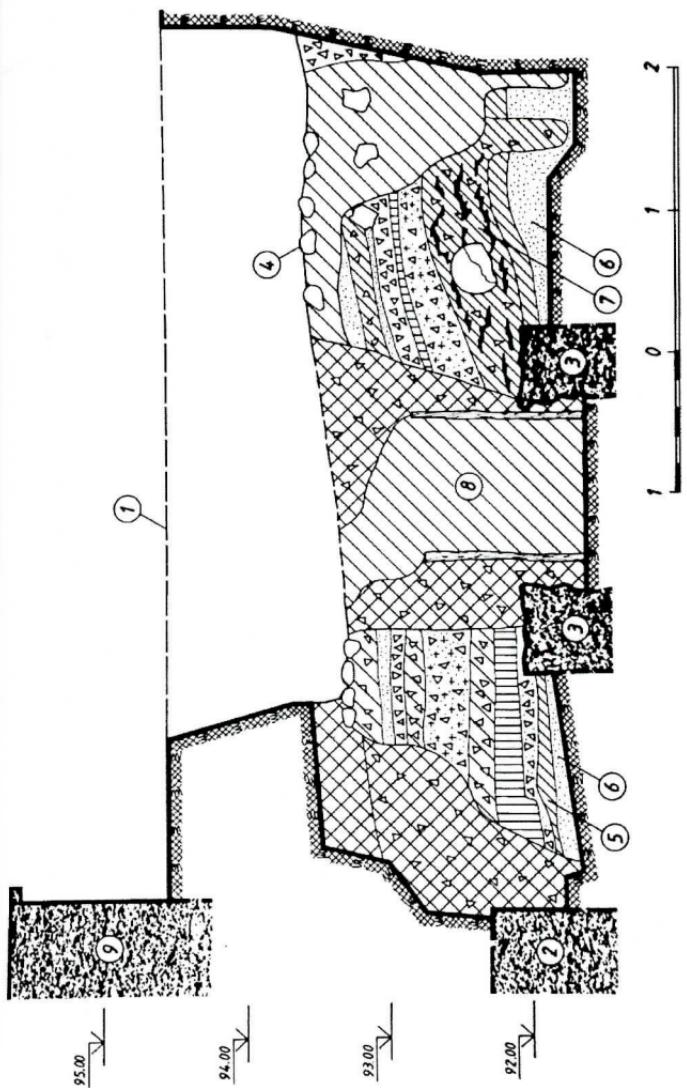
Pav. 20. M 19 liekanos. Vaizdas iš šiaurės.

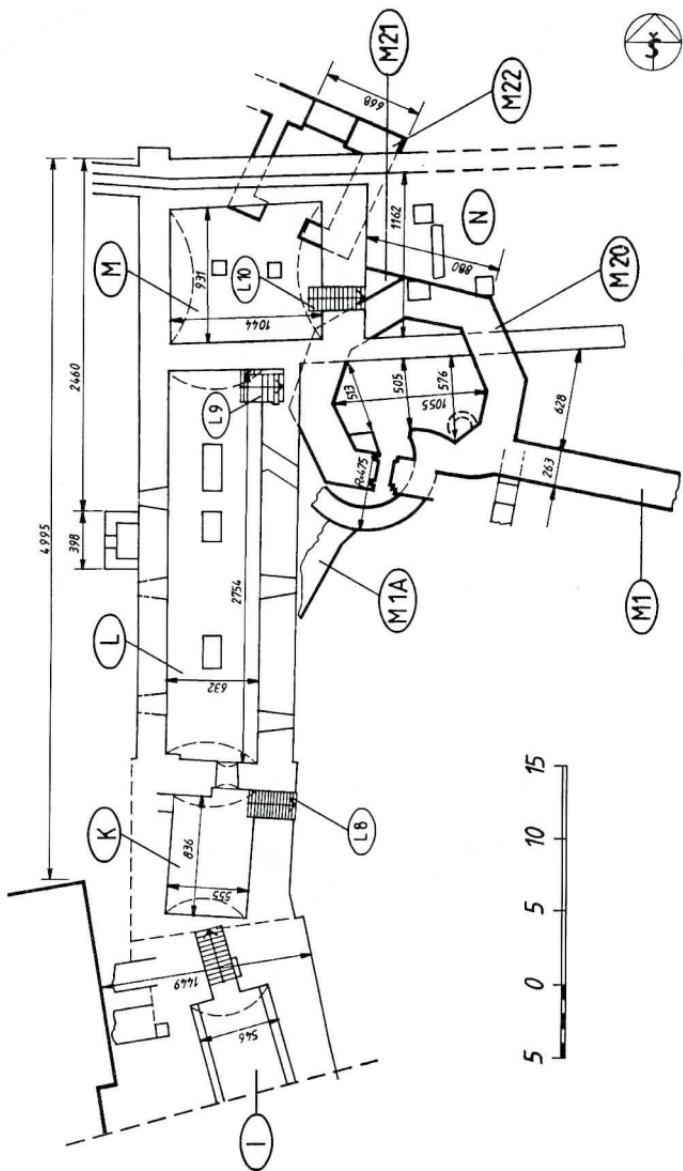
Pav. 21. M 19
liekanos. Vaiz-
das iš R pa-
talpos.

Pav. 22. Duobė rūmų vidiniame kieme į rytus nuo K rūsio: 1 - K rūsio rytinė sieną, 2 - medinio stulpo liekanos, 3 - juoda žemė (žemė su degėstais), 4 - ižemio viršus, 5 - juoda žvyringa žemė, 6 - akmeniniai sviedinių žvyras.

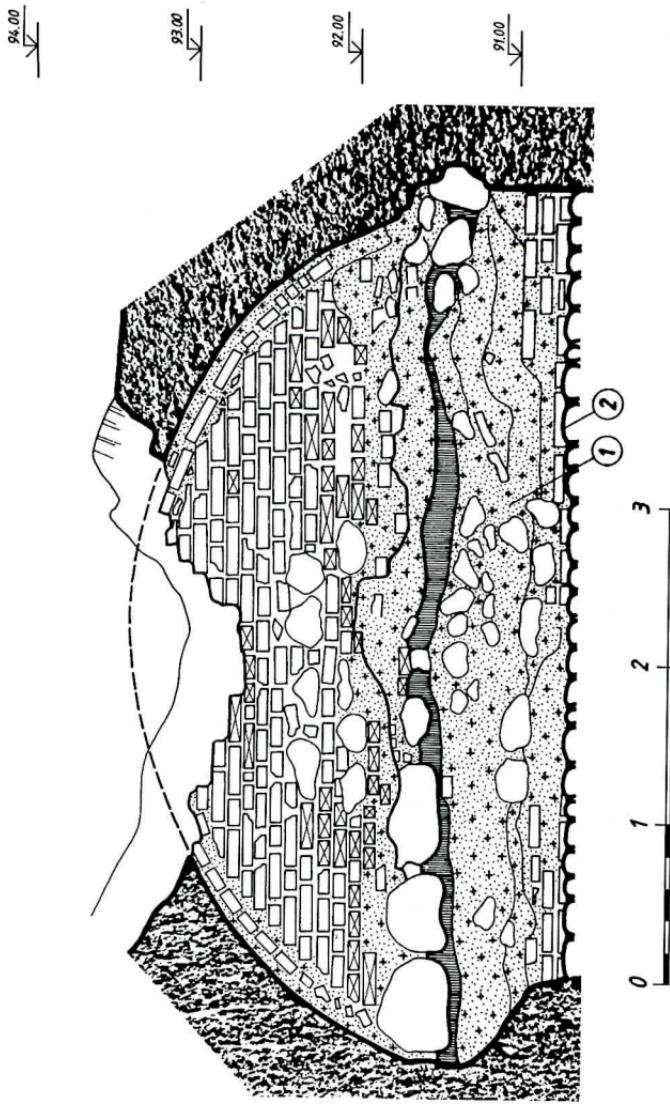
Pav. 23. Duobė iš šiaure nuo R patalpos. Pjūvis per pamato P8 liekanas: 1 - dabartinis žemės paviršius, 2 - rūmų vakarių korpuso rytinė sieną, 3 - P8 pamato liekanos, 4 - XVI-XVII a. kremo grindinys, 5 - juosva žemė, 6 - gelervas smėlis, 7 - juosva žemė su degesiais, akmenų sviediniai, 8 - pilka žemė, 9 - tašytų akmenų bortas, ribojantis po žeme esančias kondicionierių patalpas.

Pav. 24. Vakarų korpuso šiaurinės dalies pamatu ir rūsių planas.

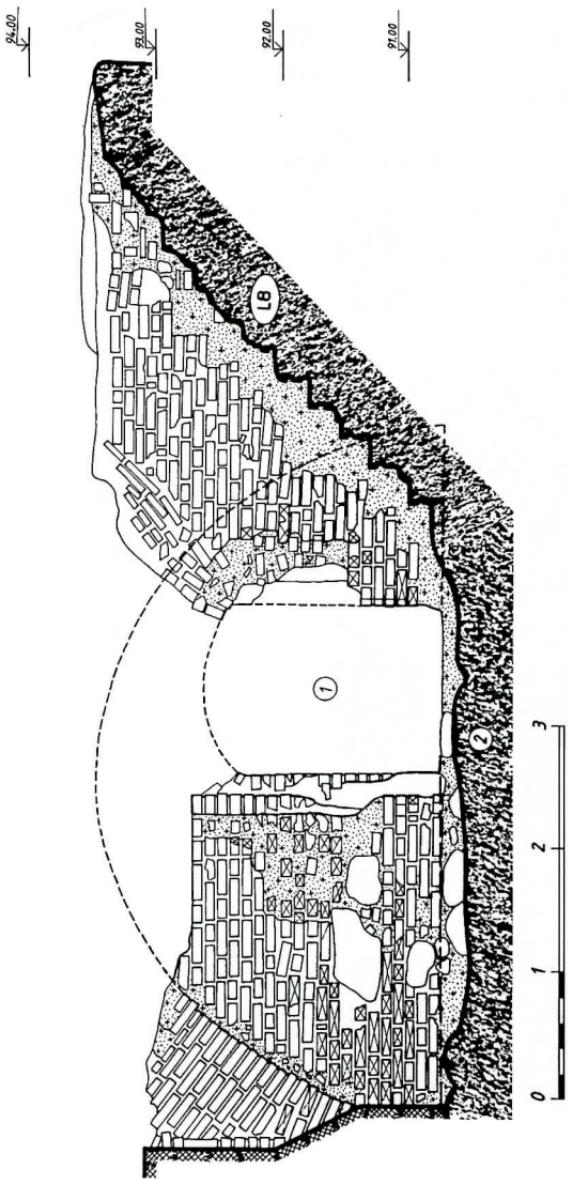
Pav. 25. I ir K rūsių rytinės sienos išorė (vaizdas iš rūmų kiemo). Nuotraukos viduryje – iš plytų mūrytas I rūsio kampas, šiek tiek išsikišęs į priekį, dešinėje – K rūsio pamato pradžia.

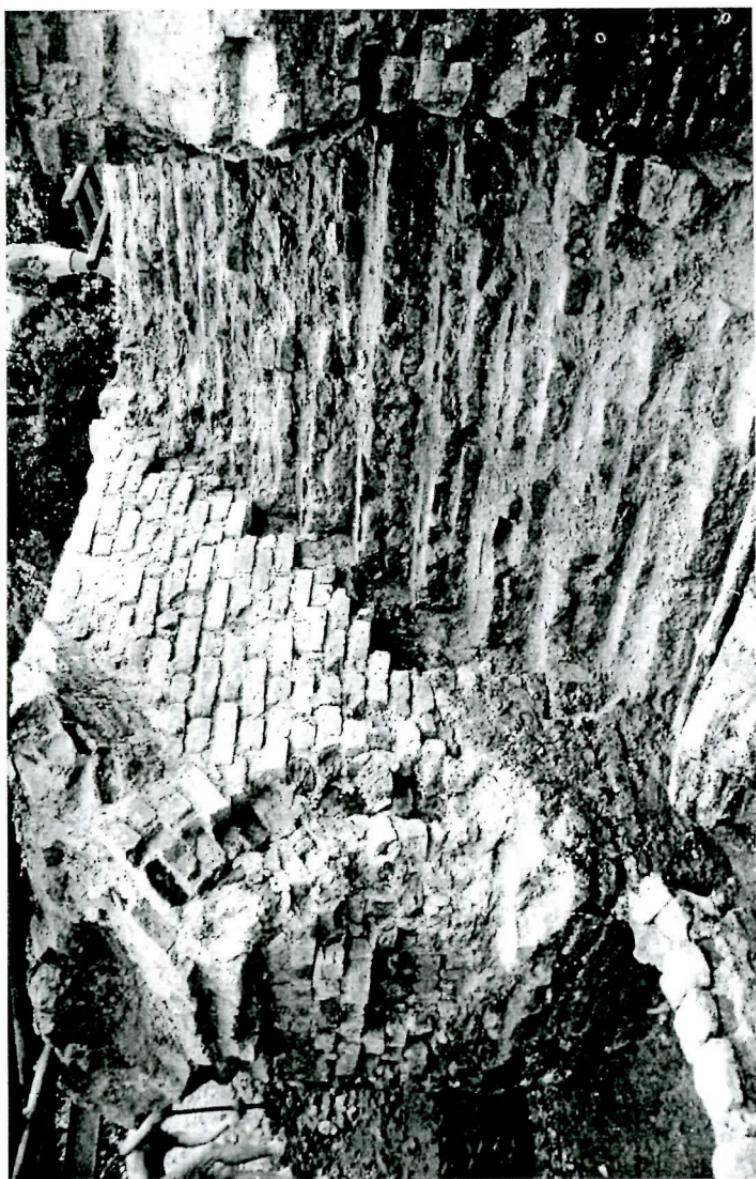
Pav. 26. K rūsio pietinės sienos išklotinė ir pjūvis per šio rūsio skliauto liekanas: 1 - išdūlėjės mūro ruožas, 2 - rūsio grindys iš lauko akmenų.

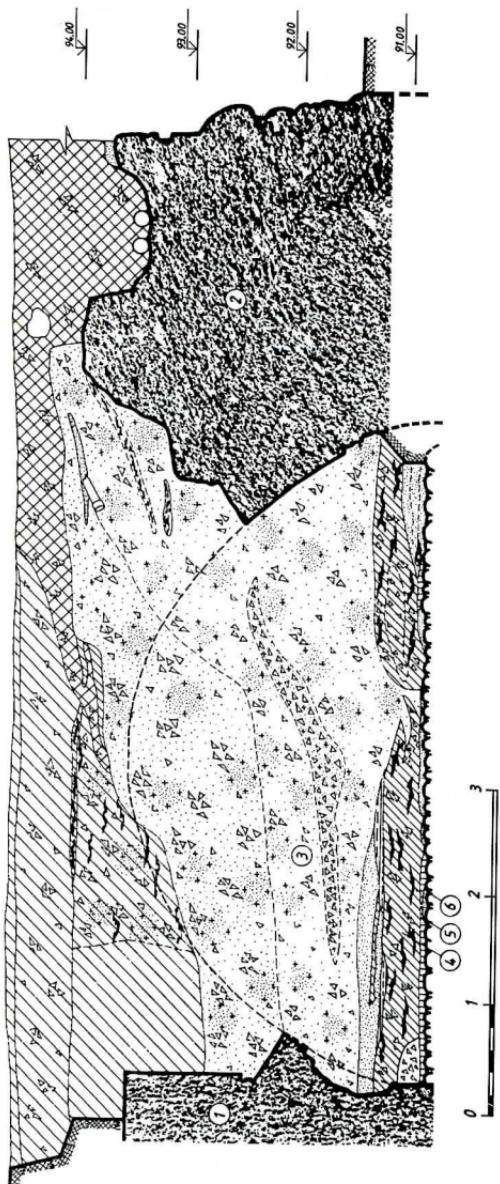
Pav. 27. K. rūsio vidus. Vaizdas į pietus.

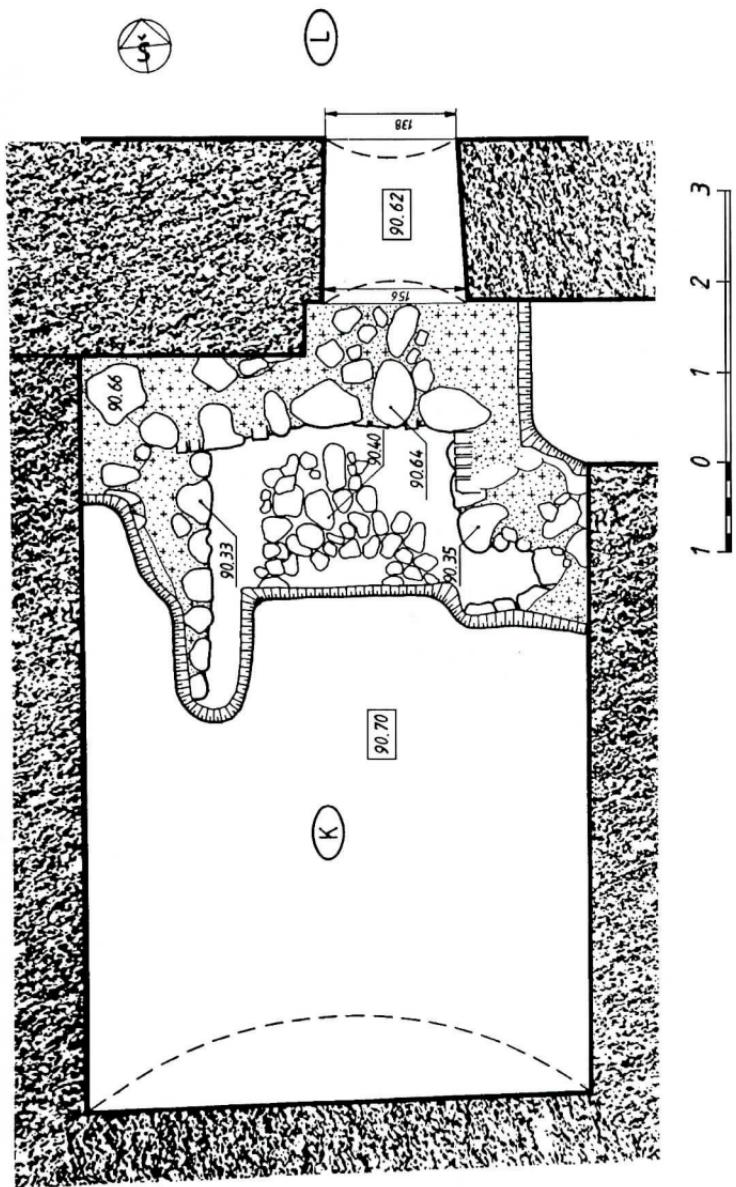
Pav. 28. K rūsio šiaurinės sienos išklotinė: 1 - durų anga iš K rūsio į L rūsi, 2 - ištisinius mūras palei K rūsio šiaurinės sienos pamata.

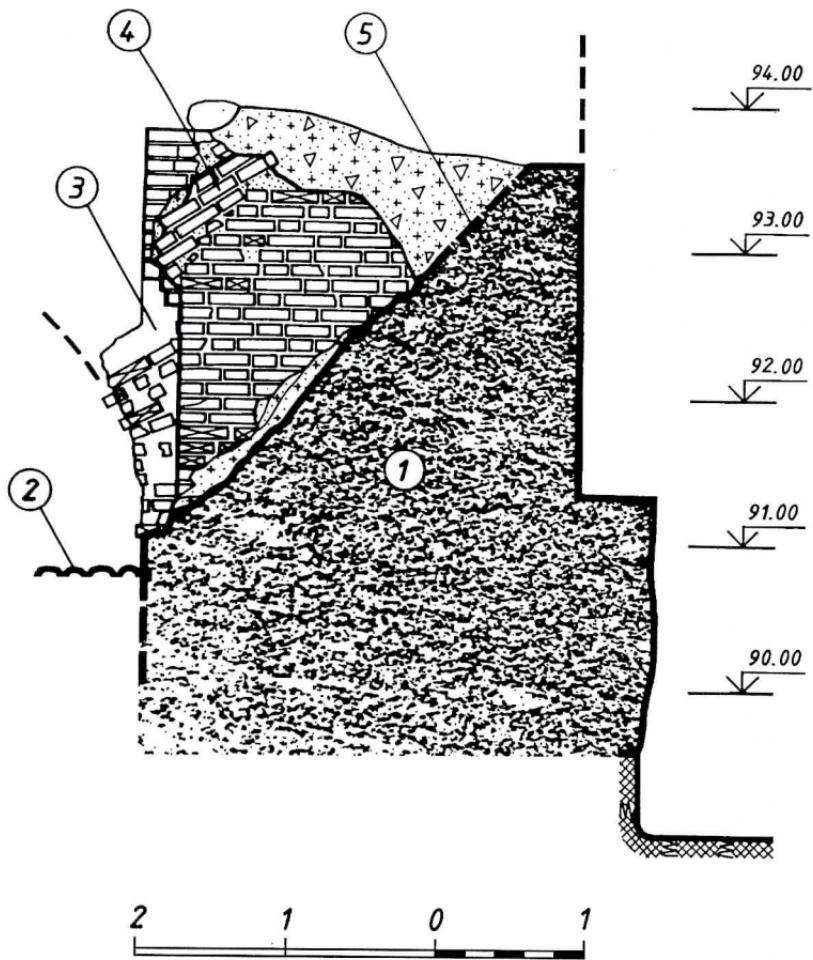
Pav. 29. K rūstio šiaurės rytu kampas. Laiptai į K rūstį.

Pav. 30. K rūsio skersinis pjūvis su Jame rastais griuvėnų sluoksniais: 1 - rūsio vakarinė sieną,
2 - rytinė sieną, 3 - griuvėnų sluoksniai, 4 - juosva lipni žemė su angliukais, kaulais, plynų
trupintais, 5 - juoda žemė su degėsiais, 6 - rūsio grindys.

Pav. 31. K rūstio planas. Šiaurinėje dalyje pavaizduotas pamatu paplatinimas.

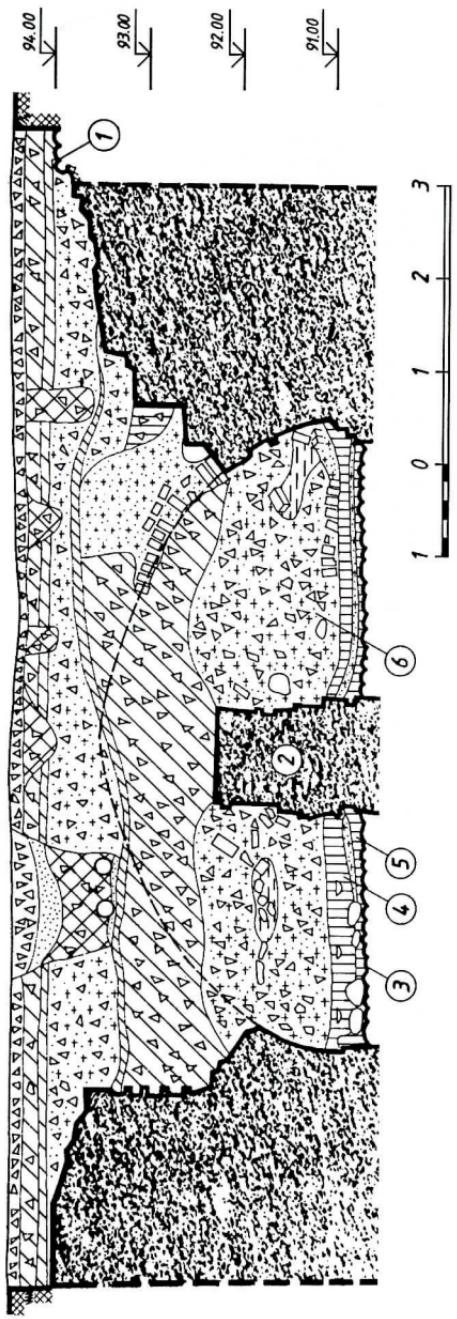
Pav. 32. K rūsio vakarinė siena. Pjūvis per švieslangį: 1 - vakarinė siena, 2 - rūsio grindys, 3 - vakarinės sienos mūre palikta īgilinta niša skliauto pėdai, 4 - švieslangio skliauto fragmentas, 5 - švieslangio dugnas.

Pav. 33. Durū
anga iš L rūsio į
K rūsi. Išlikęs
medinis slenks-
tis.

Pav. 34. Vaiz-
das iš K rūsio į
L rūsi.

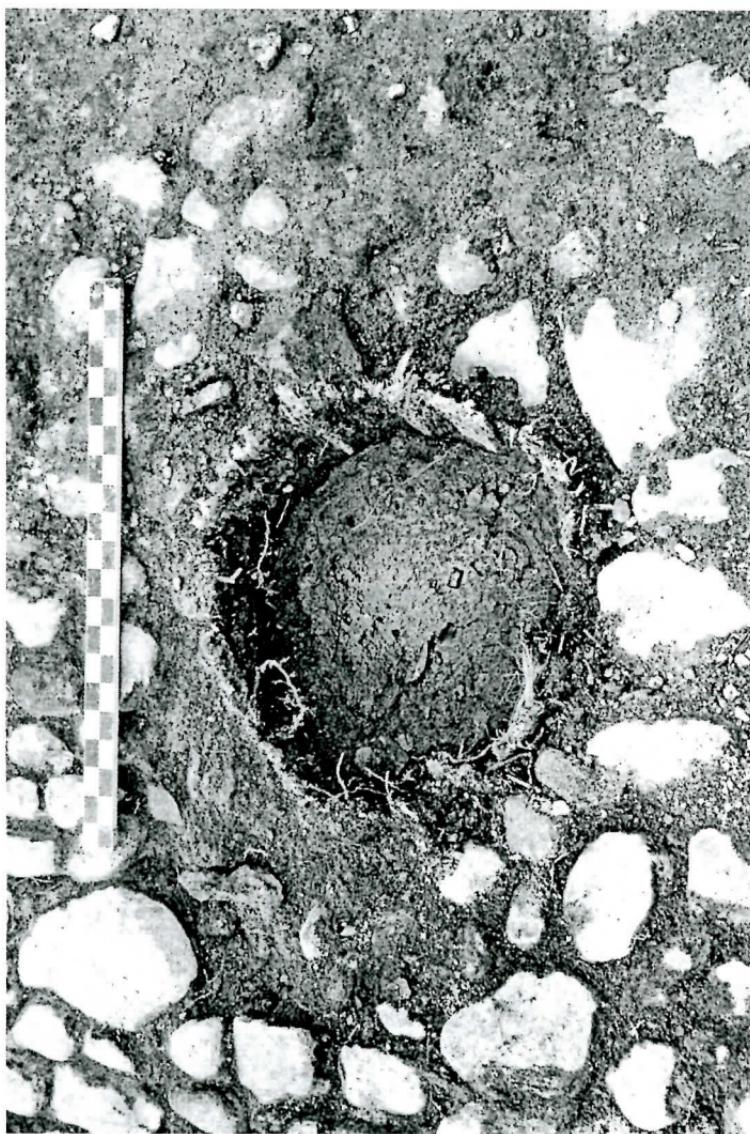
Pav. 35. L rūsio skersinis pjūvis su jame rastais griuvėnų sluoksniais: 1 - Xvi-Xvii a. kiemo grindinio fragmentas, 2 - mūrinio stulpų liekanos, 3 - grindys, 4 - juoda žemė su keramika, 5 - pilka žemė, 6 - griuvėnos.

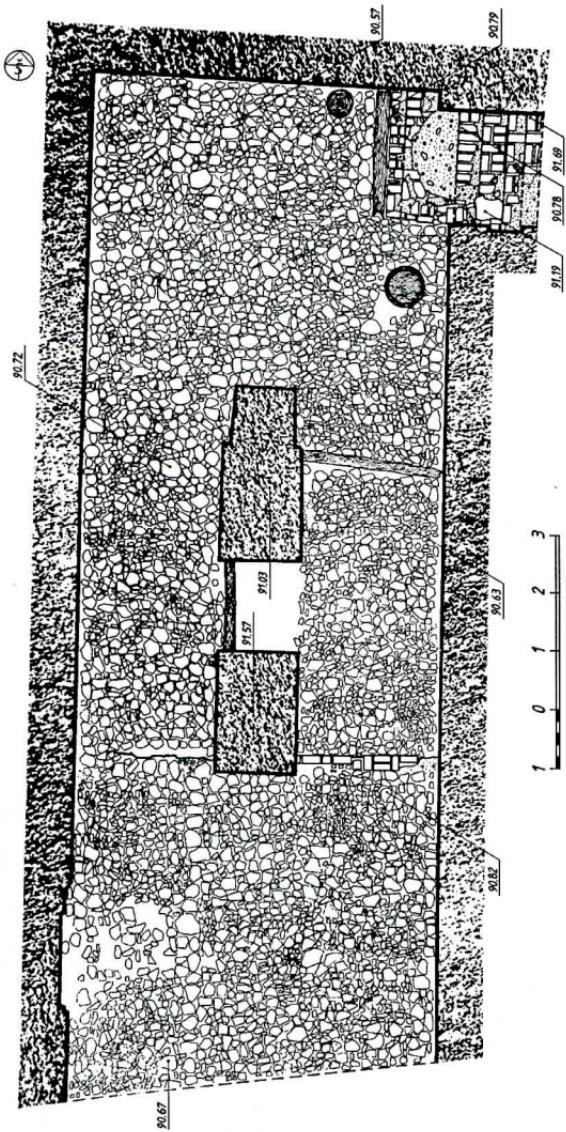
Pav. 36. L rūsio
grindinys iš
lauko akmenų
šiaurinėje rūsio
dalyje.

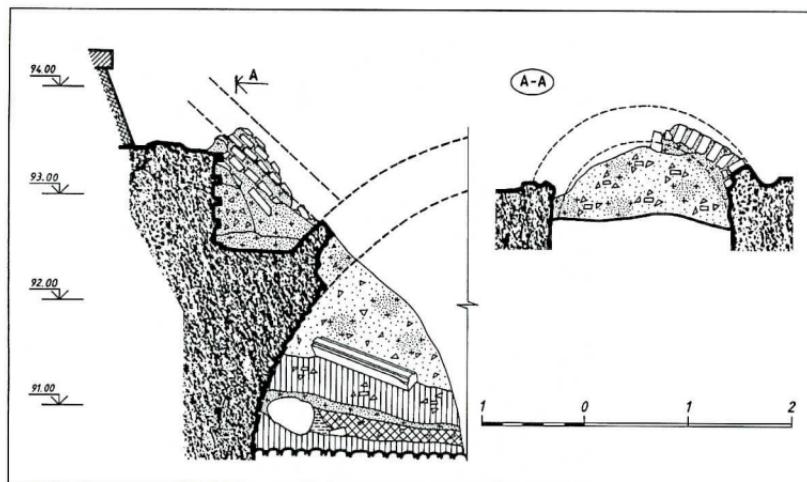
Pav. 37. L
rūsys. Pertvaros
pamatai prie
antrosios kolo-
ninos piestryčių
kampo.

Pav. 38. I L rūstio grindinių įleistos medinės statinės likučiai.

Pav. 39. L rūsio vidurinės ir šiaurinės dalių grindų planas.

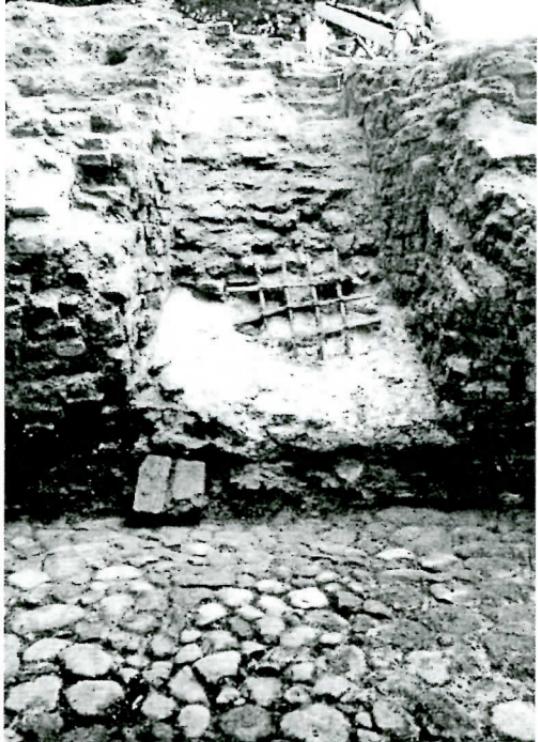

Pav. 40. L rūsio vakarinės sienos pietinio švieslangio sąramos liekanos.

Pav. 41. L rūsio pietinis galas. Dešinėje – šio rūsio vakarinė siena su švieslangiu.

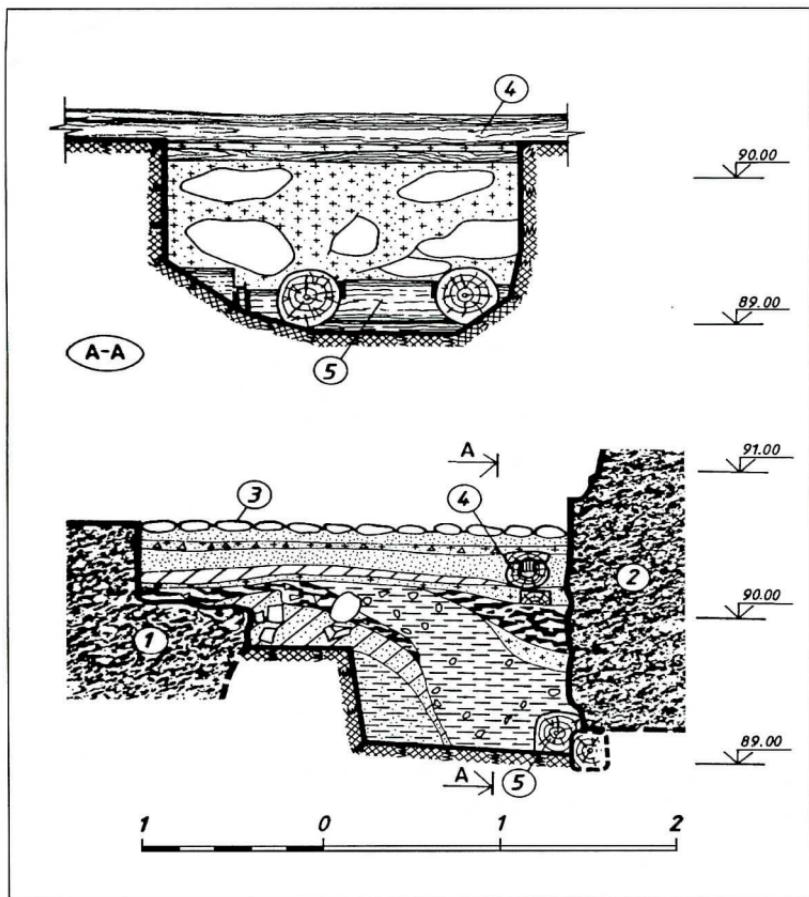

Pav. 42. L rūsio
rytinės sienos
pietinio švieslan-
gio liekanos.

Pav. 43. L rūsio
rytiné siena, antra-
sis švieslangis.

Pav. 44. Duobė L rūsyje ties vakarinės sienos viduriu: 1 - L rūsyje buvusio mūrinio stulplo pamatas, 2 - L rūsio vakarinė siena, 3 - L rūsio grindys, 4 - kanalizacijos vamzdžio liekanos, 5 - rytu paklotas po pamato padu.

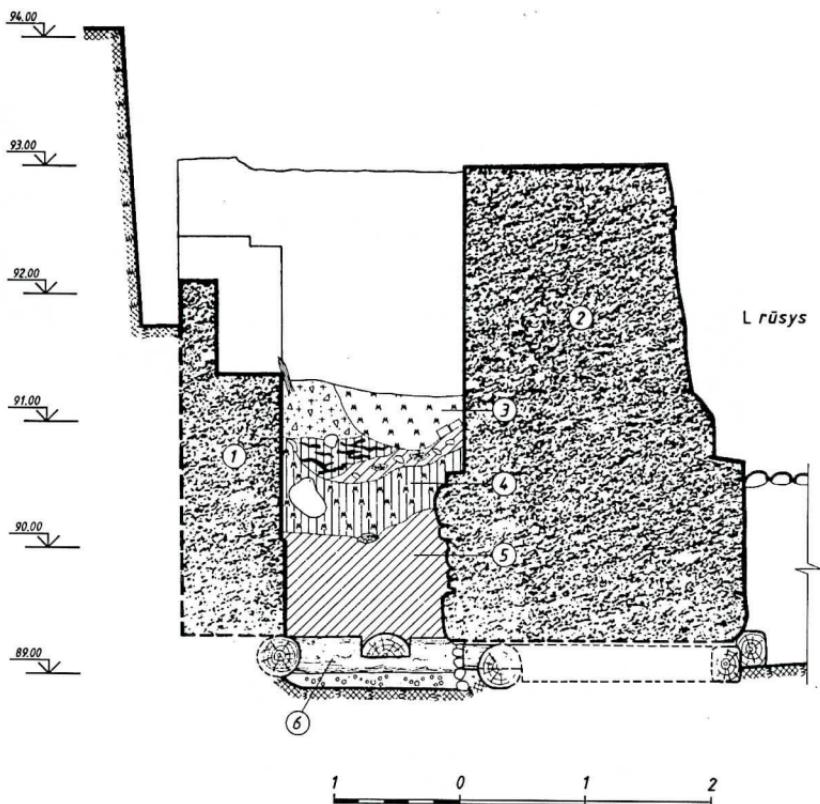
Pav. 45. L rūsio vakarinės sienos vidurinėje dalyje atkasto pamato ruožas. Apačioje – pagrindas iš rastų, aukščiau – kanalizacijos vamzdis.

Pav. 46. Duobės ties L rūsio vakarinės sienos viduriu rytinė sienelė. Išlikęs medinės pertvaros apatinis tašas ir po juo padėta akmenų eilė.

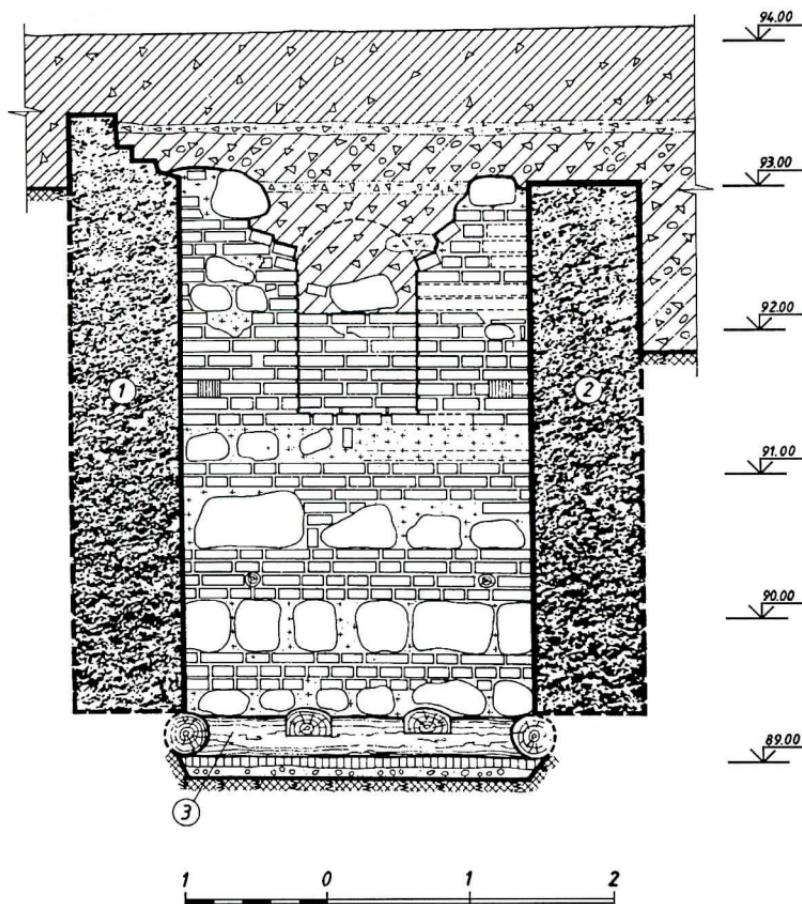

Pav. 47. L rūsio antroji kolona.

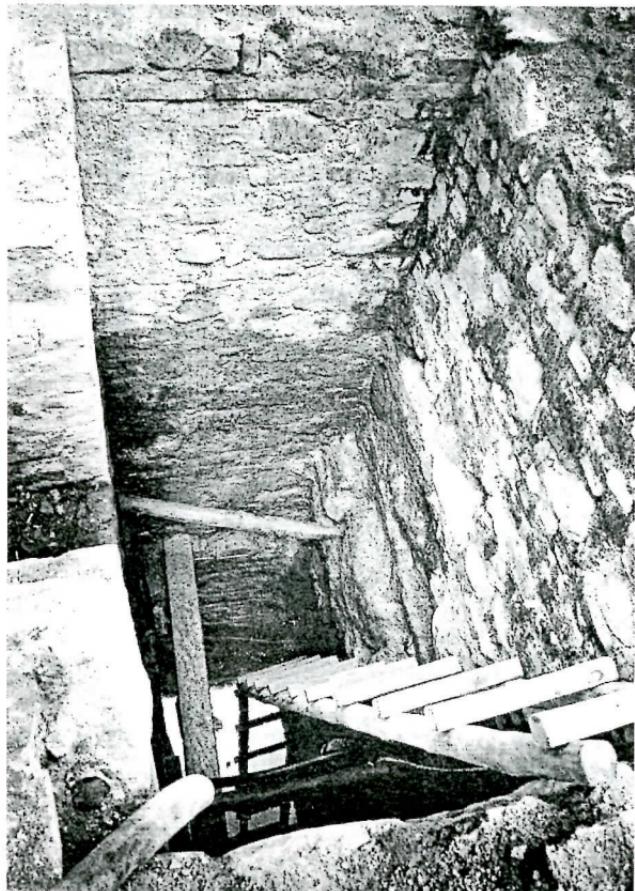
Pav. 48. Skersinis pjūvis per L rūsio išorėje buvusį vakarinį priestatą (tualetą?): 1 - priestato vakarinė sienelė, 2 - L rūsio vakarinė siena, 3 - susipresavęs mėšlas, 4 - juosva susipresavusi žemė, panaši į mėšlą, 5 - juosva žemė, 6 - pamato pagrindas iš rastų.

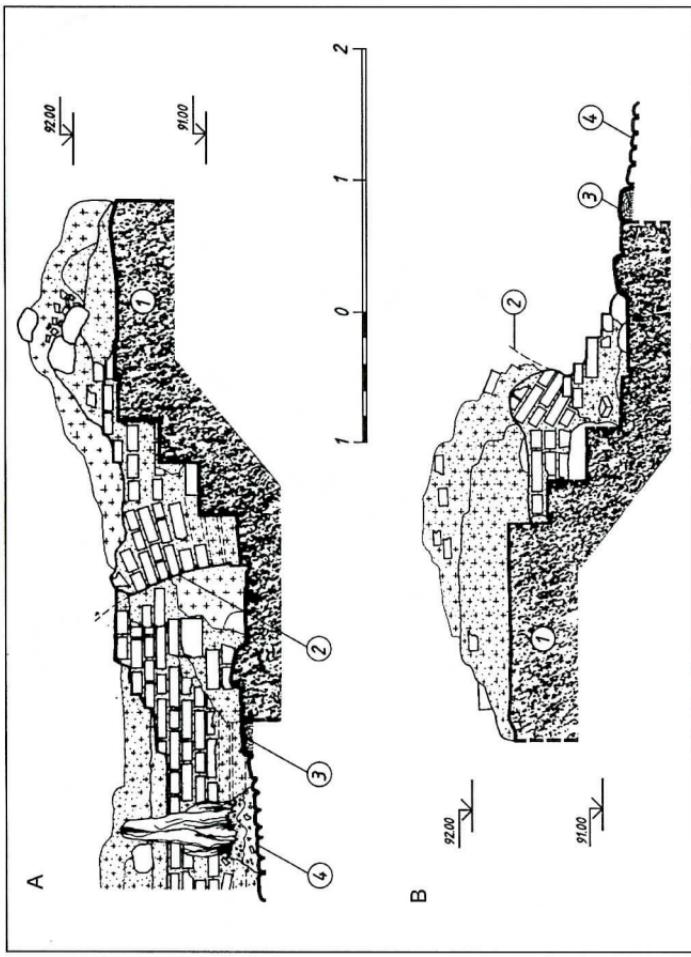
Pav. 49. L rūsio išorė. Priestato (tualeto?) vakarinės sienos išklotinė: 1 ir 2 - vakarinio priestato sienelės, 2 - pamato pagrindas iš rastų.

Pav. 50. Vaka-
rų korpuso
priestato
(tualeto?) lie-
kanų vaiz-
das iš vir-
šaus.

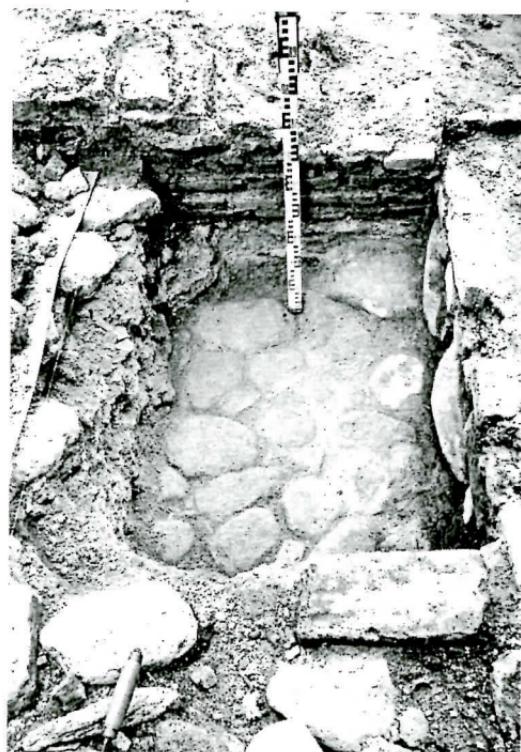
Pav. 51. Vaka-
rų korpuso
priestato
(tualeto?)
vidus.

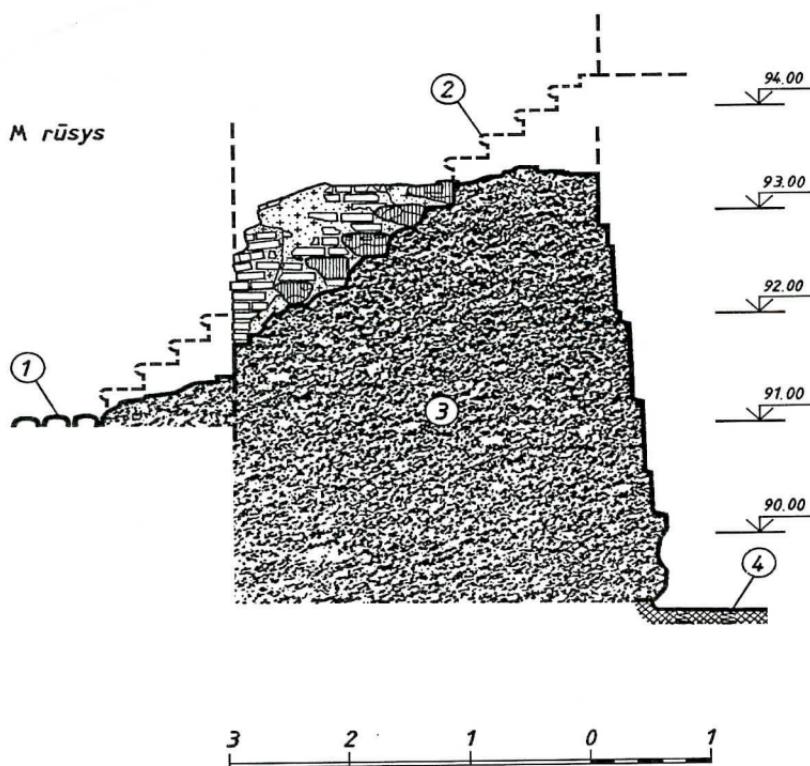
Pav. 52. L rūsys. Laiptų L9 liekanų pjūviai: A - vaizdas iš šiaure, B - vaizdas iš pietus: 1 - L rūsio rytinė siena, 2 - skliauto péda, 3 - medinis tašas, 4 - rūsio grindys iš lauko akmenų.

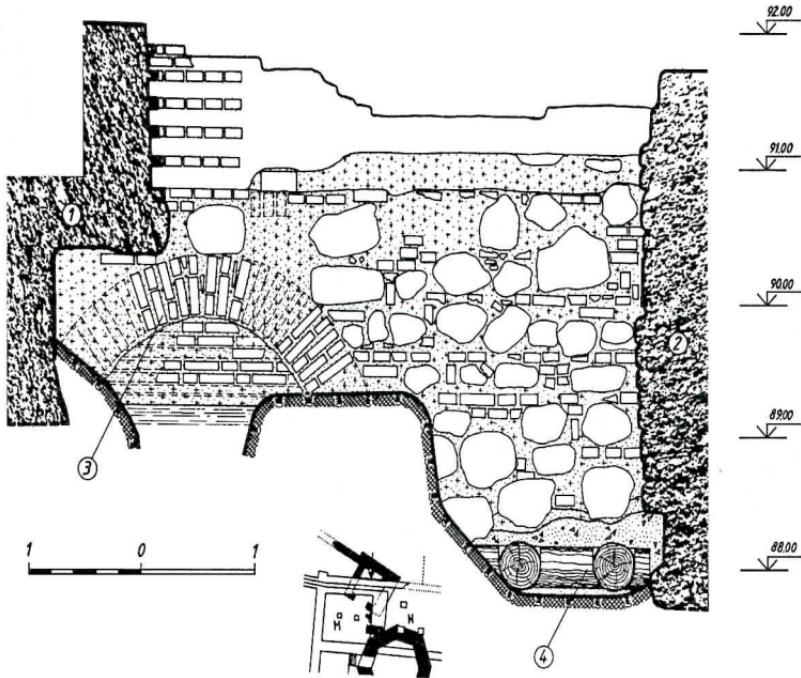
Pav. 53. Rūmų vakarų ir šiaurės korpusų sandūra. Priekiniame plane — kampinio M rūsio pamatų liekanos, jų viduje rūsio grindinys ties H. abs. 90.86 — 91.41 altitude.

Pav. 54. M rūsio pietvakarių kampe žemesnių grindų liekanos ties H. abs. 90.70 altitude.

Pav. 55. Laiptų liekanos M rūsio rytinėje sienoje: 1 - M rūsio grindys, 2 - laiptų pakopos, 3 - M rūsio rytinė siena, 4 – perkasos dugnas N patalpoje.

Pav. 56. Duobė į šiaurę nuo M rūsio. M rūsio šiaurinės sienos pamato išorinė išklotinė: 1 - mūro siena, 2 - M 22 vartų pastato vakarinė siena, 3 - pamatų konstrukcinė arka, 4 - pamato pagrindas iš rastų.

Pav. 57. M rūsio šiaurinės sienos išorė: dešinėje – sienos pamatas, o giliau – šios sienos sandūra su M 22 bokšto rytų siena.

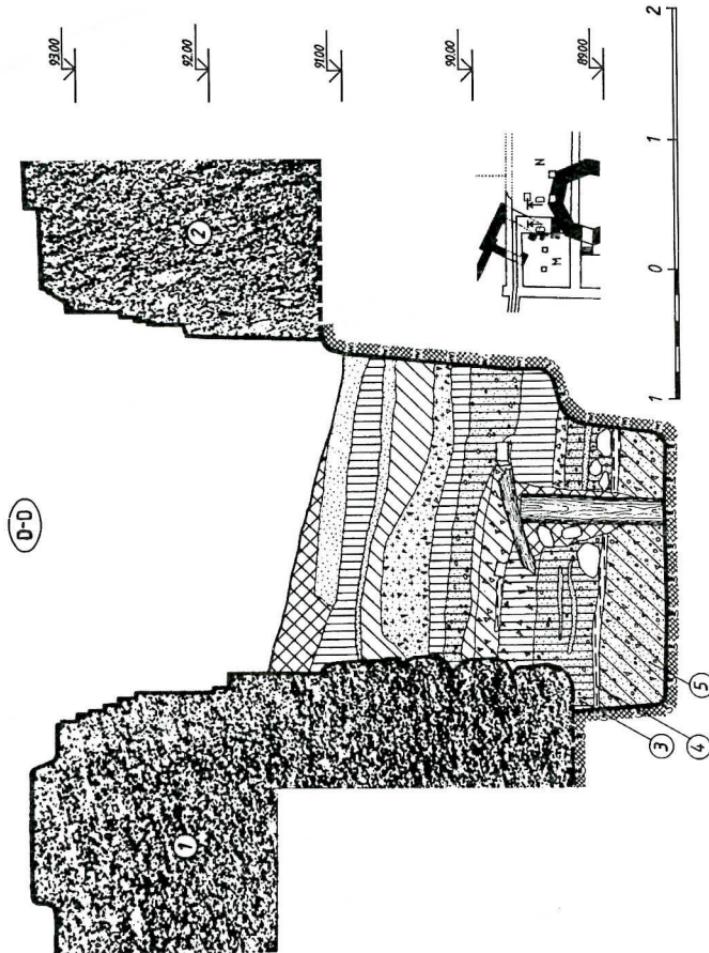
Pav. 58. M rūsio šiaurinė siena su kanalu jos išilginėje ašyje.

Pav. 59. Priekiniame plane N patalpos latako fragmentas iš lauko akmenų.
Toliau — M rūsio šiaurinė dalis.

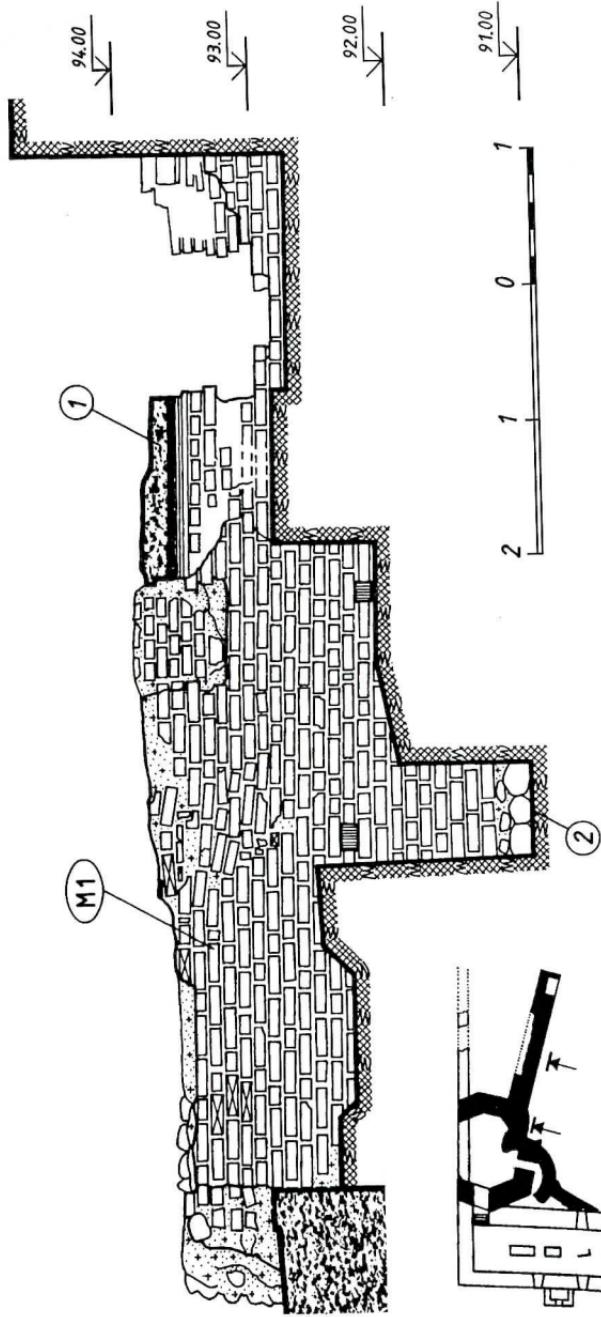

Pav. 60. N patalpos vidus.
Latako iš lauko akmenų fragmentas.

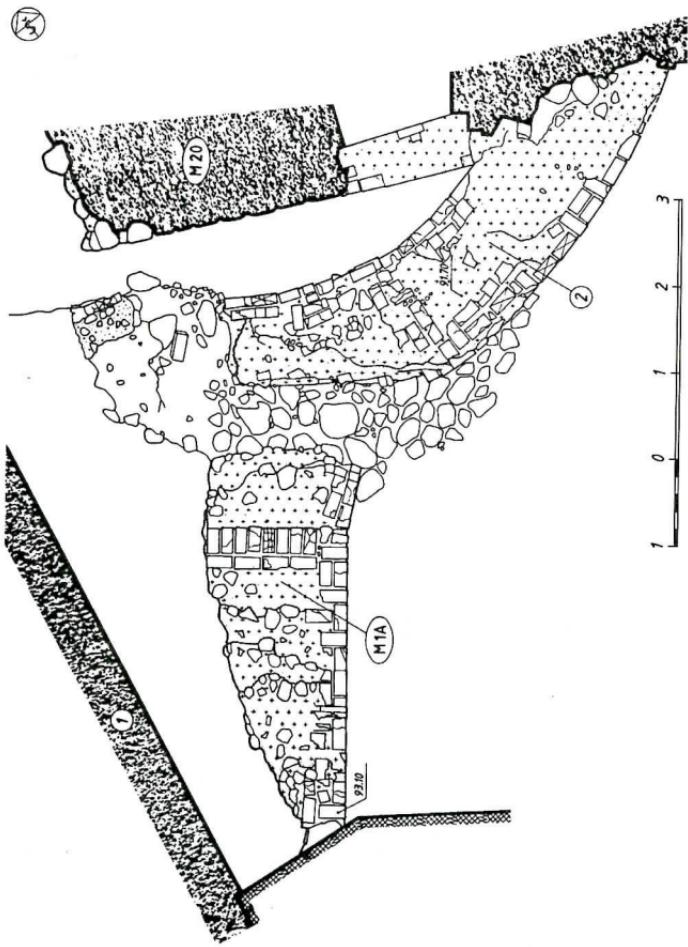

Pav. 61. Duobė N patalpos pietvakarių kampe. Pjūvis D-D: 1 - sienos tarp M nūsio ir N patalpos pamatas, 2 - stulpo N patalpoje pamatas, 3 - juoda žemė su rupiu smeliu, 4 - balkšvas šlynas, 5 - pilka žvyringa žemė su plytų trupiniais, ardyto muro gabalu.

Pav. 62. M1 sienos vakarinio galo liekanų pietinio fasado išklotine: 1 - nenustatytos paskirties kanalo s quarinos, vienu šonu atremtos i M1 sieną, liekanos (kanalo mūras panašus į barokinį), 2 – M1 sienos pamato, atremto i žvyra, apačia.

Pav. 63. M1 A sienos ir greta jos buvusio apvalaus bokšto liekanų planas: 1 - Lūšio rytinė siena, 2 - apvalaus bokšto, vienalaikio su M1 A sieną liekanos.

Pav. 64. Prie vakarų korpuso rytinės sienos rasta senesnė gynybinė siena M 1A. Vaizdas į rytus.

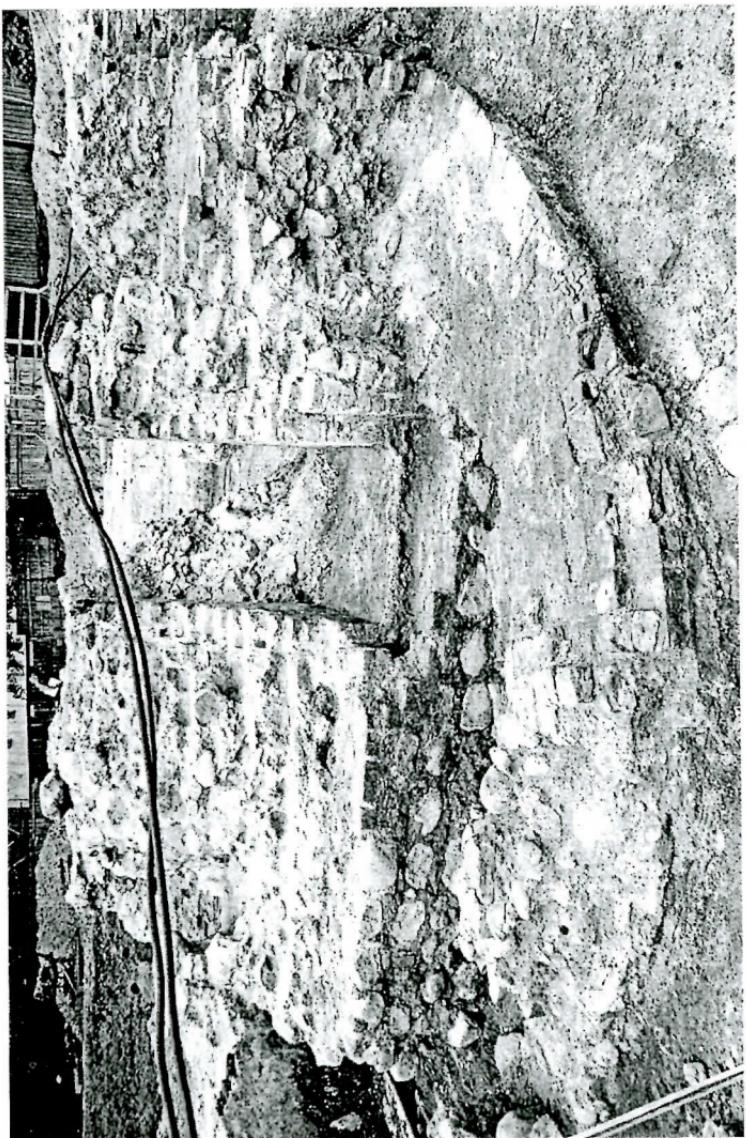
Pav. 65. Priekiniame plane apvalaus bokšto, susieto su M 1 sieną (dešinėje) ir M 1A sieną (kairėje) liekanos.

Pav. 66. Durų angos į M 20 bokštą liekanos M 1 sienoje. Priekiniame plane – pradedamas alkasti ankstesnio apvalaus bokšto pamatas, susietas su M 1 siena.

Pav. 67. Dunų anga M 20 bokšto pietinėje sienoje. Priekiniai plane ankstesnio apvalaus bokšto liekanos.

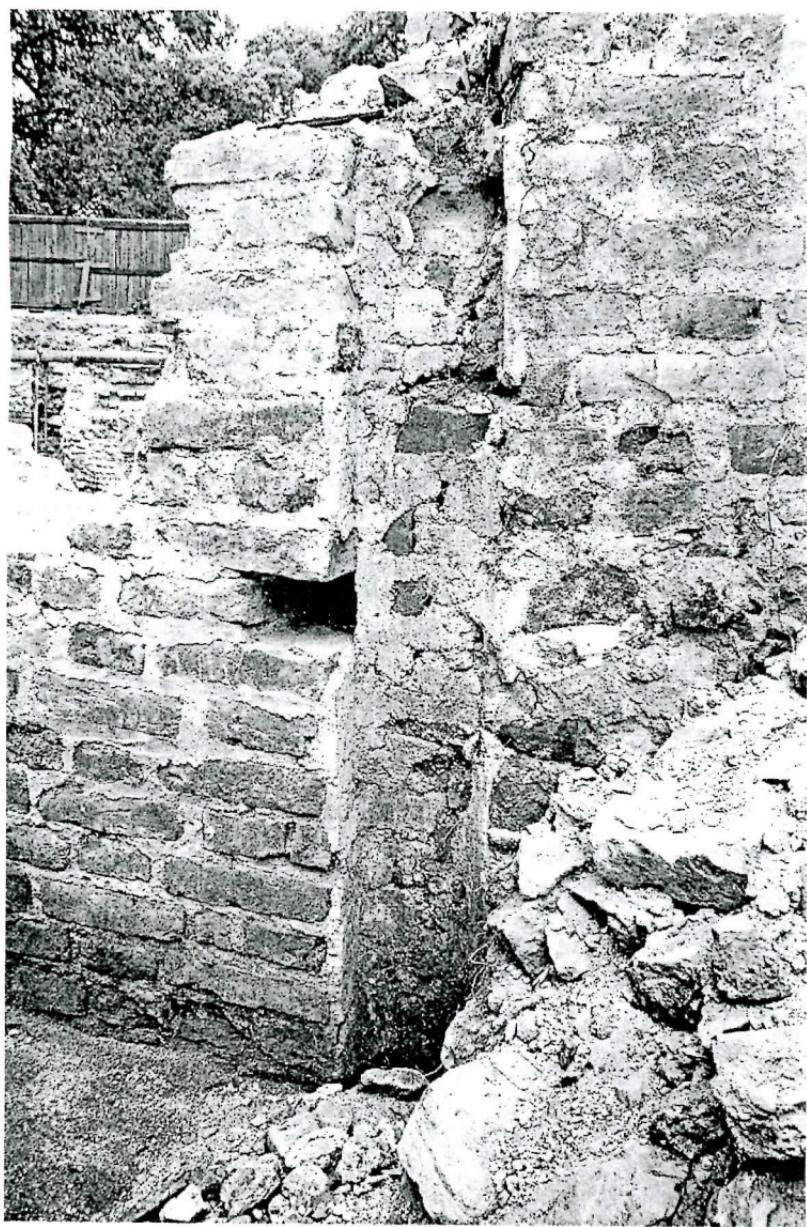

Pav. 68. Vaizdas į M 20 bokšto vidų. Už durų angos – griuvenos M 20 bokšto viduje.

Pav. 69. Durų angos į M 20 bokštą slenksčio žymės mūre. Priekyje – ankstesnio apvalaus bokšto vidinis kraštas.

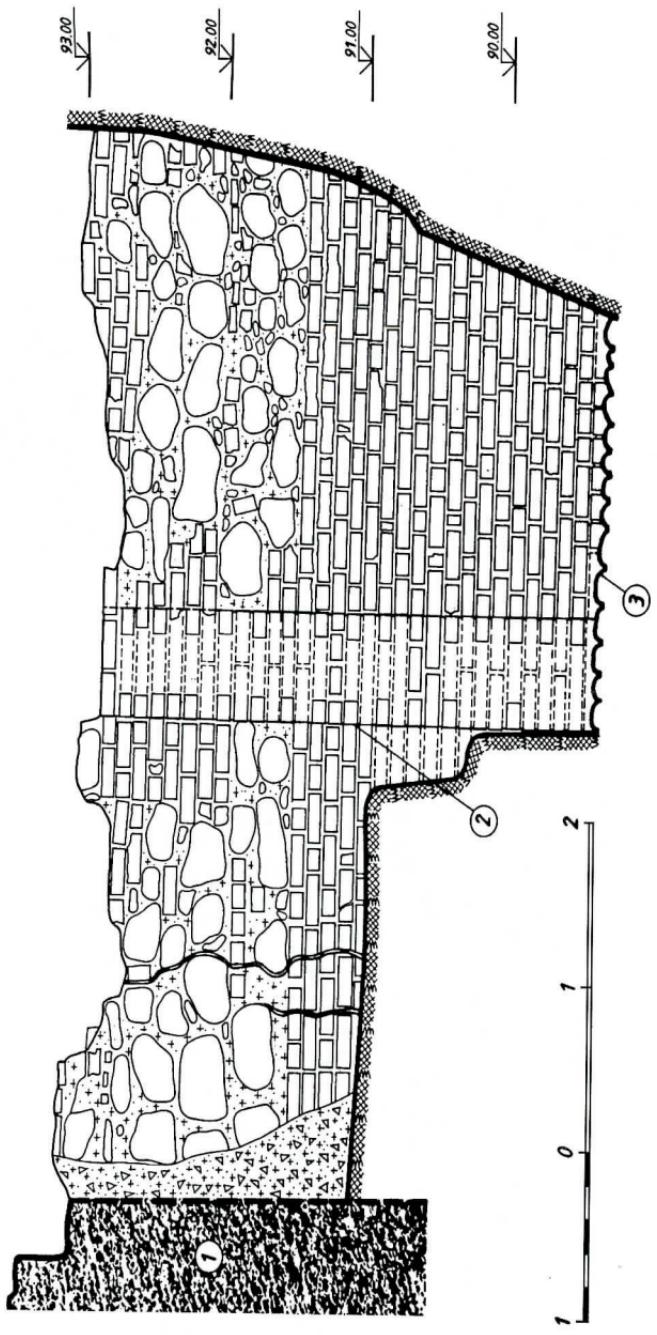
Pav. 70. Durų angos į M 20 bokštą rytinės sienelės fragmentas.

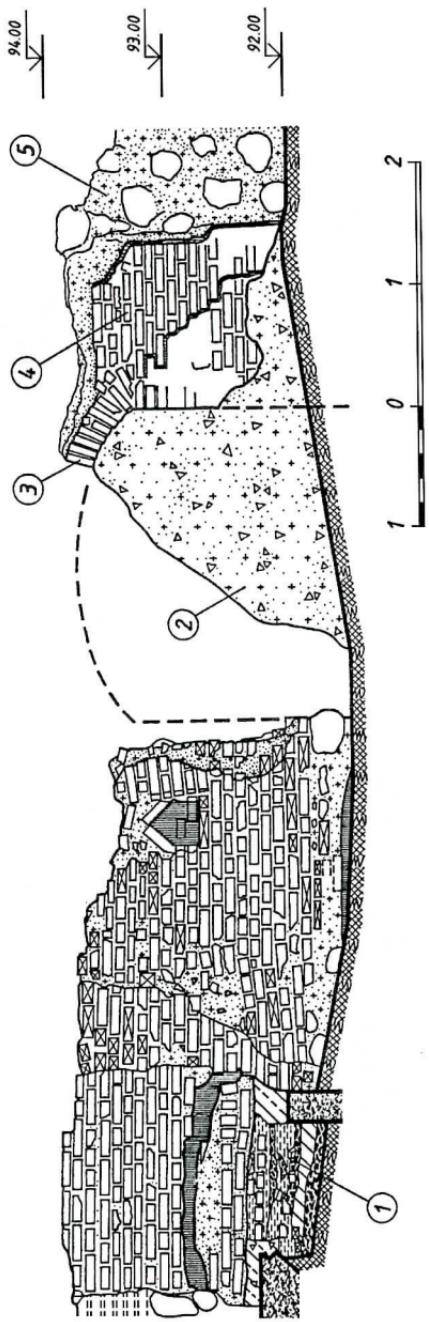
Pav. 71. N patalpos vi-dus. Priekiniame plane M 20 bokšto šiaurinė siena. Į kairę nuo jos – rūmų N patalpos pietinė siena.

Pav. 72. Kairėje M 20 bokšto šiaurinės sienos vidinis kraštas, dešinėje – rūmų šiaurės korpuso pietinės sienos pamatas.

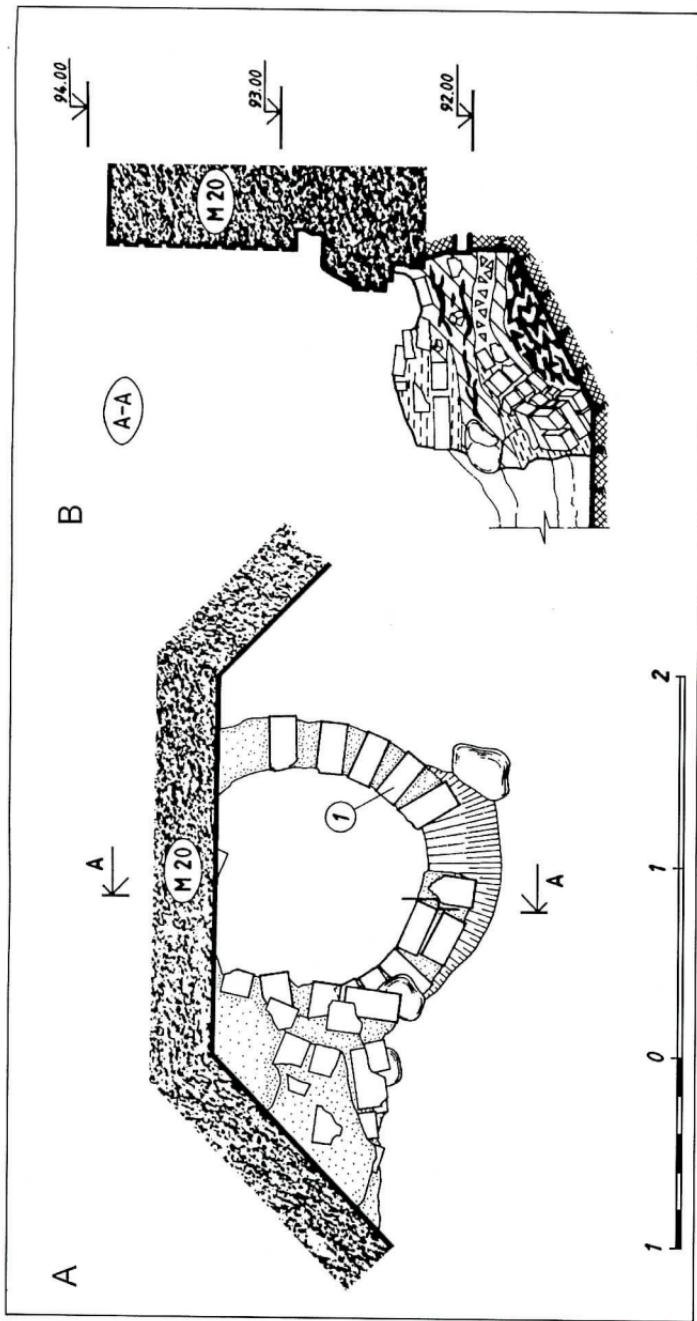

Pav. 73. M 20 bokšto štaurinės sienos liekanų vidinė išklotinė: 1 - siena tarp N rūsio ir M patalpos, 2 - ties M 20 bokšto kraštinių sandūra 20-26 cm storio mūro paplatejimas (mentė?), 3 - akmenų grindinys (bokšto pamato banketės viršus?).

Pav. 74. M 20 bokšto pietinės sienos liekanų vidinė išklotinė: 1 - židinio liekanos, 2 - griuvenos, paliktos skliauto fragmentai parenti, 3 – išlikęs tambūro skliauto fragmentas, 4 - gotikinis mūras, 5 - M 20 bokšto apardytas mūras.

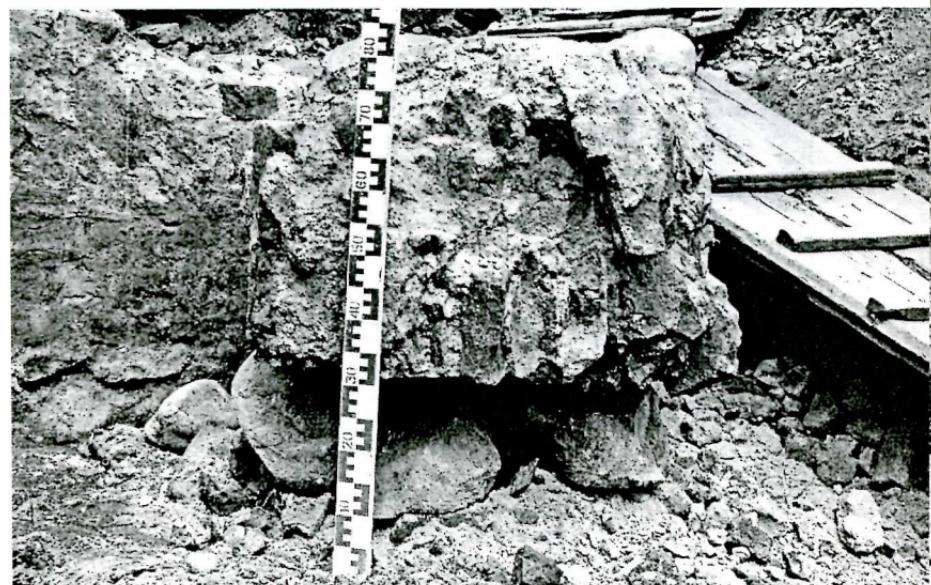

Pav. 75. M 20 bokšto liekanų viduje rasto židinio planas ir pjūvis A-A: A - židinio planas, I - židinio kontūrų formuojančių stienele.

Pav. 76. M 20 bokšto liekanų vidus. Priekiniame plane kairėje guli tarp griuvenų rastas su īgaubtu paviršiumi mūro luitas, už jo —M 20 bokšto vakarinéje dalyje, buvusio tamburo skliauto fragmentas.

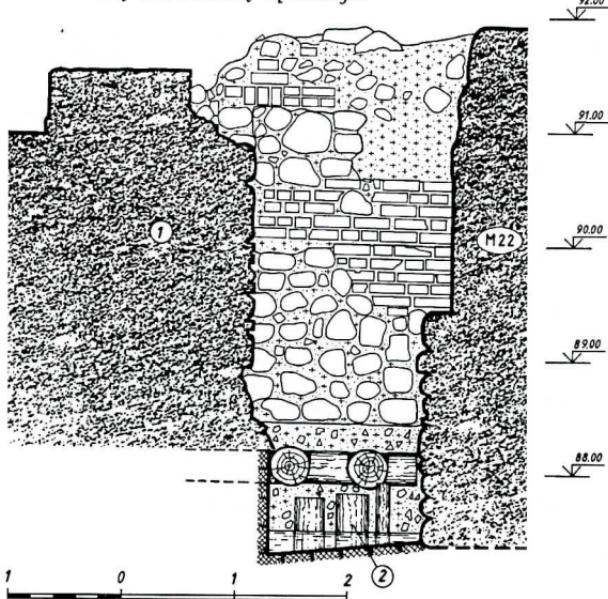
Pav. 77. Mūro gabalas prie šiaurės korpuso pietinės sienos pamatu M 20 bokšto liekanų viduje.

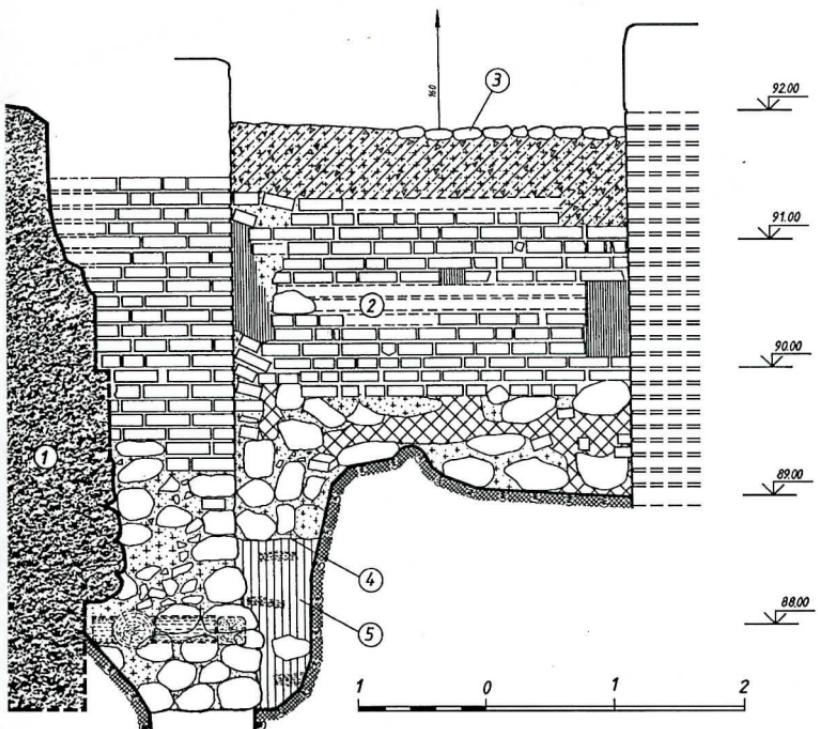

Pav. 78. Niša žibintui M 20 bokšto vidaus pietinėje sienoje.

Pav. 79. M 22 vartų vakarinės sienos vidinė išklotinė: 1 - M rūsio šiaurinė siena, 2 - medžio konstrukcijos, rastos M 22 vartų viduje, kultūrinių sluoksnių apačioje.

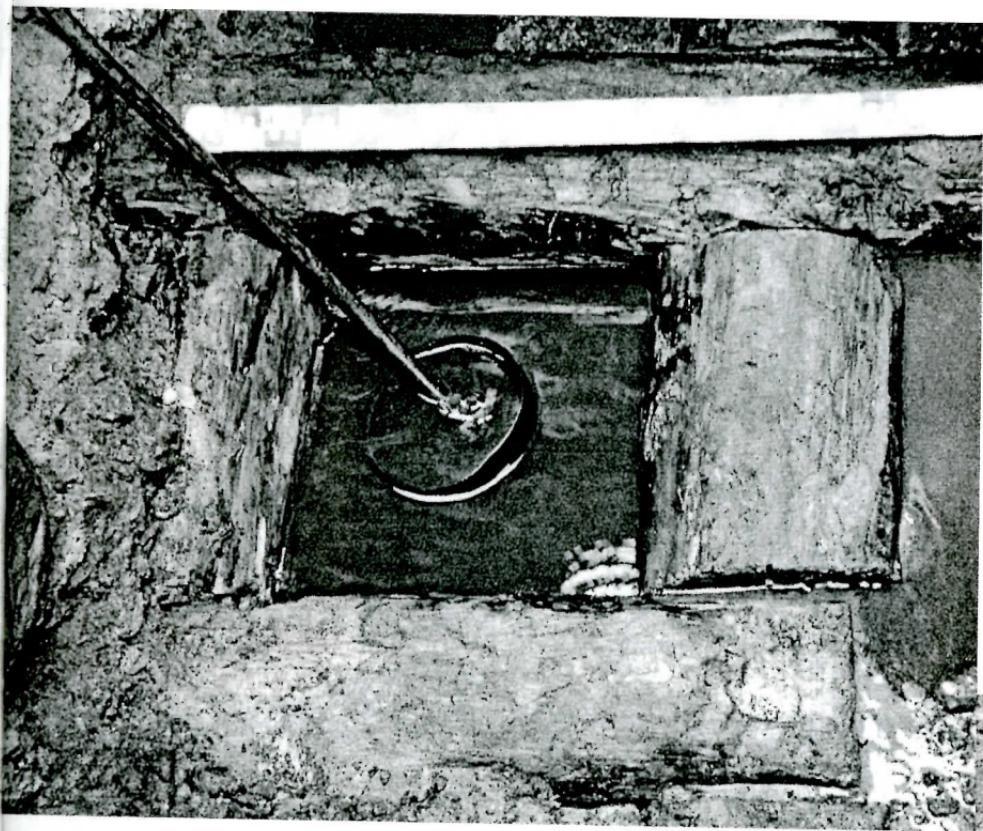
Pav. 80. M 22 vartų šiaurinės sienos vidinė išklotinė: 1 - M 22 vartų vakarinė siena, 2 - vartų angos užmūrijimas, 3 - grindinys, įrengtas po vartų angos apatinės dalies užmūrijimo, 4 - užmūrijimo apačia, 5 - juoda žemė su mediena, skiedromis.

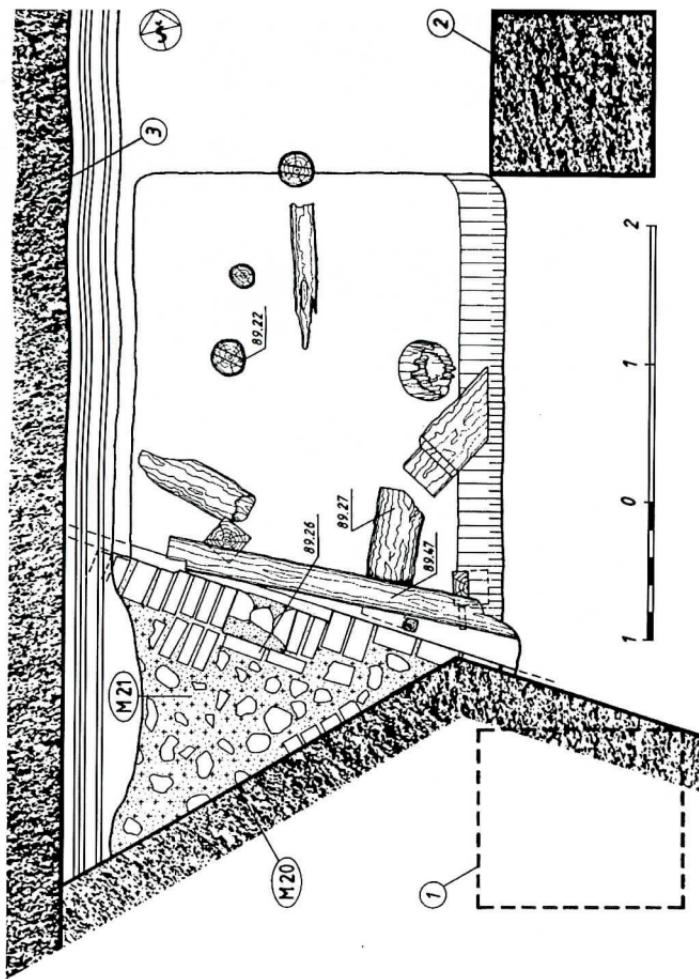
Pav. 81. M 22 vartų šiaurinės vidinis kampas.

Pav. 82.
Duobė M
22 bokšto
viduje. Dug-
ne – medi-
nių konst-
r u k c i j u
liekanos.

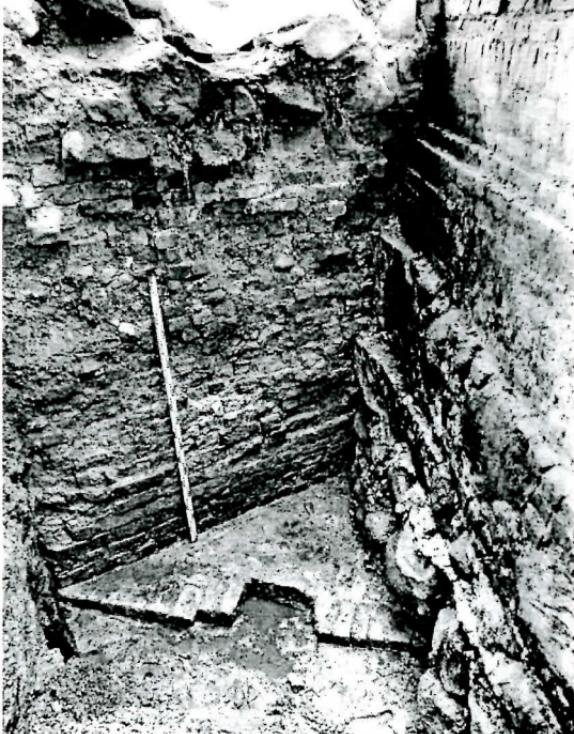

Pav. 83. Duobės dugnas su medinių konstrukcijų liekanomis M 22 bokšto viduje.

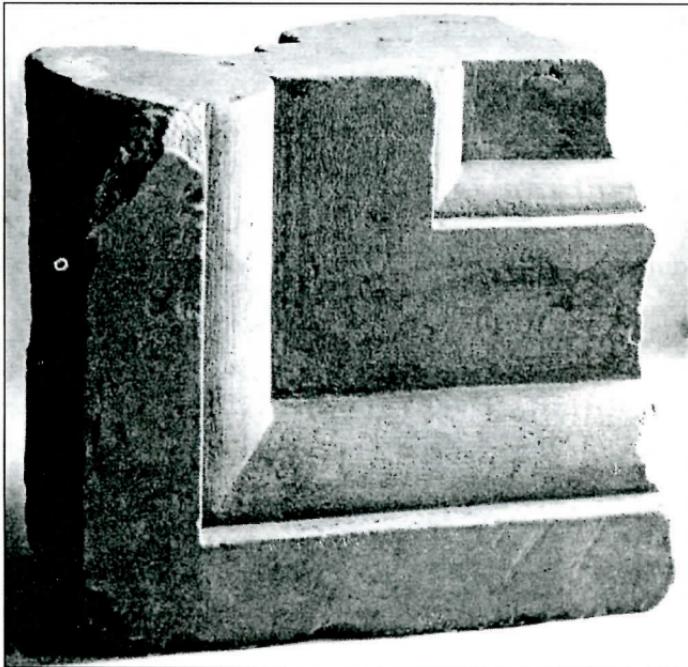
Pav. 84. Duobė N patalpoje. M 21 mūro fragmentas M20 bokšto šiaurinėje dalyje: 1 ir 2 - N patalpos vidaus atramos, 3 - siena tarp M rūsio ir N patalpos.

Pav. 85. Duobė
N patalpoje.
Jos dugne M
21 mūro frag-
mentas, už jo
vertikalus mū-
ras — tai M 22
bokšto šiaurinė
siena.

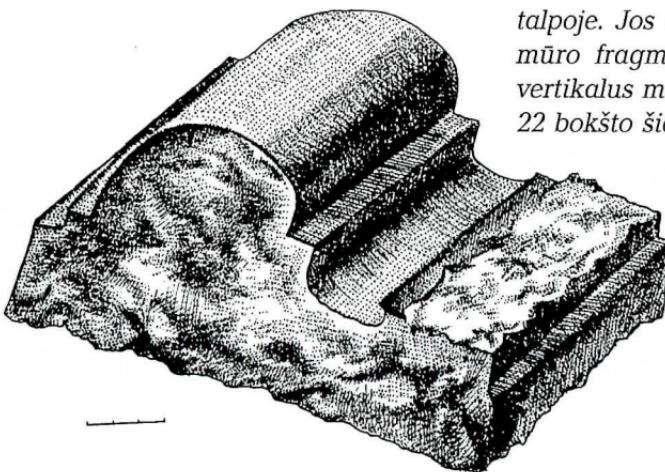
Pav. 86. *N*
patalpos vaka-
rinė sienos.
Apačioje kairė-
je — M 21 mūro
fragmentas.

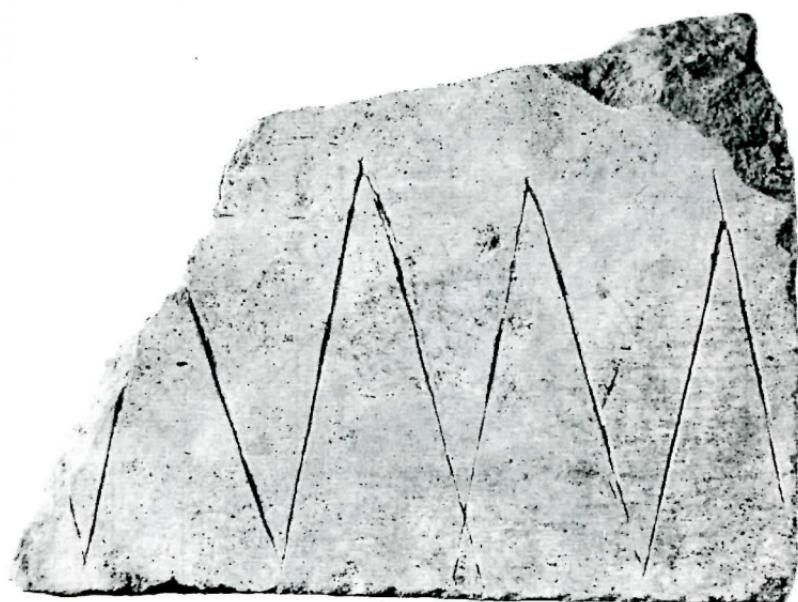

Pav. 84. Duobė N patalpoje. M 21 mūro fragmentas M20 bokšto šiaurinėje dalyje: 1 ir 2 - N patalpos vidaus atramos, 3 - siena tarp M rūsio ir N patalpos.

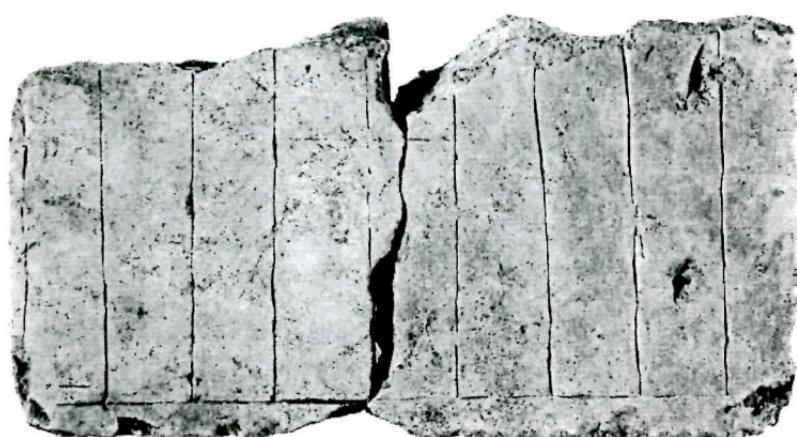
Pav. 85. Duobė N patalpoje. Jos dugne M 21 mūro fragmentas, už jo vertikalus mūras – tai M 22 bokšto šiaurinė siena.

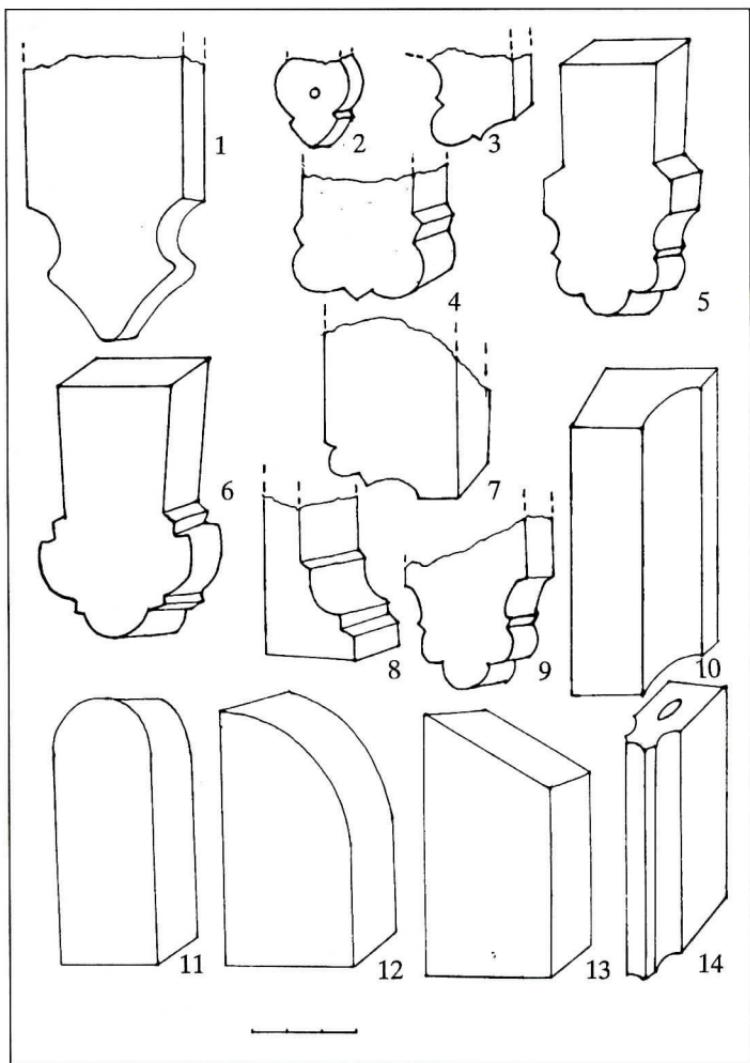

Pav. 89. Klinties plokščių dalis iš griuvenų L rūsyje.

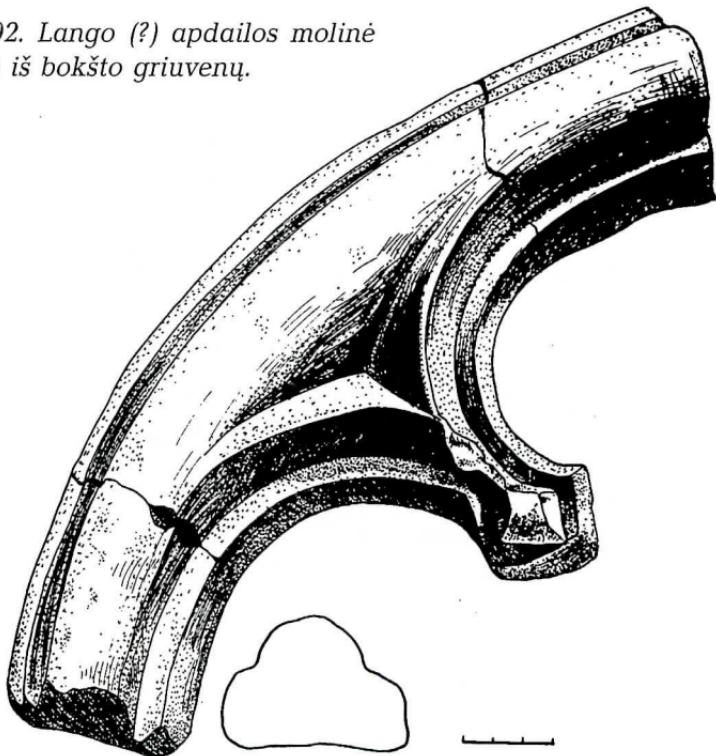
Pav. 90. Klinties plokščių dalys iš griuvenų L rūsyje

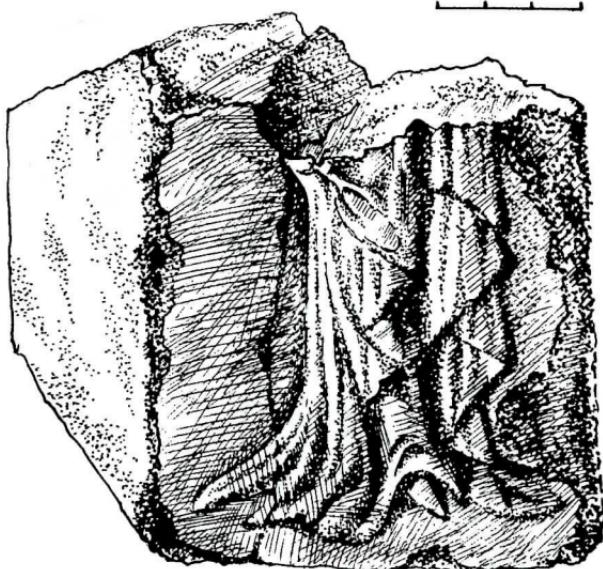
Pav. 91. Plokščia čerpė (1), figūrinės ir nerviūrinės plytos.

Pav. 92. Lango (?) apdailos molinė
detalė iš bokšto griuvenų.

Pav. 93. Dalis plytelės su dviuodege sirena iš rūmų vidinio
kiemo prie L rūsio pamatų.

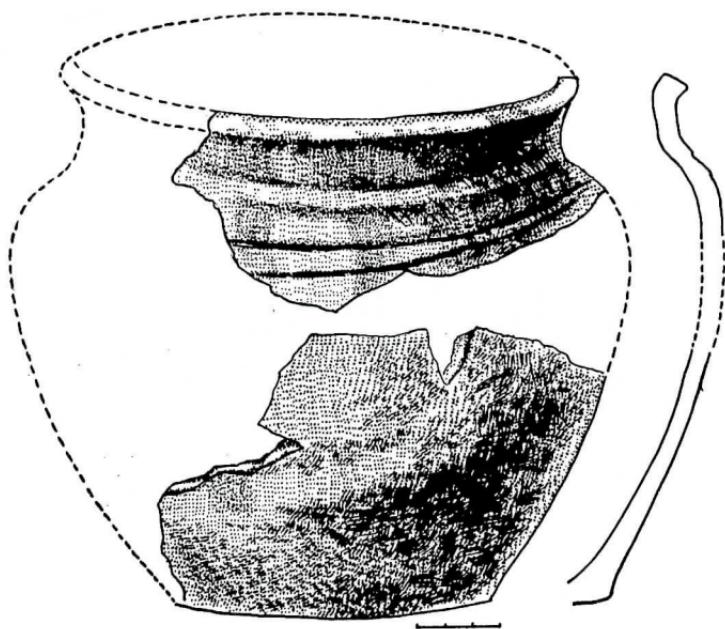
Pav. 94. Plytos fragmentas iš griuvėnų prie rūmų pietinių vartų.

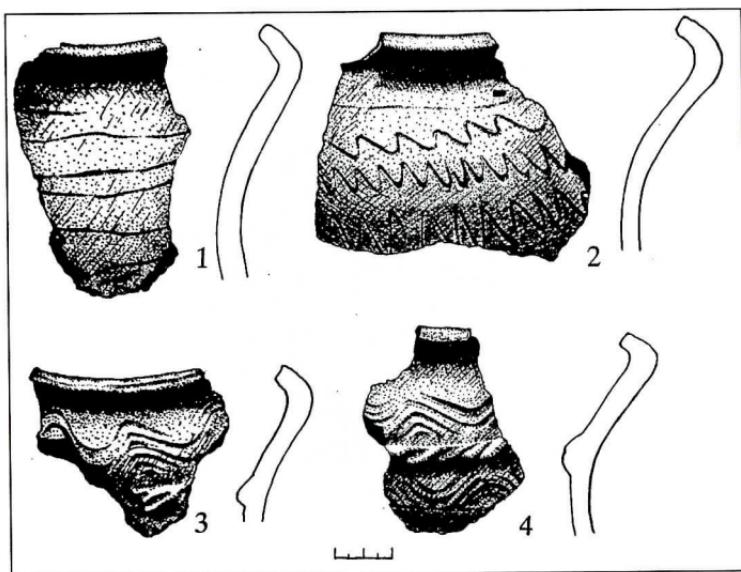
Pav. 95. Plytos fragmentas iš Trakų salos pilies (radinys Trakų istorijos muziejuje).

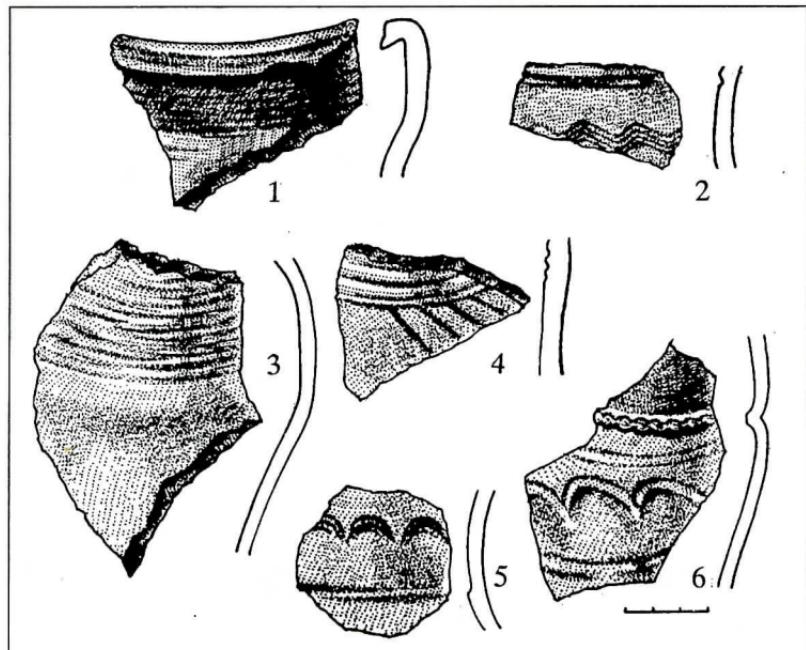
Pav. 96. Plokščios
čerpės fragmentas iš
M rūsio šiaurės rytų
dalies.

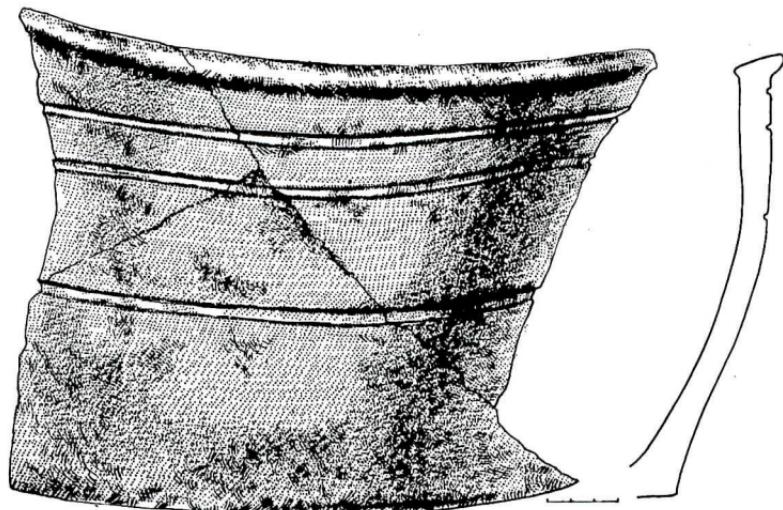
Pav. 97. Puodas, rastas su sudegusiais arbaleto strėlių antgaliais vidiniame rūmų kieme šalia vakarų korpuso.

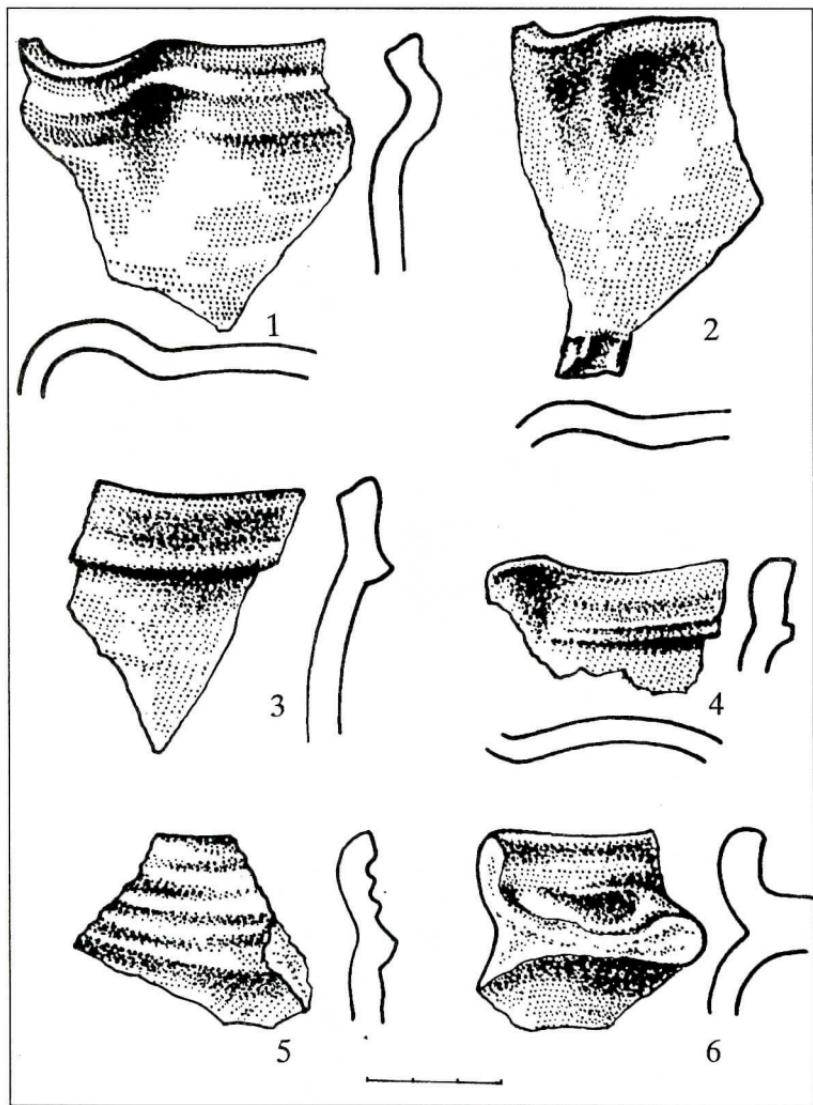

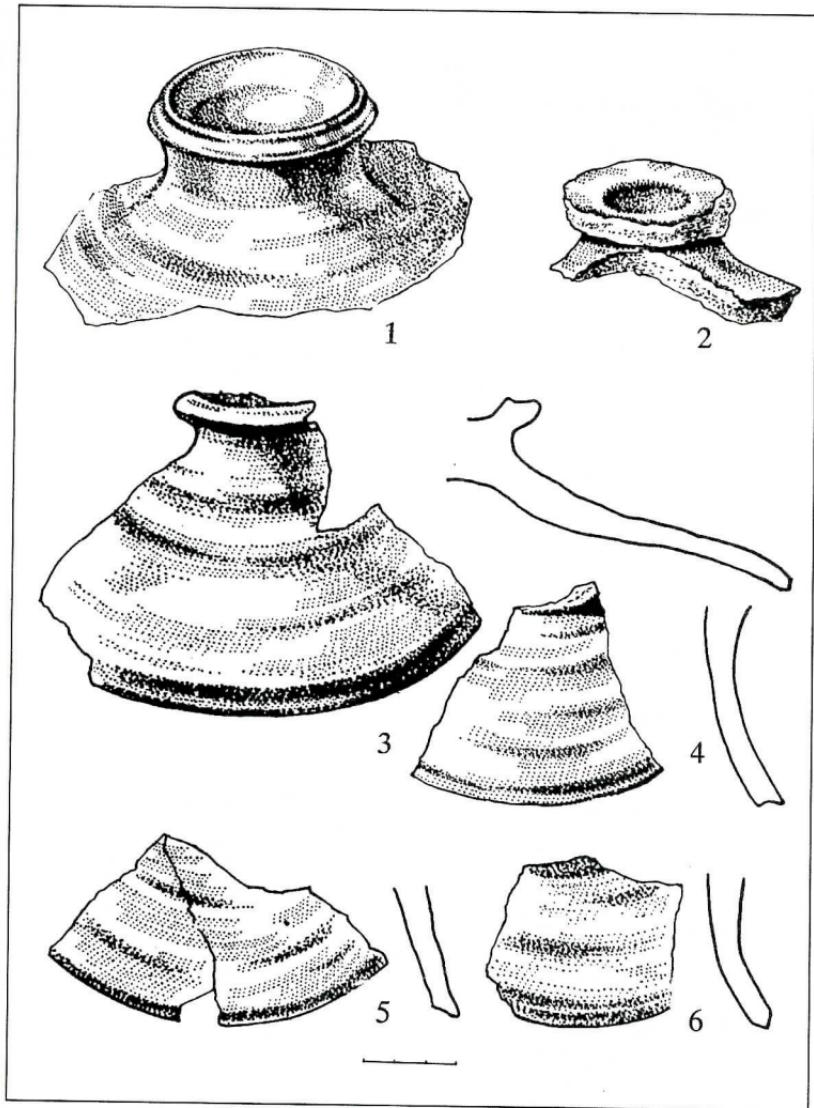
Pav. 98-99. Puodų šukės, rastos vidiniame rūmų kieme šalia vakarų korpuso.

Pav. 100. Dubens dalis iš vidinio rūmų kiemo šalia vakarų korpuso.

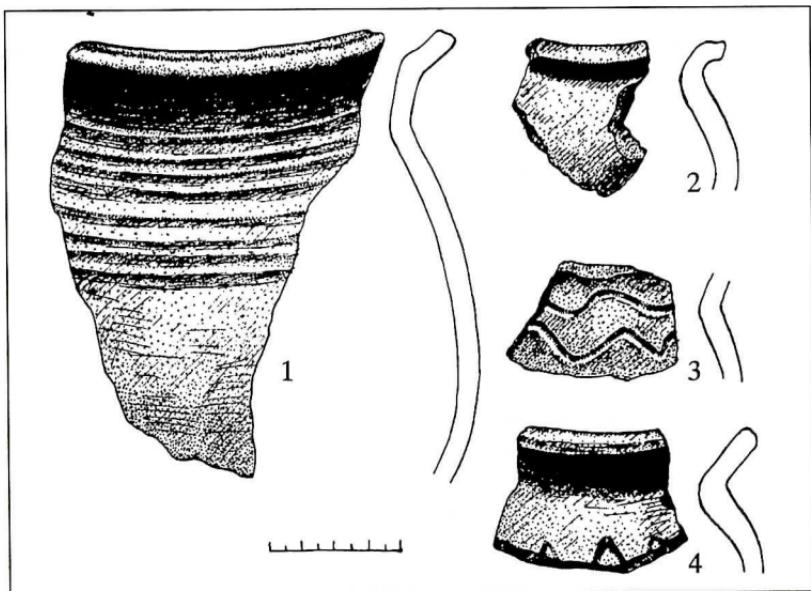

Pav. 101. Asočių šukės iš vidinio rūmų kiemo šalia vakarų korpuso.

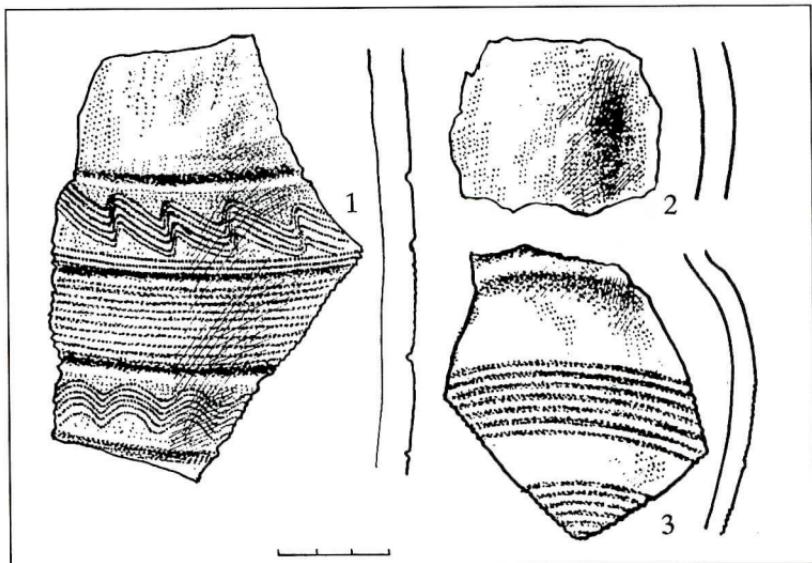

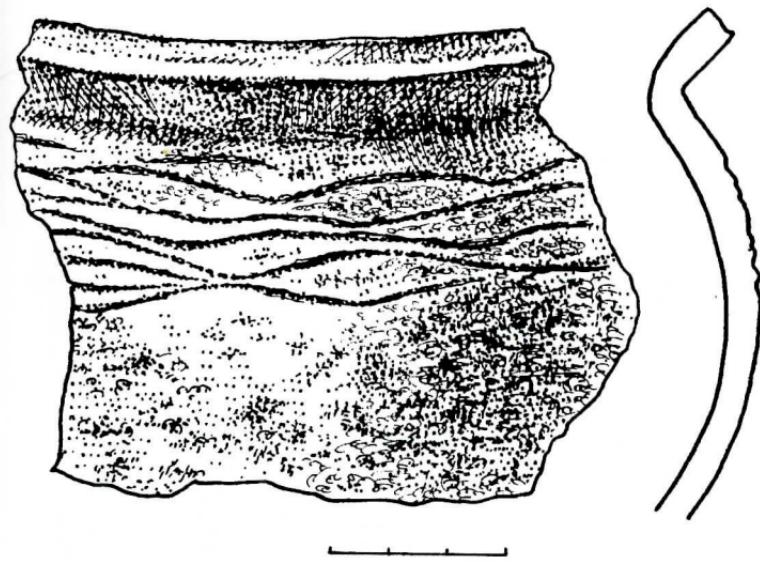
Pav. 102. Molinių dangtelii liekanos iš vidinio rūmų kiemo šalia vakarų korpuso.

Pav. 103. Puodų šukės, rastos prie bokšto pietvakarių kampo.

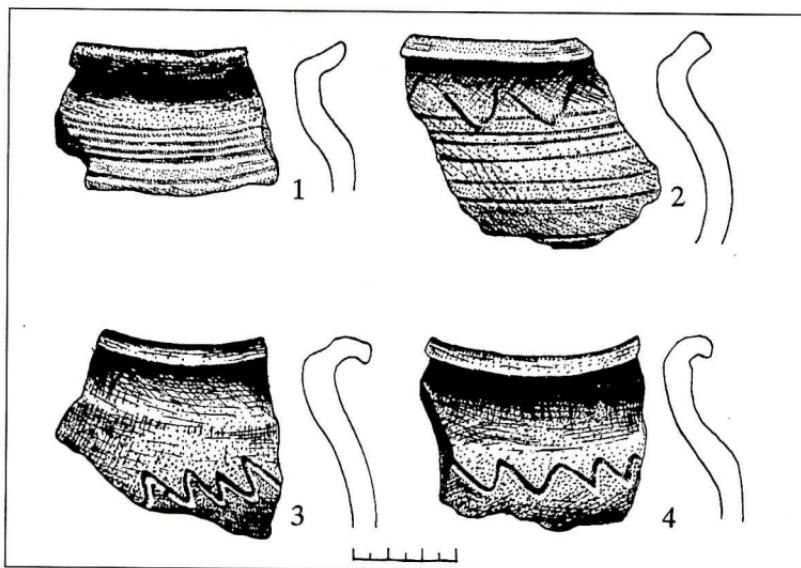
Pav. 104. Puodų šukės iš bokšto vidaus vakarinio krašto.

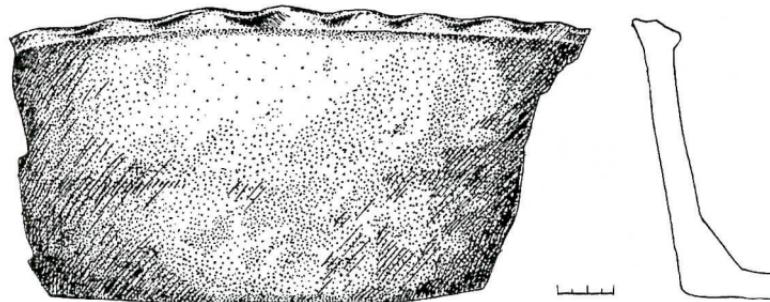

Pav. 105. Puodo šukė iš sluoksnių po rūsio M asla, prie rūmų šiaurinės sienos pamatų.

Pav. 106. Puodų šukės iš XV a. sluoksnių prie bokšto šiaurinės sienos.

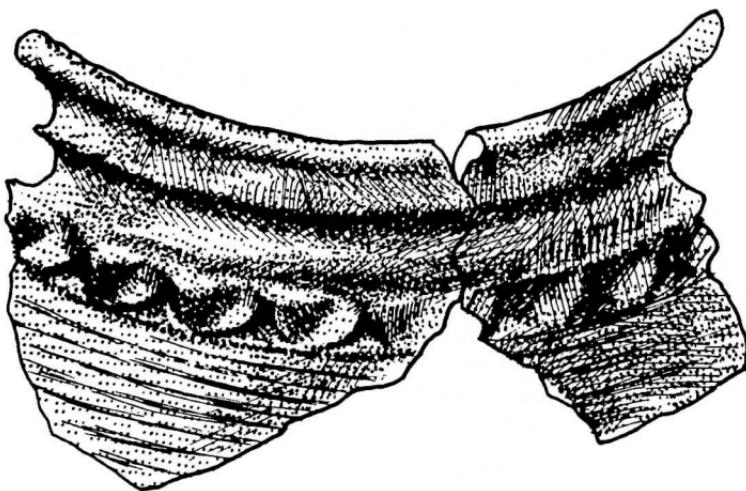

Pav. 107. Dubens fragmentas iš griuvenų K rūsyje.

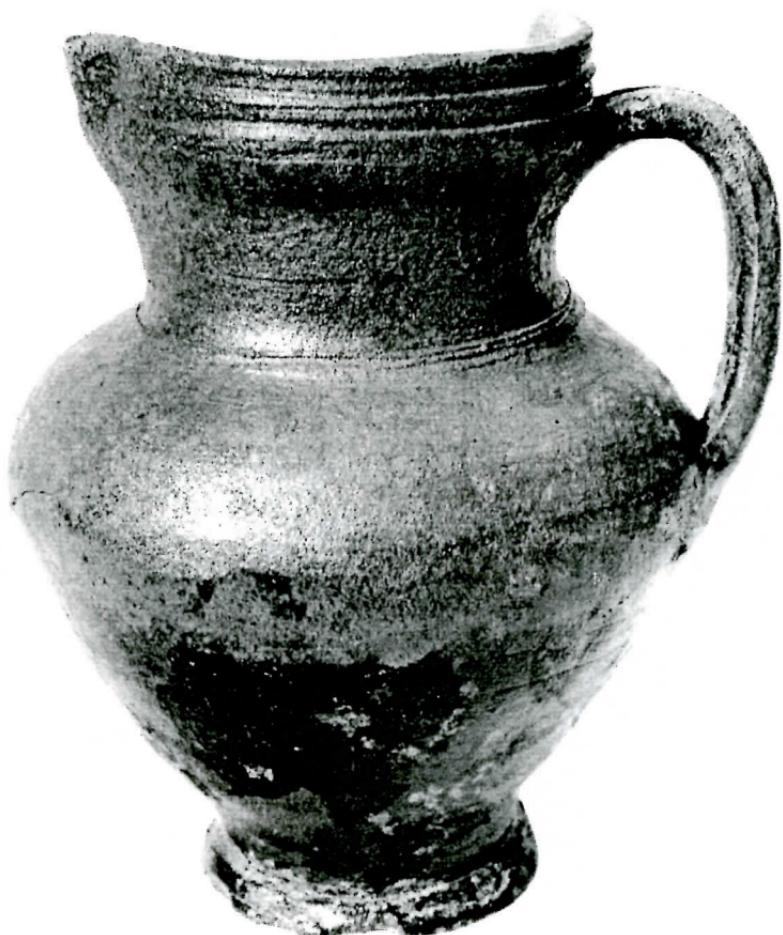
Pav. 108-109. Puodai iš vakarų korpuso tualetu.

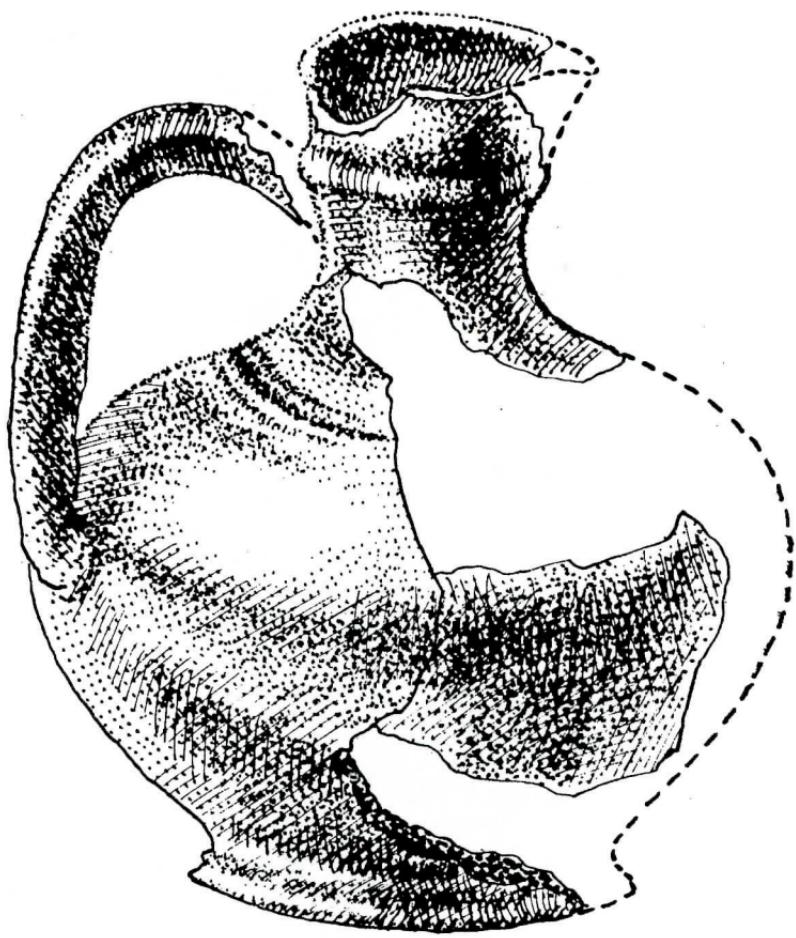
Pav. 110. Puodo šukė iš vakarų korpuso tualetu.

Pav. 111. Puodas iš vakarų korpuso tualetu.

Pav. 112. Aşotis iš vakarų korpuso tualetu.

Pav. 113. Aesopelis iš griuvėnų L rūsyje.

Pav. 114. Asočio dalis iš griuvenų L rūsio šiauriniame gale.

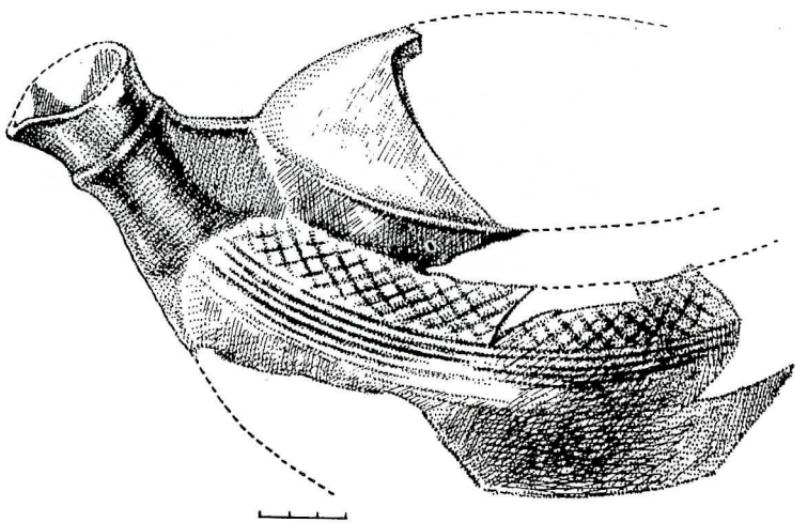
Pav. 115-116. Lékštė iš griuvenų L rūsio vakariniame krašte.

Pav. 117-118. Lékštė iš griuvenų L rūsio vakariname krašte.

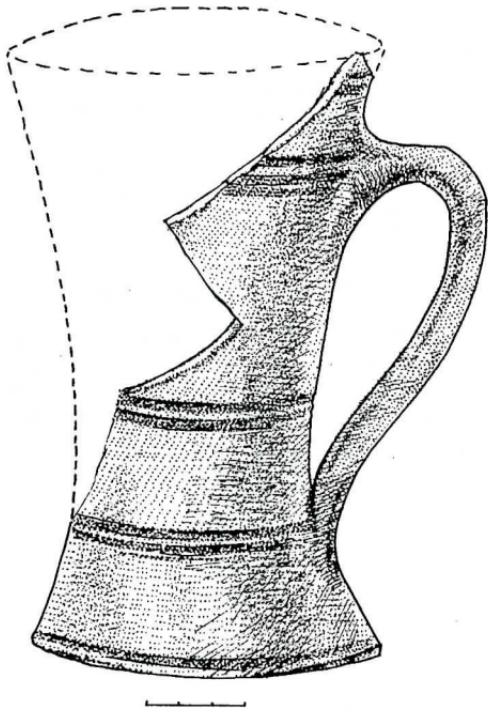

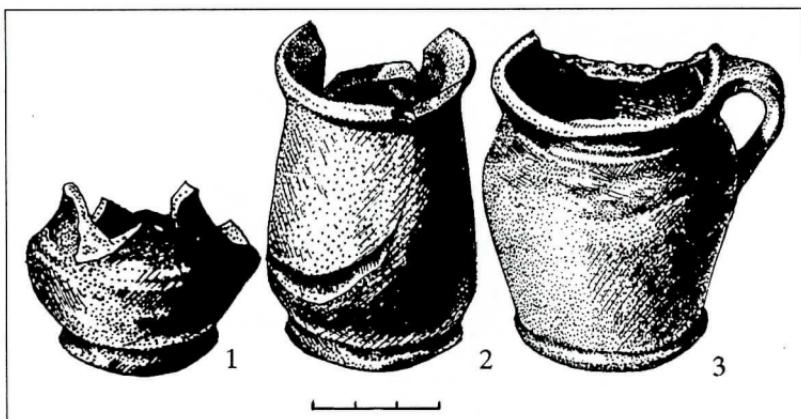
Pav. 119. Arbatinukas iš griuvenų L rūsyje.

Pav. 120-121. Bokalas iš griuvenų L rūsyje.

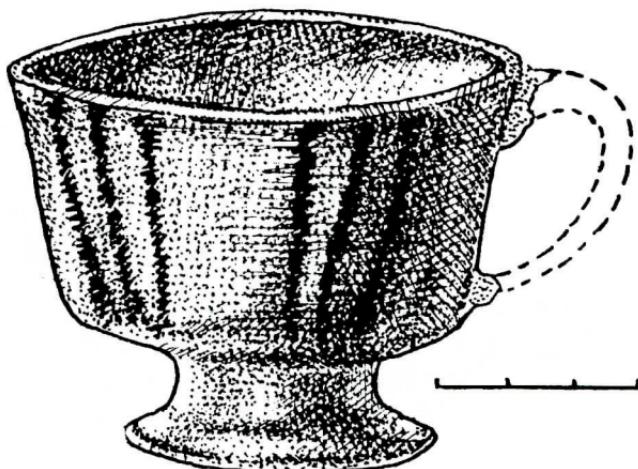
Pav. 122. Maži moliniai puodeliai: 1, 3 iš griuvenų L rūsyje, 2 - iš K rūsio.

Pav. 123. Taure
iš L rūsio.

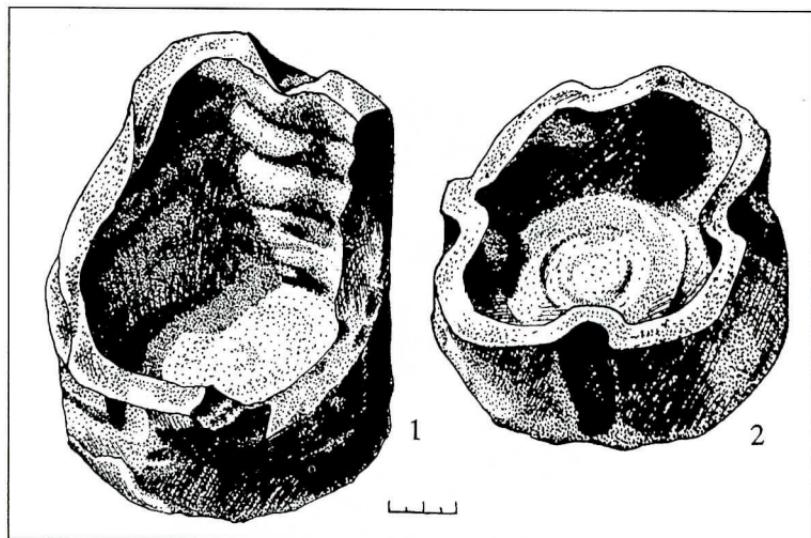
Pav. 124. Taurelė iš rūmų pietinių vartų bokštelo griuvenų.

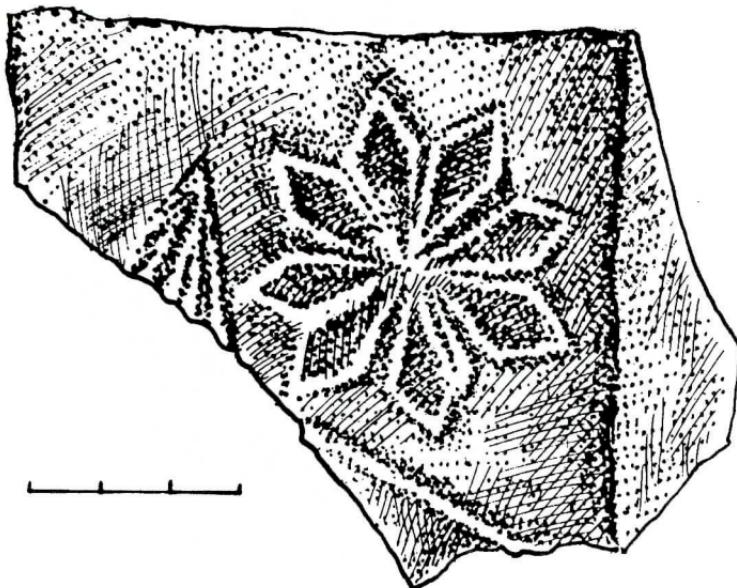
Pav. 125-126. Gertuvė
iš L rūsio griuvenų.

Pav. 127. Puodyninių koklių fragmentai iš rūmų pietinių vartų patalpos šiaurės vakarų kampo.

Pav. 128. Koklio fragmentas iš sluoksninių prie bokšto šiaurinės sienos.

Pav. 129. Koklio fragmentas iš rūmų vidinio kiemo, po grindiniu (rastas sluoksnyje su sudegusiais akmeniniais sviediniais).

Pav. 130. Koklis su Leono Sapiegos herbu.

Pav. 131. Koklis su Povilo Sapiegos herbu.

Pav. 132. Koklių fragmentai su Aleksandro Chodkevičiaus herbu.

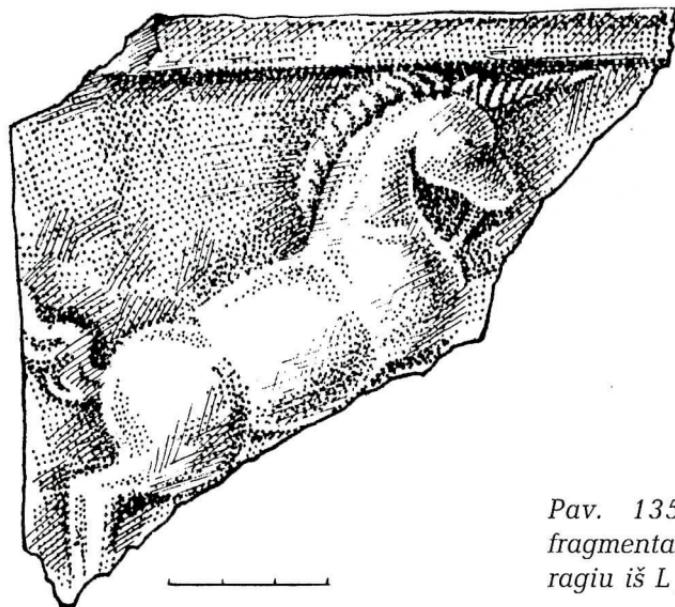

Pav. 133. Koklis su Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės herbu (rekonstrukcija).

Pav. 134. Koklis su feniku iš L rūsio.

—

Pav. 135. Koklio fragmentas su vienaragiu iš L rūsio.

Pav. 136. Koklis su liūtu iš L rūsio.

Pav. 137. Koklis su amūru iš N patalpos.

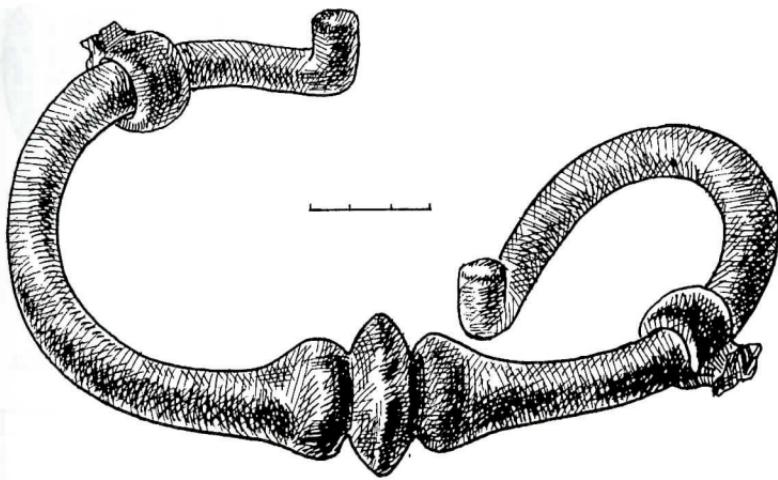

Pav. 138. Sudegę strėlių antgaliai ir apkaustai vidiniame rūmų kieme prie vakarų korpuso pamatų.

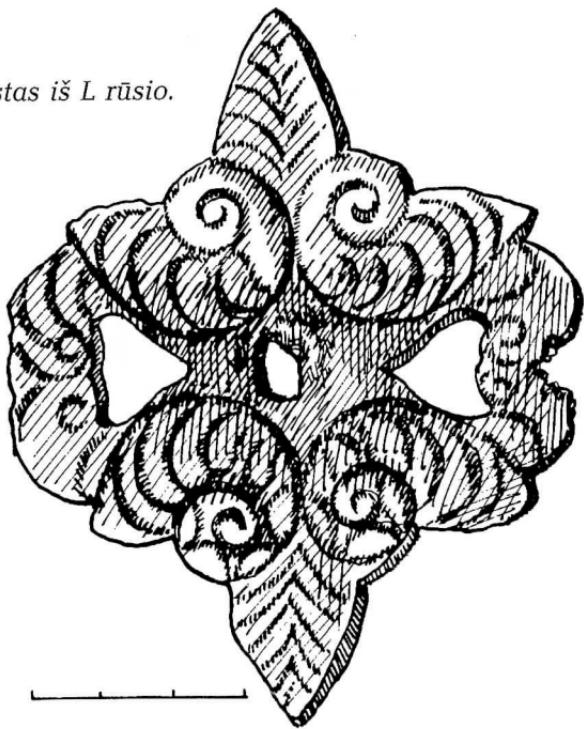
Pav. 139. Apdegės vežimo (?) apkolas iš vidinio rūmų kiemo prie vakarų korpuso pamatų.

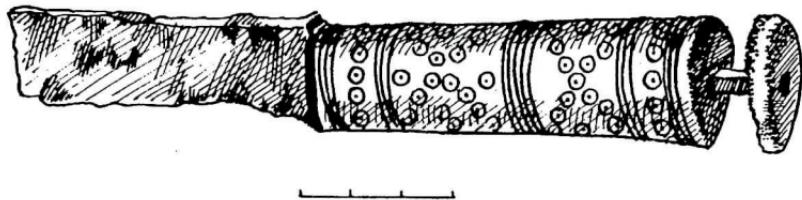

Pav. 140. Rankena iš *L. rūsio* pietvakarių kampo.

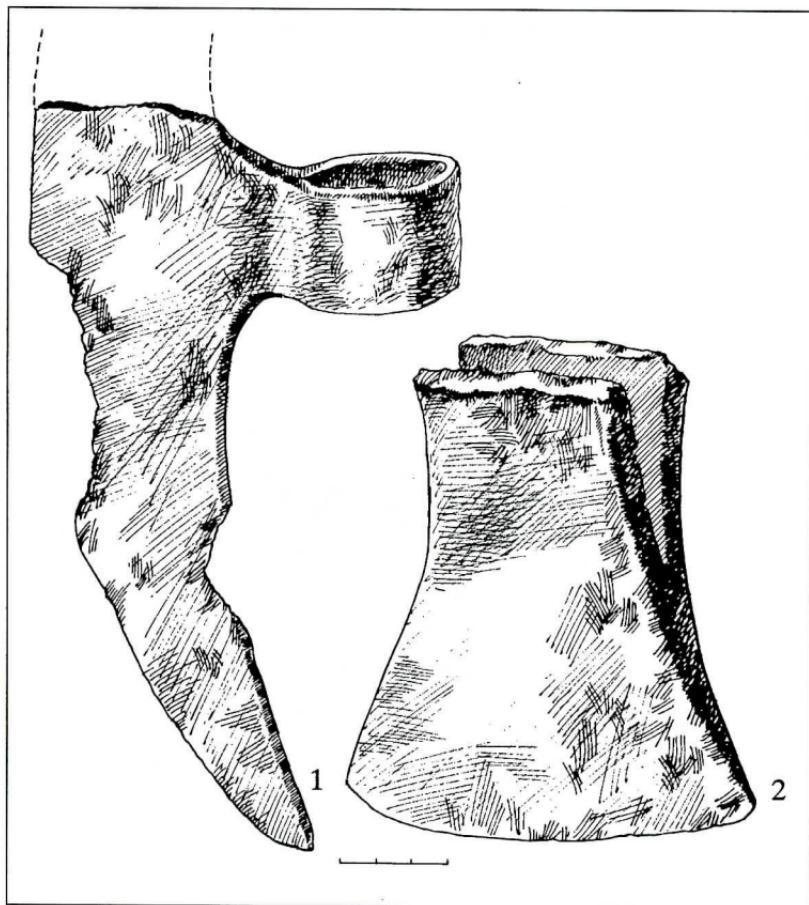
Pav. 141. Apkaustas iš *L. rūsio*.

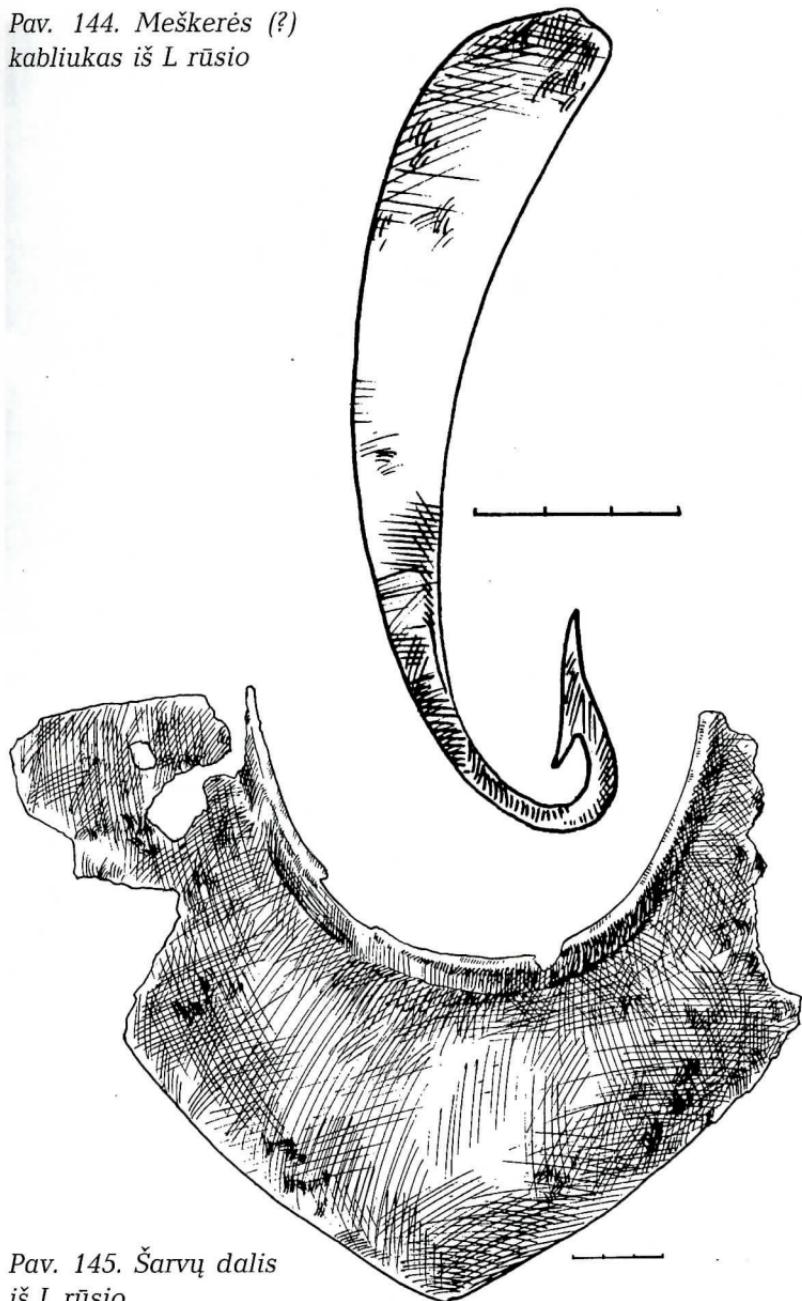

Pav. 142. Peilio dalis su kauline rankena iš L rūsio.

Pav. 143. Alebardo dalis ir kirvis nudaužta pentimi iš L rūsio.

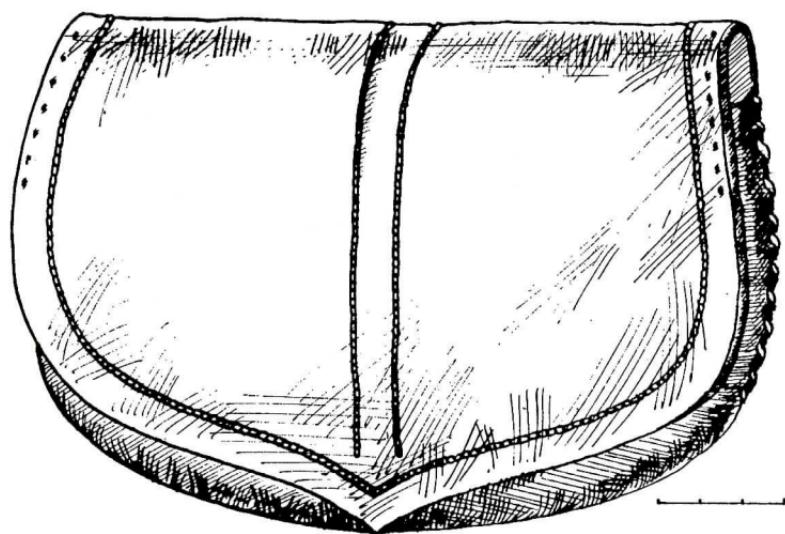
Pav. 144. Meškerės (?)
kabliukas iš L rūsio

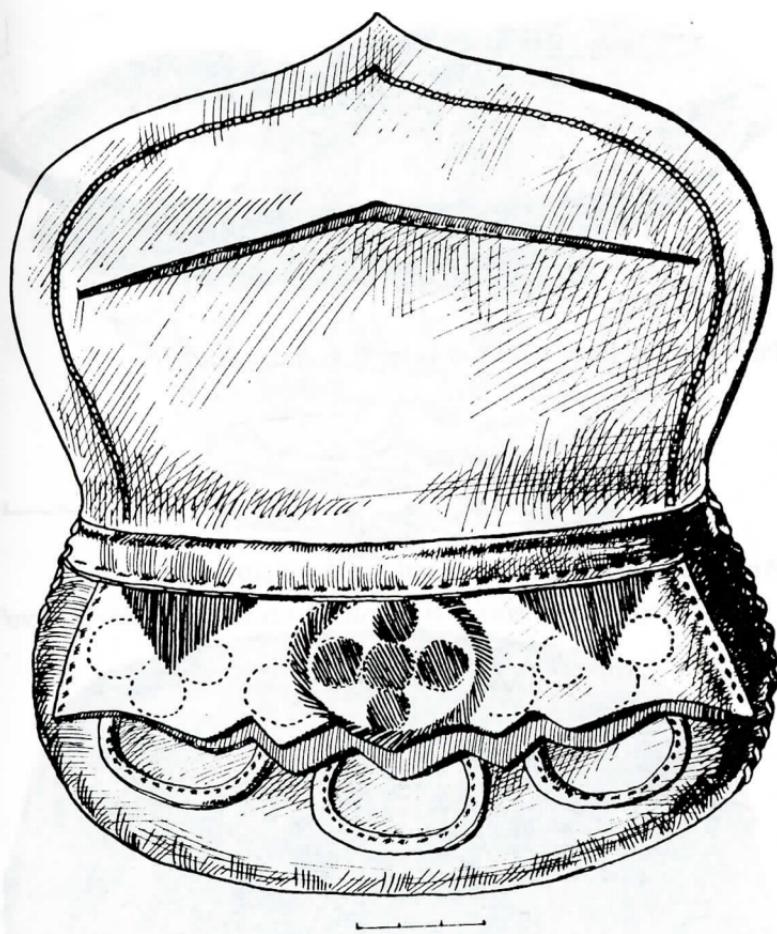

Pav. 145. Šarvų dalis
iš L rūsio.

Paš. 146. Akmeniniai sviediniai rūmų vidinio kiemo vakarinėje dalyje.

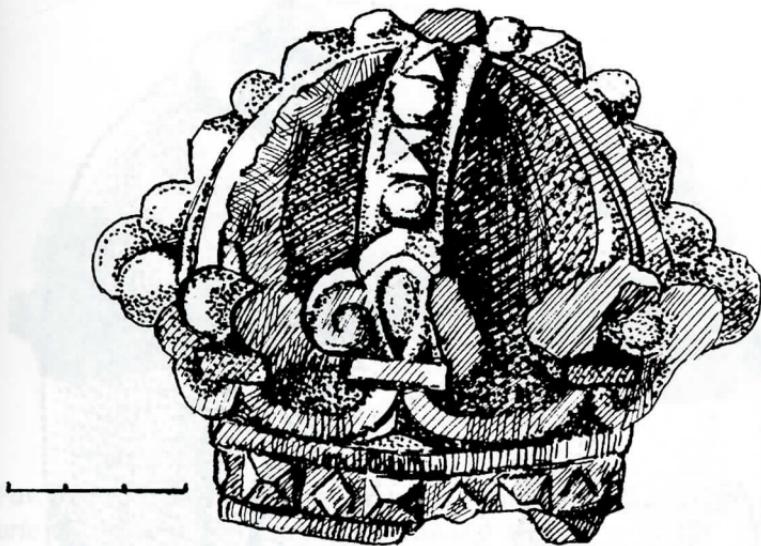
Pav. 147-148. Odinė rankinė iš vakarų korpuso tualetų.

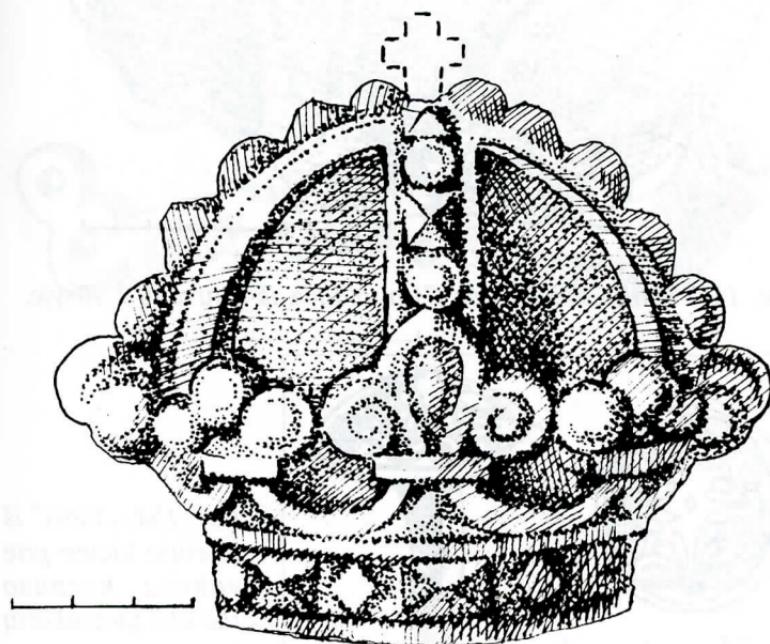
Pav. 149. Medinė gelda iš vakarų korpuso tualetu.

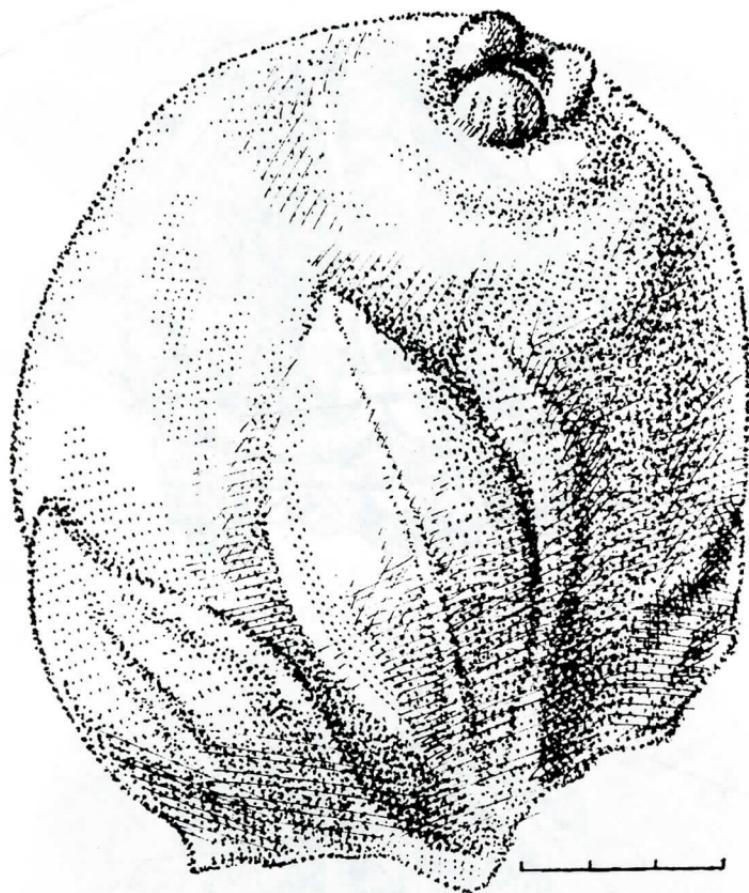
Pav. 150. Vaško gabalas iš vakarų korpuso tualetu.

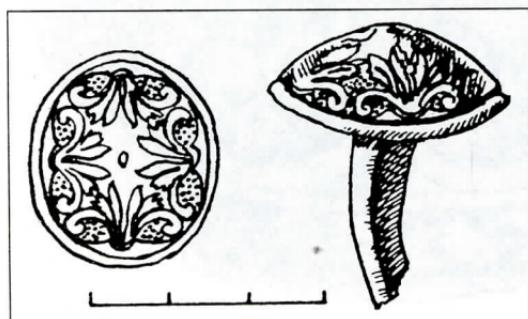

Pav. 151-152. Smiltainio karūnėlė iš griuvenų L rūsyje.

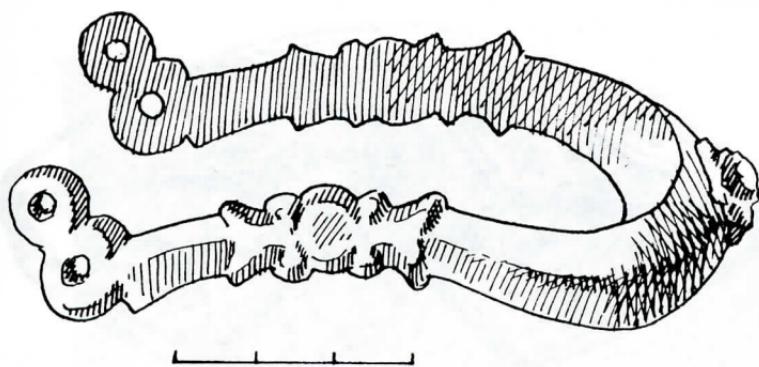
Pav. 153. Smiltainio buožės (?) nuolauža iš griuvenų L rūsyje.

Pav. 154. „Viniš“ iš išorinio kiemo prie vakarų korpuso tualetu pietvakarių kampo.

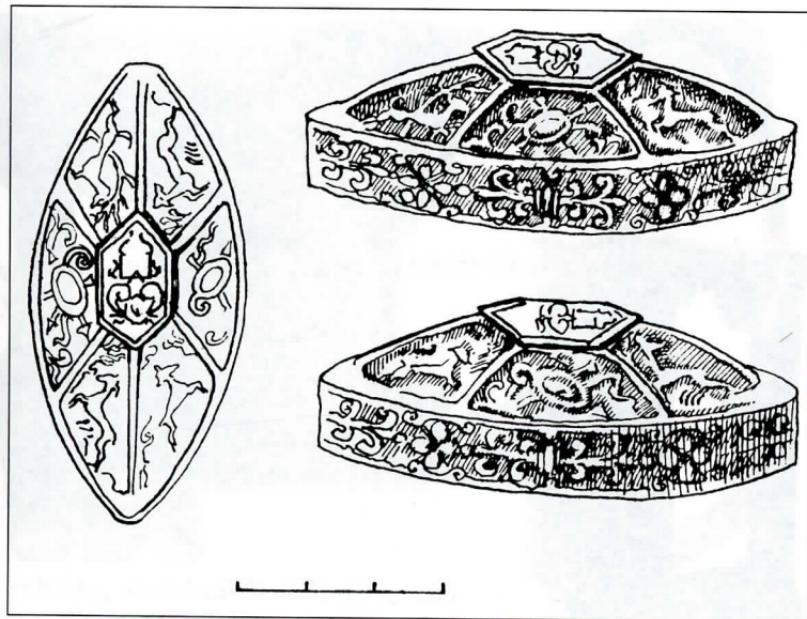
Pav. 155-156. Žalvarinis paausuotas pentinas iš išorinio kiemo prie vakarų korpuso tualetu pietvakarių kampo.

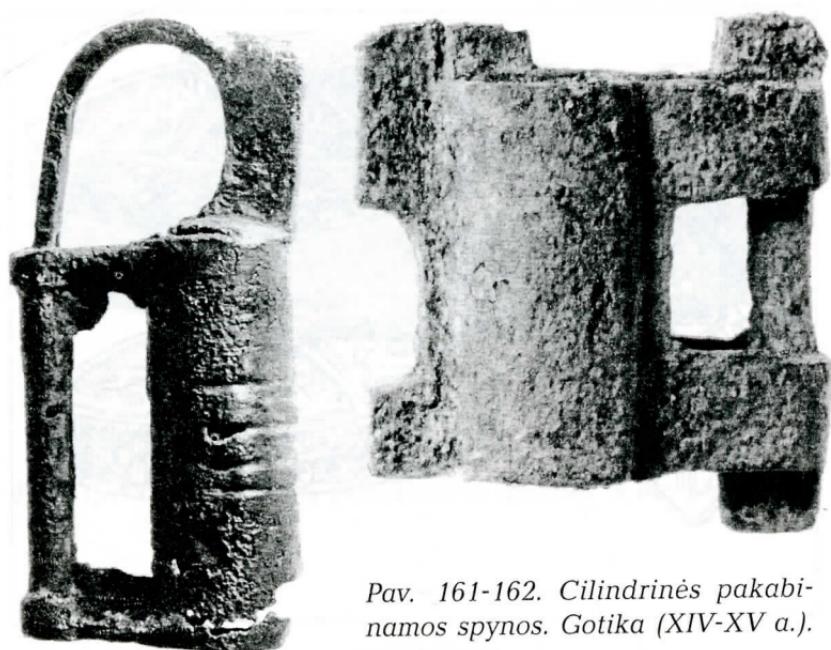

Pav. 157-159. Žalvarinis paausotas apkolas iš ten pat.

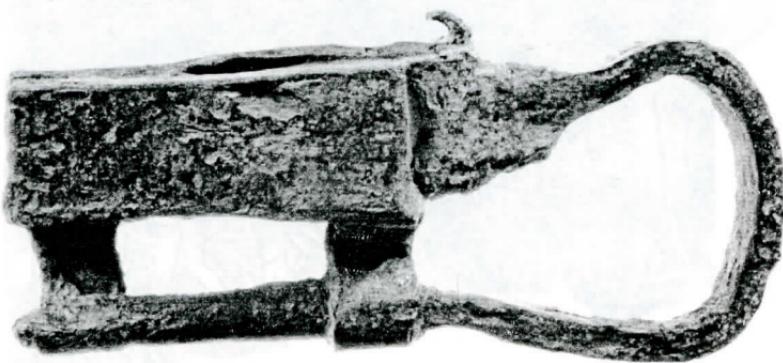

Pav. 160. Balto metalo plokštelė -
apkalo (?) dalis iš L rūsio griuvenų.

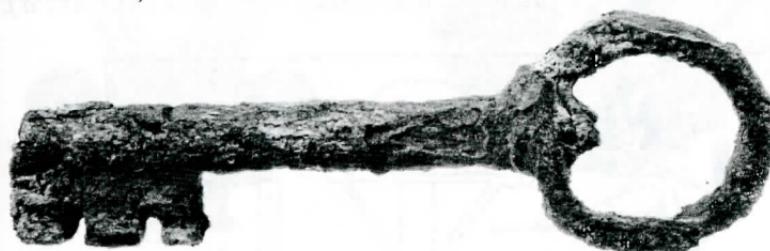
Pav. 161-162. Cilindrinės pakabinamos spynos. Gotika (XIV-XV a.).

Pav. 163. Stačiakampė pakabinamoji spyna. Gotika – renesanso riba (XV-XVI a.).

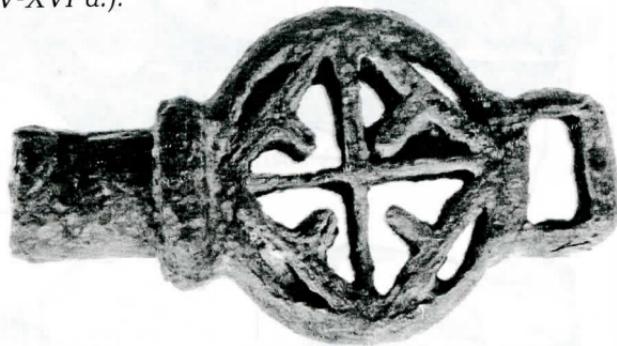
Pav. 164. Raktas cilindrinei pakabinamajai spynai. Gotika (XIV-XV a.).

Pav. 165. Raktas trikampei pakabinamajai arba įleidžiamajai spynai.

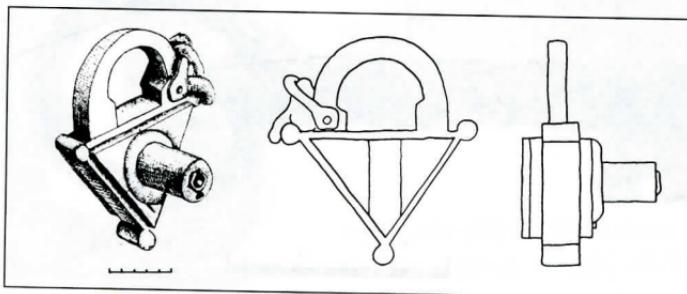
Pav. 166. Ažūrinė rako galvutė.

Renesansas (XV-XVI a.).

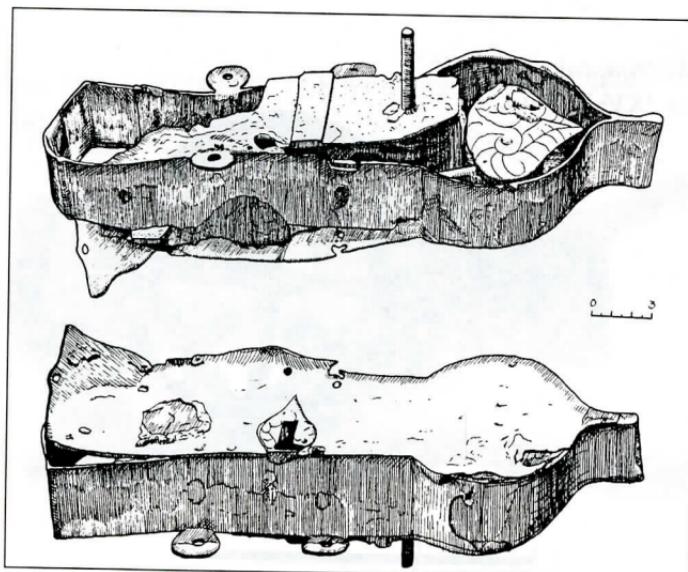

Pav. 167-168. Trikampė pakabinamoji spyna su grandine. Renesansas – barokas (XVI-XVII a.).

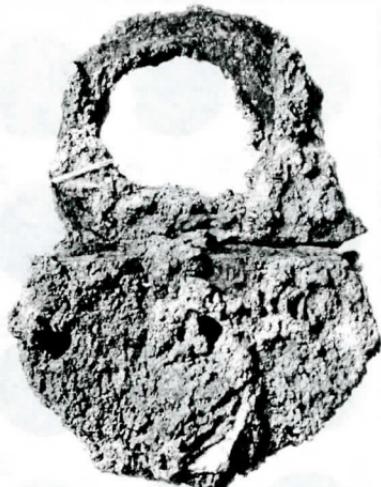

Pav. 169. Ornamentuota išleidžiamoji spyna. Barokas (XVII-XVIII a.).

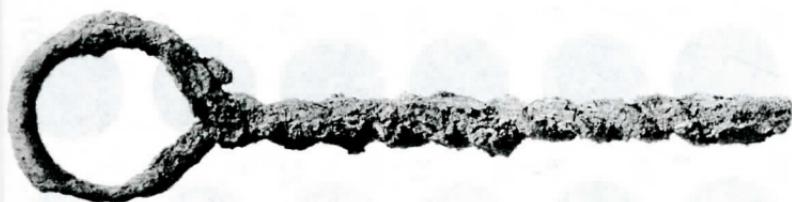

Pav. 170. Durų užrakto plokštėlė. Manierizmas (XVI-XVII a. riba).

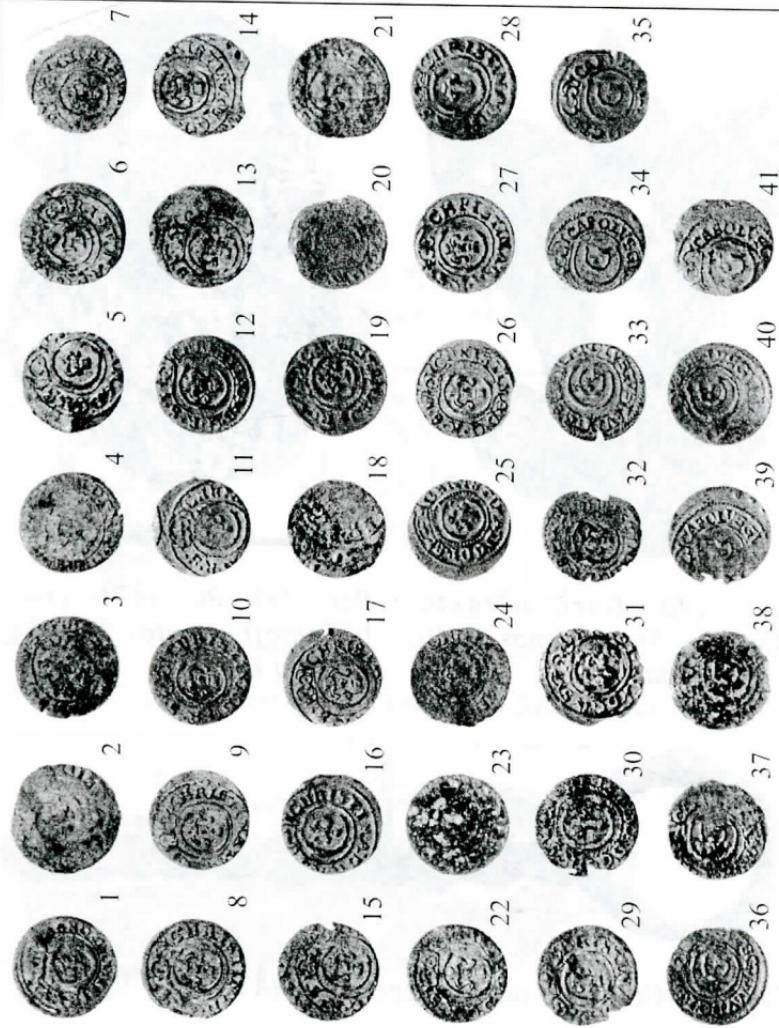

Pav. 171. Pusapvalė pakabinamoji spyna. Barokas (XVII a.).

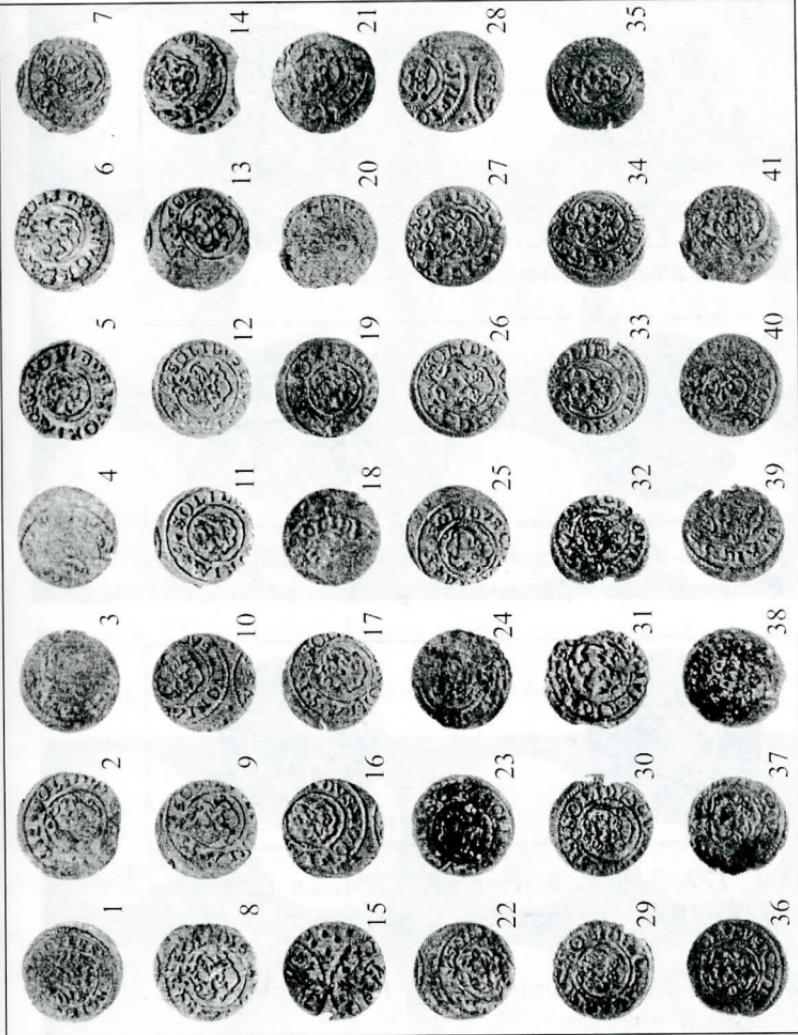

Pav. 172. Graižtinis raktas. Renesansas (XVI a.).

Pav. 173. XVII a.
 vidurio šilingų
 lobis. Aversas, 1 -
 Elžbieta Lukre-
 cijos 1651 m. obo-
 las, 2 - Gustavo II
 Adolfo Elbingo
 1632 m. šilingas,
 3, 4 - Zigmanto III
 Vazos lietuviški
 1623 ir 1624 m. ši-
 lingai, 5-20 - Kris-
 tinos Augustos
 Livonijos šilingai
 (1648 m. - 5, 19,
 1649 m. - 6, 11,
 1651 m. - 17, 1652
 m. - 12, 22, 1653
 m. - 7, 9, 10, 21,
 1654 m. - 8, 13, ?
 m. - 14, 15, 16, 18,
 20), 21-32 - Rygos
 šilingai (1936 m. -
 28, 1637 m. - 29,

30, 1643 m. - 32,
 1645 m. - 25, 1648
 m. 31, 1650 m. - 23,
 27, 1651 m. - 26, ?
 m. - 24), 33-39 -
 Karolio X Gustavo
 Rygos šilingai
 (1655 m. - 33, 36,
 38, 1657 m. - 37,
 1658 m. 35, 39,
 1659 m. - 34), 40-
 41 - Livonijos ši-
 lingai (1655 m. -
 40, 1657 m. - 41).

Pav. 174. XVII a.
 vidurio šilingų
 lobis. Reversas.

Pav. 175. Livonija. Kristinos Augustos (1632 - 1654)
1648 m. šilingas. Aversas ir reversas.

Pav. 176. Ryga. Karolio X Gustavo (1654 - 1660)
1655 m. šilingas. Aversas ir reversas.

Pav. 177. Tešeno hercogystė. Elžbietos Lukrecijos
(1625 - 1653) 1651 m. obolas. Aversas ir reversas.

Pav. 178. Čekija. Karolio I (1346-1378) Prahos grašis.
Aversas ir reversas.

Pav. 179. XV a. I pusės Prahos grašių lobis. Aversas.

Pav. 180. XV a. I pusės Prahos grašių lobis. Reversas.

Pav. 181. Švininis antspaudas su gotikinės A raidės ženklu.

Pav. 182. Švininis antspaudas su šventuoju Otonu.

Pav. 183. Švininis antspaudo fragmentas su išpaustu kryželiu ir „A“ raidės ženklu.

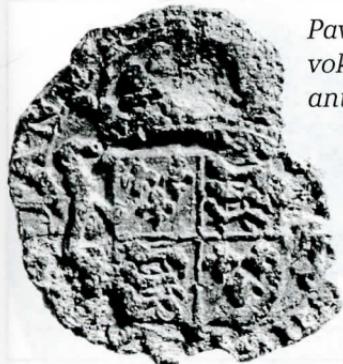
Pav. 184. Švininis antspaudas su vyskupo lazda ir rinkos plaštakos kompozicija ir gotikinių raidžių legenda - Kvedlinburgo ar Poperingo miesto audėjų ženklas.

Pav. 185. Švininis antspaudas su Londono miesto globėju – sv. Pauliumi.

Pav. 186. Leipcigo miesto švininis antspaudas.

Pav. 187. Anglijos vokiečių pirklių antspaudas.

Pav. 188. Švininis antspaudas su herbu ir gotikine legenda.

Pav. 189. Švininis antspaudas su amatininko(?) ženklu.

Pav. 190. Švininis antspaudas su dvigubo kryžiaus ženklu.

Pav. 191. Torūnės ar Tomo miesto amatininkų antspaudas.

Pav. 192. Araso miesto (Nyderlandai, dabar Prancūzija) švininis antspaudas.

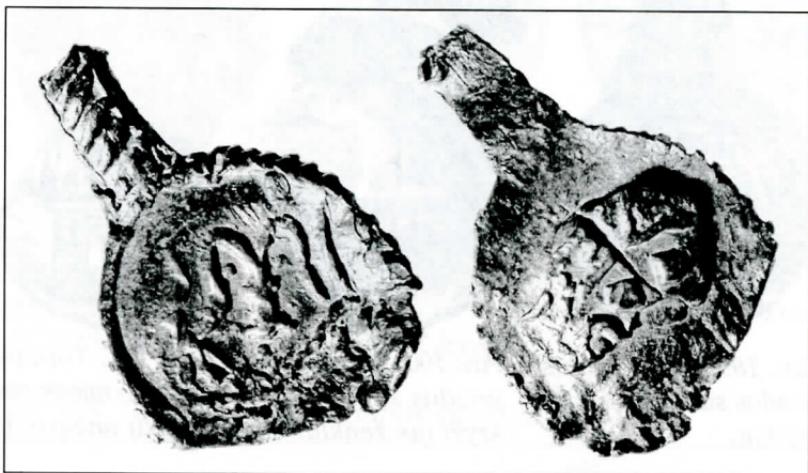

Pav. 193. Švininis antspaudas su miesto herbu.

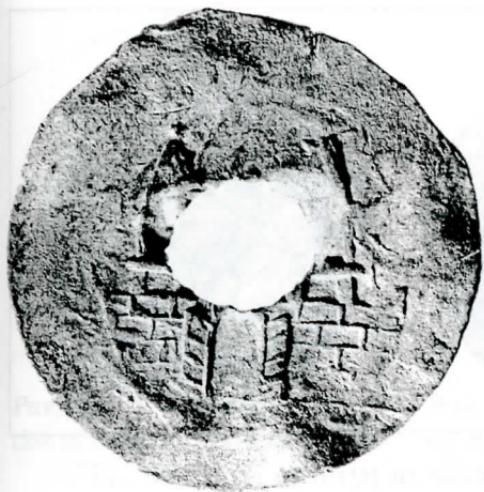
Pav. 194. Nisos (NISSA) miesto amatininkų antspaudas.

Pav. 195. Švininis antspaudas su neaiškiu ženklu.

Pav. 196. Švininis antspaudas su išrašu „YBERY“ („YPERY“).

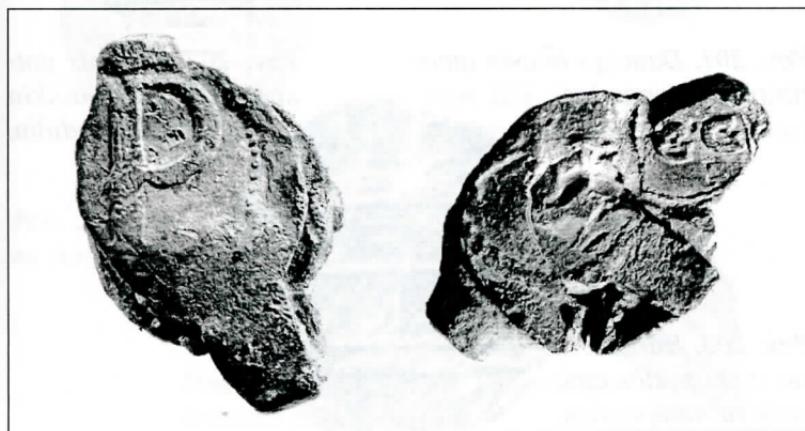

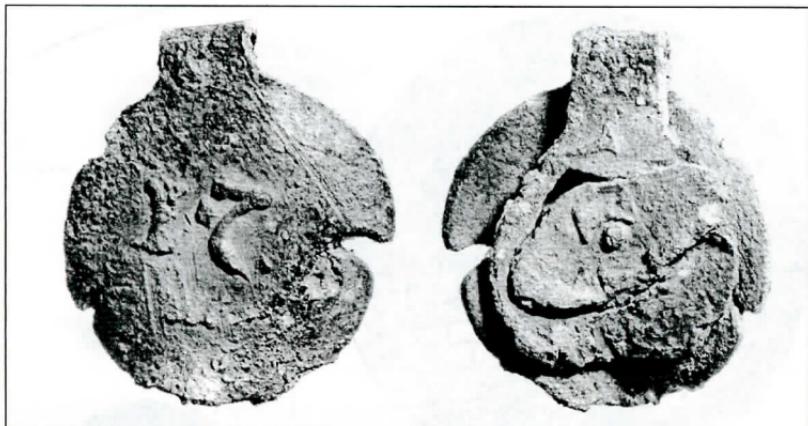
Pav. 197. Švininis antspaudas su vartais.

Pav. 198. Amatininko ar prekybininko antspaudas.

Pav. 199. Anglijos audeklų tikrintojų antspaudas su „P“ raidės ženklu.

Pav. 200. Švininis antspaudas su įspaustu skaičiumi „17“.

Pav. 201. Dancigo miesto amatininkų antspaudas.

Pav. 202. Švininis antspaudas su neaiškiu vaizduliu.

Pav. 203. Karkaso-no vyskupystės amatininkų antspaudas.

Pav. 204. Švininis antspaudas su dvigubo kryžiaus ženklu.

Pav. 205. Švininis antspaudas su neaiškiu vaizduliu.

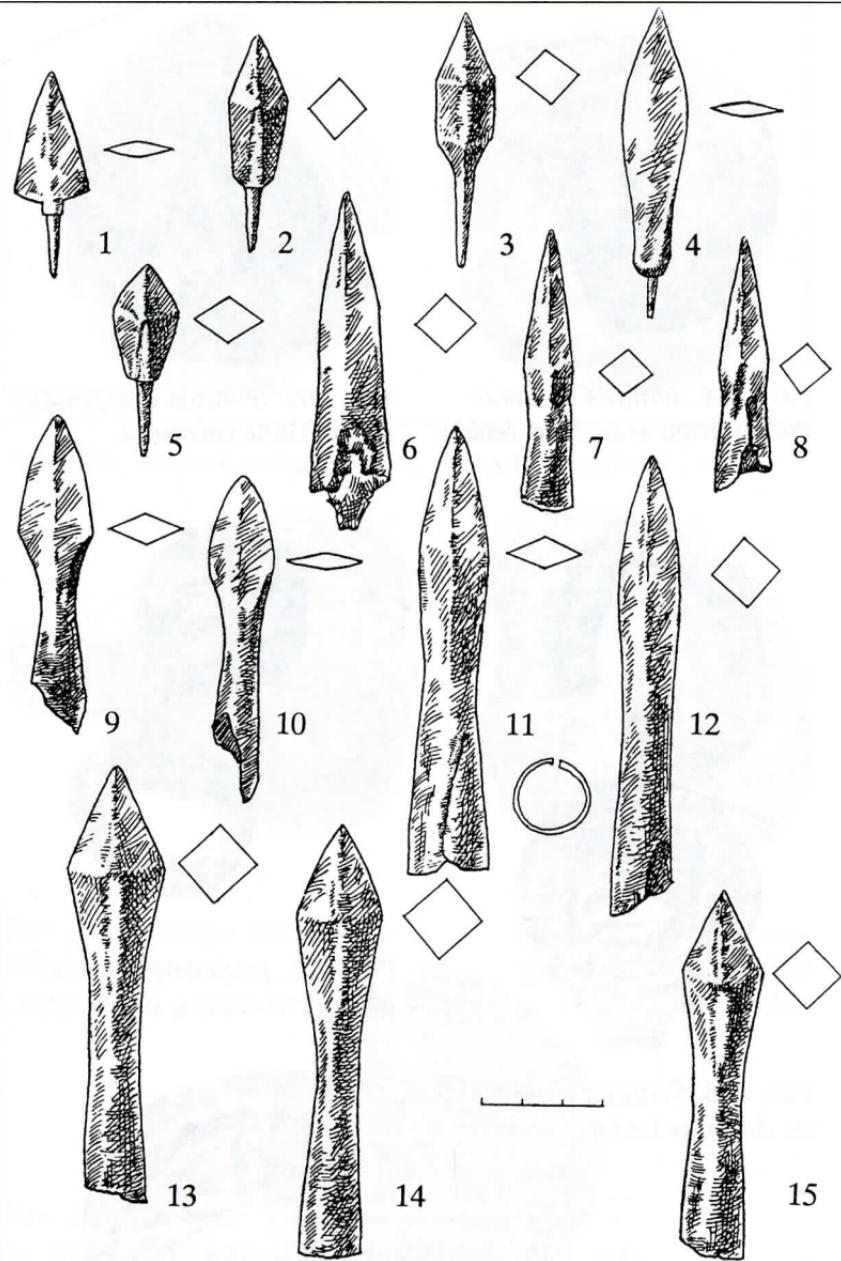
Pav. 206. Švininis antspaudas su Anglijos herbu.

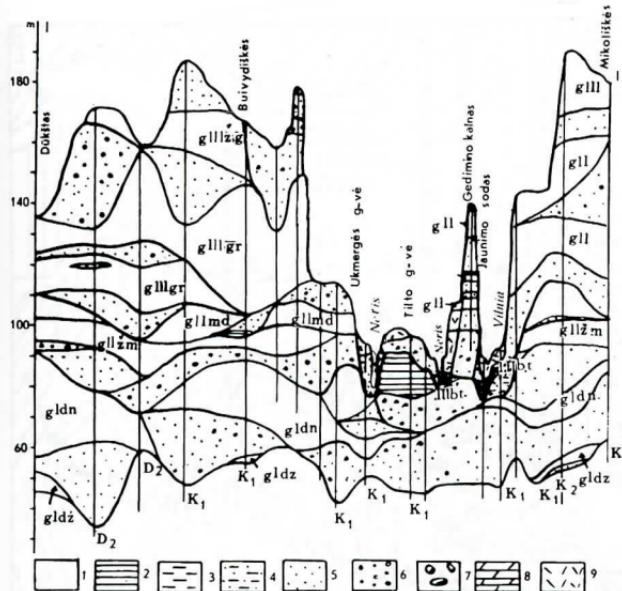
Pav. 207. Prancūzijos Donai miesto amatininkų antspaudas.

Pav. 208. Prekybinės kompanijos švininis antspaudas.

Pav. 209. Arbaleto ir lanko strėlių antgaliai.

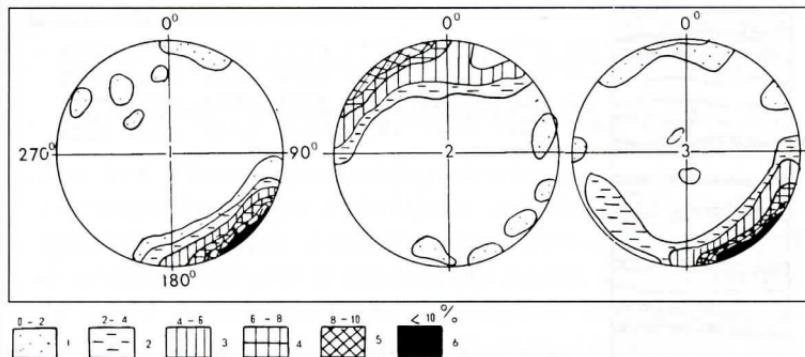

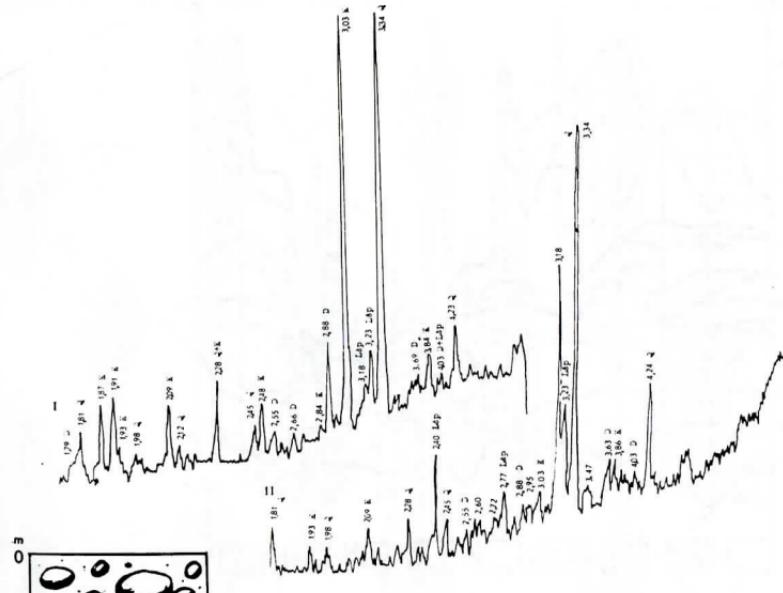
Pav. 210. Kvartero geologinis profilis per Gedimino pilį.

1 - moreninis priemolis ir priesmélis, 2 - molis, 3 - aleuritas, 4 - smélingas aleuritas, 5 - smélis, 6 - žvirgždas ir gargždas, 7 - rieduliai, 8 - interglacialinis mergelis, 9 - deliuvis.

Pav. 211. Gargždo orientacijos diagramos:

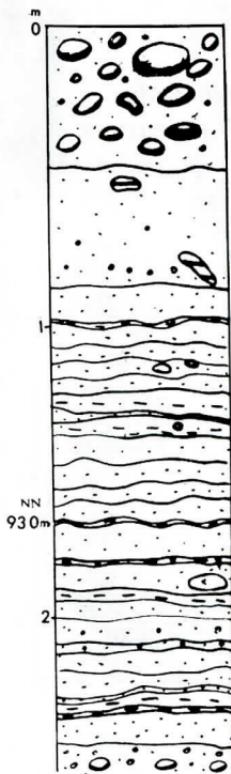
Gargždo orientacija: 1 - 0-2, 2 - 2-4, 3 - 4-6, 4 - 6-8, 5 - 8-10, 6 - > 10.

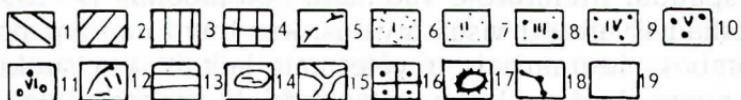
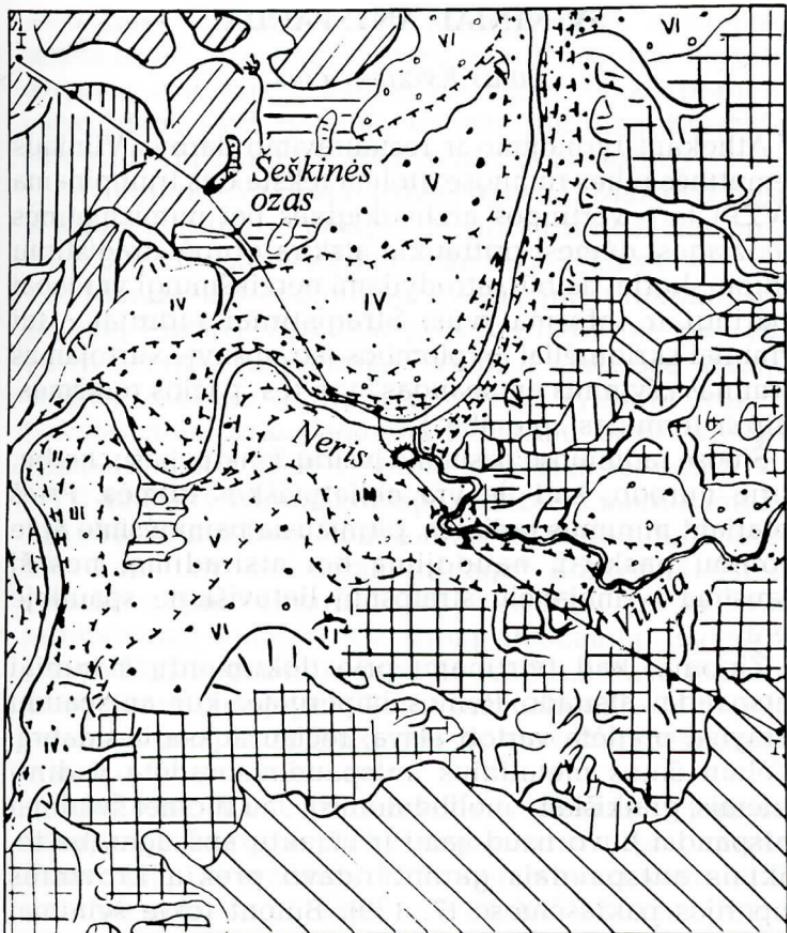

Pav. 212. Gargždo apnašo rentgenogramos (analitikas P. Šimkevičius).

I-natūralaus pavyzdžio, II- iškaitinto pavyzdžio. K- kalcitas, D- dolomitas, Fp- feldšpatas, Q- kvarcas, CaO -kalcio oksidas.

Pav. 213. I šurfo sienelės pjūvis.
Litologiniai ženklai po 210 pav.

Pav. 214. Vilniaus geomorfologinė schema.

1-priešpaskutiniojo apledėjimo reljefas. 2-paskutiniojo apledėjimo reljefas, 3-aukščiausasis fluvioglacialinis lygis, 4- eroziniai kalvynai ir denudacijos šlaitai, 5-terasų ribos, 6-11 - I-VI viršsalpinės terasos, 12-išplovų kūgiai, 13-daubos terasose, 14-pelkės, 15-raguvos, 16- ozas, 17-Gedimino kalno erozinis palikuonis, 18-geologinio pjūvio linija, 19-senslėniai.

ŠVININIAI ANTSPAUDAI

Linas Kviziukevičius

Atliekant tyrinėjimo ir restauravimo darbus Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose, (toliau tekste bus trumpinama - VŽP) tarp vertingos archeologinės bei numizmatinės medžiagos, dėmesį pritraukia atskira grupė sfragistinių radinių, kurie, galbūt, atrodydami nereikšmingi yra labai ypatingi ir informatyvūs. Sfragistiniai radiniai - tai švininiai skridinėliai – plombos (straipsnyje vartojamas terminas „švininis antspaudas“ yra tos pačios reikšmės, kaip ir terminas „plomba“).

Šiuose radiniuose pasitaiko įvairių ženklų, įrašų, herbų, kurie nurodo, kad jie yra nelietuviškos kilmės. Prieš aptariant minimus radinius, pirmiausia paminėsime apie plombų paskirtį, naudojimą bei atsiradimą, nes ši klausimą tyrinėjančių straipsnių lietuviškoje spaudoje nėra.

Žinoma, kad tvirtinami prie dokumentų švininiai antspaudai atsirado Romos imperijoje, kur antspaudų gamybai pradėta vartoti alavą, rečiau auksą ir sidabrą. (Vėliau šiuos metalinius antspaudus pradėta vadinti bulémis, graikiškai - molibdulomis). Jau tuomet švininiai antspaudai buvo naudojami ir užraktų apsaugai, be to, tokiais antspaudais garantuodavo prekių krovinius imperijos pakraščiuose (7. 139). Būtent tokie švininiai antspaudai literatūroje vadinami plombomis (7. 139). Tiksliau išvardinti visus atvejus, kur buvo naudojamos plombos viduramžiais ir vėlesniais laikais, yra sunku. Manoma, kad praktika antspauduoti prekes atėjo iš Bizantijos imperijos, kur, pagal 945 metų sutartį, antspauduodavo audeklus, parduodamus rusams (13. 160). Taip pat žinoma, kad Bizantijos imperijoje antspaudai buvo naudojami ir šilkiniams audiniams ženklinti (4. 144). Šią audeklų antspaudavimo tradiciją, per Bizantiją perėmė visa Europa. Plačiausiai naudoti švininius antspaudus turėjo pradėti gerai išsvyssčius

amatams - cechinei audeklų gamybai, suklestėjus tarptautinei prekybai. Būtent, mėgdžiojant iš Bizantijos atėjusią tradiciją tekstilės cechai ir jų korporacijos, pabrėždami savo gaminiai kokybę, tikrumą, tvirtindavo prie audeklų švininius antspaudus su išpaustais ženklais. Prekybiniuose Vakarų Europos miestų - Marselio, Visbio ir kitų - statutuose antspudo pritvirtinimas ant prekės buvo paplitęs ir visuotinai priimtas reiškinys.

Viduramžiais audinių antspaudavimo praktika išplito po visą Europą. Audeklų prekyba bendroje prekyboje užémė centrines pozicijas. Valdžia atskirose stadijose atidžiai stebėjo audinių gamybą. Vykdant kokybės reikalavimus, prie pagamintų audinių buvo tvirtinami antspaudai (18. 25-26). Anglijoje mažiausiai nuo XIV iki XVII amžiaus švininiai antspaudai buvo naudojami kaip kokybės kontrolės sistemos dalis tekstilės pramonėje (2. 39). Ten, taip vadinama „alnage“ kontrolės sistema, reikalavo, kad oficialus žymėjimas būtų ant kiekvieno parduodamo audinio. Už šitokį antspaudą, uždėtą ant kokybiškai pagaminto gaminio, karūnai buvo mokamas kelių pensų mokestis, o karaliaus īgaliotinio-“alnagerio” išpaustas antspade ženklas kartu buvo kokybės garantija ir mokesčio pakvitavimas.

Manoma, kad viduramžiais audeklus žymėdavo dauguma Europos tekstilės centrų. Ipro miestas Flandrijoje, pavyzdžiui, 1306 metais panaudojo 10 500 švininių antspaudų, 1308 m. - 33 000, 1310 m. - 81 000 vienetų. Ten antspaudai buvo kabinami po vieną ant audinio rietimo galu (14. 252). Švininiai antspaudai garantuodavo ne tik audeklo kokybę, bet ir nurodydavo jo ilgį. Pavyzdžiui, Hanzos pirkliai, prekiavę Novgorode, neturėjo teisės ten vykdyti mažmeninę prekybą. Audeklus jie parduodavo rietimais, kurie būdavo tam tikru būdu įvynioti juos pagaminusiuose cechuose. Rietimą įvyniodavo į prastos kokybės audeklą ir užantspauduodavo. Susiklosčiusios Hanzos pirkliams naudingos prekybos taisyklės draudė parduodant įvynioti ir permatuoti taip įvyniotą prekę. Dažnai rusų

pirklys tik savo krautuvėje pastebėdavo, kad audeklo ilgis keletą alkūnių trumpesnis už garantuotą antspaudais (9. 235). Anglicoje švininius antspaudus naudodavo ir nekokybiskam audeklui žymeti. XVI amžiuje tokį antspaudų centre vaizduodavo „F“ raidės ženklą su legenda pakraštyje „Faulti“, tai reiškia - defektas, trūkumas, klaida. Tokios paskirties XVII šimtmečio antspauduose įspausdavo „Defective“ (2. 48). Viduramžiais ir vėlesniais laikais švininius antspaudus naudojo pirkliai ir muitinės. Suomijos mokslininkas J.P.Taavitsainen spėja, kad į audeklus dedami švininiai antspaudai buvo, matyt, kaip asmens ženklai audėjų bei dažytojų, taip pat ir pirklių. Papildomai, audeklai importo uoste gaudavo dar nuosavus kontrolės ženklus (18. 26).

Lietuvoje archeologinės ekspedicijos, šalia kitos archeologinės medžiagos, aptinka ir pavienius švininių antspaudų radinius. Jų rasta Vilniaus senamiestyje, Kaune, Vilkijoje, Kernavėje ir kai kur kitur. Vilniaus Žemutinėje pilyje, per visą rūmų tyrinėjimą laikotarpį, surasti 53 švininiai antspaudai bei jų fragmentai. Dalis šių radinių neabejotinai datuojami XIX-XX a. Juose įspausti muitinių, gamyklių, geležinkelio bei kitų įstaigų ženklai, pavadinimai, skaičiai. Šio laikotarpio švininiai antspaudai aptinkami viršutiniame - permaišytame - kultūriniame sluoksnyje, į kurį atsitiktinai galėjo patekti iš kitur. Jų priklausomybė yra aiški, todėl straipsnyje tai nebus aptariama. Kita, šios sfragistinės medžiagos dalis VŽP teritorijoje randama XIV-XVIII a. susiformavusiuose kultūriniuose sluoksniuose. Kai kurie švininiai antspaudai labai sunykę, išlikę tik jų fragmentai, tačiau didesnė dalis gerai išsilaiküsių. Šiuose antspauduose įspausti įvairūs ženklai, įrašai gotikiniu bei renesansiniu šriftu, miestų herbai ir portretai. Vaizduliai įspausti antspauduose nurodo, kad dauguma jų yra kilę iš Vakarų Europos. Kai kuriuos iš šių antspaudų galima identifikuoti tiksliau. Lietuvoje šie sfragistiniai radiniai dar nesulaukė reikiamo mokslininkų dėmesio. Duomenys apie kai kuriuos VŽP

rūmuose rastus švininius antspaudus ne kartą publikuoti kartu su kita archeologine medžiaga (Antspaudų nuotraukos publikuotos šiuose leidiniuose žr. literatūroje: 1, 20, 21), tačiau įvertinančių ar apibendrinančių šiuos radinius straipsnių trūksta. Informaciją apie keletą antspaudų, rastų VŽP kasinėjimuose, platesniams skaitytojų ratui pateikė dr. Albinas Kuncevičius ir Vytautas Aleksiejūnas bendrame straipsnyje (1. 67-69) bei šio straipsnio autorius savo ankstesniajame darbe (11. 53-55). Šiame straipsnyje siekiama supažindinti su švininiais antspaudais, rastais Lietuvos kunigaikščių rezidencijoje. Taip pat norima, kiek leidžia žinios ir skurdi palyginamoji medžiaga, nustatyti apytikslę antspaudų chronologiją ir jų priklausomybę.

Visi straipsnyje aptariami radiniai laikomi Lietuvos Nacionalinio muziejaus Numizmatikos skyriuje.

1. Centre pavaizduotas gotikinės minuskulos „A“ raidės ženklas. Kita antspudo pusė be vaizdulio. Antspaudas-dviejų diskų. D - 13 mm.

Antspade įspausta raidė galėtų būti pirklio ar amatininko, audeklo dažytojo, ar kaip nors kitaip su audeklu susijusio žmogaus vardo pirmoji raidė. Pagal radimvietės kultūrinį sluoksnį, jį priskiriama XIV pab.-XV a. I p. laikotarpiui. (pav.181).

2. Centre pavaizduotas vyro su vyskupo mitra portretas. Šalia jo, kairėje, „S“ raidės ženklas, virš jo - kryželis. Dešinėje pusėje - „O“ raidės ženklas. Antspaudas turi vieną diską. D - 20 mm.

Antspade vaizduojamas asmuo yra šventasis Otonas Bambergietis, Pomeranijos krikštytojas. Antspaudas yra cecho ar prekybinės gildijos skiriamasis ženklas. Žinoma, kad viduramžių verslo ir prekybos gildijos dažnai pasivadindavo šventųjų vardais (11. 163). Pagal kultūrinio sluoksnio, kuriame rastas antspaudas, chronologiją ir vaizdavimo ypatybes, priskiriame jį XV a. (pav. 182).

3. Antspudo fragmentas. Nežymiai matomi „A“ raidės ženklas ir greta kryželis. D - 18 mm. Remdamiesi

radimvietės stratigrafija, priskiriame XV a. laikotarpiui. (pav. 183).

4. Centre - vyskupo pastoralo ir rankos plaštakos kompozicija. Pakraštyje vaizdulį juosia legenda gotikine minuskula. Antspaudas turi vieną diską. D - 25 mm.

Panašūs ženkliai sutinkami miestų ir vyskupysčių herbuose. Vaizduojamas ženklas labiausiai panašus į Kvedlinburgo miesto herbą (15. 12-180), kuriame veikė gelumbės ir pirštinių gamybos cechai (3. 869). Tokį ženklą naudojo ir Nyderlandų Poperingo miesto tekstilės amatininkai. Antspaude esanti gotikinių raidžių legenda kol kas neišskaitoma. Pagal radimvietę ir vaizdavimo ypatybes, antspaudą priskiriame ne vėlesniams kaip XVI a. pirmos pusės laikotarpiui. (pav. 184).

5. Centre vaizduojamas vyro ilgais plaukais portretas. Vaizdulį juosia blogai išpaustas įrašas romeniškomis raidėmis. Visą kompoziciją antspudo pakraštyje juosia taškelių ornamentas. Antspaudas turi vieną diską. D - 15 mm.

Manoma, kad vaizduojamas šventasis Paulius-Londono miesto globėjas. Pagal radimvietės stratigrafija bei antspudo įrašo šriftą, radinį priskiriame XV-XVI a. (pav. 185).

6. Centre išpaustas herbas: skydas su išpjova - jame du stulpai. Herbą dviguba linija juosia trijų lankų apvadas. Antspudo pakraštyje - virvelinis ir brūkšnelių ornamentas. Antspaudas - dviejų diskų. Kitoje pusėje, centre, vaizduojami trys bokštai su vartais, langais bei dvišlaičiais smailėjančiais stogais. Bokštų šonuose pavaizduotos gėlės vazonoje. D - 24 mm.

Manoma, kad antspaudas kilęs iš Saksonijos (Vokietija). (Tokį herbą turi Saksonijos Leipcigo miestas. Leipcigo miesto švininis antspaudas yra publikuotas A. Sabatier darbe (16. 333), tačiau ten vietoje bokštų yra išpaustas Leipcigo miesto pavadinimas. VŽP rastasis antspaudas ko gero yra kitas šio miesto švininių antspaudų variantas. Pagal antspudo radimvietės

stratigrafiją, herbo-skydo formą ir kitokias piešinio detales, radinį priskirtume XV a. pab.-XVI a. (pav. 186).

7. Vaizduojami trys bokštai su vartais, langais bei dvišlaičiais smailėjančiais stogais. Bokštų šonuose pavaizduotos gélės vazonuose. Antspaudas turi vieną diską. D - 22 mm.

Antspaudas vaizduliu analogiškas kaip pav. 186, tačiau be vaizdulio kitoje pusėje. Greičiausiai tai irgi Leipcigo miesto tekstilės amatininkų antspaudas. Pagal šią analogiją bei radimvietės stratigrafiją, antspaudas priskiriamas XV a. pab.-XVI a.

8. Pavaizduotas Anglijos herbas - keturių laukų skyde - trys lelijos ir trys liūtai, išsidėstę vienas po kitu, heraldiškai judantys į dešinę. Herbą supa blogai išlikęs įrašas lotyniškomis raidėmis. Antspaudas turi vieną diską. D - 31 mm.

Tokie švininiai antspaudai yra rasti Anglijoje, Vengrijoje, Rusijoje ir kitur. Taip pat keletas tokių antspaudų saugomos Danijos nacionaliniame muziejuje ir Giteborgo muziejuje Švedijoje. Manome, kad radinyje neišlikęs įrašas galėjo būti toks: „HONI SOEIT QVI MAL V PENSE“ (šis šūkis atsirado viduramžiais kartu su geltonojo raiščio ordinu 1350 m.)(8, 384) arba juose būna įrašytas pirklio vardas ir pavardė. Tokio siužeto antspauduose būna vokiškos kilmės asmenų vardai ir pavardės. Anglų archeologo G.Egan nuomone, tai vokiečių pirklių (tarpininkų) antspaudai. Pagal antspaudų analogus, rastus kitose šalyse, taip pat pagal šio antspudo radimvietę, skydo formą bei vaizdavimo ypatybes, jį priskirtume ne vėlesniams kaip XVI a. laikotarpiui. (pav. 187).

9. Centre pavaizduotas herbas – skyde dvi rombinės žvaigždutės. Herbą juosia legenda gotikinėmis raidėmis. Antspaudas turi vieną diską. D - 21 mm.

Antspade pavaizduotas herbas - tai kažkokio miesto ar žemės herbas. Gotikinė legenda kol kas neišskaitoma. Pagal radimvietės stratigrafiją, bei įrašo šriftą ir skydo formą radinį priskiriame XV-XVI a. pradžiai. (pav. 188).

10. Ispausti nesimetriškai išdėstyti keturi linijiniai ženklai. Kita pusė - tuščia. Antspaudas - dviejų diskų. D - 18 mm.

Vaizduojami ženklai galėtų būti audeklų dažytojo, audėjo ar cecho ženklas. Pagal radimvietės stratigrafiją radinį priskiriame XVI-XVII a. (pav. 189).

11. Vaizduojamas dvigubo kryžiaus ženklas. Antspaudas turi vieną diską. D - 18 mm. Šis radinys gali būti lietuviškos kilmės. Tokį ženklą naudojo Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila. Aptariamasis antspaudas yra antrasis toks radinys Lietuvoje (1982 m. Trakuose rastas švininis antspaudas su dvigubo kryžiaus ženklu ir gotikiniu raidžių legenda. Radinys saugomas Trakų istorijos muziejuje). Reikėtų paminėti, kad dvigubo kryžiaus ženklas pasitaiko daugelio miestų antspauduose. Pavyzdžiui; Grzybow'o miestelio (Gniezno priemiestis) XVI-XVIII a. antspade yra analogiškas dvigubo kryžiaus ženklas (6, 93). Dvigubo kryžiaus ženklą švininiuose antspauduose naudojo Ipro (Nyderlandai) miesto tekstileis amatininkai. Aptariamą radinį pagal radimvietės stratigrafiją priskiriame XV-XVI a. (pav. 190).

12. Vaizduojami vartai su trimis bokštais. Kraštuose išlikusi legendos dalis, kairėje: "VR", dešinėje "O" raidžių ženklai. Pakraštyje vaizdulį juosia brūkšnelių ornamentas. Antspaudas turi vieną diską. D - 15 mm. Radinyje esantis vaizdulys primena Lenkijos Torūnės miesto herbą, naudotą XIII-XV šimtmečiuose (5. 4), bei Torno (Nyderlandai) miesto herbą. Radinį priskiriame XV a. antrai pusei-XVI a. (pav.191).

13. Centre išpaustas įrašas renesansinėmis raidėmis: "ARRAS". Virš įrašo ir po juo vaizduojamos žiurkės kojomis į centrą. Antspaudas turi vieną diską. D - 16 mm. Įrašas antspade nurodo jo kilmę iš miesto, esančio dabartinės šiaurės Prancūzijos teritorijoje, tuomet priklaususio Nyderlandams. Viduramžiais Araso miestas garsėjo kilimų, gobelenų ir lengvų audinių gamyba. Zinoma, kad Žygimantas Augustas Žemutinės pilies

rūmuose turėjo didelę gobelenų kolekciją. Remiantis šiuo radiniu, galima manyti, kad čia buvo ir Araso amatininkų dirbinių. Ši antspaudą, remiantis radimvietės stratigrafija bei įrašo šriftu, vaizdavimo maniera bei kitais šio miesto antspaudų pavyzdžiais, priskiriame XVI a.(pav. 192).

14. Centre vaizduojamas herbas: skyde - raktas, krašte - trys gėlių (lelijų ?) žiedai. Antspaudas vieno disko. D - 25 mm. Šio antspaudo kilmės nustatyti nepavyko. Pagal herbinio skydo formą ir radimvietės stratigrafiją antspaudas priskirtinas XVI a. (pav. 193).

15. Vaizduojamas herbas: skyde jaučio galva. Kitoje antspudo pusėje, centre, įrašo renesansiniu šriftu dalis - „SSA“. D - 22 mm. Greičiausiai, kad tai Silezijoje esančio Nisos miesto amatininkų antspaudas. Pagal radimvietės stratigrafiją, herbo skydo formą, radinį priskiriame XVI a. pab. - XVII a. (pav. 194).

16. Centre vaizduojami vartai. Antspaudas turi vieną diską. D - 34 mm. Radinio priklausomybė kol kas neaiški. Priskiriame XVI - XVII a. (pav. 197).

17. Išlikusi dalis neaiškaus vaizdulio. Antspaudas turi vieną diską. D - 20 mm. Pagal radimvietės stratigrafiją datuojame XVII a.

18. Vaizduojamas ženklas primena apverstą inkara. Kitoje jos pusėje - neaiškūs ženklai - įrašo liekanos (?). Antspudo pakraštys ir auselė puošta ištrižų linijų ornamentu. Radinys turi vieną diską. D - 20 mm. Jo vaizdulys primena Chersono mieste viduramžiais kaldintų monetų ženklus (17.). Tiksli šio radinio kilmė nežinoma. Pagal radimvietės stratigrafiją jį priskiriame XV - XVI a. (pav. 18-19)

19. Centre vaizduojamas įrašas renesansinėmis raidėmis „YBERY“, ar „YPERY“. Antspaudas turi du diskus. Kitoje pusėje, centre, išpausti simetriškai išdėstyti keturi taškeliai. D - 13.5 mm. Įrašas greičiausiai skelbia miesto ar vietovės pavadinimą. Galbūt, tai Nyderlandų Ipro miesto tekstilės amatininkų antspaudas. Priskiriame XVI-XVII a.(pav. 196).

20. Antspaudo fragmentas. Vaizduojamas neaiškus ženklas. Pakraštyje dviejų linijų apvadas. Antspaudas dviejų diskų. Kita pusė tuščia. D - 21-22 mm. Manome, kad vaizduojamas ženklas yra prekybininko, audeklo dažytojo ar audėjo. Pagal radimvietės stratigrafiją, radinį priskiriame XVII-XVIII a. (pav. 198).

21. Centre vaizduojama renesansinės „P“ raidės ženklas. Dešinėje pusėje išpaustas taškelių apvadas. Antspaudas dviejų diskų. Kitoje pusėje išlikusios „S“ ir „G“ raidės. D - 15 mm. Šio radinio piešinys labai panašus į vaizdulį, esantį antspauduose, naudotuose XVI a. Anglijoje nekokybiškiems audeklams žymėti. Skirtingai nei angliskuose antspauduose, aptariamasis radinys neturi legendos pakraštyje. Kitoje pusėje esančios raidės - greičiausiai audeklo tikrintojo inicialai. Pagal radimvietės stratigrafiją ir remiantis palyginamaja medžiaga, radinys priskiriamas XVI-XVII a. pirmos pusės laikotarpiui. (pav.199).

22. Vaizduojamas skaičius „17“. Radinys dviejų diskų. Kitoje pusėje išpausti neaiškių raidžių ženklai. D - 23 mm. Manome, kad šis antspaudas galėjo nurodyti audeklo ilgį, plotį, o gal net rietimų skaičių viename įpakavime. Kitoje pusėje esantys ženklai - tai audeklo gamintojo ar tikrintojo inicialai. Pagal radimvietės stratigrafiją bei skaičiaus ir raidžių stilių radinį priskiriame XVI-XVII a. I p. (pav.200).

23. Išpaustas įrašas stulpeliu romeniškomis raidėmis „BESTE // SORTE“. Antspaudas turi vieną diską. D - 23 mm. Šis radinys kabajo prie puikios kokybės audeklo. Įrašas vokiečių kalba nurodo, kad audinys atkeliavęs iš vokiškų kraštų. Paminėtina, kad antspaudą su panašia legenda radės archeologas E. Ivanauskas Vilkijoje (Radinys saugomas Lietuvos Nacionaliniame muziejuje, numizmatikos skyriuje). Tame radinyje stulpeliu išpausta legenda „GESTE // SORTE“ Kitoje antspaldo pusėje - dviejų kryželių kompozicija - Dancigo miesto herbas. Vilniaus Žemutinės pilies radinys yra vieno disko, tai yra - neturi antrosios pusės. Tačiau neabejojama, kad

šis radinys taip pat kilęs iš Dancigo, kurio mieste, nuo XIII a. pabaigos veikė audėjų cechai. Pagal radimvietės stratigrafiją bei šriftą, radinį priskiriame XVI a. pab. - XVII a. (pav. 201).

24. Išlikę neaiškūs ženklai. Antspaudas dviejų diskų, kita pusė tuščia. D - 22 mm. Greičiausiai, kad tai asmeninis ženklas. Pagal radimvietės stratigrafiją, radinį priskiriame XVII a. (pav. 202).

25. Centre įspaustas įrašas stulpeliu lotyniškomis raidėmis: „CA + R + C // SO“. Virš įrašo karūna. Antspaudas dviejų diskų. Kitoje pusėje įspaustas kryželis su vėliavėle. D - 24 mm. Įrašas skelbia Prancūzijos Karkasono vyskupystės pavadinimą. Pagal radimvietės stratigrafiją bei šriftą, radinį priskiriame XVII a. (pav. 203).

26. Antspudo fragmentas. Išlikusi neaiškaus vaizdulio dalis antroje antspudo pusėje. Jis turi vieną diską. D-23 mm. Pagal radimvietės stratigrafiją, priskiriame XVII-XVIII a. (pav. 205).

27. Vaizduojamas dvigubo kryžiaus ženklas. Antspaudas vieno disko. D - 16 mm. Manoma, kad tai irgi Nyderlandų Ipro miesto amatininkų antspaudas, ar kurio kito miesto turinčio tokį herbą. Pagal radimvietės stratigrafiją, bei atsižvelgiant į antspudo disko ruošinio storį, gerą švino būklę bei jo spalvą, priskiriame XVIIa. (pav. 204).

28. Vaizduojamas herbas: skyde trys liūtai ar leopardai judantys heraldiškai į dešinę pusę. Antspaudas vieno disko, su žiedeliu. D - 17 mm. Greičiausiai, kad tai Anglijos herbas, tačiau tokio vaizdulio antspaudai nežinomi. Pagal radimvietės stratigrafiją, skydo formą ir antspudo ruošinį, priskiriame XVII-XVIII a. (pav. 206).

29. Vaizduojamas ženklas - „gélé“. Antspaudas yra dviejų diskų. Vidinėje pusėje įspaustas „tinklelis“ - audeklo įspaudas. D - 11 mm. Manoma, kad tai Prancūzijos Douai miesto amatininkų antspaudas. Pagal radimvietės stratigrafiją, radinį priskiriame XVII-XVIII a. (pav. 207).

30. Pakraštyje išpaustas taškelių ornamentas. Antspaudas yra dviejų diskų. Radinio ruošinys toks pat kaip ir antspaudo Nr. 29, todėl manome, kad šie radiniai kilę iš ten pat ir galėjo būti prikabinti prie vieno ar vienos rūšies audeklo. Priskiriame XVII a. – XVIII a.

31. Vaizduojamas kryželis ir neaiškus ženklas. Antspaudas vieno disko. D - 20 mm. Pagal radimvietės stratigrafiją, priskiriame XVII-XVIII a.

32. Centre išpausti skaičiai „2265“. Antspaudas vieno disko. D - 22 mm. Skaičiai žymėjo audeklo ilgį, krovinio ar prekės numerį. Priskiriame XVIII a.

33. Antspudo fragmentas. Centre - linjinis ženklas. Pakraštyje - žvaigždučių ornamentas. Antspaudas vieno apskritimo. D - 22 mm. Tai Anglijos prekybinės kompanijos antspaudas. Radinį priskiriame XVIII - XIX a. pr. (pav.208).

Tolimesni šiuų radinių tyrimai ateityje leis nustatyti ne tik tikslią audeklo rūšį ir vietovę kurioje jie buvo pagaminti, bet ir nustatyti pirklius, kurie šiuos audeklus gabendavo į Lietuvą ir amatininkus gaminusius čia įvežtus audeklus.

LITERATŪRA

1. Archäologische Schätze aus Litauen. Duisburg, 1993.
2. Egan G. Leaden seals for textiles - some archaeological evidence relating to fabrics and Trade.//Costume. 1989, Nr.23.
3. Enciklopedičeskij slovar. St.Peterburg. 1895. Nr. 28.
4. Endrei W. English kersey im Hungary.//Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest, 1975.Nr.21.
5. Gumowski M. Herb i pieczęcie miasta Torunia. Warszawa. 1934
6. Gumowski M. Pieczęcie i herby miast wielkopolskich. Warszawa. 1932.
7. Gumowski M., Haisig M., Mikucki S. Sfragistyka. Warszawa,1960.
8. Janin L. V. Pečiatí iz Novgorodskich raskopok 1951 g. // Sovetskaja archeologija. Moskva., 1953, t. 18.

9. Kleinberg I. E. "Veriovka" kak mera dlinny sukna v Novgorode v XV v. // Vspomogatelnyje istoričeskije discipliny. 1981. XII.
10. Kuncevičius A., Aleksiejūnas V. Pirmosios lietuviškos monetos ir plombos. // Kultūros barai. 1992. Nr.2.
11. Kviziukevičius L.XIV-XVI a. švininiai antspaudai. // Kultūros barai. 1994. Nr.12.
12. Levickij J.A. Remeslennye gildii v Anglii v ranij period ich istorii. // Srednije veka. 1956. Vyp.8.
13. Mongait A.L. Staraja Riazan.// Materialy i issledovaniya po archeologiji SSSR. Moskva, 1955.T.4.Nr.49.
14. Pireni A.L. Srednevekovye goroda Belgii. Moskva, 1937. S.252.
15. Rentzmann W. Numismatisches Wappen- Lexikon. Berlin, 1979. P. 224. Taffel 12-180.
16. Sabatier A. Sigillographie historique. Paris, 1912. Planche XVII. Nr. 333.
17. Sokolova I. V. Monety i pečati Vizantijskogo Chersona. Moskva. 1983.
18. Taavitsainen J.P. Keskiajan kaugaskaupasta kirjallisten ja erinellisten kahteiden vallossa. Eripaines Suomen Museo. 1982. P.25-26
19. Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1989 metų tyrimai) Vilnius, 1991.
20. Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1990-1994 metų tyrimai) Vilnius, 1996.

XVa. pr. STRĖLIU ANTGALIAI VILNIAUS ŽEMUTINĖJE PILYJE

Gintautas Rackevičius

1994m. tyrinėjant Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų vakarų korpuso I ir K rūsių sandūrą, iš vidinio kiemo pusės, prie rūmų pamatų, griuvenose aptikta sudegusių, susilydžiusių į gabalus įmovinių strėlių antgalių krūvelė ir keletas antgalių pavieniui. Visos strėlių liekanos buvo aptiktos vos 1 m² plotelyje (5, 27 (šurfas Nr.2)). Tyrinėjimų autoriai radinį sieja su 1419 m. Vilniaus žemutinėje pilyje kilusiu gaisru. Gaisro metu nukentėjo ne tik Žemutinės pilies pastatai (katedra, kunigaikščio iždas, sandėliai, arklidės...), bet taip pat Aukštutinė pilis ir Vilniaus miestas. Jau tais pačiais metais pradėtas sudegusių pilies pastatų atstatymas (1, 442, 443, 450). Sudegusios strėlės bei kitos ginklų liekanos buvo sumestos į duobę kaip nepanaudotos. Ginklai priskiriami gynybos sistemai, ir priklausė pilies gynėjams (lietuviams).

Panašiomis aplinkybėmis, apie 60 strėlių antgalių buvo rasta kartu, vienoje vietoje, Gedimino kapo piliakalnio Veliuonoje tyrinėjimų metu (20, 1,2), o taip pat ir vidinėje Klaipėdos pilies įtvirtinimų pusėje, tik 2 m² plote surasti 259 įtveriamieji arbaleto strėlių antgaliai (8, 106 (perkasa Nr. 12)). Jie datuojami XIVa. antraja puse ir neabejotinai priklausė pilies gynėjams (kryžiuočiams). Strėlės buvo paruoštos gynybai, bet nepanaudotos.

Reikia pažymėti, kad, pagal radimo aplinkybes, ne visada galima nedviprasmiškai atsakyti, kuriai iš kariaujančių pusų priklausė strėlės, o nustačius strėlių priklausomybę (jų praradimo momentu) puolantiems ar besiginantiems, lieka neišaiškinta, kiek strėlių buvo nukalta vietoje, atsivežta, surinkta po ankstesnių mūsių.

Pilių tyrimų centro „ Lietuvos pilys " restauratoriams (vad. Aldona Skučienė) pavyko atskirti ir konservuoti

didžiąją dalį arbaleto ir lanko strėlių antgalių (nedidelė strėlių antgalių dalis buvo konservuojama Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno kultūros vertybių restauravimo centre (vad. Laima Vedrickienė)). Metalo dirbinių konservavimas trunka ilgą laiko tarpą, todėl tik dabar atsirado galimybės paskelbti išsamesnius duomenis apie didžiausią Lietuvoje įmovinių strėlių radinį.

1994 m. Valdovų rūmų kieme, šurfe Nr. 2 rasti 455 strėlių antgaliai. 96,6% (453vnt. iš 455vnt.) - arbaleto strėlių antgaliai, kiti du - lanko strėlių antgaliai.

73 arbaleto strėlių antgaliai yra nepakankamai gerai išlikę, todėl juos galima grupuoti tik pagal vieną požymį: 86,3% (63 vnt. iš 73vnt.) yra įmoviniai, kita antgalių dalis nepriklauso, be išlygų, įtveriamujų grupei, nes įtvaros visai sunykusios.

380 arbaleto ir 2 lanko strėlių antgalius galima suskirstyti ne tik grupėmis, bet ir tipais, nes jie salygiškai geriau išlikę. 81,5% (310vnt. iš 380vnt.) arbaleto strėlių antgalių - įmoviniai, kiti priskiriami įtveriamujų grupei. 2 lanko strėlių antgaliai yra įtveriamieji.

Lietuvos teritorijoje yra rasta virš 2000 karų su kryžiuočiais laikotarpio arbaleto bei lanko strėlių antgalių. Derėtų palyginti du didžiausius, minėto laikotarpio, strėlių antgalių radinius; iš 1965 m. Bajerburgo tyrinėjimų (6); rasta 871 vnt.* (836 vnt. tinkami palyginimui), ir iš 1994 m. Vilniaus žemutinės pilies tyrinėjimų - rasta 455 vnt. (382vnt. tinkami palyginimui). Šie radiniai svarbūs ne tik dėl gausumo, bet ir tikslaus datavimo, nes stratigrafinius bei tipologinius duomenis papildo rašytinių šaltinių žinios. Bajerburgo piliavietėje rastų strėlių antgalių datavimui yra svarbi Vygando Marburgiečio kronikos žinia, kur aprašomi 1337 m. ivykiai, kai ordino Didysis magistras Ditrichas Aldenburgas (*Theodorikus de Aldenburg*) ir Bavarijos kunigaikštis Henrikas (*Dux Bavarie Hinricus*) pastatė pilį netoli Veliuonos (2, 492-494). Manoma, kad

* Bajerburgo piliavietėje rastų strėlių antgalių skaičius patikslintas
1997/02/12

pilis buvo pavadinta Bavarijos kunigaikščio garbei - *Bajernburg*. Bajerburgo pilis jau nuo 1338 m. nebeminima kryžiuočių kronikose. Manoma, kad pilis buvo netrukus sunaikinta. Tai patvirtina ir archeologinių tyrinėjimų duomenys: visi radiniai rasti vieno horizonto kultūriniame sluoksnyje. Taigi visi Bajerburge rasti strėlių antgaliai datuojami 1337-1338 m. Dauguma strėlių antgaliai buvo rasti molio ir degésių sluoksnyje, daugelį jų reikėjo tiesiog išlupti iš sukietėjusio molio gabalų, todėl buvo neįmanoma fiksuoti šaudymo krypčių, tačiau, su tam tikromis išlygomis, galima teigti, kad didžioji Bajerburge rastų strėlių antgaliai dalis priklausė puolėjams (lietuviams). Tikėtina, kad Bajerburgo pilis buvo puolama nuo Kauno pusės, nes 96,4% (840 vnt. iš 871 vnt.) strėlių antgaliai rasta rytinėje kalvelėje.

98,8% (826 vnt. iš 836 vnt.) Bajerburge rastų strėlių antgaliai - arbaletiniai, 6 masvyūs (svoris iki 400g) antgaliai skirti šaudymui iš arkbalistos, ir 4 lanko strėlių antgaliai. 99,4% (380 vnt. iš 382 vnt.) 1994 m. Vilniaus žemutinėje pilyje rastų strėlių antgaliai - arbaletiniai. Palyginus minėtų tyrinėjimų duomenis galima pastebėti, kad tiek XIVa. pirmoje pusėje, tiek XVa. pr. vyrauja arbaletas. Arbaletas Lietuvoje naudotas jau XIIIa., tačiau plačiau paplito XIVa.-XVa. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Europos kraštų, dėl labiau išvystytos ginamosios ginkluotės, arbaletas buvo daugiau naudojamas nei lankas (išimties - Anglija, kur ir lankas buvo labai mėgiamas). Rusijoje buvo paplitęs rytietiškas (Refleksinis) lankas, o arbaleto strėlių antgaliai dažniausiai randami vakarinėse žemėse, kur buvo susiduriama su gerai šarvuota kariauna.

Beveik per šimtmetį nepasikeičia ir pagrindinė arbaleto strėlių antgaliai galvutės skersinio pjūvio (plačiausioje vietoje) forma - kvadratas: Bajerburge 85,1% (703 vnt. iš 826 vnt.), o Vilniuje 90% (342 vnt. iš 380 vnt.). Kvadratinio skersinio pjūvio strėlių antgaliai galvutės tampa vyraujančiomis jau nuo XIVa. pr., atsiradus kaltos geležies plokštėms tvirtinamoms diržais ant šarvinių

marškiniu, labiausiai pažeidžiamose vietose, ir XIVa. antrojoje pusėje išplitus plokštiniams krūtinšarviams.

Beveik visų Bajerburge rastų strėlių antgalių įtvaros yra apskrito skersinio pjūvio, o nedaugelio Vilniuje rastų įtveriamujų arbaleto strėlių visos įtvaros yra kvadratinio skersinio pjūvio.

Ryškiai pastebimas arbaleto strėlių antgalio ir kotelio sujungimo pokytis : beveik visi (835vnt.) Bajerburge rasti antgaliai - įtveriamieji, o 81,5% (310vnt. iš 380vnt.) Vilniuje rastų antgalių - įmoviniai. Žymus Rusijos ginkluotės tyrinėtojas A. Kirpičnikovas teigia, kad per visą XIVa. įtveriamujų strėlių antgalių mažėja, o įmovinių - daugėja (14, 71).

1994 m. Vilniaus žemutinėje pilyje aptikti strėlių antgaliai yra devynių tipų:

1 - asis tipas (145 vnt.), (pav. 209 : 13-15). Arbaletinis, įmovinis, bipiramidine kvadratinio skerspjūvio galvute, aštriomis smaigalio ir suplotomis kaklelio briaunomis pereinančiomis į įmovą. Bendras aukštis - 58-114 mm, galvutės aukštis - 27-51 mm, galvutės skerspjūvis - 15x15-21x21 mm, įmovos skerspjūvis - 13-19 mm, svoris - 23-110 g. Šio tipo arbaleto strėlių antgaliai Lietuvos teritorijoje pasirodo XIVa. antrojoje pusėje. Ankstyviausieji, tiksliai datuoti antgaliai žinomi iš Kauno piliavietės tyrinėjimų (8). Visos strėlių liekanos buvo rastos degesių sluoksnyje, siejamame su ordino kronikose aprašytu Senojo Kauno pilies sugriovimu 1362m. (2, 81-82, 531-537). Šio tipo strėlės buvo naudojamos karyboje per visą XVa. , o Vilniaus aukštutinėje pilyje randamos ir XVIa. pirmosios pusės sluoksniuose (12, 653, tipas I 1a, 685, IV lent. , Nr. 12, 13).

2 - asis tipas (118 vnt.), (pav. 209 : 6-8) Arbaletinis, įmovinis, piramidine kvadratinio skerspjūvio galvute, aštriomis smaigalio briaunomis, pereinančiomis į įmovą (kartais, truputį įsmauktu kakleliu). Bendras aukštis - 52-82 mm, galvutės aukštis - 25-40 mm, galvutės skerspjūvis - 10x10-14x14 mm, įmovos skerspjūvis - 11-18 mm, svoris - 16-43 g.

Šio tipo ankstyviausias arbaleto strėlės antgalis Lietuvos teritorijoje, rastas Mažulonių piliakalnyje (10, 29, 9 pav., Nr. 4). Jis datuojamas XIIIa. pirmaja puse (22, 125). Dauguma XIIIa. datuojamų antgalių turi išmauktą kaklelių, vėlesniųjų smaiglio briaunos tolygiai pereina į įmovą (tik nedaugelio nežymiai išmaukti). Tokie arbaleto strėlių antgaliai buvo naudojami ir XIVa. Vėliausi, datuojami 1419m., šio tipo strėlių antgaliai yra žinomi iš Vilniaus žemutinės pilies 1994m. tyrimų medžiagos.

3 - iasis tipas (10 vnt.), (pav. 209 : 12) Arbaletinis, įmovinis, karklo lapo formos, kvadratinio skerspjūvio galvute. Bendras aukštis - 73-115 mm, galvutės aukštis - 40-54 mm, galvutės skerspjūvis - 13x13-17x18 mm, įmovos skerspjūvis - 13-16 mm, svoris - 45-64g .

1955-1957m. Vilniaus žemutinės pilies tyrinėjimų metu, Gedimino kalno šiaurinėje papédėje buvo rasta strėlių liekanų (19, 109). Tyrinėjimų autoriaus nuomone, arbaleto bei lanko strėlių antgaliai, pagal stratigrafinę padėtį (jie buvo rasti durpių sluoksnio su medžio darbų liekanomis paviršiuje) datuojami XIVa. Gaila, bet tyrinėjimų metu nebuvo aptikta monetų ar kitų radinių tikslesiui durpių sluoksnio su XIII-XIVa. medinių pastatų liekanomis datavimui. Vienas iš 1955-1957m. rastų strėlių antgalių priklauso aukščiau minėtam tipui. Tokių strėlių antgalių, datuojamų XIVa. antraja puse, yra rasta ir kitose Lietuvos piliaevietėse. Vieni iš vėlyviausiuju šio tipo angaliai rasti Vilniaus žemutinėje pilyje, Valdovų rūmų pietinio korpuso išorinio kiemo tyrinėjimų metu (4, 29-67). Beveik visi lanko ir arbaleto strėlių antgaliai rasti durpėse su medinių statybų liekanomis (durpių sluoksnuje gausu skiedrų). Valdovų rūmų pietinio korpuso išorinis kiemas pradėtas tirti dar 1991m. (7, 10-51) . 1991m. ir 1992m. kasinėjimų metu durpių sluoksnuje buvo aptiktos pirmosios lietuviškos monetos datuojamos XIVa. antraja puse (15, 67-69) , o taip pat XVa. pradžios herbiniai kokliai ir jų fragmentai. Gotikiniai kokliai buvo gaminami trumpą laikotarpį tarp Horodlės unijos (1413m.) ir Vytauto

mirties (1430), (13, 56-59). Tyrinėjimų autoriai minėtus strėlių antgalius sieja su kryžiuočių kronikose aprašomais Vilniaus pilių puolimais 1365-1402 (2, 85-86, 112; 552, 579, 589 ,623-624, 643, 558-660; 3, 84, 104-105, 127, 164-166, 194-195, 258). 1991-1992m. tyrimų metu aptikta keletas antgalių užlinkusiais smaigaliais. Jie buvo atsitrenkę į mūrinę Valdovų rūmų sieną. Galima spėti, kad buvo šaudoma nuo Žemutinės pilies pietvakarinės gynybinės sienos. Tikėtina, kad tai galėjo atsitikti 1390m. puolimo metu, kai Vilnius buvo apsuptas, o kariai, panaudoję puolamuosius bokštus, užlipo ant Žemutinės pilies gynybinių sienų. Su tam tikromis išlygomis, minėtus strėlių antgalius galima priskirti puolančiųjų pusei. Vilniaus pilių gynėjai XVa. pradžioje taip pat naudojo mineto tipo strėlių antgalius (1994m. tyrimai).

4 - asis tipas (16 vnt.), (pav. 209 : 11) Arbaletinis, įmovinis, karklo lapo formos, rombinio skerspjūvio galvute. Bendras aukštis - 106-123 mm, galvutės aukštis - 51-65 mm, galvutės skerspjūvis - 11x14-12x16 mm, įmovos skerspjūvis - 14-20 mm, svoris - 59-79 g .

Vienas iš ankstyviausių šio tipo arbaleto strėlių antgalių buvo rastas Vilniaus žemutinėje pilyje, 1958m. archeologinių tyrimų metu. Jis aptiktas tarp XIII-XIVa. medinių pastatų, durpių sluoksnyje. Antgalis datuojamas XIVa. Sluoksniai, kuriuose buvo rasti strėlių antgaliai buvo žemiau 1390m. rašytiniuose šaltiniuose paminėtos šv.Onos bažnyčios pamatų. XIVa. datuojamas strėlės antgalis buvo surastas 1940m. Vilniaus Aukštutinėje pilyje (12, 653, I 1b; 685, IV lent. , Nr. 11).

Tokie strėlių antgaliai, datuojami XIVa. antraja puse, randami ir kitose piliauvietėse. Vėliausiai, 1419m. datuojami šio tipo strėlių antgaliai rasti 1994m. tyrinėjant Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų vakarinio korpuso vidinį kiemą, o Vilniaus Aukštutinėje pilyje tokie strėlių antgaliai aptikti XIVa. antrosios pusės ir XVa. pradžios (iki 1430m.) sluoksniuose (12, 653, sluoksniai - Vb, Vc).

5 - asis tipas (21 vnt.), (pav. 209 : 9, 10) Arbaletinis, įmovinis, lapo formos, rombinio skerspjūvio plunksna.

(daugelio VŽP rastų strėlių antgalių plunksnos sunykusios, plunksnos viduriu einanti išilginė briauna vos ižiūrima, dėl to plunksna gali atrodyti plokščia). Bendras aukštis - 70-78 mm, galvutės aukštis - 21-30 mm, plunksnos skerspjūvis - 5x16-7x19 mm, įmovos skerspjūvis - 11-13 mm, svoris - 19-23 g .

Šio tipo strėlių antgaliai yra unikalūs, jie neturi atitikmenų Lietuvos teritorijoje. Bene artimiausia savo forma analogija žinoma iš Lokstenės piliakalnio Latvijoje tyrinėjimų medžiagos (17, XXXI lent., Nr.1, 2). Lokstenės mūro pilis buvo pastatyta XIVa. pirmajame ketvirtysteje kaip atsparos punktas prieš lietuvius. Visi Lokstenėje rasti strėlių antgaliai yra iš antrojo mūro pilies apgyvendinimo periodo (XIVa. pabaiga - XVa. pradžia). Strėlių liekanos buvo aptiktos piliakalnio aikšteliėje, vidinėje mūro sienų pusėje. Pagal jų radimo aplinkybes sunku vienareikšmiškai atsakyti, ar jos priklausė arkivyskupo vasalo kariuomenei, ar lietuviams. 1375m. Kęstučio kariuomenė nusiaubė Lokstenę (Locksteen) ir kitas Rygos arkivyskupo valdas (2, 107) . Labiau tikėtina, kad užpuolikų strėlės iššovus atsidūrė tarp mūro sienų, o pilies gynėjų strėlės galėtų būti aptiktos piliakalnio apylinkėse. Reikia pastebėti, kad vis dėlto Žemutinėje pilyje rasti strėlių antgaliai šiek tiek skiriasi: Lokstenėje rastų strėlių antgalių plunksnų ir įmovų proporcijos - 1:1, o Vilniuje - 1:2. Tikėtina, kad būtent šio tipo antgaliai istorinėje literatūroje minimi kaip savitos konstrukcijos - plokšti - lietuviškų arbaleṭų strėlių antgaliai (11, 110).

6 - asis tipas (69 vnt.), (pav. 209 : 2, 3) Arbaletinis, įtveriamas, bipiramidine, aštriomis smaigalio ir suplotomis kaklelio briaunomis, kvadratinio skersinio pjūvio galvute. Bendras aukštis - 40-67 mm, galvutės aukštis - 34-43 mm, galvutės skerspjūvis - 12x12-14x15 mm, įtvaros skerspjūvis - 4x4-6x6 mm, svoris - 11-23 g . (daugelio šio tipo strėlių įtvaros sunykusios).

Jau Bajerburgo puolimo metu (apie 1337-1338m.) šio tipo strėlių antgaliai gausumu pranoksta kitus, o XIVa. antroje pusėje tampa vyraujančiais visoje Lietuvos

teritorijoje. Idomu, kad vienintelė Lietuvoje arbaleto strėlė su gana gerai išlikusiu koteliu, datuojama XIVa. turi būtent šio tipo antgalį (18, 26) . Tokie strėlių antgaliai per visą XVa. lieka vienu iš pagrindinių arbaleto strėlių antgalių. Vėliausi minėto tipo strėlių antgaliai rasti XVIa. vidurio Vilniaus aukštutinėje pilyje (12, 653, I 2a; 685, IV lent. , Nr.4). Toks antgalis XVa.-XVIa. pirmosios pusės sluoksniuose rastas tyrinėjant Punios piliakalnį (21, 45, pav. 23, Nr.2).

7 - asis tipas (1 vnt.), (pav. 209 : 5) Arbaletinis, įtveriamas, bipiramidine, aštriomis smaigilio ir suplotomis kaklelio briaunomis, rombinio skersinio pjūvio galvute. Bendras aukštis - 48 mm, galvutės aukštis - 29 mm, galvutės skerspjūvis - 11x15 mm, įtvaros skerspjūvis - 4mm (įtvaros galiukas sunykęs), svoris - 18g.

Ankstyviausi šio tipo antgaliai yra žinomi iš Bajerburgo piliavietės tyrinėjimų (datuojami apie 1337-1338m.). XIVa. antrojoje pusėje tokie arbaleto strėlių antgaliai neskaitlingi, o Vilniaus žemutinėje pilyje rastas antgalis (datuojamas 1419m.) yra vėliausias, būtina pažymeti, kad šio tipo strėlių antgaliai dažnai painiojami su aukščiau minėto tipo antgaliais, nes nuo jų skiriasi tik vienu požymiu - galvutės skersinio pjūvio forma.

8 - asis tipas (1 vnt.), (pav. 209 : 1) Lanko, įtveriamas, trikampio formos, ištęsto rombinio skersinio pjūvio (dėl sunykimo, beveik plokščia) plunksna, išsiskiriančiu kakleliu. Bendras aukštis - 51 mm, plunksnos aukštis - 35 mm, plunksnos skerspjūvis - 4x18 mm, įtvaros skerspjūvis - 3x4 mm (įtvaros galiukas sunykęs), svoris - 4g.

Tai labiausiai paplitęs, karų su kryžiuočiais laikotarpio, lanko strėlių antgalių tipas. Vilniaus Aukštutinėje pilyje jų randama ir XIIIa., ir XVIa. vidurio stratigrafiniuose sluoksniuose (12, 653, II, 1; 685 lent IV , Nr.8).

9 - asis tipas (1 vnt.), (pav. 209 : 4) Lanko, įtveriamas, lapo pavidalo, plokščia plunksna su maksimaliu išplatėjimu arčiau smaigilio ir pastorinta kotelio atrama. Bendras aukštis - 78 mm, plunksnos aukštis - 67 mm,

plunksnos skerspjūvis - 3x16 mm, išvaros skerspjūvis - 2 mm (išvaros galiukas sunykęs), svoris - 8g.

Šio tipo strėlių antgaliai su plunksnos proporcijomis 1 : 4 nebūdingi XIIIa.-XVa. Lietuvos archeologinei medžiagai. Tokių strėlių rasta Kijeve ir jo apylinkėse. Jos priskiriamos mongolams ir datuojamos XIIIa. (16, 75, tipas - 65).

Straipsnyje pateikti radinių matmenys ir svoris atspindi tik salygiškai geriau išlikusius radinius. Tipų numeriai nuo 1 iki 9 apibrėžia tik 1994m. Vilniaus žemutinės pilies tyrimų metu rastus strėlių antgalius.

Vilniaus žemutinės pilies 1994m. tyrinėjimų duomenys papildo karų su kryžiuočiais laikotarpio archeologinių tyrinėjimų medžiagą naujais tipais, koreguoja kelių tipų viršutines chronologines ribas. Gausus ir tiksliai datuotas strėlių antgalų radinys yra svarbus tiriant ginkluotės raidą Lietuvoje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

1. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376-1430 collectus opera Antonii Prohaske // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustranta. Crakoviae 1882, T. 6.
2. Scriptores Rerum Prussicarum. Leipzig 1863, T.2.
3. Scriptores Rerum Prussicarum. Leipzig 1866, T.3.

Archyvinė medžiaga

4. Kuncevičius A., Tautavičius A., Urbanavičius V. Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai 1992 metais. Vilnius 1993 / / Pilių tyrimų centras „Lietuvos pilys“, Inv. Nr. 42.
5. Tautavičius A., Urbanavičius V. Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1994 m. tyrimai. Vilnius 1995 // Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys „, Inv. Nr. 63.

6. Tautavičius A. Veliuonos pilaičių kasinėjimų 1965 m. ataskaita. Vilnius 1966 // Lietuvos istorijos institutas Inv. Nr.224.
7. Urbanavičius V., Tautavičius A., Kuncevičius A. Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai 1991 metais. Vilnius 1992 / / Pilių tyrimų centras „Lietuvos pilys“, Inv. Nr. 38.
8. Žalnieriūs A. 1989 m. Kauno pilies archeologinių tyrimų ataskaita. Kaunas 1990 // Lietuvos istorijos institutas . Inv. Nr.1787, 1788.
9. Žulkus V. Klaipėdos piliavietė. 1975 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. Vilnius 1976 // Lietuvos istorijos institutas Inv. Nr.577.

Spaudiniai

10. Daugudis V. Mažulonių piliakalnis. // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius 1961 T.3, p.16-40.
11. Gudavičius E. Arbaletas-kilpinis. // Lietuvos istorijos metraštis, 1987 metai. Vilnius, 1988, p. 109-111.
12. Holubovičiai E. ir V. Gedimino kalno Vilniuje 1940m. kasinėjimų pranešimas // Lietuvos praeitis. Vinius-Kaunas 1941 sąs.2.
13. Katalynas K. Gotikos epochos krosnys Vilniaus Žemutinėje pilyje // Kultūros barai 1989, nr.1.
14. Kirpičnikov A. N. Vojennoje dielo na Rusi v 13-14vv. Leningrad, 1976.
15. Kuncevičius A., Aleksiejūnas V. Pirmosios lietuviškos monetos ir plombos // Kultūros barai 1992, nr.2.
16. Medvedev A.F. Ručnoje metateloje oružije, luk, i strely, samostrel VIII-XIV vv. // Archeologija SSSR, Svod archeologičeskich istočnikov, vypusk E 1-36, Moskva, 1966.
17. Mugurevičs Ē. Olinkalna un Lokstenes pilsnovadi. Rīga, 1977.
18. Tautavičius A. Iš XIVa. vilniečių buities.// Mokslas ir gyvenimas 1961, nr.4.
19. Tautavičius A. 1955-1957m. kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1(4), 1958, str. 91-111.
20. Veliuonos kalno kasinėjimas (Žinias suteikė T. Daugirdas) // Lietuvos žinios 1912; nr.102 rugpjūčio 30(12), P. 1, 2.
21. Volkaitė- Kulikauskienė R. Punios piliakalnis. Vilnius, 1974.
22. Zabiela G. Lietuvos medinės pilies. Vilnius, 1995.

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES GEOLOGINIS PAGRINDAS IR GEOMORFOLOGINĖ APLINKA

Algirdas Gaigalas

Vilniaus pilių įkūrimui lemiamos reikšmės, žinoma, turėjo ne didžiojo kunigaikščio Gedimino sapnas, kaip byloja legenda, o patogi padėtis. Konkrečią pilių vietą nulémė gamtinės geologinės bei geomorfologinės sąlygos, kurios galėjo užtikrinti jų saugumą. Vilniaus aukštutinė pilis buvo įkurta sunkiai įveikiamo erozinio palikuonio kalvoje, o Žemutinė pilis stovėjo pelkėtoje Vilnios santakoje su Nerimi, iš visų pusiu apjuosta upių. Reikia manyti, kad Žemutinės pilies atsiradimas ir funkcionavimas yra glaudžiai sietinas su Aukštutine pilimi. Žemutinė pilis laikui bégant ir keičiantis politinei situacijai, įgavo svarbesnę reikšmę - joje pastatomi kunigaikščių rūmai. Tokiu būdu, pirminė gynybinė pilies funkcija pakeičiama reprezentacine. Tačiau gamtinė geomorfologinė aplinka, pilii statytojų, pradžioje buvo parinkta pirmiausiai atsižvelgiant į gynybos reikalavimus. Tokiu būdu pastatyta sunkiai prieinama priešui tvirtovė su natūraliomis gamtinėmis kliūtimis tapusi Lietuvos valstybės sostine. Panašių patogijų sąlygų surasti aplinkui ir gretimuose kraštuose beveik neįmanoma. Todėl tokią tikslią ekspertizę, kaip dabar sakoma, galėjo atliki ti k gerai pažįstantys kraštą to meto žinovai, gamtinę aplinką įvertinę kompleksiškai visais atžvilgiais, ne tik gynybiniais.

Šio straipsnio tikslas yra pačiais bendriausiais bruožais atskleisti Vilniaus Žemutinės pilies aplinkos būdingas geomorfologines ypatybes, jų priežastis, ir geologinę istoriją. Visa tai, neabejotinai galbūt dar nesuvokiant tos giluminės prasmės, lémė mūsų protéviams pasirenkant, pagal išorinę išraišką vietą Vilniaus įkūrimui. Pateikiama naujausia geologinė medžiaga surinkta archeologinių kasinėjimų metu.

Iš Vilniaus giluminio grėžinio pragrežto I948-I949 m. miesto centre Rotundo ir Jasinskio gatvių kampe, o taip pat vėlesnio grėžinio Antakalnio pabaigoje esančio ligoninės kieme, žinome, kad seniausios prekambro kristalinės uolienos slūgso po Žemutinės pilies pamatais daugiau negu 500 metrų. Tai rožiniai pilki granitai. Jie kartu su kitomis proterozojaus ir archajaus uolienomis sudaro taip vadinamąjį kristalinę pamatą, kuris iš pietryčius nuo Vilniaus slūgso dar arčiau žemės paviršiaus, o vakarų kryptimi staigiai nyra gilyn. Baltijos pajūryje jis kai kur slūgso giliau negu 2400 metrų. Tokiu būdu Vilnius yra ant požeminio šių kristalinio pamato uolienų Lietuvos - Baltarusijos arba Mozūrijos-Baltarusijos vakarinio šlaito. Prekambro kristalinių uolienų iškilimas (masyvas) geologiškai yra vadinamas anteklize. Tokių panašių uolienų rieduliai ledynu iš Vilniaus apylinkes buvo atnešti iš Fenoskandijos ledynmeteje ir iš jų sumūrytos Vilniaus pilų sienos ir sudėti joms pamatai.

Viršum kristalinio pamato Vilniuje slūgso nuosédinių uolienų danga. Storiausius sluoksnius sudaro viršutinio proterozojaus bei apatinio ir vidurinio paleozojaus kambro, ordoviko ir silūro sistemų sméliai, smiltainiai, moliai, mergeliai, dolomitai ir klintys. Ordoviko uolienose aptikti bitumai ir naftos pėdsakai. Silūro dolomitų ir mergelių storymėje pasitaiko gipsingi tarpsluoksniai. Visai nedaug surasta devono mergelių ir smélių su konglomeratais. Pasigendama viršutinio paleozojaus nuosédų, kurios buvo nuardytos įvairių žemės paviršiaus procesų. Nuosédinę storymę užbaigia kreidos periodo pradžioje suklostytu žalsvi glaukonitingi sméliai ir kvartero ledynmečių palikti moreniniai priemoliai, sméliai, aleuritai ir moliai.

Kvartero nuogulų storymė, susidariusi per pastaruosius 700 tūkstančių metų, dengia visas senesnes nuosédas. Jos storis Vilniuje ir apylinkėse nevienodas. Neries ir Vilnios slėniuose viršutinė jaunesnių nuogulų dalis yra vandens erozijos nuardyta, todėl čia kvartero danga siekia vos 30-40 metų (210 pav.). Žemutinės pilies pagrindai yra įleisti į vidurinio pleistoceno Butėnų tarpledynmečio

ežerinius smėlius, nusėdusius maždaug prieš 300 tūkstančių metų. Butėnų tarpledynmečio nuosėdų apatinéje dalyje vyrauja dulkėti, stipriai karbonatingi (CaCO_3 — 27-40%) aleuritai (0,05-0,005 mm - 68%, < 0,005 mm - 19%) ir moliai (0,05-0,005 mm. - 46%, < 0,005 mm - 48%). Drėgni jie yra žalsvai pilki ir melsvai pilki. Pasitaiko aleuritingų smėlių ir aleuritų tarpsluoksninių su smulkiomis moliuskų geldelémis. Moliai mikrosluoksniuoti. Juose vyrauja hidrožéručiai, kurie sudaro net pusę visų molio mineralų. Mažiau yra kaolinito su chlorito priemaiša ir montmorilonito. Jo kiekis į apačią mažėja, o kaolinito didėja. Hidrožéručių kiekis išlieka pastovus (Monstvilas, 1973). Butėnų tarpledynmečio užpelkėjusiose vietose susikaupė šiek tiek organinės medžiagos, todėl pasitaiko medienos radinių, durpių ir net gitijos. Idomi yra šio tarpledynmečio miškų sudėties evoliucija, kuri padeda atskirti to laikotarpio nuosėdas nuo kitų tarpledynmečių. Pagal sporą ir žiedadulkių analizės duomenis nustatyta, kad atsitraukus ankstyvojo pleistoceno Dainavos ledynmečio ledynams, Butėnų tarpledynmečio pradžioje augo pušų ir beržų miškai, vėliau išivyravo eglés ir pušys su nedaug plačialapių medžių. Tarpledynmečio klimato šilčiausio laikotarpio metu augo spygliuočiai kėniai ir eglés, skroblai bei kiti plačialapiai medžiai. Vėliau palaipsniui atšalant klimatui vėl atsirado pušų ir eglių su plačialapiais medžiais miškai, kuriuos nuosekliai keitė pušų ir beržų, pušų su alksniais miškai. Butėnų tarpledynmečio nuosédose surandama senesnės floros reliktų. Šio tarpledynmečio klimatas palaipsniui vėso, o šiaurėje susiformavę ledynai plito ir vėl atslinkę užklojo kraštą. Jie paliko Žemaitijos aplėdėjimo moreną, kuri Žemutinės pilies teritorijoje buvo nuardyta upės erozijos.

Butėnų tarpledynmečio smėlingos nuosėdos, slūgsančios Žemutinės pilies pagrinde, suvaidino savotišką vaidmenį formuojant jos teritorijos specifinę gamtinę aplinką. Su Butėnų tarpledynmečio nuosėdų sluoksniniu Vilniaus mieste yra susijęs vandeniningas horizontas, kurio vandenspara yra vandeniuui nelaidus

Dainavos ledynmečio ledyno sąnašų - moreninis horizontas. Ši tarpmoreninių vandeninės Butėnų horizontą perdengia kita Žemaitijos apledėjimo morena. Jis buvo aprašytas L.Petrulio (Петрулис, 1964). Tarpmoreninių vandeninės nuosėdų ir nuogulų storis vidutiniškai yra lygus 14,4 m. Iš šio horizonto požeminis vanduo anksčiau išsiliejo Vilnios žemupyje ir tai turėjo įtakos teritorijos, supusios Žemutinę pilį, užpelkėjimui. Be to, ten kur vyko šio horizonto vandenų iškrova dabar I terasos vaginiame aliuvyje stebimi apgeležėjimo reiškiniai ir karbonatais su cementuotu gargždu konglomeratų formavimasis. Tai patvirtino atlikta rentgenometrinė dispersinės medžiagos surinktos Žemutinės pilies teritorijoje iš Vilnios I terasos vaginio aliuvio, analizė. Butėnų vandeningo horizonto vandenys yra hidrokarbonatinio kalcio ir hidrokarbonatinio magnio-kalcio tipo. Cheminė sudėtis yra pastovi: sausa liekana 200 - 418 mg/l, bendras kietumas 9,8 - 14,2⁰ H, Cl⁻ 2,4 - 11,8 mg/l, SO₄²⁻ 9,9 - 31,1 mg/l, Fe⁺⁺ ir Fe⁺⁺⁺ 0,4 - 0,8 mg/l, NO₃⁻ ir NO₂⁻ nėra, NH₄⁺ 0,0 - 0,8 mg/l, oksidavimas pagal Kubelį 0,5 - 2,2 mg/l O₂.

Butėnų tarpmoreninių vandeningo horizonto vandenys yra spūdiniai. Jie papildė Žemutinės pilies teritorijos Vilnios I terasos gruntuinius vandenis. Pastarieji glaudžiai siejasi su Butėnų tarpmoreninių požeminiais vandenimis (Петрулис, 1962). Šios terasos gruntuiniai vandenys - hidrokarbonatiniai kalcio-magnio tipo. Minimų vandenų sudėciai turėjo įtakos žmogaus organinis užterštumas ir oksidacijos-redukcijos procesai, vykę durpžemyje po storais kultūriniais sluoksniais. Su organinėmis rūgštims nusėdo tamsūs geležies geliai, kurie primena suodžius. Gruntuinių vandenų sudėtis yra tokia: sausa liekana 568-1448 mg/l, kietumas 26,7-52,2⁰ H, Cl⁻ 86,2 - 147,4 mg/l, SO₄²⁻ 53,5-68,3 mg/l, Fe⁺⁺ ir Fe⁺⁺⁺ nerasta, NO₂⁻ 0,03-0,6 mg/l, NH₄⁺ 0,15-1,7 mg/l.

Atliekant archeologinius tyrinėjimus, šie vandenys buvo šalinami iš Žemutinės pilies kasinėjimų duobės. Išsiurbus gruntuinių vandenų, buvo pastebima, kaip iš apačios į duobę suplaukdavo Butėnų horizonto vanduo.

Dėl intensyvaus požeminio vandens eksploatavimo plioceno - apatinio pleistoceno horizonte (Bernardinų vandenvietėje) vandens lygis yra labai pažemėjės. Depresinis (piltuvas) siekia net 20 m gylio ir yra 1 km diametru (Петрулис, 1962б). Tai turi įtakos ir aukštesniems vandeningiems horizontams.

Po Butėnų tarpledynmečio ežerinėmis smėlingomis ir aleuritingomis nuosėdomis Žemutinės pilies teritorijoje slūgso apatinio pleistoceno Dainavos morena, suklota ledynų, slinkusių prieš maždaug 400 tūkstančius metų iš Šiaurės Vakarų į Pietų rytus (211 pav.). Dainavos ledynas į Vilniaus apylinkes yra atslinkęs iš Vidurinės Švedijos. Jis krito įstrižai Baltijos jūros duburi. Peršliaužė Vakarinę Pabaltijo dalį, o Vilniaus apylinkėse prisisotino kreidos sistemos uolienomis. Šio apledėjimo morena išsiskiria pilka, žalsvai pilka ir pilka pelenų spalva, kuri yra nulemta kreidos mergelių, glaukonito mineralo ir kitų mezozojaus uolienų mišinio. Dažnai Dainavos morena yra kieta, sutankėjusi ir primena gamtinį betoną. Ant jos laikosi Vilnios vaga. Rieduliai Vilnios vagoje yra išplauti iš šios morenos. Vilnia minimos morenos dar neįstengė pergraužti, o Neris ją jau perkrito ir įskverbė į mažiau atsparias upinei erozijai tarpmorenines nuoguldas. Todėl Vilnios nuolydis yra didesnis. Ji primena kalnų upę. Nuo Naujosios Vilnios iki žiočių yra ištisinė réva. Vandens lygis šiame ruože nukrenta apie 50 metrų, arba vidutiniškai 4 m per kilometrą. Tuo tarpu Neries nuolydis yra mažiau negu pusė metro kilometrui. Tokiam šių upių nuolydžiui lemiamos reikšmės turėjo atsparus Dainavos morenos sluoksnis, kurio Vilnia dar neįstengė pergraužti. Viršum Butėnų tarpledynmečio nuosėdų Žemutinės pilies teritorijoje surandamos Vilnios I terasos nuosėdos: vaginis, senvuginis ir salpinis aliuvias. Aliuvio danga neviršija trijų metrų. Vaginis aliuvis gula ant terasos cokolio iš Butėnų tarpledynmečio nuosėdų. Vaginą aliuvį sudaro gargždo ir žvirgždo su smėlio užpildu nuogulos. Jos masvyios, susidarė veikiant plokščiosios

sedimentacijos procesams. Nuotrupų ilgosios ašys yra ištisusios išilgai buvusioms srovėms kryties. Todėl išmatavus jų orientaciją keliose vietose, nustatyta, kad Vilnia pirmos terasos susiformavimo metu holocene (maždaug prieš 5000 metų) Žemutinės pilies teritorijoje tekėjo į Šiaurės Vakarus (211 pav.). Gargždas sudarytas iš kristalinių uolienų (granitų, gneisų, diabazų, amfibolitų ir rečiau kitų) nuotrupų ir nuosédinių uolienų (klinčių, dolomitų, smiltainių, titnagų ir kt.) likučių. Pasitaiko Butėnų tarpledynmečio molio gniutuliukų. Gargždas gerai suapvalėjęs. Vaginio aliuvio dugne pasitaiko rieduliu, betarpiskai išplautu iš Dainavos morenos, todėl šios stambios nuotrupų nuogulos pagal savo kilmę atitinka perliuvio subfaciją. Rieduliai turi būdingą ledyninio apdorojimo formą - trikampę pleišto ar lygintuvo išvaizdos. Kartais jie poliedriški. Vienoje vietoje vaginio aliuvio gargždo apvalainukai buvo padengti tamsiomis geležies organinių junginių apnašomis, panašiomis į suodžius. Buvo tikėtina, kad tai suodžiai, fiksuojantys buvusią senovės lietuvių ugniavietę ar aukavietę. Tačiau, atlikus apnašų rentgeno analizę, ši versija nepasivirtino. Po išdeginimo laboratorijoje visuose tirtuose pavyzdžiuose buvo užfiksuotas kalcio oksidas, atsiradęs suskilus dolomito mineralui ir iš dalies kalcitui. Natūraliuose pavyzdžiuose kalcio oksido visai nerasta (212 pav.). Jeigu toje vietoje būtų buvusi laužavietė, kalcio oksidą būtų fiksavusi rentgeno analizé.

Vietomis vaginis aliuvis yra perdengtas senvaginio aliuvio, turtingo organine medžiaga, o kitur salpinio aliuvio iš dulkėto smulkiagrūdžio gelsvai pilko smėlio su molingo aleurito tarpsluoksniais, ritmiškai sluoksniuoto. Salpinis aliuvis buvo užneštas potvynių metu, turi vėjo perpustymo pėdsakų ir beveik nekarbonatingas. Organikos turtingas vaginis aliuvis susidarė senvagėse ir pašlapusiose salpos vietose. Kartais Jame pasitaiko medienos liekanų, kurių amžiaus datavimas radioaktyviosios anglies metodu parodo terasų

nuogulų susidarymo laiką. Radiokarboniniu metodu nustatyta, kad Neries upės I viršsalpinės terasos aliuvinės dangos apačioje aptiktą medžių kamienų amžius Valakampių kilpoje yra nuo 4900 ± 130 iki 5800 ± 140 metų senumo (radiokarboninės datos V_s - 162-164) (Гайгалас А. и др. 1976). Iš to galima spręsti apie Vilnios I viršsalpinės terasos amžių, kurios nuogulos yra aptiktos po Vilniaus Žemutine pilimi. Tuo metu klimatas yra buvęs gerokai šiltesnis ir drėgnesnis. Baltijos jūros depresijoje tyvuliavo Litorinos jūra. Atlančio klimato periodas pasižymėjo ažuolų ir liepų miškais. Augo guobos. Tai taip vadinamieji kilnieji plačialapiai medžiai, mėgstantys šiltą klimatą.

Aukščiausioje terasos, ir kunigaikščių rūmų kiemo vietoje atkasta ritmiškai sluoksniuota nuogulų storymė, susidariusi kartojantis nuosėdų sedimentacijai (213 pav.). Tokio ritmiško nuogulų klojimosi priežastis galėjo būti periodiški potvyniai ir proliuvio nuogulų sunešimas nuo Pilies kalno. Toks kalno ardymas paspartėdavo liūčių metu, esant lietingesniems periodams.

Ūmus atmosferinių krituliu pagausėjimas ir šiltesnis klimatas negu dabar yra buvęs apie 500 m. prieš mūsų erą. Mūsų eros pradžioje klimatas buvo panašus į dabartini, o vėliau, apie 180-350 m. sausas ir šiltas. Gausūs krituliai prasidėjo ir apie 800-uosius metus. Šio drėgno klimato laikotarpis tęsėsi iki 1200 m. Šiltos ir lietingos žiemos buvo nuo 1200 iki 1300 metų. Tai atitiko Vilniaus pilį statymo laiką. Klimatas vėliau vėl padrégnėjo apie 1600m., o 1677-1750m., manoma, buvo sausas klimatas ir švelnios žiemos. Drėgnesnio klimato metu paspartėdavo paviršinės nuoplovos procesai, ištvindavo upės, vyko intensyvesnis sąnašavimas, kaupėsi vaginis ir salpų aliuvis. Vilniaus pilį statybos metu žemės paviršiaus ardymo procesai buvę intensyvesni. Sausaisiais laikotarpiais vyko pelkėjimo procesai, senvaginių nuogulų kaupimasis.

Statant Vilniaus pilis reikėjo daug statybinių medžiagų (rieduliai, smėlis, žvyras, molis ir kt.), kurias émė iš

netoli ese esančiu telkiniu. Rieduliai buvo renkami iš Vilnios ir Neries vagų bei netoli ese nusidriekusių galinių morenų. Smėlį ir žvyrą kasė greičiausiai iš griovos, kuri skyrė Gedimino pilies kalną nuo Kreivojo kalno. Vėliau čia susidariusioje prakasoje prasiveržė Vilnios vandenys ir sudarė naują vagą, sutrumpindami kelią iki Neries. Anksčiau Vilnia tekėjo per Katedros aikštę ir į Nerį įtekėjo prie Mokslų Akademijos bibliotekos. Ilgainiui ši vingiuoja ir ilga Vilnios vaga užpelkėjo, užaugo durpėmis, buvo užversta atmatomis. Dabar toje vietoje, kur eina Vrublevskio gatvė, važiuojant didesniams transportui, durpingas gruntas dreba, o grindinio akmenys smenga.

Moliai plytoms buvo kasami iš Neries terasų limnoglacialinio juostuoto molio telkinių. Tokie molio telkiniai terasose buvo mūsų aprašyti 1983 m. (Микшис Р., Гайгалас А., 1983). Jie paplitę dešinėse Neries meandrose. Iš šių molii pagamintos ir archeologinių kasinėjimų metu surastos Žemutinės pilies ir joje stovėjusių Kunigaikščių rūmų plytos.

Geomorfologiskai Neries slénis su Vilnios sléniu Vilniuje yra giliai iširėžę į kvartero nuogulas ir skiria paskutiniojo apledėjimo Aukštaičių aukštumos dalį nuo Ašmenos (Medininkų) aukštumos (214 pav). Tarp šių aukštumų jau už Vilniaus šiaurės rytuose plyti Vilnios - Neries vidurupio lyguma, o pietvakariuose - Vokės - Merkio vidurupio lyguma (Basalykas A., Dvareckas V. 1981). Jos išklotos smėlio sluoksniu Vilniaus miesto teritorijoje, jų vietoje išlieka tik Neries senslénis su ledyno tirpsmo vandenų suformuotomis terasomis. Ledyno tirpsmo vandenys atliko ne tik akumuliacią, bet ir eroziją. Tačiau svarbią Vilniui erozinę veiklą velyvajame ledynmetyje ir poledynmetyje vykdė paviršiumi nutekantys atmosferiniai ir iš požemio išsiliejantys vandenys. Neries ir Vilnios sléniu šlaitai buvo išraižyti eroziniai griovų, kurios dabar jau daug kur yra neveiklios ir tapo raguvomis. Šie raguvų sensléniai nusileidžia į III ir IV Neries terasas. Jie formavosi prieš biolingo pašiltėjimą ir jo metu. Dabar šis erozinis šlaitų reljefas

yra išlikęs daugelyje vietų Sapieginėje - Antakalnyje, Paneriuose, Rasose-Rybiškėse, Rokantškėse ir kitur. Gedimino kalnas griovinės ir upinės erozijos taip pat yra atskirtas nuo gretimų Kreivojo kalno masyvų.

Jaunesnieji kvartero sluoksniai Žemutinės pilies teritorijoje buvo nuardytí réžiantis Neries ir Vilnios upėmis ir gilinant joms savo vagas. Atskiri Neries ir Vilnios įsiréžimo etapai pažyméti viršsalpinémis terasomis įvairiose Vilniaus vietose, o Žemutinės pilies teritorija yra viršum pirmosios viršsalpinės terasos, susidariusios holocene. Tos terasos cokolyje slūgso viduriniojo pleistoceno Butėnų tarpledynmečio sméliai, aleuritai ir moliai su organikos priemaiša. Terasos akumuliacinė aliuvinė danga siekia 4-5m. Joje surandamos vaginė (su perliuvio subfacija), senvaginė ir salpinė aliuvio facijos, o taip pat proliuvinio sąnašų kūgio nuogulos. Vietomis natūralūs sluoksniai yra padengti kultūrinį sluoksnį su archeologiniais radiniais ir griuvenomis.

Žemutinė pilis stovėjo senvagėmis išraižytoje ir užpelkėjusioje Neries ir Vilnios santakoje, geomorfologiškai salpinėje terasoje. Véliau ši terasa dėl antropogeninio poveikio paaukštėjo net 4-8 metrais. Vilnios senvagės supusios Žemutinę pilį buvo visiškai užpiltos XVIIIa. Ilgiau išliko Kačergos upelis itekėjęs į Vilnių ties telegrafo pastatų.

Vilniaus Žemutinės pilies rūmai pastatyti ant paaukštėjimo, prisišlejusio prie Gedimino kalno vakarinės dalies.

Kultūriniai sluoksniai ir pelkių nuogulos sudaro 4-8 m. storį. Po jomis slūgso aliuvio nuogulos: žvirgždas, gārgždas, įvairaus stambumo sméliai, aleuritai ir moliai, apie 2-3 m. Po aliuviu surastos Butėnų tarpledynmečio ežerinės nuosėdos. Jų pado aukštis apie 72 m abs. aukščio ir dengia apatinio pleistoceno Dainavos morenas.

LITERATŪRA

Basalykas A., Dvareckas V. 1981. Vilniaus apylinkės geomorfologiniu atžvilgiu. Lietuvos TSR aukštųjų mo-kyklų mokslo darbai. Geografija, XVII, p. 3-40.

Monstvilas K. 1973. Butėnų horizonto limninės nuo-gulos Vilnios upės žemupyje. Lietuvos geologų III mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, Periodika, p. 97-100.

Гайгалас А., Гальчене Ю., Банис Ю., Брейве А. 1976. Радиоуглеродное датирование позднечетвертичных отложений и подземных вод. Погребенные палеоврезы поверхности дочетвертичных пород южной Прибалтики. Вильнюс, Мокслас. С. 102-114.

Микшиш Р.-Б. А., Гайгалас А. И. 1983. Фации позднеледниковых остаточных застойных водоемов и физико-механических свойств глинистых отло-jений террас р. Нярис в пределах г. Вильнюс. Научные труды высших учебных заведений Литовской ССР, Геология, IV. С. 145-158.

Петрулис Л. 1962а. Грунтовые воды долины р. Нярис в районе г. Вильнюс. Научные сообщения, т. XIV, Институт геологии и географии АН Литовской ССР. С. 277-288.

Петрулис Л. 1962б. Плиоцен-древнечетвертичный водоносный горизонт района г. Вильнюса. Научные труды высших учебных заведений Литовской ССР. География и геология, I. С. 231-237.

Петрулис Л. 1964. Старобинский межмореной водоносный горизонт г. Вильнюс. Научные труды высших учебных заведений Литовской ССР. География и геология, III, С. 187-191.

LIETUVOS SENUJŲ PILIŲ VIDURAMŽIŲ MEDŽIO RADINIŲ PAVYZDŽIŲ RADIOKARBONINIS DATAVIMAS IR DENDROCHRONOLOGIJA

*Algirdas Gaigalas, Chichmatula Arslanov, Nikolaj
Kovaliuk, Jonas Mažeika, Anna Pazdur, Rimantas
Petrošius, Rutilė Pikšrytė-Pukienė, Vytautas
Urbanavičius, Ganna Zaiceva*

SANTRAUKA

Lietuvos senosiose pilyse surasti medžio radinių pavyzdžiai buvo datuoti radiokarboniniu ir dendrochronologiniu metodu. Medžio skersinių pjūvių rievių serijos, kurios datuotos radiokarboniniu metodu, sugretintos su Gotlando salos chronologijos seka. Radiokarboninės ir dendrochronologinės datos rodo, kad Vilniaus Žemutinė pilis buvo perstatinėjama XIV a. pabaigoje. Radiokarboninės datos pavyzdžių iš Vilniaus Žemutinės pilies grindinių patenka į 810-640 metų (rasto datavimo rezultatai) arba 770-570 metų (lentos datos) amžiaus intervalą, skaičiuojant nuo mūsų dienų.

IVADAS

Pastaraisiais metais, atliekant archeologinius kasinėjimus Vilniaus senųjų pilių teritorijose, surasti likučiai įvairių medžio statinių ir konstrukcijų iš pušies ir ąžuolo. Vilniaus senojoje Žemutinėje pilyje dalis pastatų taip pat buvo mediniai. Gatvės buvo grįstos medžio rąstais ir lentomis. Archeologinių radinių gausumas atspindi demografinį augimą. Archeologinių kasinėjimų metu daug radiokarboninio datavimo duomenų charakterizuoją kultūrinius sluoksnius (Gaigalas ir kt., 1996; Гайгалас и др., 1979, 1985, 1987; Зайцева и др., 1994). Radiokarboninio datavimo duomenys yra iš priešistorinių laikų bei yra labai daug istorinius laikus siekiančių datų. Šis straipsnis nagrinėja Vilniaus Žemutinės pilies medžių datavimo rezultatus, gautus radiokarboniniu ir

dendrochronologiniu metodu, o taip pat Kernavės ir Trakų pilių medžių radinių radiokarboninį datavimą. Lietuvos senųjų miestų dendrochronologinis datavimas medžio pavyzdžiams yra pirmą kartą panaudotas medžio konstrukcijoms. Radiokarboninis datavimas yra atliktas skirtingose laboratorijose.

PAVYZDŽIŲ APRAŠYMAS

Pastaraisiais metais Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje du medienos pavyzdžiai iš grindinio buvo analizuoti dendrochronologiškai ir radiokarboniniu metodu.

1 p a v y z d y s: Kvadratiškai aptašytas rąstas be žievės *Pinus sylvestris*. Išlaukinės medžio rievės neišliko, supuvo. Medžio rievės buvo matuoamos įprastiniu būdu (Битвинскас, 1974) dviem radialinėm kryptimis iš pavyzdžio centro į jo pakraštį. Pirmosios krypties radiuse suskaičiuotos 103 medžio rievės, o antrajame - 161 žiedai. Antrojo radiuso septyni žiedai buvo stipriai supresuoti, todėl jų plotis neišmatuotas.

Pirmieji 14 pavyzdžio centriniai žiedai (I dalis) ir 15-38 rievės (II dalis) buvo atskirti radiokarboniniam datavimui.

2 p a v y z d y s: Grindinio skelta lenta. Medžio rūšys - *Pinus sylvestris*. Lentos segmentas neturėjo šerdies ir centrinių žiedų (rievių). Išoriniai medienos žiedai prie žievės iš abiejų pusų buvo nupuvę. Medžio rievės buvo išmatuotos dviejuose radiusuose pradedant nuo šerdies (lentos vidurys) ir palaipsniui einant į abu priešingos krypties pakraščius. Pirmajame lentos radiuse buvo suskaičiuotos 75 metinės rievės, antrajame surastas 81 žiedas. Antrojo radiuso pirmoji rievė yra penkeriais metais vėlesnė, o paskutinioji rievė vienuolika metų vėlesnė negu pirmoji ir paskutinioji pirmojo radiuso rievė atitinkamai.

Pirmojo radiuso rievės nuo 53 iki 75 buvo paimtos radiokarboniniam datavimui.

Archeologiniams tikslams radiokarboniniam datavimui yra atrenkamos, siauro intervalo medžio rievės, kurios įgalina gauti tikslesnius duomenis atliekant dendrochronologinius tyrimus. Ypač tokie siauro intervalo datavimai yra svarbūs tiriant istorinius objektus.

RADIOKARBONINIS DATAVIMAS

Viduramžių gyvenviečių (Vilniaus Žemutinė pilis, Trakų ir Kernavės pilys) datavimui panaudoti medienos radiniai iš pilių konstrukcijų. Surinkti pavyzdžiai buvo atiduoti datavimui į penkias laboratorijas: Sankt Peterburge (Sankt Peterburgo universitete ir Rusijos mokslų akademijos Materialinės kultūros Istorijos institute), Kijeve (Ukrainos mokslų akademijos Aplinkos radiogeochemijos moksliniame centre), Glivicėje (Silezijos technikos universitete, Lenkijoje), Vilniuje (Geologijos institute). Datavimui paimti pavyzdžiai turėjo pirminę struktūrą ir buvo gerai išsilaike. Skersiniuose rasto ir lentos pjūviuose aiškiai matėsi metinės medžio augimo rievės. Penkių laboratorijų datavimo rezultatai yra pateikti 1 lentelėje. Rezultatai gauti Glivicės, Kijevo, Sankt Peterburgo ir Vilniaus laboratorijose gerai sutampa. Radiokarboninės datos yra pasiskirsčiusios nuo 810 iki 640 metų rasto pavyzdžiams ir nuo 770 iki 570 metų lentos pavyzdžiams, paimtiems iš Vilniaus Žemutinės pilies archeologinių kasinėjimų 1994 m. (metai skaičiuojami nuo 1950 m.). Rasto iš Vilniaus Žemutinės pilies medienos rievės daugiausia atitinka XIII a. pirmąjį pusę, o lentos pavyzdžiai - XIV a. pradžią. Viduramžių pavyzdžių tikslus radiokarboninis datavimas yra sunkus uždavinys, nes reikalauja didelio preciziškumo.

Dendrologiniai matavimai gali duoti gerokai tikslesnius rezultatus ir padėti nustatyti tikslesnį statinių kalendorinių datų intervalą.

Dendrochronologiniai tyrinėjimai buvo atlikti Kaune (Vytauto Didžiojo universiteto Dendrochronologijos laboratorijoje) pavyzdžiams, paimtiems iš Vilniaus Žemutinės pilies archeologinių tyrinėjimų.

1 lentelė. Lietuvos pilių medienos radinių radiokarboninio datavimo rezultatai ir kalendorinio amžiaus kalibravimo atitinkamos reikšmės

Pavyzdžio pobūdis	Laboratorijos indeksas	Radiokarboninė data nuo dabar	Kalibruotas kalendorinis laikas 2σ , mūsų era
Vilniaus Žemutinė pilis			
medžio rąstas	LU-3486	770±30	1251...1286
medžio lenta	LU-3485	570±40	1314...1420
medžio rąstas	Gd-11183	640±70	1277...1428
medžio lenta	Gd-7623	660±40	1332...1395
medžio lenta	Gd-7639	660±30	1336...1394
medžio lenta	Gd-7646	710±40	1246...1319
medžio lenta	Vs-953	680±55	1260...1408
medžio rąstas	Le-4963	810±35	1225...1272
medžio lenta	Le-4964	770±40	1245...1287
medžio rąstas	Ki-5302	780±30	1225...1286
medžio lenta	Ki-5301	640±35	1294...1396
Trakų pilis			
medienos rievės 18-38	LU-4972	610±30	1308...1398
medienos rievės 18-38	Le-4970	520±35	1408...1434
medienos rievės 18-38	Ki-5303	530±40	1390...1446
Kemavės pilis			
medienos rievės 38-47	Le-4972	1090±40	892...918
medienos rievės 48-57	LU-3484	680±40	1287...1386
medienos rievės 48-57	Le-4971	1100±35	892...920 948...996
medienos rievės 48-57	Ki-5304	740±60	1228...1300(1σ)

DENDROCHRONOLOGINIS DATAVIMAS

Lietuvoje kol kas nesukurta *Pinus sylvestris* chronologija, siekianti XIII-XIV a. todėl tyrinėtų pavyzdžių medžio rievės buvo lyginamos su Gotlando salos ir kitomis Švedijos chronologinėmis skalėmis (Bartholin, 1987). Geriausias sutapimas buvo gautas tarp tyrinėtos lentos iš Vilniaus Žemutinės pilies ir Gotlando chronologinės sekos (215 pav.). Toks sutapimas gerai pastebimas XIV šimtmečio pradžioje, kada lyginame tyrinėtos lentos paskutinę rievę, datuojamą 1328 m. po Kristaus gimimo.

Lyginant rasto medžio rievių seką su datuotomis medžio lentos rievėmis geriausias sutapimas buvo rasto 99 rievės su lentos I radiuso paskutine rieve, datuota 1317 m. Paskutinė rasto rievė yra datuota 1379 m po Kristaus gimimo (216 pav.). Septynios deformuotos rievės, buvusios medžio raste paveikslėlyje yra parodytos punktyrine linija. Medžio rasto rievių serijų palyginimas su Gotlando salos chronologija nepaneigia tokio datavimo (217 pav.). Atrinktų radiokarboniniams datavimiui medžio rievių dendrochronologinės analizės rezultatai yra 2 lentelėje.

Nustatyti dendrochronologinės datos pasiskirsčiusios 100 ir 180 metų intervale. Pagal medžio rievių pobūdį, galima daryti išvadą, kad klimatas tapo šaltesnis 13-ojo šimtmečio pabaigoje ir toks išliko per visą 14-ąjį šimtmetį.

2 lentelė. Vilniaus Žemutinės Pilies medienos rievių dendrochronologinės analizės rezultatai

Pavyzdžių pobūdis	Radiokarboniniams datavimiui paimtos rievės	Dendro datos, po Kristaus gimimo
medžio rastas I	1-14	1219-1232
medžio rastas II	15-38	1233-1256
medžio lenta	53-75	1295-1317

MEDŽIŲ KIRTIMO DATOS

Tyrinėtieji medžio skersiniai pjūviai neturėjo žievės ir keleto pakraštinių rievių, todėl nustatyti tikslų jų nukirtimo laiką buvo neįmanoma. Lentos medžio rievės yra platesnės (vidutinis jų storis per pastaruosius 50 metų yra 8,2 žiedai, 1 cm). Todėl galima padaryti išvadą, kad ne daugiau kaip 20 rievių buvo prarasta dėl suirimo (tai atitinka maždaug 2,5 cm prarastos medienos išlaukinėje lentos dalyje). Pakraštinės 50 medžio rievių tyrinėtame rąste yra labai siauros. Vidutinis rievės storis šioje rąsto dalyje yra vos 0,16 mm. Viename 1 cm radialiniame rąsto pjūvyje galima suskaičiuoti net 63 metines rieves. Balana sudaryta iš daugiau kaip 80 metinių rievių. Toks didelis rievių skaičius balanoje leidžia mums teigti, kad ne daugiau kaip 20 rievių buvo prarasta taip pat šiame pavyzdzyje. Remiantis šiomis prielaidomis paskaičiuotos medžių kirtimo datos: mūsų eros 1328-1348 m. – lentos pavyzdžiui ir 1379-1399 m. – rąstui. Pavyzdžių medienos metinių rievių padėtis laiko skalėje parodyta 218 paveiksle. Keturi nauji medienos pavyzdžiai iš Žemutinės pilies Karališkuju rūmų pamatų ir gynybinio bokšto yra tyrinėjami. Jie visi priklauso pušies rūšiai (*Pinus sylvestris*) ir turi išlikusią žievę. Rąstas po gynybiniu bokštu buvo nukirstas vasaros metu. Galutines tikslias išvadas bus galima padaryti atlikus papildomus tyrimus.

IŠVADOS

Senujų Lietuvos pilių medienos pavyzdžių analizė parodė, kad apie 100-250 metų ilgumo dendrochronologinė skalė iš jų gali būti sudaryta. Čia yra potencialios galimybės iš archeologinių kasinėjimų medžio radinių atkurti vietinę apie 1000 metų ilgumo chronologiją. Taip pat tai gali būti naudinga atliekant aplinkos sąlygų rekonstrukciją per 1200- 1700 m. laikotarpį, kuris mažai ištyrinėtas. Vilniaus Žemutinės pilies medinis grindinys, iš kurio tyrinėta mediena, buvo suklotas XIV a. pabaigoje. Radiokarboninis metodas kartu su dendrochronologiniais tyrimais yra perspektyvus

sukurti precizišką chronologinę skalę Viduramžių archeologiniams radiniams Lietuvoje. Radiokarboninių datavimų rezultatai įgalina teigti, kad seniausi medienos pavyzdžiai buvo surinkti Kernavės archeologinių tyrinėjimų aikštéléje (XIII a.). Vilniaus Žemutinės pilies radinių datavimai priklauso XIV a., o Trakų pilies - XV a. pradžiai.

LITERATŪRA

Bartholin T. 1987. Dendrochronology in Sweden /Dendrochronology around the Baltic. A collection of papers read at the meeting held in Joensuu, Finland, 27-30 August 1986, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, P. 79-88.

Gaigalas A., Banys J., Lasavickas S., Lisanka A., Melešytė M. 1986. Vilniaus pilų teritorijos aplinkos salygų kitimo poledynmetyje svarbiausi etapai ir jų radiokarboninis datavimas. Lietuvos TSR Geografų draugija, Geografijos metraštis. XXII-XXIII t., P.70-77.

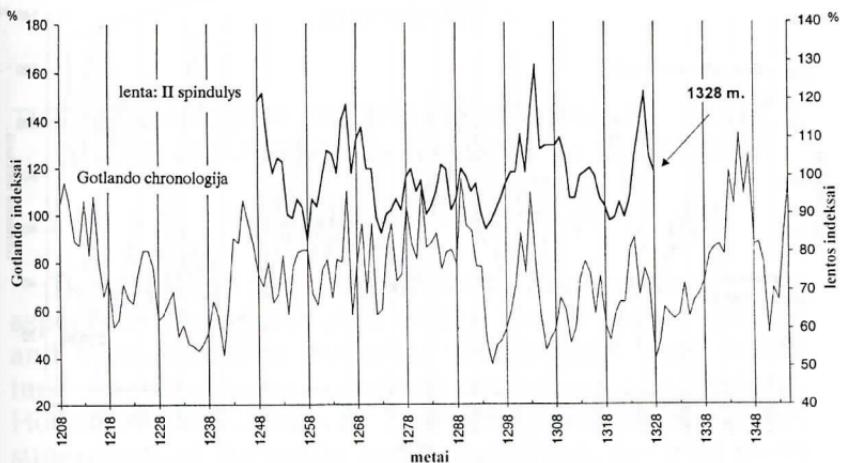
Zaitseva G., Gaigalas A., Arslanov Kh., Kovaliukh N., Sulerzhitskiy L., Mažeika J., Petrošius R., Urbanavičius V. 1994. Dating of fossil wood samples from the excavations of Grand Dukes Castle. Chronology and dendrochronology dating of archaeological findings, Lithuania, Vilnius, Abstracts and papers. P. 48-53.

Битвинскас Т. 1974. Дендроклиматологические исследования. Ленинград. Гидрометеоиздат. с. 171

Гайгалас А., Банис Ю., Давайнис Г., Кибilda З., Пястроюс Р. 1979. Датирования по радиоуглероду археологических находок на территории бывшего арсенала нижнего замка г. Вильюс. Методика использования результатов определения активности C^{14} в геологии (материалы семинара). Вильнюс, 1979 С. 21-22.

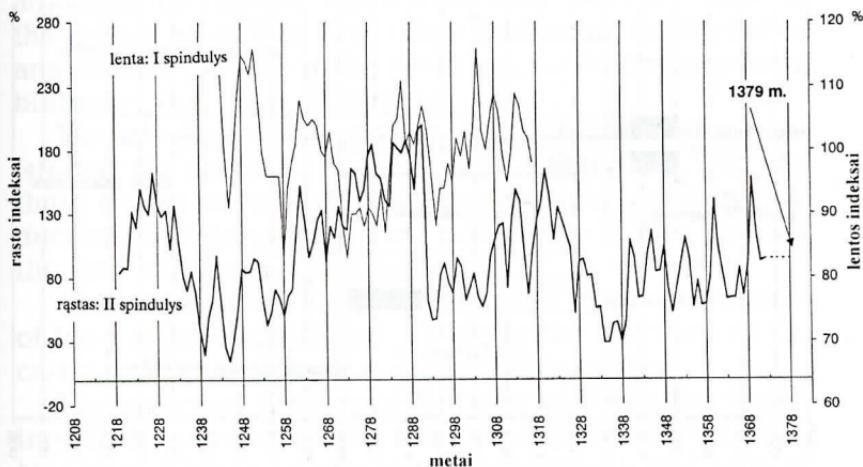
Гайгалас А., Ласавицкас С., Лисанка А., Банис Ю. 1985. Радиоуглеродный возраст послеледниковых слоев и их корреляция с археологическими находками на территории Вильнюсского замка. Научные труды высших учебных заведений Литовской ССР. Геология. 6. С. 140-151.

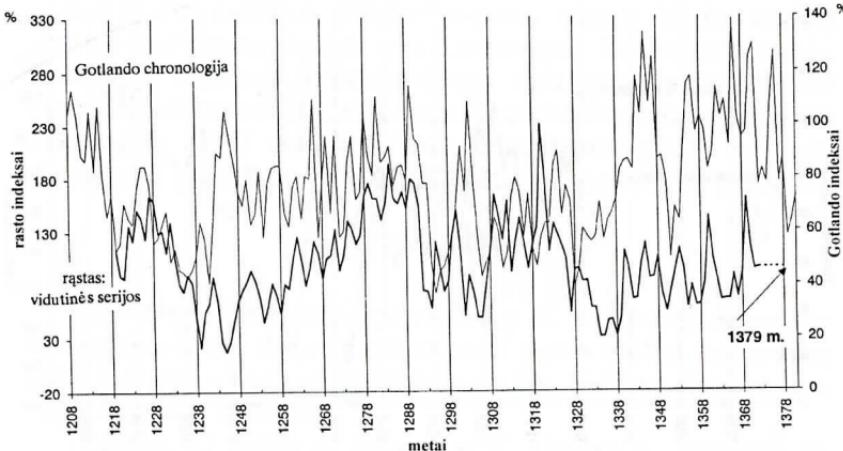
Гайгалас А. И., Арсланов Х. А., Банис Ю.Ю., Казарцева Т. И., Тертичная Т. В. 1987. Радиоуглеродное датирование позднего плейстоцена, голоцене и археологических памятников на территории Литовской ССР. Новые данные по геохронологии четвертичного периода. К 12 Конгрессу ИНКВА, Канада 1987. Москва, С. 88-97.

Pav. 215. Grindinio lentos (2 pavyzdys) datavimas, remiantis Gotlando pušies chronologine skale (T. Bartholin).

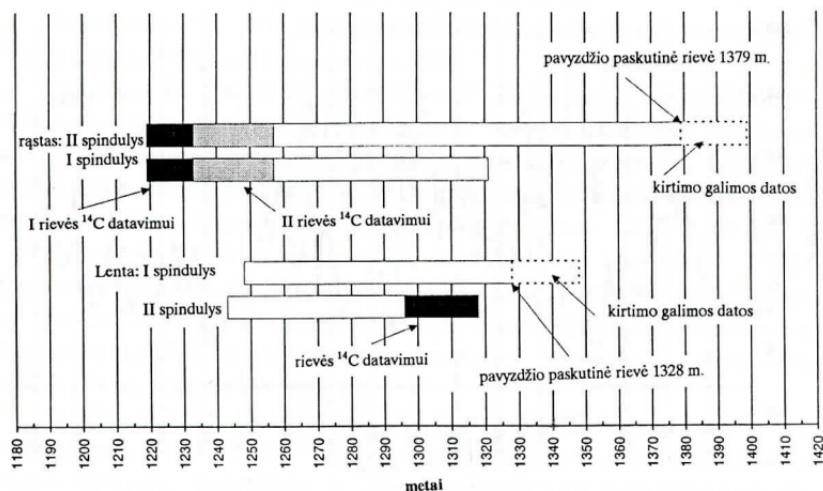
Pav. 216. Rasto (1 pavyzdys) datavimas, remiantis datuota lenta (1 pavyzdys).

Pav. 217. Rasto medžio rievių serijų palyginimas su Gotlando chronologine skale.

Pav. 218. Analizuotų pavyzdžių ir jų dalių padėtis laiko skalėje.

SUMMARY

THE SUPERVISION OF THE GRAND DUKES' PALACE AND THE CASTLES IN XVI-XVIITH CENTURIES

Stasys Samalavičius

The author of the research study investigates various aspects of the supervision of the Grand Dukes' palace and Vilnius castles. Archival sources that were examined enable to draw several important conclusions. Horodnichi of Vilnius city who performed duties of chief supervisors of the castle and its buildings also held posts of budovnichi (the chief constructors), however the same person did not occupy both posts at the same time. Sometimes the post of chief supervisor was held by one person, while duties of chief constructor were performed by another one for several or even a dozen of years. Horodnich was administrator not only responsible for the castle, the ruler's palace but also outside territory adjoining the castle. The surveillance over the state of the palace as well as over other buildings, maintenance and reconstruction of the buildings lay to the responsibilities of the chief constructor.

The armoury of the castle was supervised and administrated by ceikvart (the armoury supervisor). Usually these duties were performed by specialists of gun production, but during the first half of the XVIIth century the post was held by an architect.

The surveillance over the gates was in the disposition of the castle's gatekeeper, however the garrison of the castle was headed by the castle's rothmeister.

The palace of the Grand Duke as well as other buildings that belonged to the ruler were provided with fuel by a person having a title of the wood-monger of Vilnius.

The palace and other buildings of the castle, as well as their interior requisites were constantly surveilled by the craftsmen of corresponding professions.

The state of the brick walls and tiled roofs of the buildings were surveilled and repaired by the masons who also installed and repaired brick stoves.

Carpenters took care of the wooden buildings and provided repairs whenever necessary. They also repaired the wooden doors of the buildings and carried other works that were usually done by men of their profession.

Joiners took care and repaired wooden doors, windows and window panes, stairs, railings, panels and other interior requisites. Possibly, small restoration works of wooden sculpture were also in their disposition.

Glaziers took care and repaired window-panes and glazed windows in all the buildings.

Producers of coloured ceramics (potters-tilers) took care and repaired tiled stoves, removed them and build new ones.

The water-supply system was supervised by the plumber. Gilders, watchmakers, doormen and supervisors of gardens are also mentioned in archival sources.

The craftsmen of the palace regularly, once a month made rounds in the buildings, examined its requisites and decoration and reported about their state and necessary repairs to budovnich. Smaller repairs were made by castle craftsmen themselves. Bigger repair-construction works were supervised by budovnich who commissioned local craftsmen or invited them from other cities.

The buildings of the castle were examined and repaired by local craftsmen, members of Vilnius' crafts guilds. Whenever they moved to work in the castle on regular basis, the ruler partially dismissed them from the duties to their respective guilds, however they still maintained their membership. Their apprentices were provided by the guilds and when a need for more workers occurred, masters of local guilds took over them.

The craftsmen for the supervision of the castle's buildings were commissioned for life-long period and annual payment was granted. In addition to monetary payment they were provided cloth for their own robes as well as other things. All craftsmen received payment for additional services.

The yearly payment for the supervision og buildings and routine repairs for a specialist varied from 10 auksinas for a plumber in 1602 to 300 auksinas to a mason in 1654.

Those craftsmen who obtained regular jobs in the castle moved to live in the jurisdiction of horodnich and most often were provided possessions in the territory of the castle.

The workshops of most craftsmen were in their own dwellings or close to them. Potters and tillers made an exception: they lived and maintained their workshops in those localities that contained clay. In XVI-XVIIIth centuries their workshops were concentrated on the exterior side of Subačius gate, in Užupis and Šnipiškės. Workshops of castle's ceramists, however, were localised on the left bank of the River Neris, a territory ruled by horodnich, where brick-yards associated to the castle are mentioned in archival sources.

A rather large construction works involving city masons were performed at the end of the XVth century. Most likely, the palace of the ruler and other buildings of the castle were reconstructed during the reign of Grand Duke Aleksandras (1492-1506).

Huge construction works in the castle took place in the last decade of the XVIth century.

Various interior installation works could have been performed in 1616, since next year a large number of joiners took part in reconstruction works of the castle.

Another large-scale repairs were made in 1640 on the occasion of Wladislaw Vasa's visit to Vilnius.

ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS

Adolfas Tautavičius, Vytautas Urbanavičius

Excavations of the territory are going on from 1987. In the years of 1994 and 1995 the southern gates of the palace were examined as well as the remains of the western and northern buildings, and the western part of the palace's inner courtyard, too. An archaeological layer of

the constructions dated to the 14-18th centuries, were explored.

Remains of an old masonry

Remains of the masonry buildings were uncovered in the basement C, D, E, F, G of the palace's southern building, and in an inner courtyard (M1, M2 and partly - M3).

In 1994 more fragments from the building of the same period were explored, i.e. near the southern part of the palace and near northern walls of the former gates. The walls were constructed using the Baltic-vendick brick bond. Inner walls contained small stones. The building was pointed to the SE and NW; the size and thick of the walls remaind unclear.

In the southwestern corner of the inner courtyard, a part of the wall, 4,5 m long, being joined with the 9 cm long tows, was found. The tower had walls of 1,5 m thick. A defence wall of 2,7 m thick, a surface of which was constructed using the Baltic-vendick brick bond, has been near the tower to the east. The fragments of antlers and fragments of unglazed pottery (the 13th century?) were found near the northern adge of the destroyed round tower.

At the second half of the 14th century and at the beginning of the 15th century the tower was pulled down completely. A new, octagonal tower, upper part of which has been round, 18 m in diameter, was build instead of old one.

Approximately 8 m from this tower to the north, the remains of gates tower has been uncovered. The tower was constructed using the Baltic-vendick brick bond. In its inside a lodge of 5x5,5 m size was found. An entry to the gates of 3,1 m in size (near the northern wall), as well as the gates of the same size (in the southern wall). Fragments of wood pavement were uncivered here.

Thus, at the second half of the 13th century and at the beginning of the 14th century a territory of the future palcev from the northern side was circled round

with brick wall leaning towards the building near the Cathedral. A round tower divided the wall into two parts. The territory near the southeastern corner of the Cathedral had wood pavement dated to the 14th century.

Palace of the 15th century

Historians have abound in an iconographical material of the gates of the palace. The gates had to be at the west end of the southern building, near the quadrangular tower.

Basements of the gate lodge of 9x9,5 m size and the remains of above mentioned tower were uncovered in the period of excavations. A lodge of the gates had no cellar. The northern wall arch of 1,1 m wide and 1,65 m high, as well as the southern wall had two small arches. Water used to flow into the yard.

The tower was near eastern edge border of the gate. It had a 5,8x3,6 m size. A cellar was uncovered under the tower.

From the southern part of the tower towards the gates the remains of the brick wall of 80 cm thick were found. The wall divided the orchard and the road led towards the palace. The road was paved with stones.

The area between the gates room and Cathedral is cobbled. The stone paving was built on the older wooden pavings. On the oldest stone paving charred wood particles and glazed tile fragments were found.

The palace of the 16th-17th century

The western building at an almost right angle rested on the northwestern corner of the gates room. It used to be somewhat more narrow than the eastern and southern buildings (9-10 m wide), a bit curving, and also built on the edge of an elevation. The base of its eastern wall stands on a dry ground, whereas the base of the western one - on a saturated ground. The base of the walls does not rest on posts but on thick unhewn lengthwise timbers. Every 50-

60 cm they were joined with similar cross-timbers. These were pine timbers 30-34 cm in diameter. The cross-timbers and ends were sawed. In the courtyard the base of the gallery near the eastern wall of the western building was not found.

The western building used to have 3 basements with cylindrical vaults. They were built along the western building.

The western end had basement No 7. It was uncovered already in 1968-1970 when a room for air conditioning was being equipped in the Picture Gallery (Cathedral). The basement was 5 m wide and 24 m long with the door in the northern end though, judging from some drawings of the 19th century, the door had to be in the southern end of this building.

Basements K and L were situated further to the north. They were uncovered in 1994-1995.

Basement was 8,5x5,5 m in size, irregular (the western wall was about 0,5 m longer than the eastern one), about 2,7 m high and had a cobbled floor. Steep, about 2 m wide stairs led from the courtyard to the northeastern corner of the basement. The northern end had a 1,45 m wide door to the adjoining basement.

On the floor under a destruction layer there was a 40-50 cm thick habitation layer. It contained finds dated to the 17th-18th centuries.

Basement L used to be about 27,5 m long and 6-6,3 m wide. It also had a cobbled floor. The northeastern corner had a 1,7 m wide door. The southern end had another door to the basement K. The northern end was separated from basement M by a blank wall.

Three quadrangular columns supporting the arch used to stand along the middle of the basement. They were 1,25-1,3 m wide and 2,15-2,3 m long and spaced irregularly. Two wooden partitions divided the basement into three rooms.

The western wall of the basement had 4 windows, the eastern - three windows and a door.

A wooden drainage pipe was uncovered under the floor paving near the western wall.

A small western annex, marked in the 18th century plans, was found outside the western wall between the

second and third windows of basement L. It was 2,3x3,9 m in size and had 70-85 cm thick walls. It used to have a 1,35-2,35 m large room. There was a 1,1 m wide and 0,5 m deep bay in the western wall where there used to be a small window.

The annex was built together with the western building. It served as a lavatory.

The northern building. The corner basement in the north of basement L was marked with letter M. The blank wall separating these basements was 1,7 m thick, whereas the western wall of basement M was 2,15 m thick. The northern wall of the basement is also the outer wall of the northern building. Its thickness in the basement is 3-3,1 m. Along it a 0,8 m wide ditch, sloping in the western direction, was built. Its bottom was paved with bricks and flat tiles. Near the palace corner the northern wall used to have a contrefort 2x0,65 m in size. The wall was built up on a similar wooden construction as the western one.

Basement M is 9,45x10,4 m in size and has a stone paving. There used to be an older paving 50 cm deeper. The basement had cylindrical vaults built in eastern and western directions. The vaults were supported by two quadrangular 1x1,1 m columns.

A door used to be in the eastern end of the basement where the older wall was finished with new bricks. At present the thickness of this wall is 3,3. Its western edge has steep 1,5 m wide stairs. The steps were 30-35 wide, about 25 cm high and were covered with planks.

The basement contained finds from the 17th-18th centuries.

Only the western part of room N has so far been investigated. This room is situated in the north from basement M. This was the first room in the palace without a basement. The level of its floor was 2,5 m higher than the adjoining basement M.

The room used to be 11,5 wide. Its southern and northern walls were only 1,4m thick. The northern wall is by

far thinner than the one near the basement M. The southern part of the room contained the base of pulled down octagonal tower. The uncovered part had bases of three columns.

Habitation zone and finds

Habitation zones excavated in 1994 and 1995 did not abound in finds. There were almost no finds belonging to the period before stone building. Artefacts of modelled ceramics were uncovered only in the mixed-filled and disturbed - layers of the western part of the courtyard together with the finds of the 14th - beginning of the 15th century (stone projectiles, socketed heads of cross-bow arrows, fragments of bricks, pottery). Investigations of palace gates room also yielded only solitary finds, mostly characteristic of the 15th century, whereas the deeper layers contained no finds at all. The test pit in the northwestern corner of the gates room contained a few small remains of wooden paving but not a single pot sherd was found in their surroundings.

In the south-western corner of the palace, near the St. Kazimieras chapel, three stone pavings of the 15-th-17th century underlined by older wooden pavings were uncovered. There were only crumbles and solitary stones between the stone pavings. The crumbles contained no pot sherds or tiles. Only on the lowest stone paving there were some charred wood particles and fragments of glazed trough-shaped or flat with profiled terminals tiles. Between wooden pavings only solitary brickbats, stones and no ceramics were found. The only find between the first and the second wooden paving was Václav IV Prague farthing.

Remains of defensive walls, round tower and octagonal tower built in its place were uncovered in the northwestern corner of the courtyard. The habitation layer near the walls and the base of the round tower had not developed or, perhaps, has not survived. Only a few pot

sherds of the 18th (?) century and horns were uncovered. A habitation layer of the 15th century was found only by the northern wall of the octagonal tower. The habitation layer found inside the tower under the destruction layer was not examined. The remains of the 13th-15th century bricked up gates room uncovered in 1995 by the northern edge of excavation area turned out to have been dug over again and cut through by the base of the 16th century palace. During the ground works the former gates room was dug over and the old habitation layer destroyed.

The basements K and L of the western building were the richest ones in finds. Many architectural components (conglomerate and sandstone cornices, window-frame edgings, etc.). fractions of iron artefacts, pot and tile sherds and other solitary finds were uncovered in the destruction layer and under it. Almost all this material was exclusively characteristic of the 17th-18th century. However, the northern part of basement L and basement M were strongly disturbed during the uprising of 1831 while digging up the defensive ditch.

The material about coins and seals is presented in special articles.

Conclusions

1. Excavations of 1994 and 1995 provided extra information about how the territory used to be built up before the building of the palace. It turned out that the wall M1 on the northern edge of elevation had a round tower in the northwestern corner from which it turned to the southwest. The western part of the courtyard had pits of various size, was heaped up with various remains and had a paving. In the north of the courtyard there used to be a quadrangular gate tower. However, it is still not clear how the road, that went through the tower, reached the courtyard. Neither it is clear what extra fortification works used to stand in this territory. The

courtyard near the southwestern corner of the palace had a wooden paving.

2. In the northwestern corner of the palace territory in the 15th century there stood a greater octagonal tower in the place of the round tower.

3. The soithern gates used to be in the room without a basement.

4. During the palace reconstruction in the first half of the 16th century, while expanding the courtyard to the north, not only the wall M1 but also the octagonal tower and quadrangular tower of the northern gates were pulled down. They were replaced by the western and northern buildings of the palace. The bases of the western and northern walls of these buildings were made of thick round timbers joined by similar cross-timbers. The basements of the western building used to have windows and an enclosed court.

There were no marks of a gallery near these buildings.

5. We obtained extra data about profile brocks, tiles and floor bricks. The finds included window edging made of conglomerate (some windows had iron bars) and sand-stone elements used for finishing the palace room. The artefacts represented by many tile and pot sherds, stone projectiles, heads of crossbow and other solitary finds are helpful in getting an idea about the mode of life in the Vilnius castles in the 14th-18th centuries.

ARCHITECTURAL INVESTIGATIONS

Rasa Armalaité, Vytautas Abramauskas, Napaleonas Kitkauskas

In the period of 1994-1995 the western part of the south building and the western building were being investigated. The investigation of the northern building has been started, and the north-western corner of the courtyard of the palace was being investigated too.

In 1994 room R of the south building was unearthed, its western wall being the western end wall of the entire south building. Inner dimensions of room R are: in the

east-west direction 10.32-10.6 m, in the south-north (transverse) direction 8.2-8.47 m. The northern wall of room R is 3.3-3.5 m thick (in the area of the foundation) and its western wall is 3.1-3.25 m thick. The thickness of the western end of the southern wall is 3.1 m, however, its thickness above the altitude H abs. 92.60 m becomes 2.94 m. It is necessary to indicate that the western and the southern walls of room R are much thicker than the outer southern wall of basements G and F.

At the eastern end of the foundation of the northern wall of room R an opening 1.1 m wide and 1.8 m high was extant. It goes across the entire thickness of the wall. It was covered by a segmented lintel. The opening is simultaneous to the masonry of the walls of room R. There are remains of a similar opening in the southern wall of room R, too. One might think that both these openings were the parts of the same channel. Precipitation water accumulated on the territory of the inner courtyard of the palace must have been drained by this channel. Another assumption is that the inlet of the waterpipe from the city to the inner courtyard of the palace could be laid through this channel (Fig. 6).

Inside room R fragments of two pavements at different depths, of field stone are extant: in the eastern part, that is in the place of the former drive-way into the courtyard of the palace at the level H.abs. 93.27-93.46 m and in the western part (to the west of the drive-way) at the level H abs. 92.38-92.65 m. Difference of heights between those two pavements is 0.8-0.9 m. Thus, room R was divided by a transverse partition though its foundation has not been found yet. According to the width of the extant pavements it is possible to say that the eastern part (the room at the drive-way gate) was 5.0 , wide and the western part was 4.0 m wide. No data were found about the character of the floor slab of the ground floor of room R.

Eastern ends of the northern and the southern walls were attached to the western wall of basement G (or to

the eastern wall of room R) and were not connected with it by continuous masonry.

A 0.72 m thick small masonry wall was attached to the outside of the former opening of the drive-in gate (just to the very external southern wall). Not far from it a stone 0,7 m long and 0,6 m wide was found. It has the marks of prints left by the horizontal axis which had been rested upon. The small masonry wall as well as the stone are thought might have been connected with the equipment of the drawbridge having been in front of the drive-in gate. The iconography available, however, witnesses that in the 16th-18th centuries there already was no drawbridge in front of the drive-in gate and the gate opening from the south side was set into the portal frame of the Doric or the Ionic order.

In 1994 a 4x4 m sized pit was dug out at the north-western corner of room R. No basement was found in this place. It was determined that the foundation of the western wall of room R rests on the humus ground here. Remains of timber pavement made of split boards were found in the north-western corner of the pit at the altitudes H abs. 90.25-91.32 m. Might they be the remains of the road-way laid in the 12th-13th centuries or the remains of the floors of masonry building M 19 put up in the 13th or the 14th century?

From the south and from the west side room R was surrounded by the outer yard paved with stones. Westwards from room R even three pavements were found: the upper one dates back to the 18th century and the lowest is from the 15th century. Under stone pavements even four pavements of split pine boards were found. The boards of the pavements were laid almost perpendicularly to the western wall of room R, that is in the east-west direction. Pavements in this direction reach the width up to 7.0-7.5 m (such width was unearthed)(Fig. 11). The two upper pavements are dated by dendrologists to the first half or the middle of the 14th century.

During investigations the foundation of the southern end wall of the west building was unearthed and the

nature of the joint between the south and the west building was determined. It is evident that at the joint of both buildings there had been an area paved with stones and without any buildings put up on it. Outside the southern end wall of the western building there were found the remains of staircases which led to the Gothic basement extant up to the present day at the foundation of the eastern wall of the central part of the Archicathedral.

In the south-western corner of the inner courtyard of the palace (at the joint of the south and the west buildings) the stone pavement of the courtyard was found at the altitudes H abs. 93.25-93.54 m. Under it a fragment of one more early masonry construction M 19 to be more exact the northern corner of this construction (Fig. 3, 19) was unearthed. The rest part of construction M19 might have been destroyed when putting up the foundations of room R. The brickwork of the walls of building M 19 is of shell structure; bricks on the surface of the brickwork were tied by monk bond. The average size of most frequently found bricks was 29,6x15,3x8,6 cm; the ratio of their edges l:b:h was equal to 1,93:1:0,563. Building M 19 stood at the western foot of the Gediminas Hill on the southern slope of the former cape; as for the orientation of its walls to the parts of the world it differs from the orientation of the former building M3 standing next to it.

Figures 24 would illustrate the remains of basements H and I which were unearthed and investigated in 1968-1970 during the installation of the ventilation system of Vilnius Archicathedral (in the place of those basements nowadays there are ventilation devices). In 1994 the remains of basement K as well as the remains of the southern part of basement L were unearthed. Basement K was 8.36-8.86 m long and 5.55-5.65 m wide. The western wall of basement K was 2.75 m thick and the eastern wall was 2,7 m thick. The southern wall was connected to a 4.8-6.2 m thick masonry massif confining basement K

from basement I. In this masonry massif there was a continuous transverse joint witnessing that basement K could have been built a bit later than basement I. Basement K was covered with a cylindrical vault the key of which was at the height of 2.7-2.75 m above the floor level (the floors were at the altitude H abs. 90.70-90.80). The vault of the basement was 60 cm thick. At present there are enough arguments convincing that above the basement there was a gap through which one could leave the courtyard of the palace driving towards the arsenal. Having destroyed stone pavement at the northern end of basement K it was determined that the foundations of this basement had had a spread footing up to 1.4 m thick. Might they be the remains of some older construction? The footing of the foundations of basement K rests on gravel ground. Basement K was reached by staircases L8 arranged in the eastern wall of this basement. The steps of the staircases were of squared timber, they were 25 cm wide and 25 cm high.

The greater part of the door opening into adjoining basement L was extant in the northern wall of basement K. Basement L is the longest of all basements of the ducal palace, its length being 27.02-27.54 m and its width being 6.35 m. The investigation wall of basement L was 2.1-2.3 m thick and the eastern wall was 2.60 m thick. The northern wall was 1.88-2.02 m thick. The southern wall was extant better, the height of its remains above the floor level reaches up to 2.8-3.1 m, in other places the remains were lower. Basement L was covered with a cylindrical vault, its thickness being one and a half brick (about 47 cm). The floors were laid of field stone, the top of the floors being at the altitude H abs. 90.55-90.75 m. Basement L was approximately 2.7 m high; its vault underneath was propped on three massive brick supports square in cross-section the foundation of which were set deeper, lower than the floors of the basement, they had spread footing. Transverse walls seem to have been above the supports on the ground-floor.

On the side walls of basement L remains of 5 small windows for light were extant: three of them were in the western wall and two windows remained in the eastern wall. One could get into basement L straight from the courtyard by staircases L9 equipped in the north-easterm corner of this basement (Fig. 24).

The eastern wall of basement L rests on resistant ground while under the foundation of the western wall there was a peaty ground there that is why the footing of the foundation of this wall rested upon log flooring.

Outside the western wall of basement L the foundations of an annex were found (the size in plain is 3.98x2.31) (Fig. 48-51). They were set into the same depth as the western wall of basement L; log flooring was also laid under the footing of the foundation. A toilet is believed to have been in this annex.

In 1995 to the north of basement L the remains of basement M were unearthed. The size of the basement room was 10.45x9.3 m. Inside there were two supports (1.0x1.0 m) squared in cross-section. The space of this basement was covered with a cylindrical vault, its longitudinal axis being oriented in the west-eastern direction. Ther western wall of basement M was 2.05 m thick and the northern one was even 3.16-3.48 m thick. A 0.77-0.8 m wide corridor paved with brick was inside the northern wall. The corridor led to the courtyard outside the palace, behind the north-western corner of the palace. Its purpose is not clear still.

The eastern wall of basement M was 2,95-3.15 m thick. It was not homogenous. Fragments of the masonry of some earlier period (masonry remains of the eastern wall of gate tower M 22) were inserted in the mass of the brickwork of basement M. The floors of this base-
ment were laid of field stone, however, there had been two floors in that basement - the upper one was at the altitude H abs. 91.1-91.2 m and the lower one was at the altitude H abs. 90.70m. One could get into bassement M by stairs L 10 equipped in the eastern wall of the base-

ment (Fig. 24-25). There was no basement behind this wall, however, there was room N of the northern building of the palace. In 1995 only its western part was unearthed (Fig. 24). Three supports square in plan put up in couples were found in it. The southern and the northern external walls of room N were 1.25-1.27 m thick. Their footing rested upon firmly packed peaty ground. Yellowish, reddish, sometimes red bricks were used for the brickwork of the foundations of the walls of room N. Average dimensions of most frequently found bricks were 30.5x15.0x5.0 cm. The ratio of their edges was that of the Renaissance type, namely, l:b:h equalled to 1.97:1:0.52. There is no doubt the walls of room N were built in the first half of the 16th century during the Renaissance reconstruction of the palace.

In the summer of 1995 while investigating the remains of the foundations of the northern building early masonry constructions were found again. In the northwestern corner of the inner courtyard of the palace there was extant the continuation of wall M1 in its western part transforming into a masonry wall of semi-circular shape and from the latter this wall turned in the southwest direction (Fig. 24, 64). At the joint of wall M1 and M1A there had been a round tower the diameter of which was 9.5 m. The bricks on the surface of the round tower were joined by monk bond. Some time having passed the round tower was demolished; in its place a more massive octagonal tower M 20 was put up. Its diameter was 15.2-15.8 m. The bricks on the surface of the brick-work were joined by monk bond. Average dimensions of most frequently found bricks were 30.5x15.3x9 cm. The ratio of their edges l:b:h equalled to 1.99:1:0.59 cm. One could enter this tower through a 1.15-1.28 wide entrance equipped in the southern wall.

15-18 m to the north of wall M1 and of tower M20 remains masonry gates were found in 1995. In the plan of basements of the palace they were indicated as M22. The plan of the gates approaches to a square (9.3x9m).

Openings for drive-way (3.08 m wide) were in the northern and in the southern walls. The surfaces of the walls of the gates were laid of bricks joined by the monk bond; average dimensions of most frequently found bricks were 32.2x15.2x9.2 m. The ratio of their edges l:b:h equals to 2.12:1:0.61.

The remains of tower M 20 as well as of gates M22 were dated to the second half of the 13th century or to the first half of the 14th century. The remains of walls M1 and M1A should be assigned to the same period of building. It is obvious that those walls and tower M20 having been in the place of the joint of the walls had defensive character. From the northern side those walls protected buildings of residential type M1, M2 which belonged to the Grand Duke or to the first bishop of Vilnius as well as two more buildings which were situated at the foot of the southern slope of the cape (their remains were marked by indexes M4, M8, etc.). Having found the remains of octagonal tower M20 and of M14 as well as the remains of near - by existed gates M22 it becomes clear that at first the territory of the Lower Castle was not homogenous - it had been divided by brick wall inside the territory. To the south and to the south-west of it a group of brick buildings swarmed. To the north-east, through gates M22 there was the road-way to the Curved Castle. In the 13th-14th centuries a lot of small wooden buildings, St. Ann,s Church built for Franciscan monks in the 14th century were alongside the road-way. Until the middle of the 14th century this northern part of the territory of the Lower Castle became surrounded by masonry defence walls.

Conclusions

1. Investigations of room R found at the western end of the south building confirmed the data of iconography that in this place there were gates for driving into the inner courtyard of the palace.

2. Eastern ends of the northern and southern walls of room R were only attached to the western wall of basement G. This fact makes us think that room R should have been built a bit later than the entire south building.

3. The altitude of the old stone pavement in the place of the southern portal of the gate for driving in was at H abs. 93.30 m. Thus, the surface level of the ground in this place has risen by 1.40 m.

4. To the west of room R wooden and stone pavements found witness that since the earliest time the surroundings of the territory next to the Cathedral, and earlier to the Perkunas shrine, where being kept in good order, convenient for vistors to approach to. No pavements were found to the south of the southern building of the palace (in the territory of the palace garden).

5. Basement K of the western building of the palace was unearthed to the east of the sacristy of the Archicathedral. Enough arguments were accumulated witnessing that above the basement there was a gap through which one could drive out of the courtyard of the palace towards the arsenal.

6. Basements K and L were one meter lower than the basements of the south building; moreover, the floors of basements K and L were laid 0.3-0.4 m lower than the floors of the basements of the south building.

7. General broken configuration of the plan of basements H, I, K and L witnesses that this part of the palace was not built according to common design; some chronological difference might have been in building separate parts.

8. In 1995 the unearthed fragment (the remains of room N) of the northern building witnesses that when building this part of the palace they tried to improve constructional solution: in comparison with the foundations of basements L and M almost twice thinner foundations were laid although according to the iconography the elevation of this part of the palace was uniform, the ground conditions under the foundations were similare, too.

9. During the investigations of 1994-1995 highly valuable remains of masonry buildings dating back to the 13th-14th century were found as well. Especially unexpected findings were the exposed remains of drive-way gate M22 and tower M20 at the north-western corner of the inner courtyard of the palace. Finally these investigations enabled us to become certain that walls M1 A were of defensive character. From the northern side they protected the complex of residential buildings which was built at the western foot of the Gediminas Hill in the 13th-14th centuries.

LOCKS AND KEYS

Aldona Skučienė, Daiva Steponavičienė

Excavations at Vilnius Lower Castle have been carried out for almost ten years. During this time most of the archaeological finds concern non-ferrous metals and noble metals.

Scientists at the Research Center for Lithuanian Castles plan to restore the items to their original appearance. Thus, one will be able to see not only the shape and ornamentation of these artifacts, but also will be able to see ancient technological processes. Until these artifacts were uncovered archaeologists had believed that padlocks and keys were made from iron. Analyses of these finds has indentified three layers of metals: Fe-Cu-Fe.

The locks, padlocks and keys from the Lower Castle are numerous and can be dated to different historical and cultural periods. Only one artifact - a key - dates to the Pregothic period and is similar to keys found in Lithuanian cemeteries of the 13-16th c.

From the Gothic period (14-15th c.) we have recovered padlocks and keys that are typical of those that belong to this type of padlock, i.e. a long, slim key with toothed ends. During the Renaissance these types of padlocks changed into a triangular form. The keys of

the locks also changed. They had a circular handle, a hollow shaft and thin toothed slab. This type of padlock and key was used over a long period of time - as were padlocks that belonged to the Baroque style, i.e. semi-round padlocks.

All the padlocks that were used in every day life, and had no decorations. The locks were used to fasten doors and were decorated in the architectonic style.

COINS

Eduardas Remecas

In 1994-95 184 coins (37 coins in 1994 and 147 in 1995) and one badge were found in the area of the Grand Dukes, Palace. Most of the coins date to the middle of the 17th and the end of the 18th c. Two of these finds were found in 1995. They include Prague pennies from the beginning of the 15th c. as well as shillings from the middle of the 17th c.

LEAD SEALS

Linas Kvizikevičius

This article deals with lead trade seals. It aims to provide information about their origin and their use in Central Europe. Lead seals came from ancient Rome, where goods were stamped. Later, their use spread over a wide area covering the Byzantine empire. Byzantine commercial stamps for textiles date to 945. The practise later spread throughout Europe. Based on foreign historical documents the author states that in England seals were also used to stamp textile articles. Stamps were pressed into small pieces of lead seals.

The article presents the examples of artifacts from Vilnius Lower Palace. During excavations, 53 such examples were indentified. Same were found in the layer

dating to the 19-20th c. However, this material is not discussed in this article. The seals come from the 13-18th c. layers. Their origin and dating were determined from their location in the archaeological matrix as well as by identification of the seal stamp.

Photographs of the seals are presented in the article.

CROSSBOW AND BOW ARROWHEADS FROM VILNIUS LOWER CASTLE AT THE BEGINNING OF THE 15th C

Gintautas Rackevičius

During the 1994 investigations of Lower Vilnius castle, beside Western wing of the Great duke's palace at the junction of cellars I and K, a heap of burnt and smelted pieces mostly socketed arrowheads were discovered in a plot of 1sq.m of the ruins, as well as some stray arrowheads. The authors of investigations associate the find to 1419 fire at the Lower and Higher castles of Vilnius as well as the town of Vilnius. The burnt arrows and other remnants of armament were disposed into a pit as unsuitable.

Preservation of iron remains takes a long time, and only now, after almost two years we have an opportunity to represent crossbow and bow arrowheads. Measurements and weight of finds given in article „Crossbow and bow arrowheads in Lower Vilnius castle at the beginning XVth century“ were taken after first stage of reconstruction.

The socketed arrowheads of crossbow is the largest one ever discovered in Lithuania. The remains of armament being discovered during 1994 investigations belonged to defenders of Vilnius castles - the Lithuanians. Arrowheads under similar circumstances, concentrated in a small place and prepared for defence also were found in the Veliuona castle (belonged to the Lithuanians), and Klaipėda castle (belonged to the Crusaders).

It is worth to compare two largest finds of arrowheads ever found in Lithuania. First of them was discov-

ered during 1965 investigations place of the Bajerburg castle. According written records Bajerburg was founded by the Crusaders at the 1337. Adolfas Tautavičius an author of investigation notices, that after short one year period report about Bajerburg vanishes out of crusader's cronics. Majority of arrowheads detected in place of Bajerburg castle belonged to offenders - the Lithuanians. The other find of arrowheads have been found in Lower Vilnius castle, during 1994 investigations. Almost all arrowheads found in Bajerburg and Lower Vilnius castle belong to arrows of crossbow. During almost one hundred year period from 1338-1419 a crossbow (arbalest) dominated comparing with bow in Lithuania as well as in rest of Europe where were high developed defence armours. The main an arrowhead form in cross section - square do not changes during the same period. Comparing only these two finds of arrowheads is possible to notice, that number of socketed arrowheads increases from zero in Bajerburg to the majority in the Lower Vilnius castle.

Arrowheads found in Lower castle during 1994 investigations fall into nine types. With reference to archeological material of the period of the fight with the the Crusader's Order finds from the Lower Vilnius castle fill it out with a new types and adjusts the upper chronological bounderies of several types. The rich and precisely dated find of arrowheads is very important for the investigation of the development of armament in Lithuania.

GEOLOGICAL FOUNDATION AND GEOMORPHOLOGICAL CONDITIONS OF THE LOWER CASTLE OF VILNIUS

Algirdas Gaigalas

The first terrace above the flood-plaine (3-5 m) of Neris river and Vilnia river widely distributed in the territory of Lower castle. The alluvium of this terrace containing loamy sand and is highly humidified. The

socle of terrace is formed from the Butenai (Holsteinian) interglacial sand settled about 300 thousand years ago. Dusty carbonaceous silts and clay deposits prevail in the layer of the Butenai interglacial. Under the lacustrine deposits of the Butenai interglacial there is the till of the Dainava glaciation lain by glacier moving from Central Sweden about 400 thousand years ago. The till of this glaciation is of grey, greenish grey or ash grey colour, caused by the mixture of chalky marl, glauconite mineral and other rock fragments of the Mesozoic time.

The channel alluvium is settled over the terrace socle. The channel alluvium is sometimes covered with the floods of material from Gediminas Castle hill and the cultural layers with archaeological findings. Since the Middle Age human activity has become the most significant factor in the landscape, influencing type and rate of processes.

RADIOCARBON DATING AND DENDROCHRONOLOGY OF THE MIDDLE AGE WOOD SAMPLES FROM LITHUANIAN OLD CASTLES

Algirdas Gaigalas, Khichmatula Arslanov, Nikolaj Kovalyukh, Jonas Mažeika, Anna Pazduri, Rimantas Petrošius, Rutilė Pikšrytė-Pukienė, Vytautas Urbanavičius, Ganna Zaitseva

A wood discovered in the Lithuanian old Castles (Lower Castle of Vilnius, Castle of Trakai and Castle of Kernavė) was the source for dating the Middle Age settlements of radiocarbon dating from five laboratories (Sankt-Petersburg University, Institute of the History of Material Culture of Russian Academy of Sciences, Scientific centre of Radiogeochimistry of Environment of the Ukrainian Academy of Sciences, Silesian Technical University in Poland, Institute of Geology in Vilnius) are presented (Table 1). The results obtained in different laboratories show a good agreement. Results of ra-

diocarbon dating enable us to state, that the oldest samples of wood have been collected from Kernavė archaeological excavations (13th century), than samples from the Vilnius Lower Castle show the end of 14th century and Trakai Castle - the beginning of 15th century.

Two samples of wooden pavement from Vilnius Lower Castle area were radiocarbonically and dendrochronologically analyzed. The radiocarbon dates are confined between 810 and 640 BP for wood log and 770-570 BP for wood plank from Vilnius Lower Castle. These wood samples with radiocarbon age were dated by cross-matching their tree rings series with previously dated ones from Gotland chronology. Dates of possible cut are estimated: 1328-1348 years AD for the plank and 1379-1399 years AD for the log (Fig. 218). The radiocarbon and dendrochronology dates shows that Lower Castle in Vilnius was rebuilt at the end of the 14th century.

Analysis of wood samples from Old Lithuanian castles have shown that about 100-150 years long dendrochronology could be constructed from them. There is excellent potential for a site chronology of about 1000 years using tree remains from old constructions of archaeological excavations. This will be particularly useful for environmental reconstructions for the period 1200-1700 AD which at present is extremely poorly known. Radiocarbon method combined with dendrochronological investigations are conducive to the creation of a precise chronological scheme of the Middle Age archaeological cultures in the Lithuania.

ILLUSTRATIONS

1. Conventional signs of the drawings.
2. Historic cartogram of the basements of the royal palace of the Lower Castle according to the investigations of 1987-1995.
3. Layout of room R and of the basements of the southern part of the western building of the palace. Only the northern end of building M 19 was uncovered. It's supposed outline is represented by a dotted line.
4. Western part of room R of the palace. On the foreground the pavement of the outer yard is shown.
5. Western part of room R of the palace.
6. Remains of the duct in the northern wall of room R (under the drive-in gate into the yard of the palace).
7. Section of the southern wall of room R under the drive-in gate:
1 - southern wall, 2 - masonry reminding the foot of the vault, 3 - thickening of brick-work, 4 - stone with a bed hewn in it for putting the horizontal axis of the drawbridge on it.
8. Pit R in the north-western corner of the room. The evolvent of the layers of the small eastern wall: 1 - the eastern wall of room R, 2 - masonry branch, 3 - debris.
9. Remains of board pavement found in the north-western corner of room R: 1 - western wall of room R, 2 - split board pavement.
10. Pit in the north-western corner of room R. Remains of board pavement.
11. Longitudinal section of the pit westwards from room R: 1 - the western wall of room R, 2 - the 17th-century pavement, 3 - the 15th century pavement, 4 - sand layer on which the 16th century pavement was laid, 5-8 - wooden pavements dating back to the 13th-14th centuries.
12. Board pavements of the pit westwards from room R: A - pavement at the altitudes H abs. 91.27-91.32 m, B - pavement at the altitudes H abs. 91.27-91.32, B - pavement at the altitudes H abs. 91.10-91.25 m.
13. Pit westwards from room R. Board pavement at the altitude H. abs. 91.10-91.25 m.

14. Eastern corner of the pit westwards from room R. Board pavement and spread footing of the western wall of the southern building.
15. North-western corner of the pit westwards from room R. Board pavement at the altitudes H abs. 90.37-90.60 and stone pavement at the altitudes H abs. 90.86-91.03 m.
16. Upper stone pavement in the yard westwards from the western wall of room R.
17. Layout of the pit outside the southern end of the western building: 1 - room arranged in 1987 for the ventilation of the Archicathedral, 2 - border ashlar eastwards from the Archicathedral, 3 - foundations of the southern wall of the west building of the palace, 4 - small masonry wall, 5 - reinforced concrete curb of the wall for the sewerage of rain water.
18. Pit in the southern end of the western building. Section A-A across the stairs leading to basement Y: 1 - small masonry wall, 2 - foundation of the southern wall of the western building, 3 - the 17th century stone pavement, 4 - bricking of the door opening to basement Y, 5 - debris (Fig. 9).
19. Remains of building M-19 in the inner courtyard of the palace at the foundation of the northern wall of room R: A - layout of the remains M19, B facade at N-N.
20. Remains of M-19. View from the north.
21. Remains of M-19. View from room R.
22. Pit in the inner courtyard of the palace to the East from basement K: 1 - eastern wall of basement K, 2 - remains of a wooden pile, 3 - black soil with chars, 4 - the upper level of the oldest layer, 5 - black gravel soil, 6 - stone balls.
23. Pit to the north from room R. Section across the remains of the foundation P 8: 1 - present level of the ground, 2 - eastern wall of the western building of the palace, 8 - remains of foundation P 8, 4 - the 16th-17th century pavement of the yard, 5 - blackish soil, 6 - yellowish sands, 7 - blackish soil with chars, stone balls, 8 - grey soil, 9 - hewn stone border confining the premises of conditioneers under the ground.

24. Layout of basements and of the foundations of the northern part of the western building.

25. Outside of the eastern wall of basements I and K (view from the palace yard). In the middle of the photo-brickwork corner of basement I is slightly projecting to the front; to the right - the beginning of the foundation of basement K.

26. Evolvent of the southern wall of basement K and section across the remains of the vault of this basement: 1 - stretch of decayed masonry, 2 - rubblework floor of the basement.

27. Inside of basement K. View to the south.

28. Evolvent of the northern wall of basement K: 1 - door opening from basement K to basement L, 2 - continuous masonry at the foundation of the northern wall of basement K.

29. North-eastern corner of basement K. Staircases leading to basement K.

30. Cross-section of basement K with the layers of debris found there: 1 - western wall of the basement, 2 - eastern wall, 3 - layers of debris, 4 - blackish sticky soil with coal, bones, crumbs of bricks, 5 - black soil with chars, 6 - floor of the basement.

31. Layout of basement K. Spread footing in the northern part is represented.

32. Western wall of basement K. Section across clearstory: 1 - western wall, 2 - floor of the basement, 3 - set deep in the masonry of the western wall niche as the support of the vault, 4 - fragment of the vault of the clearstory, 5 - bottom of the clearstory.

33. Opening of the door from basement L to basement K. Extant wooden threshold.

34. View from basement K to basement L.

35. Cross-section of basement L and the layers of debris found there: 1 - fragment of the 16th-17th century pavement of the yard, 2 - remains of masonry pile, 3 - flooring, 4 - black soil with pottery, 5 - grey soil, 6 - debris.

36. Rubblework pavement of basement L in the northern part of the basement.

37. Basement L. Foundations of the partition at the second column, near the south-eastern corner.
38. Remnants of the wooden barrel set into the pavement of basement L.
39. Layout of the floor of the middle and the northern parts of basement L.
40. Remains of the lintel of the southern clearstory of the western wall of basement L.
41. Southern end of basement L. To the right-western wall of this basement with the clearstory.
42. Remains of the southern clearstory of the eastern wall of basement L.
43. Eastern wall of basement L, the second clearstory.
44. Pit in basement L at the middle of the western wall: 1 - foundation of the former masonry pile in basement L, 2 - western wall of basement L, 3 - flooring of basement L, 4 - remains of sewerage pipe, 5 - log deck under the footing of the foundation.
45. Stretch of the foundation excavated at the middle part of the western wall of basement L. At the bottom there is a log deck, higher - a sewerage pipe.
46. Small eastern wall of the pit at the middle of the western wall of basement L. Above the pavement of the basement the lower squared beam of a wooden partition is extant.
47. The second column of basement L.
48. Cross-section across the former western annex at the outside of basement L: 1 - small western wall of the annex, 2 - western wall of basement L, 3 - compressed dung, 4 - blackish compressed soil, similar to dung, 5 - blackish soil, 6 - log footing of the foundations.
49. Outside of basement L. Evolvent of the western wall of the western annex: 1 and 2 - small walls of the western annex, 2 - log deck of the footing of the foundations.
50. View of the remains of the annex (WC ?) of the western building (from above).
51. Inside of the annex of the western building.
52. Basement L. Section of the remains of stairs L9: view to the north, B - view to the south: 1 - eastern wall of basement L, 2 -

support of the vault, 3 - squared timber, 4 - rubblework flooring of the basement.

53. Joint of western and northern building of the palace. To the fore - remains of the foundations of the corner basement M; within the remains there is the pavement of the basement at the altitude H abs. 90.86-91.41.

54. Remains of the lower flooring at the south-western corner of basement M at the altitude H abs. 90.70.

55. Remains of stairs in the eastern wall of basement M: 1 - flooring of basement M, 2 - steps of the stairs, 3 - eastern wall of basement M, 4 - bottom of the pit in room N.

56. Pit to the north from basement M. Outer evolvent of the foundation of the northern wall of basement M: 1 - masonry wall, 2 - western wall of gate building M 22, 3 - constructional arch of the foundations, 4 - log footing of the foundations.

57. The outside of the northern wall of basement M: to the right - foundation of the wall; further - joint between this wall and eastern wall of tower M 22.

58. Northern wall of basement M and a duct on its longitudinal axis.

59. To the fore - rubblework fragment of the gutter of room N. Further - northern part of basement M.

60. Inside of room R. Rubblework fragment of the duct.

61. Pit in room N. Section D-D: 1 - foundation of the wall between basement M and room N, 2 - foundation of the pile in room N, 3 - black soil with coarse sand, 4 - whitish argil, 5 - grey gravel with crumbs of brick and with a piece of destroyed masonry.

62. Evolvent of the remains of the southern facade of the western end of wall M 1: 1 - remains of the lintel of the duct of undetermined purpose, at one end the lintel rests against wall M 1 (the masonry of the duct is similar to the baroque on), 2 - bottom of the foundation of wall M 1, the foundation props upon gravel.

63. Layout of the remains of wall M 1A and of the former round tower near the walls: 1 - eastern wall of basement L, 2 - remains of the round tower which was simultaneous to wall M 1A.

64. Older defence wall M 1 A found at the eastern wall of the western building. View to the east.

65. To the fore - remains of the wall of the round tower connected to wall M S; to the left - the remains of wall M 1A.

66. Remains of the door opening to tower M 20 in wall M 1. To the front - foundation (connected with wall M 1) of the former round tower which is being uncovered.

67. Door opening in the southern wall of tower M 20. To the fore - remains of the former round tower.

68. View into the inside of tower M 20. Behind the door opening inside tower M 20 debris can be seen.

69. Marks of the doorstep of the door opening to tower M 20. Traces of the doorstep were found in the masonry. To the fore - inner side of the former round tower.

70. Fragment of a small eastern wall of the door opening to tower M 20.

71. Inside of room N. To the fore - northern wall of tower M 20. To the left from it - southern wall of room N.

72. To the left - inner edge of the northern wall of tower M 20; to the right - foundation of the southern wall of the northern building of the palace.

73. Inner evolvent of the remains of the northern wall of tower M 20: 1 - wall between basement N and room M, 2 - 20-26 cm thick wide of the masonry at the joint of the sides at tower M 20, 3 - stone pavement (on the top of the foundation widening of the tower).

74. Inner evolvent of the remains of the southern wall of tower M 20: 1 - remains of a fireplace, 2 - debris left for supporting the fragment of the vault, 3 - extant fragment of the tambour of the vault, 5 - destroyed masonry of tower M 20.

75. Layout of the fireplace found in the remains of tower M 20 and section A-A: A - layout of the fire place, 1 - small wall forming the contour of the fireplace.

76. Inside of the remains of tower M 20. To the left, in front - masonry lump of concave surface. The lump was found in debris.

Behind the lump - fragment of the tambour of the former vault in the western part of tower M 20.

77. Masonry lump in the remains of tower M 20 at the foundations of the southern wall of the northern building.

78. Niche for a lantern in the southern wall (inside) tower M 20.

79. Inside evolvent of the western wall of gate M 22; 1 - northern wall of basement M, 2 - wooden constructions found inside gate M 22, at the bottom of cultural layers.

80. Inside evolvent of the northern wall of gate M 22: 1 - western wall of gate M 22, 2 - bricking of the gate opening, 3 - pavement laid after the walling up the lower part of the gate opening, 4 - bottom of the walling up, 5 - black soil with pieces of timber and chips.

81. Northern inner corner of gate M 22.

82. Pit inside lower M 22. At the bottom - the remains of wooden constructions.

83. Bottom of the pit with remains of wooden constructions inside tower M 22.

84. Pit in room N. Fragment of masonry M 21 in the northern part of tower M 20: 1, 2 - supports inside room N, 3 - wall between basement M and room N.

85. Pit in room N. At the bottom of the pit - masonry fragment M 21; vertical masonry behind the fragment is the northern wall of tower M 22.

86. Western wall of room N. At the bottom (to the left) — the fragment of masonry M 21.

87. Sandstone architectural fragment from basement L (found in destruction layer).

88. Marble architectural fragment from basement K (found in destruction layer).

89-90. Fragments of limestone tiles from destruction layer of basement L.

91. Plain tile (1), figure and nervuric bricks.

92. Clay detail from window decoration from remains of the tower.

93. A part of plate with two-tailed siren from the inner courtyard near foundation of basement L.

94. Fragment of a brick from destruction near the southern gates of the Palace.
95. Fragment of a brick from Trakai Island (collection of the Trakai Museum of History).
96. Fragment of a flattened tile from the north eastern section of basement M.
97. Pot found with the burned crossbow arrowheads in an inner courtyard (near the western building).
- 98-99. Potsherds from the same area.
100. Fragment of a basin.
101. Fragments of jugs.
102. Fragments of a clay cover.
103. Fragments of pots from the south western corner of the tower.
104. Fragments of a pot from the west side within the tower.
105. Fragments of a pot from layers beneath the floor of basement M (near the northern palace foundation).
106. Fragments of pots from the 15th c. layers near the northern wall of the tower.
107. Fragment of basin from destruction of basement K.
- 108-110. Pots from the privy of the western building.
111. Fragment of a pot from the same area.
112. Jug from the same area.
113. Small jug from the destruction of basement L.
114. Fragment of a jug from destruction at the corner of the northern basement L.
- 115-116. Plate from destruction of the western corner of basement L.
- 117-118. Plate from destruction of the western corner of basement L.
119. Teacup from destruction of basement L.
- 120-121. Glass from destruction of basement L.
122. Small clay cups: 1, 3 - from destruction of basement L, 2 - from basement K.

123. Small goblet from basement L.
124. Small goblet from destruction of the southern gates of the Palace tower.
- 125-126. Flask from destruction of basement L,
127. Fragment of pot-like tiles from the north western corner of the southern gates.
128. Fragment of a tile from layers near the tower's northern wall.
129. Fragment of a tile from an inner courtyard, beneath the basement (from layer with burnt stone shells).
130. Tile with the Leonas Sapiega coat of arm.
131. Tile with the coat of arm of Povilas Sapiega.
132. Fragments of tiles with the coat of arm of Alexander Chodkevičius.
133. Tile with the coat of arm of the Lithuanian Grand Duchy (reconstruction).
134. Tile with the Phoenix from basement L.
135. Fragment of a tile with a one-horned figure? animal?
136. Tile with a lion from the same area.
137. Tile with a cupid from room N.
138. Burnt arrowhead and metal bindings from an inner courtyard near basement of the western building.
139. Burnt metal binding from a carriage (?).
140. Handle from the south western corner of basement L
141. Metal binding from basement L.
142. Fragment of a knife with bone handle from basement L.
143. Fragment of a halbert and an axe with broken blunt end from basement L.
144. Fishhook (?) from basement L.
145. Fragment of armour from basement L.
146. Stone shells from the western part of an inner courtyard.
- 147-148. Leather handbag from the privy of the western building.
149. Wooden trough from the same area.
150. A piece of wax.
- 151-152. Sandstone crown from destruction of basement L.

153. Fragment of a sandstone macehead (?) from destruction of basement L.
154. "Nail" from an inner courtyard near the south western corner of the privy.
- 155-156. Brass-gilt spur from the same area.
- 157-159. Brass-gilt binding.
160. Fragment of white metal plate from the ruins of the L basement.
- 161-162. Cylinder padlock. Gothic (14-15th c.).
163. Rectangular padlock. Transitional Gothic to Renaissance (15-16th c.)
164. Key from the cylinder padlock. Gothic (14-15th c.)
165. Key from triangular padlock or lock.
166. Head of an open-work key. Renaissance (15-16th c.)
- 167-168. Triangular padlock with chain. Transitional Renaissance to Baroque (15-16th c.)
169. Ornamented lock. Baroque (17-18th c.)
170. Binding of the door lock. Mannerist period (16 to late 17th c.).
171. Semi-round padlock. Baroque (17th c.)
172. Drill-type key. Renaissance (16th c.)
173. Shilling hoard. (17th c.). Averse. 1 - Lucrecia's 1651 abol; 2 - shilling of Gustav II Adolf Elbing (1632); 3, 4 - Lithuanian shillings of Sigismund III Vaza (1623 and 1624); 5-20 - Livonian shillings of Christine August (1648 - 5, 19; 1649 - 6, 11; 1651 - 17; 1652 - 12, 22; 1653 - 7, 9, 10, 21; 1654 - 8, 13; ? - 14, 15, 16, 18, 20); 21-32 - Riga shilling (1636 - 28; 1637 - 29, 30, 1643 - 32; 1645 - 25; 1648 - 31; 1650 - 23, 27; 1651 - 26; ? - 24); 33-39 - Riga shilling of Karol X (1655 - 33, 36, 38; 1657 - 37; 1658 - 35; 1659 - 34); 40-41 - Livonian shillings (1655 - 40; 1657 - 41).
174. Shilling hoard, mid-17th c. Reverse.
175. Livonian 1648 shilling of Christine Augusta (1632-1654). Averse and reverse.
176. Riga's 1648 shilling of Karol X Gustav. Averse and reverse.

177. Teshen Dukedom. 1651 obol of Elizabeth Lucrecia (1625-1653). Averse and reverse.
178. Prague penny coins of Karol I (1346-1378). Averse and reverse.
179. Prague coin hoard (the first half of the 15th c.). Averse.
180. Prague coin hoard (the first half of the 15th c.). Reverse.
181. Lead seal with sign of the Gothic letter "A".
182. Lead seal of St. Oton.
183. Fragment of lead stamp with imprinted cross and sign of the letter "A".
184. Lead seals with symbol of bishop's stick and hand as well as the legend of the Gothic letters - a seal of the weaver from the Kvedlinburg (or Popering) City.
185. Lead seal of St. Paul - a guardian of the London City.
186. Lead seal of Leipzig City.
187. Seal of German merchant from England.
188. Lead seal with the coat of arms and Gothic legend.
189. Lead seal with stamp of the handicraftsman (?).
190. Lead seal with double cross stamp.
191. Craftsmen's stamp, City of Thorun (Torno).
192. Lead stamp, City of Aras (Netherlands).
193. Lead seal with coat of arms of unidentified City.
194. Craftsmen's seal, City of Nissa.
195. Lead seal with indistinct inscription.
196. Lead stamp with the legend "YBERY" ("YPERY").
197. Lead seal with stamped drawing of gates.
198. Craftsman's and merchant's stamp.
199. Seal with the letter "P" denoting textile inspectors.
200. Lead seals with a pressed number "17".
201. Craftsmen's seal from the City of Danzig.
202. Lead seal with indistinct impressed image.
203. Craftsmen's seal from the Carcason Bishopric.
204. Lead seal, sign of the double cross.
205. Lead seal, indistinct image.
206. Lead seal of the English's coat-of-arm.
207. Craftsmen's seal, City of Donai, France.

208. Lead seal of a trade company.
209. Types of arrowheads and crossbow points (a drawing by Alvyra Mizgiriene).
210. Geological profile of quaternary cover of the Gediminas Hill:
1 - tills and sandy clay; 2 - clay; 3 - aleurite silt; 4 - silt; 5 - sand;
6 - gravel and pebble; 7 - boulders; 8 - sediments; 9 - slope deposits.
211. Orientation diagrams of pebble: 1 - the Vilnia River channel alluvium above the flood plain in an area of the Lower Castle; 2 - the Dainava till; 3 - the Vilnia River channel alluvium above flood plain.
Arrangement of pebble: 1 - 0-2; 2 - 2-4; 3 - 4-6; 4 - 6-8; 5 - 8-10; 6 - 10.
212. X-ray of the pebble coating: I - natural sample; II - heated sample; K - Calcite; D - Dolomite; Fp - Feldspars; Q - Quartz; CaO - Calcium Oxide.
213. Section of the sondage I. Lithological signs above fig. 210.
214. Geomorphological scheme of the Vilnius City: 1 - relief of the pre-last glaciation; 2 - relief of the last glaciation; 3 - highest fluvioglacial level; 4 - erosional hills and denudation slopes; 5 - boundaries of the terraces; 6-11 - terraces above flood plain; 12 - proluvial fans; 13 - pitted terraces ; 14 - swamps; 15 - ravines; 16 - esker; 17 - erozional remains of the Gediminas Hill; 18 - line of the geological cross-section.
215. Dating of the planks (sample 2), in accordance with the chronological scale of the Gothland pine (T. Bartholin).
216. Dating of a timber (sample 1), in accordance with the dated plank (sample 1).
217. Comparison of a series of the wood timber rings with the Gothland chronological scale.
218. Status of the analysed samples and their fragments in a chronological scale.

РЕЗЮМЕ

НАДЗОР ЗА КНЯЖЕСКИМ ДВОРЦОМ И ЗАМКАМИ В XVI – XVIII вв.

Стасис Самалавичюс

Вильнюсские городничие, исполнявшие функции надзора за замком и его постройками, обычно были также будовничими (главными строителями замка). Однако эти обязанности не всегда совпадали во времени. Иногда городничим был один человек, а главным строителем в течение нескольких или даже нескольких десятков лет был другой человек.

Городничий являлся администратором не только замка, дворца правителя, других зданий, находившихся на территории замка, но и всей ему подвластной территории, часть которой находилась за пределами замка.

Надзор за состоянием княжеского дворца и других замковых построек, их текущий ремонт и реконструкции зданий были в ведении главного строителя замка (будовничего).

Надзор за арсеналом с находившимся в нем оружием осуществлял арсенальщик или цейкварт. Обычно это были специалисты-оружейники, хотя в первой половине XVII в. цейквартом вильнюсского замкового арсенала был архитектор Вильгельм Поль.

Надзор за воротами замка был в ведении надвратника, однако гарнизон замка ему не подчинялся, он был в ведении замкового ротмистра.

Княжеский дворец, а также другие здания правителя дровами, а отчасти и строительным лесом обеспечивал вильнюсский поставщик дров.

Постоянный уход за дворцом правителя, другими замковыми постройками, а также за их внутренним оборудованием осуществляли ремесленники соответствующих профессий.

Кирпичные здания и черепичные крыши построек в случае необходимости ремонтировали каменщики. Они также складывали и ремонтировали кирпичные печи.

Плотники осуществляли надзор и ремонтировали деревянные постройки, а также деревянные двери грубоей работы. Они выполняли и другую работу по своей профессии.

Столяры следили за состоянием деревянных дверей, окон, ставен, деревянных лестниц, перил, панелей и другого оборудования работы ремесленников и в случае необходимости ремонтировали их. Возможно, в их компетенции были и небольшие реставрационные работы, в частности, деревянных скульптур.

Стекольщики следили за оконными стеклами, закреплявшимися свинцом или замазкой, ремонтировали их и в случае необходимости застекляли окна.

Изготовители цветной керамики (гончары-кафельники) ремонтировали изразцовевые печи, могли сложить новые или перестроить имеющиеся.

Замковый водопровод находился в ведении соответствующего специалиста. В замке работали золотых дел мастера, часовщики, швейцары, кладовщики винных погребов, садовники-огородники.

Замковые ремесленники периодически, не реже одного раза в месяц осматривали здания, оборудование, их отделку и об их состоянии и необходимых ремонтных работах информировали главного строителя. Небольшой ремонт замковые ремесленники выполняли сами. Для больших ремонтно-реставрационных работ главный строитель нанимал городских ремесленников, а в случае необходимости мастеров и из других городов.

Замковые постройки ремонтировали местные ремесленники, большинство из которых были членами вильнюсских цехов. Переходя на постоянную

работу в замке, они с разрешения князя освобождались от части обязательств перед своими цехами, однако отношений с ними не прерывали, фактически оставаясь их членами. Цеха давали им подмастерьев, а когда замковые ремесленники не успевали справиться с работами в замке, им помогали и сами цеховые мастера.

Ремесленники по уходу за замковыми зданиями брались во дворец пожизненно, им назначался годовой оклад. Кроме денег, они изредка получали ткани для одежды или что-то другое, а за дополнительные работы получали надбавки.

Годовой оклад за надзор за зданиями и текущий ремонт колебался от 10 золотых водопроводчику („rurmistrzowi“) Шварцу около 1602 года до 300 золотых каменщику Мартину Саксу в 1654 году.

Ремесленники, перешедшие на постоянную работу в княжеский дворец, селились в юрисдикции городничего, чаще всего получали надел на территории самого замка.

Мастерские ремесленников большинства профессий находились в жилых домах ремесленников или недалеко от них. Исключение составляли керамики, которые жили и строили свои мастерские в местах, где имелась необходимая им глина. В XVII-XVIII вв. их мастерские в основном размещались за воротами Субачяус, в Ужуপай или Шнипишкес. Возможно, мастерские замковых керамиков могли находиться на левом берегу реки Нерис, на территории, подвластной городничему, где находились, как упоминается, связанные с замком цехи по изготовлению кирпичей.

Большие строительные работы с участием каменщиков из Гродно велись в конце XV или начале XVI вв. Возможно, дворец правителя и другие замковые здания реконструировались в период правления Александраса (1492-1506).

Строительные работы большого масштаба велись в замке также в последнее десятилетие XVI в.

Судя по большому числу столяров, участвовавших в реконструкции замковых зданий в 1616 году, можно предположить, что они выполняли различные работы по оборудованию интерьера дворца правителя.

В 1640 году перед посещением Вильнюса Владиславом Вазой должны были производиться большие реставрационные работы во дворце правителя и других замковых постройках, стоившие несколько десятков тысяч золотых.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Адолфас Таутавичюс, Витаутас Урбановичюс

Территория дворца исследовалась с 1987 г. В 1994-1995 гг. исследовались южные ворота дворца, территория к западу от них, остатки западной части западного и северного корпусов, а также западная часть внутреннего двора дворца. При раскопках дворца обнаружены остатки построек более раннего периода, культурный слой XIV-XVIII вв.

Остатки древней кладки

Остатки кирпичных зданий, стоявших на территории дворца до XV в., были обнаружены в подвалах С, D, E, F, G южного корпуса дворца и южнее их, а также во внутреннем дворе дворца (M1, M2 и частично M3). Фрагмент еще одного здания того периода обнаружен в 1994 г. около конца южного корпуса дворца, около северной стены бывшего помещения ворот. С наружной стороны кирпичи были уложены балтийской (вендинской) кладкой, а полость стены заполнена небольшими камнями. Здание ориентировано в юго-восточном - северо-западном направлении, его величину и толщину стен определить не удалось. Оно разрушено при строительстве южных ворот дворца.

В северо-западном углу внутреннего двора дворца обнаружена часть аналогичной кирпичной стены длиной 4,5 м, соединенной с башней (9 м в поперечнике). Толщина ее стен равнялась 1,5 м, поверхность у фундамента была выложена кирпичом.

К востоку от башни шла оборонительная стена толщиной 2,7 м. Наружная сторона ее была также выложена вендинской кладкой.

Около разрушенной северной части круглой башни обнаружено несколько кусков оленых рогов с обрезанными ветвями и несколько черепков неглазурованных горшков XIII в. (?). Во второй половине XIV или начале XV в. эта башня была разрушена и на ее месте построена восьмиугольная башня, в поперечнике равная 18 м, верхняя часть которой была круглой.

Восьмиугольная башня, по всей вероятности, была снесена в начале XVI в при реконструкции дворца.

К северу от башни на расстоянии 8 м обнаружены остатки башни ворот. Башня также выложена вендинской кладкой. Внутри имелось помещение размером 5 x 5,5 м. В северной стене толщиной 2,2 м имелась арка для ворот шириной 3,1 м. В южной стене такой же толщины также имелась арка для ворот аналогичной ширины. Неподалеку обнаружены остатки многократно перемощенной деревянной дороги.

Итак, во второй половине XIII и начале XIV вв. территорию будущего дворца с севера окружала кирпичная стена, упиравшаяся в дом, стоявший около Кафедрального собора. Стена в этом месте делилась на две части круглой башней. ТERRитория у юго-восточного угла Кафедрального собора уже в XIV в. была вымощена досками.

Дворец XV в.

На основании иконографического материала известно, что основные ворота дворца находились в западном конце южного корпуса, рядом с четырехугольной башенкой.

Во время раскопок обнаружен фундамент помещения ворот размером 9 x 9,5 м, а также остатки упоминавшейся башенки. Помещение ворот было без подвала, толщина его стен достигала 2,60 – 3,3 м. В северной стене была выложена арка шириной 1,1 м и высотой 1,65 м. В южной стене имелись две арки поменьше. По всей вероятности они предназначались для отвода воды со двора.

Башенка размером 5,8 x 3,6 м находилась около восточной части ворот. Под башенкой был подвал.

К югу от башенки, в сторону замковых ворот обнаружены остатки кирпичной стены толщиной 80 см. Стена отделяла сад дворца от дороги во дворец. Дорога была вымощена булыжником.

Площадь между помещением ворот и Кафедральным собором также была вымощена булыжником. Мощение производилось поверх деревянной мостовой. На самой старой каменной мостовой обнаружены следы пожарищ, осколки глазурованной черепицы.

Дворец XVI-XVII вв.

Западный корпус почти под прямым углом упирался в северо-западный угол помещения ворот. Он был несколько уже, чем восточный и южный корпуса (его ширина 9-10 м), несколько изогнутой формы, построен также на краю холма. Фундамент его восточной стены стоит на сухом грунте, а западной стены – на мокром. Под фундаментом нет свай, однако уложены толстые неструганные продольные бревна. Через каждые 50-60 см они соединены поперечными сосновыми бревнами 30-34 см в поперечнике. Их угловые сопряжения и концы обрезаны пилой. Во внутреннем дворе под галереей восточной стены западного корпуса фундамент не обнаружен.

В западном корпусе были три подвала с цилиндровыми сводами, выложенными вдоль корпуса.

В западном конце находился подвал J. Он был раскопан еще в 1968-1970 гг. при подготовке помещения для кондиционеров Картинной галереи (находившейся в то время в помещении Кафедрального собора). Подвал был шириной 5 м и длиной 24 м, с дверью в северном конце, хотя на некоторых рисунках XIX в. двери запечатлены в южном конце этого корпуса.

Далее к северу находились подвалы K и L. Они раскопаны в 1994-1995 гг.

Подвал K не совсем правильной формы (западная стена приблизительно на 0,5 м длиннее восточной), его размер 8,5 x 5,5 м, высота 2,7 м, пол выложен камнями. В северо-восточный угол из внутреннего двора вела крутая лестница шириной около 2 м. В северном конце имелась дверь в соседний подвал, ее ширина 1,45 м.

Подвал засыпан осколками кирпичей, под которыми на полу образовался культурный слой толщиной 40-50 см. В нем обнаружены находки XVII-XVIII вв.

Длина подвала L - около 27,5 м, ширина - 6-6,3 м. Он также был вымощен камнями. В северо-восточном углу находилась дверь шириной 1,7 м. В южном углу имелась еще одна дверь, которая вела в подвал K, а северный конец отделен от подвала M глухой стеной.

Вдоль подвала по его середине стояли три четырехугольные колонны для поддержания сводов. Их ширина - 1,25-1,3 м и длина - 2,15-2,3 м. Колонны установлены на неодинаковом расстоянии друг от друга. Две деревянные перегородки делили подвал на три помещения.

В западной стене подвала были четыре окна, в восточной — три окна и дверь.

В западном пристенке под полом обнаружена деревянная дренажная труба.

Западная пристройка, помеченная в планах XVIII в., обнаружена с наружной стороны западной стены между вторым и третьим окнами подвала L.

Величина пристройки 2,3 x 3,9 м, толщина стен 70-85 см. Внутри имелось помещение размером 1,35 x 2,35 м. В западной стене обнаружена ниша шириной 1,1 м и глубиной 0,5 м.

Пристройка построена одновременно с западным корпусом и была туалетом.

Северный корпус. К северу от подвала L находился угловой подвал, помеченный буквой M. Подвалы разделяла глухая стена толщиной 1,7 м, в то время как толщина западной стены подвала M составляла 2,15 м. Северная стена была одновременно наружной стеной северного корпуса. Ее толщина около подвала M - 3-3,1 м. Вдоль стены выложен канал шириной 0,8 м с уклоном в западную сторону. Его дно выстлано кирпичом и плоской черепицей. Северную стену около угла дворца подпирал контрфорс размером 2 x 0,65 м. Стена сложена на деревянной конструкции, аналогичной конструкции западной стены дворца.

Величина подвала M - 9,45 x 10,4 м, пол вымощен камнями. На глубине 50 см от пола имелся еще один, более старый пол. Подвал был с цилиндровыми сводами, сложенными в направлении восток-запад. Своды поддерживались двумя четырехугольными колоннами размером 1 x 1,1 м.

Дверь находилась в восточном углу, где в качестве стены подвала была использована старая кладка, облагороженная кирпичом. Теперь толщина стены 3,3 м. В ее западном конце выложена крутая лестница шириной 1,5 м. Ширина ее крытых досками ступеней - 30-35 см, высота - 25 см.

В подвале обнаружены находки XVII-XVIII вв.

В помещении N исследована только западная часть. Это помещение, находящееся к востоку от подвала M, было первым помещением дворца, в котором не было подвала. Уровень пола был на 2,5 м выше пола соседнего подвала M.

Ширина помещения была 11,5 м, толщина его южной и северной стен равнялась 1,4 м. Северная

стена значительно тоньше стены около подвала М. В южной части помещения обнаружен фундамент разрушенной восьмиугольной башни. В раскопанной части имелся фундамент трех колонн.

Культурный слой и находки

Слои, раскопанные в 1994 и 1995 гг., не отличались обилием находок. Почти не обнаружено находок, относившихся к периоду докирпичного строительства. Лепная керамика обнаружена лишь в западной части внутреннего двора дворца в перемешанных — нанесенных и перекопанных — слоях вместе с материалом XIV — начала XV вв. (каменные ядра, обгоревшие втульчатые наконечники стрел для арбалета, обломки кирпичей, обожженая керамика). Исследования помещения ворот дворца также дали только единичные находки, характерные скорее для XV в., более же глубокие слои были без находок. В шурфе северо-западного угла помещения ворот обнаружены скучные остатки деревянной мостовой дороги, однако вблизи ее не обнаружено ни одного горшочного черепка.

У юго-западного угла дворца, около капеллы св. Казимира обнаружены три каменные мостовые дворы XV-XVII вв., а под ними более старые деревянные мостовые. Между каменными мостовыми обнаружены только обломки, отдельные камни. В обломках совсем не обнаружено черепков горшков, коклей. И лишь на самой нижней каменной мостовой обнаружены следы пожарища, кусочки глазурованных черепиц в форме желоба или плоских с профилированными концами. Между деревянными мостовыми обнаружены лишь единичные куски кирпичей, камни, керамики нет совсем. Единственной находкой, обнаруженной между первой и второй деревянными мостовыми, был пражский грош Вацлова IV.

В северо-западном углу внутреннего двора обнаружены остатки оборонительной стены, круглой башни и восьмиугольной башни, построенной на ее месте. Возле стен и фундамента круглой башни культурный слой не образовался или не сохранился. Найдено лишь несколько горшочных черепков XIII в. (?), рога. И лишь около северной стены восьмиугольной башни обнаружен слой XV в. Культурный слой под развалинами внутри башни остался неисследованным. Обнаруженные в 1995 г. в северной части раскопанной территории остатки помещения ворот XIII-XV вв. оказались перекопанными и пересеченными фундаментом дворца в XVI в. При его возведении бывшее помещение ворот было полностью перекопано, а старый культурный слой уничтожен.

Наиболее богатые находки обнаружены в подвалах К и L западного корпуса. В развалинах и под ними найдено множество архитектурных деталей (карнизы из конгломерата и песчаника, наличники окон и др.), обломков железных изделий, черепков горшков и коклей, а также других единичных находок (рис.). Весь этот материал почти исключительно характерен для XVII-XVIII вв. Однако и северная часть подвала L, а также подвал М сильно пострадали во время восстания 1831 г., при рытье рва.

Сведения о монетах, пломбах представлены в отдельных статьях.

Выводы

1. Исследования 1994 и 1995 гг. пополнили сведения о застройке территории до строительства дворца. Было выяснено, что в северо-западном углу стены М1, проходившей по северному краю холма, находилась круглая башня. Затем стена поворачивала к юго-западу. Западная часть внутреннего двора была перерыта множеством ям разного размера, засыпана различными остатками и вымощена. К северу от внутреннего двора находилась четырехугольная

башня ворот. Однако осталось не выясненным, как дорога, ведущая через эти ворота, доходила до двора дворца, а также и то, какие дополнительные укрепления стояли на этой территории. Двор около юго-западного угла дворца был вымощен досками.

2. На месте круглой башни в северо-западном углу территории двора дворца в XV в. была возведена большая восьмиугольная башня.

3. Помещение южных ворот было без подвала.

4. Во время реконструкции дворца в первой половине XVI в. территория внутреннего двора увеличилась к северу. Была снесена не только стена М1, но и восьмиугольная башня и четырехугольная башня северных ворот. На их месте были возведены западный и северный корпуса. Под фундаментами западной и северной стен этих корпусов уложены толстые круглые бревна, соединенные такими же поперечными бревнами. В подвалах западного корпуса были окна во внутренний двор. Следов галереи около этих корпусов не обнаружено.

Пополнились сведения о профилированных кирпичах, черепице, плитках для пола. Обнаружены наличники окон, выструганные из конгломерата (часть окон была с решетками), а также детали из песчаника, использовавшиеся для оформления помещений дворца. Собрано много черепков коклей и горшков, каменных ядер, наконечников арбалетовых стрел и других единичных находок, знакомящих с бытом вильнюсцев XIV-XVIII вв.

АРХИТЕКТУРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

*Раса Армалайте, Витаутас Абрамаускас,
Напалеонас Киткаускас*

В 1994-1995 гг. исследовалась западная часть южного корпуса, западный корпус, было начато исследование северного корпуса. Также исследовался северо-западный угол замкового двора.

В 1994 г. было раскопано помещение R южного корпуса, его западная стена — торцевая западная стена всего южного корпуса. Внутренние размеры помещения R таковы: в направлении запад-восток — 10,32 — 10,6 м, в направлении юг-север (поперечном) — 8,2-8,47 м. Толщина северной стены помещения R (в зоне фундамента) - 3,3-3,36 м, западной стены — 3,1-3,25 м. Толщина западного конца южной стены 3,1 м, однако выше абс. Н в альтитуде 92,60 м ее толщина уменьшилась до 2,94 м. Следует заметить, что западная и южная стены помещения R значительно толще наружной южной стены подвалов G и F.

В восточном конце фундамента северной стены помещения R сохранился проем шириной 1,1 м и высотой 1,8 м. Он проходит через всю толщу стены, перекрыт сегментной перемычкой. Проем создан в то же время, что и стена помещения R. В южной стене помещения R обнаружены остатки такого же проема. Можно предположить, что проемы — части одного канала. Канал мог предназначаться для отвода осадков, скапливавшихся на территории внутреннего двора дворца. По второй версии по каналу мог быть проложен отвод водопровода из города во внутренний двор дворца (рис. 6).

Внутри помещения R сохранились фрагменты двух мостовых из полевых камней разной глубины: в восточной части на месте бывшего въезда во двор дворца на уровне 93,27-93,46 м абс. Н и в западной части (к западу от въезда) — на уровне 92,38-92,65 м абс. Н. Разница высот этих мостовых составляет 0,8-0,9 м. Помещение R на две части разделяла поперечная перегородка, хотя ее фундамент еще не обнаружен. Судя по площади сохранившихся мостовых, можно сказать, что ширина восточной части (помещение въездных ворот) равнялась 5,0 м, западной части — 4,0 м. Данных о характере перемычки первого этажа помещения R не обнаружено.

Восточные концы северной и южной стены помещения R прижаты к западной стене подвала G (или к восточной стене помещения R), а не соединены с ней сплошной кладкой.

К внешней стороне бывшей арки въездных ворот (около наружной южной стены) прижата каменная стенка толщиной 0,72 м. Недалеко от нее обнаружен камень длиной 0,7 м и шириной 0,6 м, на котором отпечатались места оправления горизонтальной оси. Предполагается, что каменная стенка и камень могли быть связаны с устройством подъемного моста, находившегося напротив въездных ворот. Однако сохранившаяся иконография свидетельствует о том, что в XVI-XVIII вв. напротив въездных ворот подъемного моста не было, а арка ворот с южной стороны обрамлена порталом дорического или ионического ордера.

В северо-западном углу помещения R в 1994 г. была выкопана яма размером 4 x 4 м. В этом месте подвал не обнаружен. Установлено, что фундамент западной стены помещения R в этом месте опирается на гумусированный грунт. В северо-западном углу ямы около абс. Н в алтитуде 90,25-91,32 м обнаружены остатки деревянной мостовой из колотых досок. Возможно, это остатки дороги или пола деревянного здания М19, построенного в XIII или XIV в.

Помещение R с южной и западной сторон окружал внешний двор, вымощенный камнями. К западу от помещения R обнаружены три мостовые — верхняя датируется XVIII веком, нижняя — XV веком. Под каменными мостовыми обнаружены четыре мостовые из колотых сосновых досок. Доски мостовых сложены почти перпендикулярно западной стене помещения R, т. е. в направлении восток-запад. Ширина мостовых в этом направлении достигает 7,0-7,5 м (такая ширина была раскопана) (рис. 11). Две верхние мостовые дендрологами датируются первой половиной — серединой XIV в.

Во время исследований открыт фундамент южной торцевой стены западного корпуса, определен характерстыка южного корпуса с западным. Очевидно, напротив стыка корпусов находилась незастроенная площадь, вымощенная камнями. С наружной стороны южной торцевой стены западного корпуса обнаружены остатки лестницы, по которой можно было попасть в готический подвал, сохранившийся до наших дней около фундамента восточной стены центральной части Кафедрального собора.

В юго-западном углу внутреннего двора дворца (около стыка южного и западного корпусов) в альтитуде 93,25-93,54 м абс. Н обнаружена каменная мостовая двора. Под ней раскопан фрагмент еще одного раннего каменного строения М19, а точнее северный угол строения (рис. 3, 19). Сохранившаяся часть строения М19, по всей вероятности, снесена при возведении фундамента помещения R. Кладка стен здания М19 лужковой конструкции, кирпичи с внешней стороны выкладывались вендинской кладкой. Наиболее часто встречались кирпичи, средний размер которых был 29,6x15,3x8,6 см, соотношение их сторон 1:b:h = 1,93:1:0,563. Здание М19 стояло у западного подножья горы Гедиминаса, на южном откосе бывшего выступа, ориентация его стен в отношении стран света отличалась от ориентации находившегося рядом здания М3.

Остатки подвалов Н и I, изображенные на рис. 24, обнаружены и исследованы в 1968-1970 гг. при создании вентиляционной системы Вильнюсского кафедрального собора (на месте подвалов сегодня находится вентиляционное оборудование). В 1994 г. были открыты остатки подвала К, а также южной части подвала L. Длина подвала К была 8,36-8,86 м, ширина — 5,55-5,65 м. Толщина западной стены подвала К - 2,75 м, восточной - 2,7 м. Южная стена соединена с каменным массивом толщиной 4,8-6,2 м, отделявшим подвал К от подвала I. В этом каменном массиве

имеется сплошной поперечный шов, свидетельствующий о том, что подвал К мог быть построен несколько позже, чем подвал I. Подвал K был перекрыт цилиндрическим сводом, ключ которого находился на высоте 2,7-2,75 м над уровнем пола (пол около абс. Н в альтитуде 90,70-90,80 м). Толщина свода подвала составляла 60 см. В настоящее время собрано достаточное количество аргументов, свидетельствующих о том, что над этим подвалом имелась прогалина, через которую можно было выехать со двора дворца в сторону арсенала. После того, как в северном конце подвала K была разрушена каменная мостовая, выяснилось, что в фундаменте этого подвала имелись банкеты шириной около 1,4 м. Возможно, это остатки прежнего строения. Подошва фундамента подвала K опирается на гравийный грунт. В подвал K вела лестница L8, устроенная в восточной стене подвала. Ступени лестницы были из деревянных бревен, их ширина — 25 см, высота — 25 см.

В северной стене подвала K сохранилась большая часть дверного проема в соседний подвал L. Подвал L — самый длинный из всех подвалов княжеского дворца: его длина 27,02-27,54 м, ширина — 6,35 м. Толщина западной стены подвала L — 2,1-2,3 м, а восточной — 2,60 м. Толщина северной стены - 1,88-2,02 м. Лучше сохранилась южная стена, высота ее остатков над полом подвала 2,8-3,1 м, в других местах она ниже. Подвал L был перекрыт цилиндрическим сводом, его толщина равнялась толщине 1,5 кирпича (около 47 см). Пол вымощен полевыми камнями, его верх находится около абс. Н в альтитуде 90,55-90,75 м. Высота подвала L приблизительно равнялась 2,7 м, его свод снизу был оперт на три массивные кирпичные опоры четырехугольного сечения, их фундамент находился ниже пола подвала, имелись банкеты. Возможно, над опорами на первом этаже имелись поперечные стены.

В боковых стенах подвала L сохранились остатки 5 окон: 3 окна были в западной стене, 2 – в восточной. В подвал L прямо со двора можно было попасть по лестнице L9, оборудованной в северо-восточном углу подвала (рис. 24).

Восточная стена подвала L упирается в твердый грунт, под фундаментом западной стены грунт торфянистый, поэтому подошва фундамента этой стены оперта на бревенчатый настил.

С внешней стороны западной стены подвала L обнаружен фундамент пристройки (размер в плане 3,98 x 2,31 м) (рис. 48-51). Он заглублен на ту же глубину, что и западные стены подвала L. Под подошвой фундамента также помещен бревенчатый настил. Предполагается, что в этой пристройке был туалет.

К северу от подвала L в 1995 г. были раскопаны остатки подвала M. Размер помещения подвала 10,45 x 9,3 м. Внутри находятся две опоры четырехугольного сечения (1,0 x 1,0 м). Пространство подвала было перекрыто цилиндрическим сводом, его продольная ось ориентирована в направлении запад-восток. Толщина западной стены подвала M - 2,05 м, а северной – даже 3,16-3,48 м. Посередине северной стены проложен коридор шириной 0,77-0,8 м, вымощенный кирпичом. Коридор вел в наружный двор, за северо-западный угол дворца. Его назначение пока не выяснено.

Толщина восточной стены подвала M - 2,95-3,15 м. Стена неоднородна, в массу стены включены фрагменты стены более раннего периода (остатки восточной стены башни M22 ворот). Пол подвала M выложен из полевых камней, однако в этом подвале было два пола – верхний около абс. Н в альтитуде 91,1-91,2 м и нижний – около абс. Н в альтитуде 90,70 м. В подвал M можно было попасть по лестнице L10, оборудованной в восточной стене подвала (рис. 24, 25). За этой стеной подвала не было, но было помещение N северного корпуса дворца. В 1995 г. была

раскопана только западная его часть, в ней обнаружены три четырехугольного плана опоры, расположенные попарно. Толщина южной и северной наружных стен помещения N - 1,25-1,27 м, их фундамент оперт на слежавшийся торф. Фундамент стен помещения N складывался из кирпичей желтого, коричневого и иногда красного цвета. Средние размеры кирпичей, обнаруживаемых чаще других, 30,5x15x5,0 см, соотношение его сторон ренессансное $l:b:h = 1,97:1:0,52$. Не вызывает сомнений тот факт, что стены помещения N возводились в первой половине XVI столетия во время ренессансной реконструкции дворца.

Летом 1995 г. во время исследования остатков фундамента северного корпуса вновь были обнаружены более ранние кирпичные постройки. В северо-западном углу внутреннего двора дворца сохранилось продолжение стены M1, в западной части переходящее в кирпичную стену полукруглой формы, от которой эта стена поворачивает в юго-западном направлении (рис. 24, 64). На стыке стен M1 и M1A находилась круглая башня, размер которой в поперечнике 9,5 м. Кладка кирпичей с наружной стороны башни вендинская. Спустя некоторое время башня была разрушена, а на ее месте построена более массивная восьмиугольная M20. Ее размер в поперечнике 15,2-15,8 м. Кладка кирпичей с наружной стороны – вендийская, средний размер чаще других обнаруживаемых кирпичей 30,5x15,3x9 см, соотношение сторон кирпичей $l:b:h = 1,99:1:0,59$. В башню можно было попасть через крыльцо, оборудованное в южной стене, его ширина - 1,15-1,28 м.

На расстоянии 15-18 м к северу от стены M1 и башни M20 в 1995 году были раскопаны остатки кирпичных ворот. В плане подвалов дворца они обозначены как M22. План ворот близок к квадрату (9,3 x 9 м), в северной и южной стенах были оборудованы въездные арки шириной 3,08 м. Стены ворот с наружной стороны сложены из кирпичей, выложенных вендийской кладкой, средние размеры

чаще других обнаруживаемых кирпичей 32,2 x 15,2 x 9,2 м. Соотношение их сторон l:b:h = 2,12:1:0,61.

Остатки башни M20 и ворот M22 датируются второй половиной XIII в. или первой половиной XIV в. К тому же периоду строительства следует отнести также остатки стен M1 и M1A. Очевидно, что башня M20, находившаяся на месте этой стены и ее стыков, носила оборонительный характер. Эти стены с северной стороны защищали здания — резиденции M2, M3, принадлежавшие великому князю или вильнюсскому епископу, а также несколько зданий, находившихся на южном склоне выступа (их остатки обозначены индексами M4, M8 и др.). После обнаружения остатков восьмистенной башни M20 и M14, а также находившихся неподалеку остатков ворот M22 становится понятным, что территория Нижнего замка с самого начала не была однородной — она была разделена внутренней кирпичной стеной. На юг и юго-запад от нее теснилась группа кирпичных зданий, а на северо-восток через ворота M22 вела дорога в Кривой замок. В XIII-XIV вв. около дороги строилось множество небольших деревянных построек, в XIV в. для монахов-францисканцев был построен костел Св. Анны. До середины XIV в. и эта северная часть территории Нижнего замка была опоясана кирпичными оборонительными стенами.

Выводы

1. Исследование помещения R, обнаруженного в западном конце южного корпуса, подтвердило иконографические данные о том, что на этом месте находились въездные ворота во внутренний двор дворца.

2. Восточные концы северной и южной стен помещения R лишь прижаты к западной стене подвала G. Это обстоятельство позволяет думать, что помещение R было построено несколько позже, чем весь южный корпус.

3. Альтитуда абс. Н старой каменной мостовой на месте южного портала въездных ворот равна 93,30 м. Таким образом, поверхность земли в этом месте теперь повысилась на 1,40 м.

4. Деревянная и каменная мостовые, обнаруженные к западу от помещения R, свидетельствуют о том, что уже в ранние времена территория вокруг Кафедрального собора, а еще раньше и вокруг святилища Перкунаса содержалась в порядке, была удобной для посещения. Мостовые к югу от южного корпуса дворца (на территории сада дворца) не обнаружены.

5. К востоку от ризницы Кафедрального собора открыт подвал К западного корпуса дворца. Накоплено достаточное количество аргументов, свидетельствующих о том, что над этим подвалом имелась прогалина, через которую можно было выехать со двора дворца в сторону арсенала.

6. Подвалы К и L были на целый метр ниже подвалов южного корпуса. Кроме того, пол подвалов К и L был на 0,3-0,4 м ниже пола подвалов южного корпуса.

7. Общая сложная конфигурация плана подвалов H, I, K и L западного корпуса свидетельствует о том, что эта часть дворца не строилась по единому проекту. Возможно, между строительством отдельных частей существовал хронологический разрыв.

8. Фрагмент северного корпуса (остатки помещения N), открытый в 1995 г., свидетельствует о том, что при строительстве этой части дворца предпринимались попытки совершенствовать конструктивные решения: по сравнению с фундаментом подвалов L и M фундамент этой части почти вдвое тоньше, хотя, как показывают иконографические данные, высотность в этой части дворца была одинаковой, грунтовые условия под фундаментом также аналогичны.

9. Во время исследований 1994-1995 гг. были обнаружены остатки очень ценных кирпичных зданий XIII-XIV вв. (M19, M20, M21, M22). Особенно неожиданной находкой было обнаружение остатков

башни M20 и въездных ворот M22 в северо-западном углу внутреннего двора дворца. Исследования убедительно доказали, что стены M1 и M1A носят оборонительный характер. С северной стороны они защищали комплекс зданий — резиденций, построенных в XIII-XIV вв. у западного подножия горы Гедиминаса.

ЗАМКИ И КЛЮЧИ

Алдона Скучене, Даива Степонавичене

Археологические раскопки на территории Нижнего замка литовских князей ведутся уже десятый год. За это время в фондах скопилось немалое количество изделий, из которых сравнительно большую группу составляют изделия из цветных металлов: меди, олова, бронзы, латуни, серебра, золота, свинца. Чаще всего они встречаются не порознь, а в комбинациях — соединениях нескольких металлов.

Наряду с археологами работает группа реставраторов, которые очищают, консервируют и реставрируют найденные изделия. С их помощью можно установить не только прежний вид изделий, но и технологию их изготовления.

Первичный химический анализ показал, что замки и ключи, которые в археологической литературе Литвы до сих пор относились к группе изделий из железа, имеют слой иного металла — меди. Оказалось, что для изготовления изделий сложной конфигурации была использована плакировка трехслойного металла — Fe-Cu-Fe. Для того, чтобы легче было выковать сложную изящную форму, древние мастера использовали медь как внутренний слой, который скреплял наружное покрытие из железа.

На территории Нижнего замка найдены замки и ключи нескольких типов, которые относятся к разным историко-культурным эпохам, начиная с XII-XIII вв.,

т.е. с эпохи строительства замка, и кончая его разрушением во время войны с Москвой в середине XVII в. Найдено около 50 замков и 40 ключей и их фрагментов.

Существовало два типа замков и принадлежащих к ним ключей. Первоначальные замки были навесными, несколько позже появились вставные дверные замки, которые крепились на поверхность двери или вставлялись внутрь, в деревянный массив.

С догоотических времен до нас дошел только один экземпляр — ключ с ромбической ручкой. Ключи такого типа встречаются в погребениях XIII-XVI вв.

Во времена готики — в XIV-XV вв. — существовали навесные замки цилиндрической формы и типичные ключи, сделанные из металлической пластинки, один конец которой был зубчатым и согнутым.

Во времена ренессанса, начиная с XVI в., замки такого типа уже не встречаются. Их вытеснили треугольные навесные замки, к которым подходили ключи с кольцеобразной ручкой, цилиндровым продолговатым стержнем и зубчатой пластинкой. Замки такого типа использовались в течение нескольких столетий наравне с полукруглыми замками, появившимися во времена барокко, в XVII в.

Следует отметить, что подвесные замки имели чисто утилитарное значение, поэтому не были разукрашены, чего нельзя сказать о вставных дверных замках, отдельные части которых, а также ключи и пластинки вокруг замочной скважины были разукрашены в соответствии с декором того или иного времени, со всей архитектонической стилистикой.

МОНЕТЫ

Эдуардас Ремецас

В 1994-1995 гг. на территории княжеского дворца были обнаружены 184 монеты (37 в 1994 г. и 147 в 1995 г.) и один жетон конца XVII — начала XVIII вв.

Большинство монет относится к середине XVII – концу XVIII вв. Среди найденных монет выделяются два клада, обнаруженных в 1995 г. Это клад пражских грошей начала XV в. и клад шиллингов середины XVII в. Описаны все 184 найденные монеты и места их находок.

СВИНЦОВЫЕ ПЕЧАТИ

Линас Квизикявичюс

Свинцовые печати – пломбы появились в древнем Риме, где они использовались для опечатывания товара. Позже в Византийской империи свинцовые печати использовались для опечатывания вывозимых за рубеж тканей. Традицию опечатывания тканей переняло большинство европейских текстильных центров. В Англии с XIV по XVII вв. свинцовые печати применялись как часть системы контроля качества в текстильной промышленности.

В Литве свинцовые печати обнаруживаются довольно редко. В основном они найдены на территории Вильнюсского нижнего замка (53 штуки). Часть этих находок обнаружена в верхнем, разрушенном культурном слое конца XVIII - XX столетий. В статье описаны свинцовые печати, обнаруженные в культурном слое, сформировавшемся в XIV – XVIII столетиях. Представлены 32 находки. Они датированы на основании стратиграфии культурного слоя, имеющихся знаков и по аналогии.

Обнаружены свинцовые печати следующих текстильных центров Европы: Кведлинбурга или Поперинга (рис. 184), Лейпцига (рис. 186), Лондона (рис. 187), Торуни или Торна (рис. 191), Араса (рис. 192), Нисы (рис. 194), Данцига (рис. 201). Происхождение части находок пока остается невыясненным. Предполагается, что на некоторые печати нанесены знаки купцов или торговых компаний.

НАКОНЕЧНИКИ СТРЕЛ НАЧАЛА XV в. В ВИЛЬНЮССКОМ НИЖНЕМ ЗАМКЕ

Гинтаутас Рацкявичюс

В 1994 г. при исследовании стыка подвалов I и K западного корпуса дворца правителей в Вильнюсском нижнем замке, со стороны внутреннего двора, около фундамента дворца, в развалинах обнаружена кучка обгоревших, сплавившихся в куски втульчатых наконечников стрел и несколько отдельных наконечников. Все остатки стрел были обнаружены на небольшом участке в 1 м² (5, 27, шурф № 2). Исследователи связывают находку с пожаром в вильнюсских замках в 1419 г. Сгоревшие стрелы и остатки другого оружия были сброшены в яму как неиспользованные.

Консервирование металлических изделий требует длительного времени, поэтому только сейчас появилась возможность опубликовать исчерпывающие сведения о самой большой находке втульчатых стрел в Литве.

В статье «Наконечники стрел начала XV в. в Вильнюсском нижнем замке» описаны размеры и вес лишь лучше других сохранившихся после первого этапа реконструкции наконечников стрел. Это к настоящему времени наиболее многочисленная находка втульчатых стрел для арбалета в Литве. Стрелы, обнаруженные во время исследований в 1994 г., принадлежали защитникам вильнюсских замков — литовцам. Остатки стрел в аналогичных ситуациях сконцентрированные на небольшом участке и подготовленные для обороны были обнаружены в замке Велюонай (принадлежали литовцам), Клайпедском замке (принадлежали крестоносцам).

Сравним две наиболее крупные находки наконечников стрел в Литве. Одна из них обнаружена во время исследований замка Байербург в 1965 г. По письменным источникам Байербург был основан крестоносцами в 1337 г. Исследователь Адольфас

Таутавичюс заметил, что спустя короткий отрезок времени в один год Байербург больше в хрониках крестоносцев не упоминался. Наконечники стрел, обнаруженных на месте Байербурга, в основном принадлежали нападающей стороне — литовцам.

Вторая наиболее крупная находка стрел была обнаружена в 1994 г. в Вильнюсском нижнем замке.

Почти все обнаруженные в Байербурге и Вильнюсе наконечники являются наконечниками стрел для арбалета. В течение почти столетия (с 1338 по 1419 гг.) арбалет в Литве доминировал по сравнению с луком, как и в Западной и Средней Европе, где было хорошо развито оборонительное вооружение. Основная форма сечения наконечников стрел в этот период — квадрат — также не претерпевает изменений. Сравнение этих двух наиболее крупных находок показало, что число втульчатых наконечников стрел с нуля в Байербурге выросло до большинства в Вильнюсском нижнем замке.

Наконечники стрел, найденные в 1994 г. на территории Вильнюсского нижнего замка, можно подразделить на девять типов.

Данные исследований Вильнюсского нижнего замка в 1994 г. пополняют материал археологических исследований периода войн с крестоносцами новыми типами, корректируют верхние хронологические границы нескольких типов. Богатая и точно датированная находка наконечников стрел вносит весомый вклад в исследование развития вооружения в Литве.

ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ ОСНОВАНИЕ И ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ВИЛЬНЮССКОГО НИЖНЕГО ЗАМКА

Альгирдас Гайгалас

Территория Вильнюсского нижнего замка располагается на первой надпойменной террасе (3-5 м) рек Нярис и Вильня. Аллювий террасы представлен

алевритистым сильно гумусифицированным песком. Цоколь террасы представлен отложениями бутенайского (лихвинского) межледниковых, отлагавшимися около 300 тыс. лет назад в озерных условиях. В слоях бутенайского межледниковых преобладают пылеватый карбонатный алеврит и глина. Под озерными отложениями бутенайского межледниковых залегают морены дайнавского (окского) оледенения, отложенные ледником, двигавшимся из Центральной Швеции около 400 тыс. лет тому назад. Морена Дайнавского оледенения имеет серую, пепельно-серую, зеленовато-серую окраску, которая зависит от смеси обломков мезозойских пород, меловых мергелей, глауконитовых пород и др.

Русловый аллювий перекрывает цоколь террасы, который в свою очередь перекрыт пролювиальными и другими отложениями, оплывшими со склонов холма Верхнего замка (Гедиминаса). Кроме того, в верхней части террасового покрова прослеживаются культурные слои с археологическими находками. С начала средневековья антропогеновое влияние на ландшафт и формирующиеся отложения постепенно увеличивалось и превратилось в существенный фактор, действующий совместно с другими природными процессами.

РАДИОУГЛЕРОДНОЕ ДАТИРОВАНИЕ И ДЕНДРОХРОНОЛОГИЯ ОБРАЗЦОВ ДРЕВЕСИНЫ ИЗ ДРЕВНИХ ЛИТОВСКИХ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ЗАМКОВ

Альгирдас Гайгалас, Хихматула Авдиевич Арсланов,
Николай Николаевич Ковалюх, Ионас Мажейка, Анна
Паздур, Римантас Пястроюс, Рутиле Пикшрите,
Витаутас Урбановичюс, Ганна Ивановна Зайцева

Найденные древесины из древних литовских замков (Вильнюсский нижний замок, Тракайский замок и замок в Кернаве) были датированы радиоуглеродным методом в пяти лабораториях (Санкт-Петербургского

университета, Института материальной культуры Российской академии наук, Научного центра радиогеохимии окружающей среды Академии наук Украины, Силезийского технического университета в Польше, Института геологии в Вильнюсе). Результаты датирования представлены в таблице 1. Результаты, полученные в разных лабораториях, хорошо сопоставляются между собой. Образцы из замка в Кёрнаве после датирования оказались древнее (XIII-е столетие) по сравнению с Вильнюсским нижним замком (XIV-е столетие) и Тракайским замком (XV-е столетие).

Два образца из деревянной мостовой Вильнюсского нижнего замка были датированы радиоуглеродным и дендрохронологическим методами. Радиоуглеродное датирование деревянного бревна соответствует периоду времени в 810-640 лет тому назад, а для деревянной доски — периоду времени в 770-570 лет тому назад. Эти образцы древесины были датированы дендрохронологическим методом с подсчетом годичных древесных колец в поперечных разрезах с использованием для увязки Готландской дендрохронологической шкалы. Определены следующие даты срубки: 1328-1348AD для бревна и 1379-1399AD для бревна (рис. 218). Радиоуглеродные и дендрохронологические даты подтверждают, что мостовая Вильнюсского нижнего замка была сложена в конце XIV-го столетия.

Анализ образцов древесины из старинных литовских замков показывает, что по ним можно построить дендрохронологическую шкалу для временного интервала в 100-150 лет. Однако существует возможность построить такую шкалу по находкам древесины при археологических раскопках для временного интервала в 1000 лет. Кроме того, используя эти находки, можно выполнять реконструкцию окружающей среды с 1200 по 1700AD. Радиоуглеродный метод, сопряженный с дендрохронологическими исследованиями, вполне перспективен для создания точной хронологической схемы археологической культуры средневековья в Литве.

ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ

Рис. 1. Условные знаки на чертежах.

Рис. 2. Историческая картограмма подвалов дворца правителей в Нижнем замке.

Рис. 3. План подвалов южной части западного корпуса дворца и помещения R.

Рис. 4. Западная часть помещения R дворца. На первом плане — мостовая наружного двора.

Рис. 5. Западная часть помещения R дворца.

Рис. 6. Остатки канала в северной стене помещения R (под въездными воротами во двор дворца).

Рис. 7. Разрез южной стены помещения R под въездными воротами: 1 — южная стена, 2 — кладка, напоминающая подошву сводов, 3 — утолщение из кирпичной кладки, 4 — камень, в котором выдолблен желоб для горизонтальной оси подъемного моста.

Рис. 8. Яма в северо-западном углу помещения R. Развертка слоев восточной стенки: 1 — северная стена помещения R, 2 — участок кладки, 3 — развалины.

Рис. 9. Остатки дощатой мостовой, обнаруженной в северо-западном углу помещения R: 1 — западная стена помещения R, 2 — мостовая из колотых досок.

Рис. 10. Яма в северо-западном углу помещения R. Остатки деревянной мостовой.

Рис. 11. Продольный разрез ямы к западу от помещения R: 1 — западная стена помещения R, 2 — мостовая XVII в., 3 — мостовая XV в., 4 — слой песка, на котором была выложена мостовая XVI в., 5—8 — деревянные мостовые, датируемые XIII—XIV в.

Рис. 12. Деревянная мостовая в яме к западу от помещения R: А — мостовая около абс. Н в альтитуде 91.27—91.32 м, В — мостовая около абс. Н в альтитуде 91.10—91.25 м.

Рис. 13. Яма к западу от помещения R. Дощатая мостовая около абс. Н в альтитуде 91.10—91.25 м.

Рис. 14. Восточный угол ямы к западу от помещения R. Дощатая мостовая и банкета фундамента западной стены южного корпуса.

Рис. 15. Северо-восточный угол ямы к западу от помещения R. Дощатая мостовая около абс. Н в альтитуде 90.37—90.60 м и камни около абс. Н в альтитуде 90.86—91.03 м.

Рис. 16. Верхняя каменная мостовая двора к западу от западной стены помещения R.

Рис. 17. План ямы, находящейся снаружи южного конца западного корпуса: 1 — помещение, оборудованное в 1987 г. для вентиляции Кафедрального собора, 2 — бортик из тесаных камней к востоку от Кафедрального собора, 3 — фундамент южной стены западного корпуса дворца, 4 — кирпичная стенка, 5 — железобетонный сруб колодца для дождевой канализации.

Рис. 18. Яма в южном конце западного корпуса. Разрез А-А через лестницу в подвал Y: 1 — кирпичная стенка, 2 — фундамент южной стены западного корпуса, 3 — каменная мостовая XVII в., 4 — замурованный дверной проем в подвал Y, 5 — развалины (см. рис. 9).

Рис. 19. Остатки здания М19 во внутреннем дворе дворца около фундамента северной стены помещения R: А — план остатков М19, В — фасад по N-N.

Рис. 20. Остатки М19. Вид с севера.

Рис. 21. Остатки М19. Вид из помещения R.

Рис. 22. Яма во внутреннем дворе к востоку от подвала К: 1 — восточная стена подвала К, 2 — остатки деревянного столба, 3 — черная земля со следами пожарища, 4 — верх грунта, 5 — черная гравийная земля, 6 — каменные ядра.

Рис. 23. Яма к северу от помещения R. Разрез через остатки фундамента Р8: 1 — нынешняя поверхность земли, 2 — восточная стена западного корпуса дворца, 3 — остатки фундамента Р8, 4 — мостовая двора XVI-XVII в., 5 — черноватая земля, 6 — желтый песок, 7 — черноватая земля со следами пожарища, каменными ядрами, 8 — серая земля, 9 — бортик из тесаных камней, ограничивающий находящиеся под землей помещения для кондиционеров.

Рис. 24. План фундамента и подвалов северной части западного корпуса.

Рис. 25. Внешний вид восточной стены подвалов I и К (вид со двора дворца). Посередине — кирпичный угол подвала I, несколько выдвинутый вперед, справа — начало фундамента подвала К.

Рис. 26. Развертка южной стены подвала К и разрез через остатки сводов этого подвала: 1 — выветрившийся участок кладки, 2 — пол подвала из полевых камней.

Рис. 27. Подвал К. Вид в южную сторону.

Рис. 28. Развертка северной стены подвала К: 1 — дверной проем из подвала К в подвал L, 2 — сплошная кладка вдоль фундамента северной стены подвала К.

Рис. 29. Северо-восточный угол подвала К. Лестница в подвал К.

Рис. 30. Поперечный разрез подвала К с обнаруженными в нем слоями развалин: 1 — западная стена подвала, 2 — восточная стена подвала, 3 — слои развалин, 4 — черноватая липкая земля с угольками, костями, осколками кирпичей, 5 — черная земля со следами пожарищ, 6 — пол подвала.

Рис. 31. План подвала К. В северной части изображено расширение фундамента.

Рис. 32. Западная стена подвала К. Разрез через фонарь: 1 — западная стена, 2 — пол подвала, 3 — углубленная ниша для подошвы сводов в кладке западной стены, 4 — фрагмент сводов фонаря, 5 — дно фонаря.

Рис. 33. Дверной проем из подвала L в подвал К. Сохранившийся деревянный порог.

Рис. 34. Вид из подвала К в подвал L.

Рис. 35. Поперечный разрез подвала L с обнаруженными в нем слоями развалин: 1 — фрагмент мостовой дворы XVI-XVII в., 2 — остатки кирпичного столба, 3 — пол, 4 — черная земля с керамикой, костями, 5 — серая земля, 6 — развалины.

Рис. 36. Пол из полевых камней в северной части подвала L.

Рис. 37. Подвал L. Фундамент перегородки около юго-восточного угла второй колонны.

Рис. 38. Остатки деревянной бочки в полу подвала L.

Рис. 39. План пола средней и северной частей подвала L.

Рис. 40. Остатки перемычки южного фонаря в западной стене подвала L.

Рис. 41. Южный конец подвала L. Справа — западная стена подвала с фонарем.

Рис. 42. Остатки южного фонаря в восточной стене подвала L.

Рис. 43. Восточная стена подвала L, второй фонарь.

Рис. 44. Яма в подвале L около середины западной стены: 1 — фундамент кирпичного столба, находившегося в подвале L, 2 — западная стена подвала L, 3 — пол подвала L, 4 — остатки канализационной трубы, 5 — восточный настил под подошвой фундамента.

Рис. 45. Участок фундамента, раскопанный в средней части западной стены подвала L. Внизу — основание из бревен, выше — канализационная труба.

Рис. 46. Восточная стенка ямы около середины западной стены подвала L. Сохранившийся нижний брус деревянной перегородки и ряд камней, проложенных под ним.

Рис. 47. Вторая колонна подвала L.

Рис. 48. Поперечный разрез через западную пристройку (туалет?), находившуюся снаружи подвала L: 1 — западная стенка пристройки, 2 — западная стена подвала L, 3 — спрессованный навоз, 4 — черноватая спрессованная земля, похожая на навоз, 5 — черноватая земля, 6 — основание фундамента из бревен.

Рис. 49. Внешний вид подвала L. Развертка западной стены пристройки (туалета?): 1 и 2 — стенки западной пристройки, 3 — основание фундамента из бревен.

Рис. 50. Вид сверху на остатки пристройки (туалета?) западного корпуса.

Рис. 51. Внутренний вид пристройки (туалета?) западного корпуса.

Рис. 52. Подвал L. Разрез остатков лестницы L9: А — вид на север, В — вид на юг, 1 — восточная стена подвала L, 2 — подошва сводов, 3 — деревянный брус, 4 — пол подвала из полевых камней.

Рис. 53. Стык западного и северного корпусов дворца. На переднем плане — остатки фундамента углового подвала М, пол подвала около абс. Н в альтитуде 90.86-91.41 м.

Рис. 54. Остатки нижнего пола в юго-западном углу подвала М около абс. Н в альтитуде 90.70 м.

Рис. 55. Остатки лестницы в восточной стене подвала М: 1 — пол подвала М, 2 — ступени лестницы, 3 — восточная стена подвала М, 4 — дно перекопа в помещении N.

Рис. 56. Яма к северу от подвала М. Наружная развертка фундамента северной стены подвала М: 1 — кирпичная стена, 2 — западная стена здания ворот M22, 3 — конструкционная арка фундамента, 4 — основание фундамента из бревен.

Рис. 57. Северная стена подвала М снаружи: справа — фундамент стены, глубже — стык стены с восточной стеной башни M22.

Рис. 58. Северная стена подвала М с каналом в ее продольной оси.

Рис. 59. На переднем плане фрагмент желоба из полевых камней помещения N. На заднем плане – северная часть подвала M.

Рис. 60. Внутренний вид помещения N. Фрагмент желоба из полевых камней.

Рис. 61. Яма в юго-западном углу помещения N. Разрез D-D: 1 – фундамент стены между подвалом M и помещением N, 2 – фундамент столба в помещении N, 3 – черная земля с крупнозернистым песком, 4 – белесая тяжелая глееватая глина, 5 – серая гравийная земля с осколками кирпичей, куском разрушенной кладки.

Рис. 62. Разворотка южного фасада остатков западного конца стены M1: 1 – остатки перемычки канала, чье назначение не установлено, одной стороной упирающейся в стену M1 (кладка канала похожа на барочную), 2 – низ опиравшегося на гравий фундамента стены M1.

Рис. 63. План стены M1 A и остатков находившейся около нее круглой башни: 1 – восточная стена подвала L, 2 – остатки круглой башни, построенной одновременно со стеной M1 A.

Рис. 64. Старая оборонительная стена M1 A, обнаруженная около восточной стены западного корпуса. Вид на восток.

Рис. 65. На переднем плане остатки круглой башни, соединявшейся со стеной M1 (справа) и стеной M1 A (слева).

Рис. 66. Остатки дверного проема в башню M 20 в стене M1. На переднем плане – начатые раскопки фундамента круглой башни более раннего периода, соединявшейся со стеной M1.

Рис. 67. Дверной проем в южной стене башни M20. На переднем плане – внутренний край более ранней круглой башни.

Рис. 68. Внутренний вид башни M20. За дверным проемом – развалины внутри башни M20.

Рис. 69. Следы порога дверного проема в башню M20 в кирпичной кладке. На переднем плане – внутренний край более ранней круглой башни.

Рис. 70. Фрагмент восточной стенки дверного проема в башню M20.

Рис. 71. Внутренний вид помещения N. На переднем плане – северная стена башни M20. Слева от нее – южная стена помещения N дворца.

Рис. 72. Слева – внутренний край северной стены башни M20, справа – фундамент южной стены северного корпуса дворца.

Рис. 73. Внутренняя развертка остатков северной стены башни М20: 1 — стена между подвалом N и помещением M, 2 — утолщение (лопатка?) кладки толщиной в 20-26 см около стыка сторон башни М20, 3 — каменная мостовая (верх банкеты фундамента башни ?).

Рис. 74. Внутренняя развертка остатков южной стены башни М20: 1 — остатки очага, 2 — осколки, оставленные для подпорки фрагмента сводов, 3 — сохранившийся фрагмент сводов тамбура, 4 — готическая кладка, 5 — полуразрушенная кладка башни М20.

Рис. 75. План и разрез А-А очага, обнаруженного внутри развалин башни М20: А — план очага, 1 — стенка, формирующая контур очага.

Рис. 76. Внутренний вид развалин башни М20. На переднем плане слева лежит обнаруженный среди развалин большой осколок кладки с вогнутой поверхностью, за ним — в западной части башни М20 фрагмент свода бывшего тамбура.

Рис. 77. Кусок кладки около фундамента южной стены северного корпуса внутри остатков башни М20.

Рис. 78. Ниша для фонаря в южной стене внутри башни М20.

Рис. 79. Внутренняя развертка западной стены ворот М22: 1 — северная стена подвала M, 2 — деревянные конструкции, обнаруженные внутри ворот М22, в низу культурных слоев.

Рис. 80. Внутренняя развертка северной стены ворот М22: 1 — западная стена ворот М22, 2 — замурованный проем для ворот, 3 — мостовая, оборудованная после того, как была замурована нижняя часть проема для ворот, 4 — низ замурованной части, 5 — черная земля с древесиной, щепками.

Рис. 81. Северный внутренний угол ворот М22.

Рис. 82. Яма внутри башни М22. На дне — остатки деревянных конструкций.

Рис. 83. Дно ямы с остатками деревянных конструкций внутри башни М22.

Рис. 84. Яма в помещении N. Фрагмент кладки М21 в северной части башни М20: 1 и 2 — внутренние опоры в помещении N, 3 — стена между подвалом M и помещением N.

Рис. 85. Яма в помещении N. На дне — фрагмент кладки М21, за ним вертикальная кладка — северная стена башни М22.

Рис. 86. Западная стена помещения N. Внизу слева — фрагмент кладки M21.

Рис. 87. Архитектурная деталь из песчаника, найденная в развалинах подвала L.

Рис. 88. Архитектурная мраморная деталь, найденная в развалинах подвала K.

Рис. 89 — 90. Части известняковых панелей из развалин подвала L.

Рис. 91. Плоская черепица (1), фигурные и нервюрные кирпичи.

Рис. 92. Глиняная деталь украшения окна (?) из развалин башни.

Рис. 93. Часть кирпича с двухвостой сиреной из внутреннего двора дворца около фундамента подвала L.

Рис. 94. Фрагмент кирпича из развалин около южных ворот дворца.

Рис. 95. Фрагмент кирпича из Тракайского островного замка (находится в Тракайском историческом музее).

Рис. 96. Фрагмент плоской черепицы из северо-восточной части подвала M.

Рис. 97. Горшок с обгоревшими наконечниками стрел для арбалета, найденный во внутреннем дворе около западного корпуса.

Рис. 98-99. Черепки горшков, обнаруженные там же.

Рис. 100. Часть миски оттуда же.

Рис. 101. Черепки кувшина оттуда же.

Рис. 102. Остатки глиняных крышек оттуда же.

Рис. 103. Черепки горшков, обнаруженные около юго-западного угла башни.

Рис. 104. Черепки горшков из внутреннего западного края башни.

Рис. 105. Черепок горшка из слоя под полом подвала M, около фундамента северной стены дворца.

Рис. 106. Черепки горшков из слоев XV в. около северной стены башни.

Рис. 107. Фрагмент миски из развалин подвала K.

Рис. 108 — 110. Горшки из туалета западного корпуса.

Рис. 111. Черепок горшка оттуда же.

Рис. 112. Кувшин оттуда же.

Рис. 113. Кувшинчик из развалин подвала L.

Рис. 114. Часть кувшина из развалин подвала L в северном крыле.

- Рис. 115 – 116. Тарелка из развалин западного крыла подвала L.
Рис. 117 – 118. Тарелка из развалин западного крыла подвала L.
Рис. 119. Чайничек из развалин подвала L.
Рис. 120-121. Бокал из развалин подвала L.
Рис. 122. Маленькие глиняные чашки: 1, 3 – из развалин подвала L, 2 – из развалин подвала K.
Рис. 123. Фужер из подвала L.
Рис. 124. Рюмка из развалин башенки южных ворот дворца.
Рис. 125 – 126. Фляга из развалин подвала L.
Рис. 127. Фрагменты горшочных изразцов из северо-западного угла помещения южных ворот дворца.
Рис. 128. Фрагмент изразца из слоев около северной стены башни.
Рис. 129. Фрагмент изразца из внутреннего двора дворца, обнаруженный под полом (в слое с обгоревшими каменными ядрами).
Рис. 130. Изразец с гербом Ляонаса Сапеги.
Рис. 131. Изразец с гербом Повиласа Сапеги.
Рис. 132. Фрагменты изразцов с гербом Александра Ходкевича.
Рис. 133. Изразец с гербом Великого княжества Литовского (реконструкция).
Рис. 134. Изразец с птицей феникс из подвала L.
Рис. 135. Фрагмент изразца с носорогом оттуда же.
Рис. 136. Изразец со львом оттуда же.
Рис. 137. Изразец с амуром из помещения N.
Рис. 138. Обгоревшие наконечники стрел и оковка из внутреннего двора дворца около фундамента западного корпуса.
Рис. 139. Обгоревшая обшивка повозки (?) оттуда же.
Рис. 140. Дверная ручка из юго-западного угла подвала L.
Рис. 141. Оковка из подвала L.
Рис. 142. Часть ножа с костяной рукояткой из подвала L.
Рис. 143. Часть алебарды и топор с отбитым обухом из подвала L.
Рис. 144. Крючок удочки (?) из подвала L.
Рис. 145. Часть лат из подвала L.
Рис. 146. Каменные ядра из западной части внутреннего двора дворца.
Рис. 147-148. Кожаная сумка из туалета западного корпуса.
Рис. 149. Деревянное корыто оттуда же.
Рис. 150. Куски воска оттуда же.

- Рис. 151—152. Корона из песчаника из развалин подвала L.
- Рис. 153. Осколок от головки из песчаника из развалин подвала L.
- Рис. 154. „Гвоздь“ из наружного двора около юго-западного угла туалета западного корпуса.
- Рис. 155-156. Бронзовая позолоченная шпора оттуда же.
- Рис. 157-159. Бронзовая позолоченная обшивка оттуда же.
- Рис. 160. Пластина из белого металла — часть обшивки (?) из развалин подвала L.
- Рис. 161—162. Цилиндрические подвесные замки. Готика (XIV—XV в.).
- Рис. 163. Прямоугольный подвесной замок. Готика — граница ренессанса (XV-XVI в.).
- Рис. 164. Ключ к цилиндрическому подвесному замку. Готика (XIV—XV в.).
- Рис. 165. Ключ к треугольному подвесному или врезному замку.
- Рис. 166. Ажурная головка ключа. Ренессанс (XV—XVI в.).
- Рис. 167—168. Треугольный подвесной замок с цепочкой. Ренессанс — барокко (XVI—XVII в.).
- Рис. 169. Орнаментированный врезной замок. Барокко (XVII—XVIII в.).
- Рис. 170. Пластина для дверного замка. Манеризм (XVI — граница XVII в.).
- Рис. 171. Полукруглый подвесной замок. Барокко (XVII в.).
- Рис. 172. Нарезной ключ. Ренессанс (XVI в.).
- Рис. 173. Клад шиллингов середины XVII в. Аверс. 1 — обол Эльжбеты Лукреции 1651 г., 2 — шиллинг Густава II Адольфа Эльбинга 1632 г., 3, 4 — литовские шиллинги Сигизмунда III Вазы 1623 и 1624 гг., 5-20 — ливонские шиллинги Кристины Августы (1648 г. — 5, 19, 1649 г. — 6, 11, 1651 г. — 17, 1652 г. — 12, 22, 1653 г. — 7, 9, 10, 21, 1654 г. — 8, 13, ? г. — 14, 15, 16, 18, 20), 21—32 — рижские шиллинги (1636 г. — 28, 1637 г. — 29, 30, 1643 г. — 32, 1645 г. — 25, 1648 г. — 31, 1650 г. — 23, 27, 1651 г. — 26, неустановленного г. — 24), 33-39 — рижские шиллинги Карла X Густава (1655 г. — 33, 36, 38, 1657 г. — 37, 1658 г. — 35, 39, 1659 г. — 34), 40-41 — ливонские шиллинги (1655 г. — 40, 1657 г. — 41).
- Рис. 174. Клад шиллингов середины XVII в. Реверс.

Рис. 175. Ливония. Шиллинг Кристины Августы (1632 – 1654).
Аверс и реверс.

Рис. 176. Рига. Шиллинг Карла X Густава (1654 – 1660) 1655 г.
Аверс и реверс.

Рис. 177. Тешенское герцогство. Обол Эльжбеты Лукреции
(1625 – 1653) 1651 г. Аверс и реверс.

Рис. 178. Чехия. Пражский грош Карла I (1346 – 1378). Аверс
и реверс.

Рис. 179. Клад пражских грошей первой половины XV в. Аверс.

Рис. 180. Клад пражских грошей первой половины XV в.
Реверс.

Рис. 181. Печать с готическим знаком буквы А.

Рис. 182. Печать с св. Отоном.

Рис. 183. Фрагмент свинцовой печати с вдавленным крестиком
и знаком буквы А.

Рис. 184. Печать с жезлом епископа, руки и легендой
готических букв – знак ткачей города Кведлинбурга или
Поперинга.

Рис. 185. Печать с покровителем города Лондон – св. Павла.

Рис. 186. Печать города Лейпцига.

Рис. 187. Печать немецких купцов Англии.

Рис. 188. Печать с гербом и готической легендой.

Рис. 189. Печать со знаком ремесленника (?).

Рис. 190. Печать со знаком двойного креста.

Рис. 191. Печать ремесленников города Торуни или Торна.

Рис. 192. Печать города Араса (Нидерланды, теперь Франция).

Рис. 193. Печать с гербом города.

Рис. 194. Печать ремесленников города Ниссы (Nissa).

Рис. 195. Печать с неясным знаком.

Рис. 196. Печать с надписью „YBERY“ („YPERY“).

Рис. 197. Печать с воротами.

Рис. 198. Печать ремесленника или торговца.

Рис. 199. Печать английских проверяющих ткани со знаком
буквы Р.

Рис. 200. Печать с вдавленной цифрой 17.

Рис. 201. Печать ремесленников города Данцига.

Рис. 202. Печать с нечетким изображением.

Рис. 203. Печать ремесленников епископства Каркарона.

- Рис. 204. Печать со знаком двойного креста.
- Рис. 205. Плещать с нечетким изображением.
- Рис. 206. Печать с гербом Англии (?).
- Рис. 207. Печать ремесленников Франсузского города Донай.
- Рис. 208. Печать торговой компании.
- Рис. 209. Наконечники стрел арбалета и лука (рис. Альвиры Мизгирене).
- Рис. 210. Геологический профиль квартера через замок Гедиминаса. 1 — моренный суглинок и супесок, 2 — глина, 3 — алеврит, 4 — песчаный алеврит, 5 — песок, 6 — гравий и галька, 7 — валуны, 8 — интерглациальный мергель, 9 — делювий.
- Рис. 211. Диаграммы ориентации гальки: 1 — русловый алювий верхнепойменной террасы Вильни под Нижним замком, 2 — Дайнавская морена, 3 — русловый алювий верхнепойменной террасы Вильни. Ориентация гальки: 1 — 0-2, 2 — 2-4, 3 — 4-6, 4 — 6-8, 5 — 8-10, 6 — >10.
- Рис. 212. Рентгенограмма наноса гальки: I — натурального примера, II — прокаленного примера. К — кальцит, D — доломит, Fr — фельдшпат, Q — кварц, CaO — оксид кальция.
- Рис. 213. Разрез стенки I шурфа
- Литологические знаки под рис. 210.
- Рис. 214. Геоморфологическая схема Вильнюса: 1 — рельеф предпоследнего оледенения, 2 — рельеф последнего оледенения, 3 — высочайший флювиогляциальный уровень, 4 — эрозионные гряды и денудационные откосы, 5 — границы террас, 6—11 — 1-6 верхнепойменные террасы, 12 — конусы промоин, 13 — котловины на террасах, 14 — болота, 15 — балки, 16 — оз, 17 — эрозионное наследие горы Гедиминаса, 18 — линия геологического разреза.
- Рис. 215. Датирование доски из мостовой (пример 2) на основании хронологической шкалы Готландской сосны (T. Bartholin).
- Рис. 216. Датирование бревна (пример 1) на основании датирования доски (пример 1).
- Рис. 217. Сравнение серий древесных колец бревна с Готландской хронологической шкалой.
- Рис. 218. Положение проанализированных примеров и их частей во временной шкале.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
IŠ RŪMŲ ISTORIJOS.....	8
KUNIGAIKŠČIŲ RŪMŲ IR PILIŲ PRIEŽIŪRA	
XVI-XVIII a. (<i>Stasys Samalavičius</i>).....	12
ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI	
(<i>Adolfas Tautavičius, Vytautas Urbanavičius</i>).....	53
SENUJŲ MŪRŲ LIKUČIAI.....	53
XV A. RŪMAI.....	57
XVI-XVII A. RŪMAI.....	58
ŠIAURĖS KORPUSAS.....	62
KULTŪRINIS SLUOKSNIS IR RADINIAI.....	64
IŠVADOS.....	82
LITERATŪRA.....	83
ARCHITEKTŪRINIAI TYRIMAI (<i>Rasa Armalaite, Vytautas Abramauskas, Napaleonas Kitkauskas</i>).....	84
IŠVADOS.....	105
SPYNOS IR RAKTAI (<i>Aldona Skučienė, Daiva Steponavicienė</i>).....	107
LITERATŪRA.....	114
MONETOS (<i>Eduardas Remecas</i>).....	116
IŠVADOS.....	124
LITERATŪRA.....	124
ŠVININIAI ANTSPAUDAI (<i>Linas Kviziukevičius</i>).....	258
LITERATŪRA.....	268
XVa. pr. STRĖLIŲ ANTGALIAI VILNIAUS	
ŽEMUTINĖJE PILYJE (<i>Gintautas Rackevičius</i>).....	270
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	278
Šaltiniai.....	278
Archyvinė medžiaga.....	278
Spaudiniai.....	279

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES GEOLOGINIS PAGRINDAS IR GEOMORFOLOGINĖ APLINKA

(Algirdas Gaigalas).....	280
LITERATŪRA.....	289

LIETUVOS SENUJŲ PILIŲ VIDURAMŽIŲ MEDŽIO RADINIŲ PAVYZDŽIŲ RADIOKARBONINIS DATAVIMAS IR DENDROCHRONOLOGIJA

(Algirdas Gaigalas, Chichmatula Arslanov, Nikolaj Kovaliuk, Jonas Mažeika, Anna Pazdur, Rimantas Petrošius, Rutilė Pikšrytė-Pukienė, Vytautas Urbanavičius, Ganna Zaiceva).....	290
SANTRAUKA.....	290
ĮVADAS.....	290
PAVYZDŽIŲ APRAŠYMAS.....	291
RADIOKARBONINIS DATAVIMAS.....	292
DENDROCHRONOLOGINIS DATAVIMAS.....	294
MEDŽIŲ KIRTIMO DATOS.....	295
IŠVADOS.....	295
LITERATŪRA.....	296

SUMMARY

THE SUPERVISION OF THE GRAND DUKES' PALACE AND THE CASTLES IN XVI-XVII TH CENTURIES (<i>Stasys Samalavičius</i>).....	299
ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS (<i>Adolfas Tautavičius, Vytautas Urbanavičius</i>).....	301
Remains of an old masonry.....	302
Palace of the 15th century.....	303
The palace of the 16th-17th century.....	303
Habitation zone and finds.....	306
Conclusions.....	307
ARCHITECTURAL INVESTIGATIONS (<i>Rasa Armalaitė, Vytautas Abramauskas, Napaleonas Kitkauskas</i>).....	308
Conclusions.....	315

LOCKS AND KEYS	
(<i>Aldona Skučienė, Daiva Steponavičienė</i>).....	317
COINS (<i>Eduardas Remecas</i>).....	318
LEAD SEALS (<i>Linas Kvizikevičius</i>).....	318
CROSSBOW AND BOW ARROWHEADS FROM VILNIUS LOWER CASTLE AT THE BEGINNING OF THE 15th C (<i>Gintautas Rackevičius</i>).....	319
GEOLOGICAL FOUNDATION AND GEOMORPHO- LOGICAL CONDITIONS OF THE LOWER CASTLE OF VILNIUS (<i>Algirdas Gaigalas</i>).....	320
RADIOCARBON DATING AND DENDROCHRONO- LOGY OF THE MIDDLE AGE WOOD SAMPLES FROM LITHUANIAN OLD CASTLES	
(<i>Algirdas Gaigalas, Khichmatula Arslanov, Nikolaj Kovalyukh, Jonas Mažeika, Anna Pazdur, Rimantas Petrošius, Rutilė Pikšrytė- Pukienė, Vytautas Urbanavičius, Ganna Zaitseva</i>).....	321
ILLUSTRATIONS.....	323
РЕЗЮМЕ	
НАДЗОР ЗА КНЯЖЕСКИМ ДВОРЦОМ И ЗАМКАМИ В XVI – XVIII ВВ.	
(<i>Стасис Самалавичюс</i>).....	335
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
(<i>Адолфас Таутавичюс, Витаутас Урбанавичюс</i>).....	338
Остатки древней кладки.....	338
Дворец XV в.	339
Дворец XVI-XVII вв.	340
Культурный слой и находки.....	343
Выводы.....	344
АРХИТЕКТУРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
(<i>Раса Армалайте, Витаутас Абрамаускас, Напалеонас Киткаускас</i>).....	345
Выводы.....	352

ЗАМКИ И КЛЮЧИ (Алдона Скучене, Даива Степонавичене).....	354	
МОНЕТЫ (Эдуардас Ремецас).....	355	
СВИНЦОВЫЕ ПЕЧАТИ (Линас Квизикявичюс).....	356	
НАКОНЕЧНИКИ СТРЕЛ НАЧАЛА XV в. В ВИЛЬНЮССКОМ НИЖНЕМ ЗАМКЕ (Гинтаутас Рацкявичюс).....		357
ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ ОСНОВАНИЕ И ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ВИЛЬНЮССКОГО НИЖНЕГО ЗАМКА (Альгирдас Гайгалас).....	358	
РАДИОУГЛЕРОДНОЕ ДАТИРОВАНИЕ И ДЕНДРО- ХРОНОЛОГИЯ ОБРАЗЦОВ ДРЕВЕСИНЫ ИЗ ДРЕВНИХ ЛИТОВСКИХ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ЗАМКОВ (Альгирдас Гайгалас, Хихматула Авдиевич Арсланов, Николай Николаевич Ковалюх, Ионас Мажейка, Анна Паздур, Римантас Пястрошиюс, Рутите Пикшрите, Витаутас Урбанавичюс, Ганна Ивановна Зайцева).....	359	
ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ.....	361	

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES RŪMAI
(1994–1995 metų tyrimai) – Vilnius, 1999 – 376 p.,
iliustr., santraukos anglų ir rusų k.

Dailininkas *Vilius Armalas*
Nuotraukas retušavo ir kompiuteriu maketavo
Vytautas Abramauskas ir Rimvydas Mockus
SL 2128, 1999 03 17. Tiražas 1000. Užsakymas **62**
Išleido Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“
Katedros aikštė 3, 2600 Vilnius
Spausdino UAB leidybos centras, Strazdelio 1
Kaina sutartinė

ISBN 9986-9071-0-5